

1970-1980
YILLARI ARAŞINDA
TÜRKİYE'DE
KÜLTÜREL VE
ŞANATŞAL ORTAM

(DOKTORA TEZİ)

1970-1980 YILLARI ARAŞINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

2007 TARİHİNDE GÜLER BEK TARAFINDAN, HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI'NDA,
DOÇ. DR. ZEYNEP YASA YAMAN'IN DANIŞMANLIĞINDA TAMAMLANAN BU
DOKTORA TEZİ, E-YAYINA HAZIRLANIRKEN, ÖZET VE TEŞEKKÜR BÖLÜMÜ
ÖNSÖZE DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ, İNGİLİZCE ÖZET, FOTOĞRAF LİSTESİ VE EKTE
YER ALAN SÖYLEŞİLER, FOTOĞRAFLAR VE *PANKART SERGİSİ* METİNLERİ
ÇIKARTILMIŞTIR. TEZİN TAMAMINA YÖK ULUSAL TEZ MERKEZİ'NDEN
ULAŞILABİLİR

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

4

ÖNSÖZ

7

GİRİŞ

21

TÜRKİYE'DE 70'Lİ YILLARDA ŞİYAŞAL, EKONOMİK,
KÜLTÜREL VE TOPLUMŞAL ORTAM

38

KÜLTÜR/SANAT ÇEVRELERİNDE ÖNE ÇIKAN KAVRAM
VE TARTIŞMALAR

69

70'Lİ YILLARIN SANAT ORTAMINI BELİRLEYEN
ETKEN VE OLUŞUMLAR

131

SANAT ETKİNLİKLERİ, YARIŞMALAR, SERGİLER VE SANATÇI PROFİLİ

190

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

201

KAYNAKÇA

353

EK-1: 1970-1980 YILLARI ARASINDA
SERGİ ETKİNLİKLERİ

404

EK-2: GRAFİKLER

ÖNŞÖZ

1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'de Kültürel ve Sanatsal Ortam konulu bu çalışma, 12 Mart 1971'le başlayan, 12 Eylül 1980 tarihinde noktalan bir dönemin sanat ortamını, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmeler çerçevesinde ele alarak bir dönem değerlendirmesi yapma amacını taşıyor. Siyasi tarihimizde ülke yönetiminin sürekli el değiştirdiği, sendikalaşma hareketleri, radikal grupların eylemleri, şiddet olayları gibi gelişmelerin yaşandığı gerilimli, bunalımlı ve karmaşık bir süreci ifade eden 70'ler aynı zamanda, ideolojilerin keskinleşmesiyle birlikte toplumun tüm katmanlarının hızla “politize” olduğu bir dönem. Ekonominin, siyasi erk ve ortamın belirlediği koşullar çerçevesinde biçimlendiği bu süreçte, hızlı kentleşme, sanayileşme ve siyasallaşma, kültürel ve toplumsal yapının dönüşümüne etki eden en önemli unsurlar.

Dönem kaynakları tarandığında, 1970'li yılların kültür/sanat çevrelerinin gündemini, “ulusal/milli kültür”, “sanatta ulusallık/evrensellik” ve

“sosyalist/devrimci sanat anlayışı” tartışmaları belirlemiş görünüyor. Öte yandan, devlet galerileri, yabancı kültür merkezleri, eğitim kurumları ve bankaların yanı sıra, özel galerilerin sayısının artmasıyla birlikte sergileme olanaklarının çoğaldığını, koleksiyonculuk konusunda da bir bilinçlenme sürecinin başladığını söylemek mümkün. Var olan eğitim, öğretim, kültür kurum ve etkinliklerin iyileştirilmesine yönelik tartışma ve öneriler bu on yıllık sürecin düşünsel yapısına yön verirken, sanatçı örgütlenmesinde dayanışma anlayışının öne çıktığını, sanat yayınlarının sayısında artış olduğunu görüyoruz. Etkinliklerin yoğunluk kazandığı 70'lerde, güzel sanatlar eğitimi veren kurumların artması, sanatçıların farklı kanallardan beslenmesine, farklı anlatım olanaklarına sahip olmalarına zemin hazırladığı gibi, öğretim kadrolarına genç kuşaktan sanatçıların katılmaya başlaması ile birlikte sanat eğitimindeki yerleşik estetik ve biçim dillerine karşı “yeni yaklaşımların” ortaya çıkmasında da etken olmuştur. Şüphesiz siyasi geçmişimizde önemli

bir yere sahip olan 70'li yıllarla ilgili okumalar günümüze kadar süren etkileri nedeniyle kültür-sanat çevrelerinde de güncelliğini korumaya devam edecektir.

Çağdaş Türk sanatı tarihinin bir sistem olarak okunmasını sağlayabilecek dönem araştırmaları yapmak; ülkemizdeki arşivleme ve var olan bilgi/belgelerin paylaşımına açılması konusundaki yetersizlikler, yayın tarama ve veri sonuçlarının elde edilme süresindeki sıkıntılar nedeniyle çetin bir iş. Bu nedenle, alınan her yardım çok değerli.

Öncelikle; akademik birlikteliğimiz boyunca destek ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam sayın Zeynep Yasa Yaman'a emekleri için minnettar olduğumu belirtmek isterim. Ayrıca, araştırma süresince uğrak yerlerimden biri olan ve yaklaşık bir buçuk yılımı geçirdiğim Meclis Kütüphanesi Mikrofilm Bölümü görevlilerine, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Sanat Odası, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü "Sergiler Şubesi" çalışanlarına, *Pankart: 1970-1980* sergisine ait görselleri ve söyleşi kasetlerini

temin etmemde kolaylık gösteren İstanbul Karşı Sanat Çalışmaları'na, 70'lere dair izlenimlerini aktardıkları, anılarını paylaştıkları, kişisel arşivlerinden yararlanma olanağı tanıdıkları için Orhan Taylan, Fersa Acar, Talat Halman, Melda Kaptana, Yahşi Baraz, Cihat Aral, Şükrü Aysan, Turan Erol, Hasan Pekmezci, Halil Akdeniz, Hüsamettin Koçan ve Gülsün Karamustafa'ya, çeşitli konularda görüşlerini aldığım Mümtaz Sağlam, Mustafa Dorsay, Hüseyin Kuzu, Selçuk Aşkın ve Ömer Ülkü'ye, hocalarım Günsel Renda, Kurtuluş Kayalı, Mustafa Akpolat'a, güç verdikleri için aileme teşekkür borçluyum.

—Güler Bek Arat

GİRİŞ

“1970-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam” konulu tez, 12 Mart 1971’le başlayan, 12 Eylül 1980 tarihinde noktalan bir dönemin sanat ortamının, sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmeler çerçevesinde irdelenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır

Tez konusunun belirlenmesinde, sözü edilen on yıllık sürecin sanatsal oluşumunu belirleyen değişkenleri bütüncül bir yaklaşımla irdeleme, sağlıklı bir perspektif oluşturma isteği ve 60’lara kadarki tarihsel süreci sanat tarihi disiplini içinde ele alan çalışmalar yapılmasına karşın bu döneme yeterince eğilinmemiş olması etkili olmuştur.

27 Mayıs 1960’la birlikte başlayan toplumsal, siyasi ve ekonomik dönüşümün etkilerinin güçlü bir biçimde duyumsandığı, 1980 sonrası oluşumlarda hazırlayıcı bir rol oynayan 1970’ler, tezin araştırdığı ve üzerinde durduğu bir süreci ifade eder. 1970-1980 yılları arasındaki on yılı

belirleyen dönüm noktaları, dengelerin değişmesine, toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel devinimlerin yön değiştirmesine yol açan 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahaleleri olarak belirlenmiş, tezde bu iki önemli siyasi olay arasındaki sanatsal oluşumların görünür kılınması esas alınmıştır.

2.1. AMAÇ

Çağdaş Türk sanatı tarihinin bir sistem olarak okunmasını sağlayabilecek dönem çalışmalarının ve eleştirel yaklaşımların azlığı bu çalışmada; dağınık halde bulunan bilgileri toparlamayı ve bir sistem içinde göstermeyi gerekli kılmıştır. Amaç; 27 Mayıs 1960 sonrası Türkiye’deki değişim sürecini referans kabul ederek, bu sürecin bir devamı olan 1970-1980 arasındaki on yıllı sınırlandırılan bir dönemi, sanat ortamının gündemini oluşturan kavramlar, sorunlar, tartışmalar, devlet-sanat ilişkileri, kültür politikaları, mekan sorunları, kurum, kuruluş ve örgütlenmeler, sanatsal

etkinlikler, oluşumlar, sanatçı profili, yeni yaklaşım ve arayışlar gibi etkenler çerçevesinde ele almak ve dönemin sanatının genel bir profilini oluşturmaktır.

2.2. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Araştırmada öncelikli olarak veri toplama çalışmaları yapılmış, sonraki aşamada toplanan verilerin değerlendirilmesine, öne çıkan soru ve sorunların belirlenmesine çalışılmıştır.

2.2.1. VERİ TOPLAMA

Konuyla ilgili doğrudan bir çalışma olmaması nedeniyle, dönemin genel yapısını ve sanat ortamını görünür kılabilmek amacıyla, YÖK Tez Tarama Merkezi'nde, kütüphanelerde, arşivlerde çalışılmış, bilgi eksikliği görülen konularda internet ortamından yararlanma ve dönemin tanıklığını yapmış uzman kişilerin görüşlerine başvurma yoluna gidilmiştir.

Öncelikle, YÖK'te ve Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde tez taraması yapılmış, konuyla dolaylı ya da doğrudan ilişkili bulunan lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri saptanmıştır.

Döneme ilişkin süreli yayın, genel kitaplar ve güncel kaynaklar için Milli Kütüphane, Meclis Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, ODTÜ, Mimar Sinan Üniversitesi kütüphaneleri, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi'nde yayın taraması yapılmış, yapılan tarama sırasında; *Adam Sanat, Akademi, Ankara Sanat, Anons, Arkitekt, Birikim, Boyut, Çevre, Evrensel Kültür, Gergedan, Hürriyet Gösteri, Kalın, Kültür ve Sanat, Milli Kültür, Milliyet Sanat, Oluşum, Özgür İnsan, Papirüs, Sanat Çevresi, Sanat Dünyamız, Sanat Emeği, Toplumsal Tarih, Türkiyemiz, Ulusal Kültür, Varlık, Varlık Yıllıkları, Yansıma, Yeni Dergi* gibi sanat, edebiyat, siyaset ve kültür alanlarında yayımlanmış çeşitli dergilere ve kaynakçada belirtilen genel yayınlara bakılmıştır.

Çoğu kütüphanede mikro filme aktarılmayan ya da bulunamayan dönem yayınları, sanat etkinliklerine dair belgeler (sergi broşürü, davetiye, katalog vb.), görsel malzeme, sanatçı bilgileri, resmi yazışmalar için Meclis Kütüphanesi'ne, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ne, kişisel arşivlere, bazı özel kurum ve kuruluşlara başvurulmuştur. Meclis Kütüphanesi'nde mikro

filmlerden yapılan taramada *Bayrak, Cumhuriyet, Günaydın, Hakimiyet, Milliyet, Politika, Tercüman, Türkiye ve Yeni Devir, Yeni Ortam, Yön (1961-1967)*, gibi farklı siyasi görüşlere sahip gazetelerin, 1970-1980 yılları arasında yayımlanan sayılarına bakılmış, döneme ilişkin dağınık durumda bulunan tamamlayıcı ya da ek bilgiler bir araya getirilmiştir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde, 70'li yılların kültür-sanat etkinliklerine ilişkin bir liste oluşturabilmek amacıyla yapılan çalışmada, devlete ait resmi evrakların otuz yıl süreyle saklanması konusundaki kanun nedeniyle, yalnızca 1970-73 yılları arasındaki döneme ait evrak kataloglarına bakılabilmiş, sonuç olarak on üç belgeye ulaşılabilmektedir. Belgeler; 1970 yılında Kahire'de düzenlenen *Türk Kültür ve Sanat Sergisi*, Japonya'nın Osaka şehrinde açılan *EXPO 70 Dünya Sergisi*'ne gönderilen *Türk Pavyonu*, Malta'daki *XIII. San'at Sergisi*'ne gönderilen Osmanlı-Türk sanatı ile ilgili eserlerin listesi, 1972'de Almanya'nın Ingelheim Belediyesi'nde düzenlenen sergi, Strasbourg'da açılan *Doğu-Batı Sanatı ve İslam Sanatı Sergisi*'ne gönderilen Kenan Özbek ve Güzin Duran'ın özel koleksiyonlarına ve İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne

ait bazı eserlerin nakli ve 1973'te Washington'da Esin Atıl'ın gerçekleştirdiği *Türk Sanatları Sergisi*'nde yer alan eserlerle ilgili kararları içermektedir.

Öte yandan, araştırmaya katkı sağlayabilecek güncel bir etkinlik olması nedeniyle, İstanbul Karşı Sanat Çalışmaları'nda, 1 Mayıs-11 Haziran 2002 tarihleri arasında gerçekleştirilen *Pankart: 1970-1980 Sergisi*'nin görsel malzemesine ve söyleşi metinlerine ulaşılmış, ayrıca Karşı Sanat Çalışmaları ile temasa geçildiği tarihlerde, İstanbul'da, 1970'li yıllardaki politik kimliğiyle öne çıkan, Görsel Sanatçılar Derneği'nin başkanı ve *Sanat Emeği Dergisi*'nin yayın kurulu üyesi olan sanatçı Orhan Taylan, *Atölye Sergisi* nedeniyle ziyaret edilerek, kendisinden teze katkı getirebilecek belge, doküman vb. konularda yardım alınmıştır. Sanatçı doküman olarak Antalya ve Kuşadası Sanat Festivallerine ilişkin bazı fotoğraflar ile *Sanat Emeği* dergisinin içindekiler bölümünün yer aldığı bir dosya (e-mail yoluyla) göndermiştir. Bu anlamda kendileriyle yaptığımız söyleşi sırasında Yahşi Baraz, *Baraz Sanat Galerisi*'nde 1970-1980 yılları arasında gerçekleştirilen sergilerin davetiyelerini, Turan Erol 1974'te Paris'te gerçekleştirilen *Bugünkü Türk Resimleri*

sergisinin broşürü ile kendilerinin çıkarmış olduğu *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*'nin bazı sayılarını, Hasan Pekmezci *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar* sergi kataloğunu, Hüsamettin Koçan *Bir Dekanın 3072 Günü* başlıklı anı kitabını vererek araştırmaya katkı sağlamışlardır.

Yayınlarda bulunamayan, eksikliği görülen konularda internet ortamına da başvurulmuş, kısıtlı da olsa müzelerin, sanat eğitimi veren kurumların, bazı sanatçı ve galerilerin internet sayfalarında (web-site) yer alan bilgilerden yararlanılmıştır.

Ayrıca araştırma süresince, 70'li yılların sanat ortamının belirleyici unsurlarından “galericilik olgusu” ile ilgili olarak Melda Kaptana ve Yahşi Baraz'la, sanatçı örgütlenmeleri, dönemin plastik dili, akademi-çevre ilişkileri vb. konular üzerine dönemin aktif sanatçılarından Cihat Aral ve Gülsün Karamustafa'yla, 1970'li yıllarda Ankara'nın sanat ortamı, yurtdışı sergileri hakkında Turan Erol'la, kültür programları ve Kültür Bakanlığı üzerine Talat Halman'la, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki yeni oluşumlar hakkında Şükrü Aysan'la, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün 70'lerdeki konumu ve

sanat eğitimindeki rolü ile ilgili olarak Hasan Pekmezci'yle, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin kuruluş aşaması ve İzmir'deki sanat ortamı hakkında Halil Akdeniz'le, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun eğitim anlayışı ve 70'lerdeki yapısı üzerine Hüsamettin Koçan ile söyleşi gerçekleştirilmiş, ayrıca Mümtaz Sağlam ile Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi üzerine telefon görüşmesi yapılmış, Mustafa Dorsay, Hüseyin Kuzu, Ömer Ülkü ve Selçuk Aşkın'dan Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu'nun Akademi'ye bağlanma süreci hakkında internet üzerinden bilgi alınmıştır.

2.2.2. VERİLERİ DEĞERLENDİRME

Arşiv ve kütüphanelerde gerçekleştirilen yayın taraması sonucunda kapsamlı bir kaynakça oluşturulmuş, süreli yayınlarda geçen kültür-sanat yazılarının yanı sıra, 1970'li yılların sosyo-politik/kültürel ve ekonomik yapısını belirleyen, sanat-politika/siyaset/propaganda ilişkisini ele alan, sanatçıların 70'li yılları algılama biçimini, sanatsal üretim ile dönemin toplumsal yapısı arasındaki etkileşimi, sanat kurumlarının 70'lerdeki görünümünü, sanatsal etkinlikler ve “yeni” oluşumları görünür kılmaya yönelik genel kitaplar,

sanatçı, sanat galerisi sahipleri, politikacılar gibi dönemin tanıklığını yapmış kişilerin oto-biyografileri okunmuş, elde edilen veriler doğrultusunda, tartışılan kavramlar, öne çıkan soru ve sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, yapılan süreli yayın taraması sonucunda, kültür-sanat haberlerine geniş yer verildiği görülen *Cumhuriyet Gazetesi* kaynak alınarak, dönemin sanat ortamına ilişkin bir perspektif sunabilme, tezi etkileyecek kimi çıkarımlarda bulunabilmek amacıyla, sergi etkinlikleri, 1970'ten başlamak üzere kronolojik bir sırayla 1980 sonuna kadar "excel" ortamında bir araya getirilmiş ve bir çizelge oluşturulmuştur. Çizelgede veriler; katılan sanatçılar, sergi biçimi (kişisel, karma vb.), türü (resim, heykel vb.), adı, tarihi, yılı, mekanı ve yeri gibi üst başlıklar altında sıralanmış, sergilerin şehirlere göre dağılımı, sergi biçimlerine/ türlerine göre dağılımı, yıllara göre sergi sayısının dağılımı grafiklerle gösterilmiştir.

Araştırma süresince gerçekleştirilen ve sözlü bilgiye dayanan söyleşi metinleri ise teze birinci el kaynak olarak yansımış, ilgili yerlerde gönderme yapılarak eksik konuları tamamlamak ya da desteklemek amacıyla kullanılmıştır.

2. 3. YAYINLAR

Çağdaş Türk sanatı tarihinde önemli bir yer tutan 1970-1980 yılları arasındaki sanat ortamı bugüne değin kapsamlı bir araştırmanın konusu olmamıştır. Ancak dönem hakkında fikir edinebilecek çeşitli araştırmalar ve yayınlar bulunmaktadır.

2.3.1. TEZLER

Tez taraması sonucu konuyla dolaylı ya da doğrudan ilişkili, çeşitli üniversitelerde gerçekleştirilmiş bir lisans, üç yüksek lisans ve iki doktora tezi saptanmıştır. 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde Hadiye Bölükbaşı'nın hazırladığı *Sanat Sorunsalı ve İzlek Yönelimi (1970-83)* başlıklı lisans tezi bu döneme ilişkindir. Mezuniyet tezi olarak yapılan araştırmada sınırlı sayıda dergi ve gazeteden yararlanılmış, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı genel hatlarıyla aktarılmış, sanat ortamı özellikle izlek yönelimi açısından ele alınmıştır.

Bir başka çalışma Lolita Asil'in 1995'te, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Ana Sanat Dalı'nda hazırlanmış olduğu *1970'ten*

Günümüze Türk Resminde Eleştiri başlıklı yüksek lisans tezidir. Tezin ana sorunsalı, bir dönemin eleştiri anlayışını görünür kılmaktır. Tezde ayrıca, 1970'lerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısına değinilmekte, tezin bu bölümü Ziya Gökalp, Hilmi Ziya Ülken, Beral Madra, Sezer Tansuğ, Doğan Cüceloğlu gibi yazarların görüşlerinin doğrudan aktarılması ile oluşturulmaktadır.

Yine Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nde hazırlanan Begüm Akkoyunlu'nun 2003 tarihinde tamamladığı *Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve 'Yeni'nin Kimliği* başlıklı yüksek lisans tezinde tartışma konusu olarak, 1970'li yılların önemli sanatsal etkinliklerinden *Yeni Eğilimler Sergileri* esas alınmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Ana Sanat Dalı'nda 2003'te tamamlanan Meryem Uzunoglu'nun *Toplumsal Olayların Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları* konulu yüksek lisans tezinde ise "1970'li Yıllarda Toplumsal Olaylar ve Resim Sanatına Yansımaları" başlıklı bölüm yer almakta, bu bölümde dönemin genel yapısı kısaca aktarılmakta, tezin konusuyla

ilgili görülen sanatçıların resimlerinden örnekler verilmektedir. Tezin ana yöntemi, çoğunlukla kaynaklara dayandırılmayan öznel ifadelerden oluşmuştur.

Funda Berksoy'un Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı'nda hazırladığı 1993 tarihli doktora tezinin temel konusu *20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik*'tir. Öncelikle Avrupa ve Amerika resminde görülen toplumsal gerçekçi yaklaşımlardan söz edilmekte, tezin son bölümünde Türkiye'deki örneklerle geniş bir biçimde bakılmaktadır. 1970'li yılların genel ortamının da özetlendiği bu bölümde "toplumsal", "toplumcu/sosyalist gerçekçi" ayrımlarından bahsedilmiş, resimler üzerinden bu ayrım görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Ahu Antmen'in, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda 2005 yılında tamamladığı, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980)* konulu doktora tezinin ana sorunsalı dönemin "yeni arayışları"dır. Tezde 1960-1980 yılları arasındaki dönem, "1960'lı Yıllarda Türkiye'de Sanat", "1970'li Yıllarda Türkiye'de Sanat" olmak üzere iki ayrı bölüm

halinde ele alınmıştır. İlk bölümde “1960”larda Şekillenen Yeni Bir Kültürel Ortam” ana başlığı altında; “Siyasi Kültürün Dönüşümü ve 27 Mayıs’ın Yansımaları”, “Sanatın Kurumlarının Sorgulanması”, “Sanat Eğitiminde Yeni Öneriler”, “Sanat Ortamında Yeni Galeriler” konuları, “Sanatçıların Yeni Arayışları” ana başlığı altında; “Soyut Sanatın Süregiden Etkisi”, “Toplum-Birey Eksenli Figüratif Yönelimler”, “Alternatif Yaklaşımlar” konuları ele alınmıştır.

Tezin bizim araştırmamızla çakışan ikinci bölümünde ise, “1970’lerin Toplumsal Değişim Koşulları ve Kültürel Etkileri” üst başlığı altında; “Kültür Bakanlığı ve Sanat Politikası Beklentisi”, “Cumhuriyet’in 50. Yılında Sanat Etkinlikleri ve Tartışmaları”, “Sanat Ortamının Alternatif Arayışları” konuları ele alınmış, “Sanat Ortamının Alternatif Arayışları” başlığı altında; “Açık hava Sergileri”, “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Sergileri”, “Yeni Eğilimler Sergileri”ne yer verilmiş, “Yoğunlaşan Galerisizlik Girişimleri ve Piyasa Oluşumları”, “Sanatçıların Yeni Arayışları” başlığı altında; “1968 Kuşağı ve Eleştirel Gerçekçilik”, “Pop Sanatın Etkisi ve Fotoğrafik Gerçekçilik”, “Kültürel Çevrenin Yeni Gözlemcileri”, “Siyasal İçerikli Sanat ve

Toplumcu Gerçekçilik”, “Soyut Resimde Çeşitli Yönelimler”, “Kavramsal Temelli Yaklaşımlar” gibi soru ve sorunlara değinilmiştir. Ek olarak da sanat çevresinden bazı isimlerle yapılan söyleşilere yer verilmiş, ayrıca 1960-1980 yılları arasında gerçekleştirilen etkinliklere dair bir döküm yapılmıştır. Tezde, 60’lı ve 70’li yılların sanatsal ve kültürel ortamından genel bir görünüm verilmiş, özellikle “yeni” olarak görülen kimi oluşumlar üzerinde durulmuştur.

1970-1980 yıllarına ilişkin Edebiyat, İnkılâp Tarihi gibi farklı disiplinlerde yapılmış tezler de bulunmaktadır. Örneğin; İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Hasan Yazıcı tarafından hazırlanan *1970-1980 Dönemi Romanımızda Sosyal Boyut*, Fatma Kılıç’ın Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’nde hazırladığı *12 Mart’ta Basın*, Mahmut Bakındı’nın Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’ne sunduğu *1970-1980 Yılları Arası Türkiye’de Üniversite Öğrenci Olayları* benzeri araştırmalar doğrudan bu döneme ilişkindir.

Bu tezlerden ve kaynakçalarından *1970-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal*

Ortam başlıklı tezin ortak sorunlarına değinen bilgiler açısından yararlanılmış, farklılıklar, eksiklikler ve tartışılması gereken konular tezde ele alınmaya çalışılmıştır.

2.3.2. BASILI YAYINLAR

Döneme ilişkin genel bir yayın olmamakla birlikte çağdaş Türk sanatı tarihi üzerine yazılmış kitap ve yayınlarda, 70'li yıllara ilişkin bazı bilgilere rastlanmaktadır. Bu yayınlardan *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*'nin dördüncü cildinde Kaya Özsegin Türk resim sanatında 1940 sonrasına değinmekte ancak 70'li yıllar genelinde ayrılaşmamaktadır. Nurullah Berk ve Hüseyin Gezer'in hazırlamış olduğu *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli* adlı kitapta ise *Türk Resminin Son On Beş Yılı* başlıklı bölümde ağırlıklı olarak 1960-1969 yılları arasındaki süreden söz edilmekte ve Neşet Günal, Nedim Günsür, Turan Erol gibi sanatçılar esas alınmaktadır. Sezer Tansuğ'un *Çağdaş Türk Sanatı* adlı kitabında 70'li yıllar kronolojik açıdan ve yine sanatçılar üzerinden aktarılmaktadır. Özellikle figüratif eğilimlerin arttığından, farklı anlayışların ve arayışların varlığından söz edilmektedir.

Sezer Tansuğ, *Türk Resminde Yeni Dönem* adlı kitabında ise kişisel anılarının yanı sıra zaman zaman 1960 devriminin etkilerinden, toplumsal olayların entelektüel oluşumlar ve kültürel yapılaşmadaki rolünden, 12 Mart'ın yarattığı bunalımlı ortamdaki, ekonomik durumdan, bunlara bağlı olarak sanatçıların bir kısmının figüratif olana yöneldiğinden bir kısmının ise Avrupa'daki oluşumlardan etkilendiğinden söz etmektedir. Kaya Özsegin'in *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Resmi* adlı çalışmasında 74-90. sayfaları arasında 1970'li yılların genel görünümü, figüratif oluşumlar, galericilik, sanatçı örgütlenmeleri, vb. konular etrafında sunulmaktadır. Nurullah Berk ve Kaya Özsegin'in birlikte hazırladığı *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi* başlıklı kitapta, Kaya Özsegin'in yazmış olduğu "1973-1983 Resim Sanatımızda Verimli Bir Dönem" adlı kısımda, izleyici ile sanat yapıtı arasındaki iletişime, sanat ve kültür yaşamındaki değişimlere, akademi dışı sanatsal oluşumlara, galericilik olgusuna, özel sektörün sanata desteğine detaylarına girilmeden işaret edilmektedir. Ayrıca editörlüğünü Ayla Ödekan'ın yaptığı *Bilanço'98 Cumhuriyetin Renkleri Biçimleri* gibi kitapların yanı sıra Türkiye İş Bankası, Yapı Kredi, Ziraat gibi banka koleksiyonları için

hazırlanan yayınlarda, sanatçı biyografilerinde, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* gibi ansiklopedilerin çeşitli maddelerinde de 70'li yıllara genel perspektif içinde, kronolojik açıdan kısaca değinilmektedir.

2.4. SORU VE SORUNLAR

Tezin ana sorunsalı, 70'li yılların kendine özgü koşulları ve dinamiklerini görünür kılmak, öne çıkan eğilimleri, değişim ve dönüşümleri sanatsal üretimin alt yapısını oluşturan değişkenler üzerinden analiz etmektir. Amaçta belirtildiği gibi; kurumsal örgütlenmeler, toplumsal koşullar, siyasi erkin sanatla ilişkisi, değişen dünya düzeni, etkileşimler, kavramlar, olgular ve yaklaşımlar araştırmanın başlıca soruları arasında yer almıştır.

Nitekim, 70'li yılların önceki dönemlere göre çok daha fazla “politize” olması, siyasi tartışlıkların kamplaşmaya, kutuplaşmaya doğru ivme kazanması, politik düzlemde ve kültür-sanat çevrelerinde tartışılan konuları öne çıkarılmayı, devlet-sanat ilişkilerini, sanatçı duruşunu ve kurumsal yapılanmayı bu bağlam içinde değerlendirmeyi gerektirmiş, sanatsal üretimi

belgelemek, kalıcı kılmak, kitlelere tanıtmak, tarihsel süreç içindeki yerini belirlemek gibi sorumluluklar yüklenen müzelerin, sanatçı yetiştiren eğitim kurumlarının, sanatçıların sosyal haklarının korunmasında, desteklenmesinde, ülke sanatının dünyaya açılmasında etkin olması beklenen devlet, vakıf ve özel kuruluşların durumu, üzerinde önemle durulan konular olmuştur. Ayrıca, sanat yapıtlarının değerinin belirlenmesinde, gündemi oluşturan, sanat ortamına yön veren sanatçı ve yönelimlerin görünür kılınmasında aracı rol üstlenen koleksiyonerler ve galericilerin dönem içindeki yeri ve önemi, sergi etkinliklerinin niteliği, düzenleyicilerin kimliği, siyasi, kültürel ve toplumsal dönüşümün sanatsal üretimin biçim diline ve konu yönelimine etkisi, “yeni” oluşumlar ve farklı yaklaşımlar gibi 70'lerin sanat ortamını belirleyen etkenler araştırmada ele alınan temel soru ve sorunları oluşturmuştur.

Araştırma süresince karşılaşılan teknik sorunların başında ise veri elde etme ve kaynaklara ulaşma zorluğu gelmiştir. Ülkemizdeki arşivleme ve var olan bilgi/belgelerin paylaşımına açılması konusundaki yetersizlikler, yayın tarama ve veri sonuçlarının elde edilme süresinde

gecikmeye yol açmış, araştırma için öngörülen zamanın verimli kullanılmasında sıkıntı yaşanmıştır. Ayrıca, yararlanılacak görsel malzemeyi toplu halde görmeye olanak sağlayacak bir müze, arşiv ya da sanat merkezinden yoksun oluş, galerilerin ve kimi kurumların sürekliliğinin olmayışı, kısa sürede ve sağlıklı bir biçimde bilgi ve belge derlemeyi güçleştirmiştir. 70'li yıllarda dönemin tanıklığını yapmış, ellerinde önemli katkılar sağlayabilecek görsel malzeme, belge ve doküman bulunduran sanatçı, galerici, akademisyen ya da bürokratlara ulaşmak gerekmiş, görüşme koşullarının o kişilerin şartlarına göre ayarlanması, konuşma kayıtlarının çözümlenmesi, metne dönüştürülmesi, zaman alan çalışmalar olmuştur.

Araştırmada bir diğer sorun, bilgilerin aktarılması ve değerlendirilmesi konusunda yaşanmıştır. Kapsamlı bir yayın taraması yapılmasına karşın, yararlanılan kaynaklarda verilen bilgilerin çoğunlukla haber niteliğinde olması, dönemin ideolojik yapısından dolayı yanlış yazıların çoğunlukta olması, kimi kaynaklarda yer alan tarihlerin ya da isimlerin hatalı oluşu, araştırmanın bilimselliğini zorlaştıran etkenler olmuştur. Yayınlarda geçen resim altlarında çoğunlukla tarih bilgisinin

yer almaması ise sanatçıların geçirdiği evreleri, kronolojik değişimi, dönemsel etkileri anlayabilmeyi güçleştirmiştir. Var olan koleksiyonlarda sanatçıların erken dönem çalışmalarından bir iki tanesinin yer alması ya da geç dönemlerinden örneklere yer verilmesi nedeniyle, sanatçıların 70'lerdeki üretimini görmek için her sanatçı için ayrı bir yayın taraması yapmak, sanatçıların kendilerine ulaşmak, resmi ve özel koleksiyonları incelemek gerekmiş, ancak, yoğun enerji ve zaman isteyen bu süreç, tezin amacı ve kapsamı doğrultusunda araştırma dışı bırakılmıştır.

Türkiye'de kurumlardan bilgi edinmek konusu bir başka sorundur. Bu konuda yeterince yayın yapılmamıştır ve herhangi bir konuyla ilgili bilgi edinmek için müze, vakıf, okul ya da derneklerin kurucularına, üyelerine ulaşmak gerekmiştir. Nitekim, araştırma süresince bir kısmıyla görüşme yapılabilmiş, ancak yine de eksik kalan noktalar olmuştur. Örneğin; müze, dernek, galeri gibi resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarda arşiv çalışmaları yetersiz olduğundan, tarihler ve dönem içi etkinlikler konusunda yeterli bilgiye ulaşılammış, söyleşilerde görüşlerine başvuru alan kişilerin kurumların siyasi kimliği ve 70'lerde yaşananlar üzerine, dönemin hassasiyetinden

dolayı çok fazla konuşmak istememeleri ve üstü kapalı bilgi vermek durumunda kalmaları, siyasi karşıtlıkların ve ideolojik kamplaşmaların sanatsal üretimdeki rolünü görmeyi güçleştirmiştir.

2.5. KAPSAM VE TEZİN BÖLÜMLERİ

Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda 70'li yılların sanat ortamının genel perspektifini anlamaya yarayacak çok sayıda veriye ulaşılmış, tezin amacı doğrultusunda bir sınırlandırmaya gidilerek, soru ve sorunlar bölümünde de belirtilen, kültürel ve sanatsal ortamı görünür kılmaya yönelik temel etken ve oluşumlar tez kapsamına alınmıştır. Öte yandan, bu dönemde, sanatçı ve sergi mekanlarının sayısının arttığı, farklı eğilimlerin, farklı disiplinlerin öne çıktığı yoğun bir sanatsal üretim sürecinin yaşandığı gözlenmiş, bu durum metin içinde değerlendirilmekle birlikte, detaylı olarak ele alınmamış, araştırmaya eklenen çizelge ve grafiklerle gösterilmiştir.

Buna göre tez, "Giriş", "Türkiye'de 70'li Yıllarda Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Ortam", "Kültür/Sanat Çevrelerinde Öne Çıkan Kavram ve Tartışmalar", "70'li Yılların Sanat Ortamını Belirleyen Etken ve Oluşumlar" ve "Sanat

Etkinlikleri, Sergiler ve Sanatçı Profili" başlıklarını taşıyan beş bölümden oluşmuş, tezin sonunda "Kaynakça", "Fotoğraflar" ve "Söyleşiler", "Pankart: 1970-1980" Sergisi Söyleşileri", "Pankart: 1970-1980" Sergisi Metinleri", "1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri", "1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri'nde Adı Geçen Sanatçıların Sanat Eğitimi Veren Kurumlara Göre Dağılımı" çizelgeleri ile grafiklerden oluşan ekler bölümü yer almıştır.

"Türkiye'de 70'li Yıllarda Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Ortam" başlığını taşıyan ikinci bölüm, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile başlayıp 12 Eylül 1980 muhtırasıyla tamamlanan 12 Mart 1971 sürecini ve dönemin sanat ortamına doğrudan etki eden, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeleri içermektedir. Öğrenci hareketleri, 68 olayları, siyasi partiler, değişen hükümetler, gündemin akışını etkileyen olay ve konular, toplumsal/kültürel yaşamdaki dönüşümler bu bölümde değinilen konulardır.

Çalışmanın, "Kültür/Sanat Çevrelerinde Öne Çıkan Kavram ve Tartışmalar" başlıklı üçüncü bölümünde 70'li yılların gündemini oluşturan

üç ana söylemden, 'ulusal/milli kültür', "sanatta ulusallık/evrensellik" ve "sosyalist/devrimci sanat anlayışı"ndan söz edilmiş, bu kavramlar etrafında yürütülen tartışmalara değinilmiştir. Özellikle ideolojik yaklaşımların tartışmaların içeriğini belirlemedeki rolü üzerinde durulmuş, sanatçılar ve kültür çevreleri ile siyasi partilerin yaklaşımları ele alınmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm, "70'li Yılların Sanat Ortamını Belirleyen Etken ve Oluşumlar" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, devlet-sanat ilişkileri, kalkınma programları, Kültür Bakanlığı ve kültür politikaları, sanat çevrelerinin kültür-sanat konularındaki öneri ve yaklaşımları ele alınmış, müze, vakıf ve sanat eğitimi veren kurumlar, kurum içi siyasallaşma süreçleri, galericilik, koleksiyonculuk, sanat piyasası olgusu, sanatçı örgütlenmeleri ve sanat dergileri gibi dönemin sanat ortamını belirleyen temel unsurlar görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın beşinci ve son bölümü "Sanat Etkinlikleri, Sergiler ve Sanatçı Profili"ne ayrılmıştır. Bu bölümde, 70'li yıllarda devlet, özel sektör, kişisel çabalar, çeşitli kurumlar ya da dernekler aracılığıyla gerçekleştirilen sanat

etkinlikleri, sergiler, yarışmalara değinilmiş, sanatçı profili ve konu yönelimine ilişkin genel bir perspektif verilmeye çalışılmıştır. Sergi etkinliklerinin belirlenmesinde, tez kapsamında hazırlanan "1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri" çizelgesi ile süreli yayınlarda gündeme gelen, etrafındaki tartışmalarla öne çıkan etkinlikler esas alınmış, bilgisine ulaşılabilen sergi ve yarışmalardan söz edilmiştir. Örneğin; devletin tüm kurumlarıyla varlık gösterdiği *50. Yıl Kutlamaları*, kitlelerin geniş katılımını sağlamak amacıyla disiplinlerarası düzenlenen festival ve şenlikler, 70'lerin sanatçı potansiyelini ve örgütlenme yapısını gösteren ödüllü sergiler gündemi belirlemeleri bakımından öne çıkan etkinlikler olmuşlardır. Öte yandan, araştırmanın konusu ve kapsamı doğrudan sanatçılara yönelik olmadığı için, sanatçılar ve yapıtları üzerinde tek tek durulmamış, estetik/biçim arayışları ve konu yönelimlerine göre sanatçı profili belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için "Fotoğraflar" bölümü de, sanatçı ismine ve kronolojik sıraya göre düzenlenmemiş, metin içi göndermeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Araştırma süresince kapsamlı bir kaynakça oluşturulmuş, araştırmacılara katkısı olması

bakımından doğrudan gönderme yapılmayan yayınlar da teze alınmıştır. Ekler bölümünde ise araştırma kapsamında Melda Kaptana, Yahşi Baraz, Cihat Aral, Gülsün Karamustafa, Şükrü Aysan, Talat Halman, Turan Erol, Hasan Pekmezci, Halil Akdeniz, Hüsamettin Koçan ile gerçekleştirilen söyleşilere, “Pankart: 1970-1980” Sergisi (1 Mayıs-11 Haziran 2002)’nin metinlerine yer verilmiştir. Karşı Sanat Çalışmaları’nda yaklaşık otuz beş sanatçının yüz elliye yakın yapıtla katıldığı bu sergi, 1970-1980 arasındaki on yılın ele alınması, sanatçıların “kendi ideolojisi” doğrultusunda dışarıda ve içeride yaşanan gerçekliğe dayanarak geliştirdikleri plastik dilin sorgulanmasını amaçlaması (Basın bülteni) bakımından önemli bulunmuştur. Bu sergi kapsamında yapılan söyleşilere ilişkin kasetlerden konuyla doğrudan bağıntılı olarak görünen ve hiçbir yerde yayımlanmamış olan Aykut Köksal ve Korhan Gümüş’ün “Devrimcilikten Muhafazakarlığa” başlıklı konuşmaları ile Aydın Çubukçu’nun söyleşi metinleri çözümlenerek tezin sonuna eklenmiştir. Ekler bölümünde son olarak “1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri” ile “1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri’nde Adı Geçen Sanatçıların Sanat Eğitimi Veren Kurumlara Göre Dağılımı” çizelgesi ve grafiksel gösterimi yer

almaktadır. Bu döküm ve grafikler, 70’li yıllarda öne çıkan sergi mekanları, sanatçılar, etkinlikler ve sanat ortamına ilişkin değerlendirmelerin yapılabilmesi, sanat eğitimi veren kurumların sanat ortamındaki etkilerini ve sanatçı profiline görünür kılmak amacıyla hazırlanmıştır. Çizelgeden elde edilen sonuçlar, ayrıca dördüncü bölümde “Sergileme Olanakları/Mekanları” ve beşinci bölümde “Sergi Etkinlikleri” başlıkları altında da değerlendirilmiştir.

TRÜRKİYE'DE 70'Lİ YILLARDA SİYASAL, EKONOMİK, KÜLTÜREL VE TOPLUMSAL ORTAM

1970'li yılları belirleyen önemli siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişmeler, 12 Mart 1971'de ordunun yönetime el koymasıyla başlayan, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle noktalanmış bir süreci kapsar. 1970'li yıllarda yaşanan siyasal gelişmeler, Türk siyaset tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak bilinen 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile yakından ilişkilidir. Müdahaleye neden olan olaylar, 14 Mayıs 1950 tarihinde tek başına iktidar olan Demokrat Parti'nin (DP), hedefledikleri reformları gerçekleştirme konusundaki tutumundan kaynaklanmıştır (Ahmad, 1992: 46; 1999: 133; Zürcher, 2000: 321; Kongar, 2002: 148).

Muhalefeti gözardı eden, sol partilere kendilerini ifade etme olanağı tanımayan, sendikalara karşı baskıcı bir tutum besleyen, basına sansür uygulayan DP'nin bu tutumunu, 50'lerin sonlarına doğru daha da yoğun ve katı bir biçimde sürdürmesi,¹ giderek kötüleşen ekonomik durumla birlikte işini zorlaştırmıştır. Bu dönemde iktidara yönelik protesto gösterileri belirgin bir biçimde

artmış, orduda ve toplumda huzursuzluk başlamıştır. DP'nin ülkeyi, ekonomik ve siyasal açıdan zayıflatan rejimi, 27 Mayıs 1960 müdahalesinin gerçekleşmesiyle son bulmuştur (Toprak, (1998) 2002: 380; Ahmad, 1999: 143).

Milli Birlik Komitesi'nin² yönetime el koymasıyla gerçekleşen 1960 müdahalesi, özellikle 1961 yılında çıkarılan Anayasa nedeniyle Türk siyasi tarihinde görece özgürlükler dönemi olarak anılmıştır. Bu dönemde aydınlar ve öğrencilerin işçi sınıfı ile birlikte siyaset yapabilmelerine ortam yaratılmış, özellikle sol fikirler, hızlı ekonomik kalkınma ve sosyal adalet kavramlarıyla birlikte kitlelere etki etmeye başlamıştır. 1965'te iktidara gelen Adalet Parti (AP) tarafından yoğun eleştiriler alan soldaki bu gelişmeler, 70'li yılların gerek siyasal gerek düşünsel açıdan başat unsurlarından biri haline dönüşür (Tunçay, (1983) 2002b: 1983; Özdemir, 2000: 228).

60'lı yılların ikinci yarısına değin yaratılan özgürlükçü ortam, siyasal dengelerin değişmesiyle

yeni bir yön kazanır. 1968'de Amerika'nın Vietnam müdahalesi ve buna yönelik ABD halkı ve Avrupa'dan gelen protestolar, yine 1968'de Fransa'da başlayan işçi ve öğrenci hareketleri, Türkiye'de 1968-1970 yılları arasındaki öğrenci olaylarının ve işçi hareketlerinin tırmanışına yol açarken, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda da bunalımlı bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir (Althusser, 1975: 39-49; Tunçay, (1983) 2002b: 1986; Toprak (1998) 2002: 188-189; Ahmad, 1999: 175; Zürcher, 2000: 372; Roberts 2003: 599-618).

Paris'te "Mayıs'68" ayaklanması olarak anılan ve 1970'li yılların başına kadar süren "1968 Gençlik Hareketi", Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Ortadoğu, bazı Asya ülkeleri, Çekoslovakya gibi Doğu Bloku ülkelerini etkilemiş, örneğin; ABD'de ekonomik istikrarsızlık ve toplumsal bunalım sarsıntısına bağlı olarak öğrenci, işçi ve siyahların isyanını, İtalya'da "Kızıl Yıllar" adıyla anılan grevleri, köylü, işçi ayaklanmasını, Almanya'da yirmi yedi kentte sürdürülen öğrenci hareketlerini, İngiltere'de boykotlara, sokak işgallerine yol açan çatışmaları ifade etmiştir (Belge, (1983) 2002: 810; Toprak, (1998) 2002: 190-192; Çubukçu, 1999: 21-22).

Dünya ölçeğinde yaşanan bu hareketlilik, Türkiye'de daha önceki yıllarda başlamış olan öğrenci derneklerine bağlı eylemlere ivme kazandırmış, 1967'de ABD'nin 6. Filo'sunun İstanbul'a gelişini protesto eden, özel yüksekokulların devletleştirilmesi talebiyle İstanbul'dan Ankara'ya yürüyen öğrenciler, 1968 yılının Mayıs ve Haziran aylarında birçok üniversitede boykot ve işgal eylemi gerçekleştirmişlerdir. 15 Temmuz 1968'de 6. Filo'nun İstanbul'a gelmesiyle yeniden hareketlenen gençlik, genel anlamda emperyalizme, özelde ABD politikalarına karşı sürdürdükleri eylemlerini, ülke sorunlarının çözülmesi yönündeki taleplerle birleştirmiş, bu isteklerini öğrencisi oldukları üniversitelerde çeşitli biçimlerde dile getirmişlerdir (Toprak, (1998) 2002: 190-192; Çubukçu, 1999: 21-22).

60'lı yılların başlarında üniversitelerde Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMFT), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) gibi oluşumlar söz konusuken, 1965'te Türkiye İşçi Partisi'ne bağlı olarak kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), 1969'daki yönetim değişikliğinin ardından Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını almış, bu tarihten itibaren öğrenci

hareketinin siyasallaşma süreci başlamıştır. Aynı tarihlerde kendilerini “Milliyetçi-toplumcu” olarak tanımlayan “sağ” görüşlü öğrencilerin Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT), Ülkü Ocakları Dernekleri (ÜOD) ve Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB) gibi örgütlenmeler içinde bir araya geldikleri ve 70’li yıllarda “komando” olarak adlandırılan kesimi oluşturdukları bilinmektedir (Çavdar, (1983) 2002a: 810-811; Bakındı, 2001: 27-31).

Sözü edilen gruplar ve fraksiyonlarının yönlendirmesiyle aşırı uçlarda odaklaşan gençlik hareketleri, 1970’li yılların başından itibaren banka soygunları, adam kaçıırma gibi eylemleri de içeren silahlı bir mücadeleye ve propagandaya dönüşmüş, 15-16 Haziran 1970 tarihlerinde, CHP ve AP’nin hazırladığı, sendikaların faaliyetlerini kısıtlayan yasa tasarısının protesto edildiği olaylar, devletle işçiler arasındaki gerilimi tırmandırmıştır (Çavdar, (1983) 2002a: 810-811; Ahmad, 1999: 175; Zürcher, 2000: 372). Sokakta bu süreç yaşanırken; ülkenin yönetiminde, toplumsal ve ekonomik anlamda herhangi bir varlık gösteremez hale gelen *III. Demirel Hükümeti* (06 Mart 1970-26 Mart 1971), Silahlı Kuvvetler’in ve halkın gözünde sürekli güven kaybına uğramış, toplumsal olaylardan sorumlu tutulmuş, gelinen

noktada ordu, 12 Mart 1971’de bir kez daha yönetime el koymuştur (Ahmad, 1999: 176; Zürcher, 2000: 375).

Siyasette olduğu gibi ekonomide de 1950 sonrası gelişmeler belirleyici bir rol oynamıştır. Tek Parti döneminde sanayileşme büyük ölçüde devlet tarafından yürütülürken, 50’lerle birlikte kapitalizme yönelik politikalar doğrultusunda özel teşebbüs güç kazanmaya başlamış ve sanayileşmenin ve planlı ekonominin hız kazandığı 60’larda özel teşebbüsün yatırımları daha da artmıştır (Belge, 2002: 846). Türkiye ekonomisi tarihinde “planlı ekonomi” sürecinin ilk kez 27 Mayıs 1960 yönetimi tarafından 1960’larda başlatıldığı belirtilir (Ergün, 1990: 262; Zürcher, 2000: 385; Keyder, 2002: 1070; Çavdar, 2002: 1082; Akat, 2002: 1105). Nitekim, 1950’lerin ikinci yarısında yaşanan sorunlar keyfi ekonomik kararlara bağlanmış, bu nedenle, ekonomide planlı ve eşgüdümlü kalkınma düşüncesi, 1961 Anayasası’nda 129. madde olarak yer almış ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın (1960) kurulmasıyla işlerlik kazanmıştır (Ergün, 1990: 262; Zürcher, 2000: 385).

Devlet Planlama Teşkilatı ile yönetilen ve 1963 yılında başlayan birinci “beş yıllık kalkınma

planı”,³ ikincisiyle birlikte istikrarlı bir şekilde yürütülür ve yıllık fiyat artışları 70'lere kadar % 6'larda gerçekleşir (Ergün, 1990: 262). Ancak 60'ların sonlarına doğru yeniden açık finans yollarına başvurulması sonucunda fiyatlar yeniden artmaya başlar ve ödemeler dengesinde sıkıntı yaşanır. Devreye sokulan istikrar paketiyle, finansman kanunu altında kaynak artırıcı yöntemler geliştirilir. Bu yöntemler, 1970'li yılların başlarında olumlu sonuçlar vermeye başlar (Ergün, 1990: 262). Döviz kurunun gerçekçi bir düzeye getirilişi, ihracat gelirleri ile işçi dövizlerini⁴ artırır. 1965-1969 yılları arasında yüz milyon dolar olan işçi dövizleri, 1970'li yıllarda bir milyar dolara ulaşmıştır (Boratav, 2000: 356). Kentte yaşayan üst gelir düzeyine üye kesimle, işçi ve gecekondu sahiplerinin oluşturduğu kitleler, tüketim mallarının alıcısı olarak sermaye için verimli bir pazar oluşturur. Bu durum 70'lerin sonlarına kadar bu şekilde devam etmiştir (Keyder, 2002: 1071).

Tüketim kültürünün oluşması ve insanın “tüketiği kadar varolma” anlayışı, sanayileşmenin etkisiyle 1960-1970 yılları arasında belirginleşir. Geleceğine iyimser bir gözle bakmaya çalışan kitleler, buna rağmen geleneksel değerleri

yadsıyan, kimlik arayışına giren ve bir bakıma kimlik bunalımı yaşayan bir nesil oluşturmuşlardır (Belge, (1983) 2002b: 846; (1983) 2002c: 1304). Bu durum 70'lerde arabesk kültürün oluşmasına ve kitlelerce benimsenmesine zemin hazırlamıştır. 70'lerin toplumsal yaşamını etkileyen en önemli gelişme ise, ilk kez 1968'de yayına başlayan ve teknolojik gelişmenin bir göstergesi olan televizyonun, 1970'li yıllarda toplum yaşantısına etki edecek bir düzeye ulaşmasıdır (Toprak, (1998) 2002: 378).

60'larda artış gösteren köyden kente göç hareketi, 70'lerde hızını artırmış, gecekondulaşma olgusu önemli bir sorun haline gelmiştir. İlk kez 1961'de Türk İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından başlatılan yurtdışına işçi gönderme uygulaması, 70'li yılların başlarında da yoğun talep görmeye devam etmiş, ancak Avrupa ülkelerinin işçi alımını durdurması üzerine bu süreç 1974-80 arasındaki dönemde eski hızını kaybetmiştir (Apak ve diğerleri 2002: 187).

3.1. SİYASİ VE EKONOMİK ORTAM

1970-1980 yılları arasındaki on yıllık dönem, ülke yönetiminin sürekli el değiştirdiği, siyasi

istikrarsızlığın egemen olduğu bir sürece işaret etmektedir. 1971 askeri müdahalesini takip eden sürede ve özellikle 70'lerin sonlarına doğru siyasal şiddet içinden çıkılmaz bir boyuta ulaşmış, sürekli değişen iktidarlar, çoklu hükümetler, üniversite yurtlarında odaklaşan radikal “sol” ve “komando” olarak adlandırılan “sağ” grupların eylemleri ve bunlara uygulanan karşı şiddet, İsrail Başkonsolosu'nun öldürülmesi, Ermeni terörü, Kıbrıs Harekatı gibi olaylar gerilimli, bunalımlı ve karmaşık bir döneme işaret etmiştir. 70'lerin ekonomisi, siyasi erk ve ortamın belirlediği koşullar çerçevesinde biçimlenmiş, petrol krizi, hızlı enflasyon artışı, dışa bağımlı ekonomi anlayışı, bu seyri etkileyen gelişmeler olarak öne çıkmıştır. 1970'lerin başlarında olumlu yönde gelişme gösteren ekonomik durum, 1974'ten itibaren ters yönde bir ivme sergilemeye başlamış, ancak yaşanan bazı olumsuzluklara karşın büyük değişimler de gerçekleşmiştir. İmalat sanayisinde yeni kapasiteler yaratılmış, özel imalat sanayisi hızla gelişmiş, özel banka sayısı artmış, tarım önemli bir sıçrama yapmıştır. Öte yandan 1970'li yılların sermaye ithalini kolaylaştırıcı nitelikteki serbestleştirme hareketi, işçiler, müteahhitler ve bankacılık hizmetleriyle dışa açılımı sağlamış, 1980'lerin “dışa açılma” politikalarını etkilemiştir (Kazgan, 2002: 118).

12 Mart 1971 askeri müdahalesiyle başlayan süreçte, 1961 Anayasasının sağladığı temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamaya gidilmiş, her türlü örgütlenme, toplantı ve seminerler yasaklanırken; şiddet eylemlerinin önüne geçmek amacıyla alınan önlemler ve yapılan anayasal değişiklikler, sendikalar, basın, radyo ve televizyon, üniversiteler, devlet konseyi gibi devletin çeşitli kurumlarını etkilemiştir (Ahmad, 1999: 181). Müdahaleyi gerçekleştiren yeni yönetim, “yasa ve düzenin yeniden kurulmasına” öncelik verirken, üniversitelerde ve kentlerde uygulanan şiddetten sorumlu tuttuğu gençlik örgütlerinin kapatılmasını gündeme getirmiştir (Ahmad, 1999: 177).

Bu dönemde parti sayısının artmasının yanı sıra, partiler arasındaki mücadele de sertleşmiş, 70'lerin sonlarına kadarki sürede *I. Erim (Nihat) Hükümeti* (26 Mart 1971-11 Aralık 1971), *II. Erim Hükümeti* (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972), *Melen Hükümeti* (22 Mayıs 1972 -15 Nisan 1973), *Talu Hükümeti* (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974), *I. Ecevit Hükümeti* (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974), *Irmak Hükümeti* (17 Kasım 1974-31 Mart 1975), *IV. Demirel Hükümeti* (31 Mart 1975-21 Haziran 1977), *II. Ecevit Hükümeti* (21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977), *V. Demirel Hükümeti* (21 Temmuz

1977-5 Ocak 1978), *III. Ecevit Hükümeti* (5 Ocak 1978-12 Kasım 1979), *VI. Demirel Hükümeti* (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980) olmak üzere toplam on üç hükümet değişikliği gerçekleşmiştir (Kotil, (1983) 2002: 2009). Siyasi yelpazeyi oluşturan partiler arasında Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi öne çıkmış, Demokrat Parti'nin bir devamı niteliğindeki AP "sağ", CHP "sol"u, MSP, "İslami" örgütlenme içinde tanımladığı "Milli Görüş" ideolojisini, MHP ise "milliyetçi-İslami" söylemleri temsil etmiştir. Koalisyon hükümetlerinin küçük bir kanadı olarak görev yapan CGP, CHP'den ayrılanların Güven Partisi'ne (1973) katılmasıyla adını alan, "Atatürkçü" düşünceyi ilke edinen bir partidir (Akşin, (1983) 2002b: 2042).

3 Kasım 1969-12 Mart 1971 tarihleri arasında iki kez tek başına iktidara gelmeyi başaran AP, 12 Mart 1971 müdahalesi sonrası hükümetten ayrılmak zorunda kalmış, müdahale sonrası Türk siyasi tarihinde "partilerüstü" olarak adlandırılan bir yönetim anlayışı gündeme gelmiştir. Bu dönemde ordunun isteği doğrultusunda önce *I. Erim (Nihat) Hükümeti* (26 Mart 1971-11 Aralık 1971), ardından *II. Erim Hükümeti* (11 Aralık

1971-22 Mayıs 1972) kurulur (Tunçay, (1983) 2002b: 1986-1988; Ahmad, 1999: 178-186).

19 Mart 1971'de Nihat Erim'in başkanlığında kurulan kabine, öncelikli hedeflerini, toplum düzenini sağlamak ve uzun süredir aksayan sosyo-ekonomik yapıya ağırlık vermek olarak belirler (Ahmad, 1992: 279; Zürcher, 2000: 376). Yasa ve düzenin sağlanmasında ilk uygulama on bir ilde sıkıyönetimin ilan edilmesi olmuş, ardından çok sayıda profesör, yazar, öğretmen gözaltına alınmıştır. (Tunçay, (1983) 2002b: 1987; Toprak, (1998) 2002: 266; Ahmad, 1999: 178; Kongar, 2002: 176). *Erim Hükümetleri* döneminde, İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un öldürülmesi üzerine "sol"a karşı baskı artmış, 6 Mayıs 1972 tarihinde gençlik hareketinin liderlerinden, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) kurucusu ve yöneticisi Deniz Gezmiş'in, Hüseyin İnan ve Yusuf Arslan'la birlikte idam edilmesi geniş yankılar uyandırmıştır (Toprak (1983) 2002: 295; Ahmad, 1999: 183; Zürcher, 2000: 377). Öte yandan, ABD'nin ülke üzerindeki baskısı tarım politikalarında dahi gücünü hissettirmeye başlamış, haşhaş ekiminin yasaklanmasına yönelik talebi "içişlerine müdahale" olarak değerlendirilmiştir. *Erim Hükümeti* döneminde

yasaklanan haşhaş ekimine, 1974 yılında kurulan 1. Ecevit Hükümeti, kontrollü olmak koşuluyla yeniden izin vermiştir (Toprak, (1998) 2002: 270).

II. Erim Hükümeti'nin ardından kurulan Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973) döneminde özellikle Ermeni terörünün etkileri hissedilmeye başlamıştır. 27 Ocak 1973 tarihinde ABD'nin Los Angeles kentindeki Türkiye Büyükelçisi, Ermeni asıllı biri tarafından öldürülmüş, 1975 yılında Türkiye'nin Viyana ve Paris Büyükelçilerinin öldürülmesi olayını Ermeni terör örgütü ASALA üstlenmiş, 1977'de ve 79'da gerçekleştirilen benzer saldırılarla Ermeni terörü sürmüştür (Toprak, (1998) 2002: 329, 368, 429, 483).

Petrol, günümüzde olduğu gibi o dönemde de dünya politikasını ve ekonomisini etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuş, 1973'te doğrudan doğruya bir ekonomik savaş aracı olarak kullanılmış ve Arap ülkeleri İsrail'e karşı yeni bir silaha, petrol savaşına başvurmuştur (Toprak, (1998) 2002: 323). Petrol savaşları sonucunda tüm dünyada petrol fiyatları ciddi boyutta artış göstermiş, artan nüfus, yükselen refah düzeyi ve sanayi üretimi dolayısıyla kendisini hissettiren enerji

kıtlığı şiddetli bir krize dönüşmüştür (Toprak, (1998) 2002: 323). 1970'lerden bu yana yükselen enflasyon, işsizlik oranları ve uluslararası para sisteminin sarsıntıya uğraması sorunlarıyla karşı karşıya kalan dünya ekonomisi, petrol krizinin neden olduğu yeni bir enflasyon artışıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1973'ün son aylarından itibaren petrol ambargosu ve fiyat artışıyla tırmanan kriz 1974'te daha da şiddetlenir (Toprak, (1998) 2002: 323). 1973'te tüm dünyada yaşanan petrol krizi doğal olarak Türkiye'yi de etkilemiş, buna hazırlıklı olmayan Türk ekonomisi ağır yaralar almıştır (Kuruç, 1998: 31; Boratav, 2000: 360; Kazgan, 2002: 102-103). Bütün dünya petrol tasarrufu yaparken, Türkiye'nin petrole destek vererek tüketimi artırması, içeride petrole dayalı enerji üretimi ve yabancı sermayeye dayalı otomobil üretimine geçmesi, petrol tüketimini 10.8 milyon tondan 17.7 milyon tona çıkarması, krizin etkilerinin çok ağır bir biçimde yaşanması sonucunu doğurmuştur (Kazgan, 2002: 104).

1979-1980 yıllarında yaşanan ikinci petrol krizi, 1973-1979 yılları arasında tarım ve sanayi fiyatları endeksinde gerileme yaşayan Türkiye ekonomisini, dış ticaret kapasitesi açısından ağır bir biçimde etkiler. Doların uluslararası piyasada

değer kazanmaya başlaması ve Türkiye'nin dış borçlarını yüksek faizlerle ödeyecek oluşu, koşulları bir kez daha ağırlaştırmıştır (Kazgan, 2002: 117).

Melen Hükümeti'nden sonra ordunun isteğiyle kurulan son hükümet *Talu Hükümeti* (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) olmuştur. 12 Mart 1971'den sonra yaşanan bu ara rejim, 14 Ekim 1973'te gerçekleştirilen seçimle birlikte bir süreliğine son bulmuş, 26 Ocak 1974⁵ tarihinde MSP ile koalisyon oluşturan CHP, Bülent Ecevit başkanlığında *I. Ecevit Hükümeti*'ni (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974) kurmuştur. Farklı düşünce yapılarına sahip iki parti ekonomik konularda bir orta yol bulmalarına karşın, genel af konusunda olduğu gibi diğer alanlarda da fikir ayrılığına düşmüştür (Tunçay, (1983) 2002b: 1988; Ahmad, 1999: 192).

Bu dönemde, Türkiye ile Yunanistan arasında 1960'ların ortalarında başlayan "Kıbrıs bunalımı", Yunan cuntasının darbe yaparak Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmesi üzerine "Kıbrıs Krizi"ne dönüşmüş, Temmuz 1974'te gerçekleştirilen ilk "Barış Harekatı", alınan olumlu sonuçlar nedeniyle, iç siyaset ortamında Ecevit'in başında olduğu CHP'ye ve MSP'li hükümete güven ve

saygınlık kazandırmış, ilk hareketin ardından Rum kesiminin uzlaşmaya yanaşmaması üzerine Ağustos ayında ikinci "Barış Harekatı" gerçekleştirilmiştir. Dünya kamuoyu ilk hareketi, Türkiye'nin yasal müdahalesi olarak görürken, ikincisini adayı işgal etme girişimi olarak değerlendirmiş, özellikle Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD'den gelen tepkiler sonucu, İngiltere adaya askeri güç gönderirken, ABD silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Kıbrıs hareketi ekonomiye de olumsuz yönde etki etmiş, müdahalelerin ülke bütçesine dört buçuk milyarlık bir açık getirdiği yönündeki eleştiriler gündeme gelmiştir (Keyder, (1983) 2002: 1072).

Kıbrıs Harekatının ardından erken seçimle tek başına iktidara gelmeyi hedefleyen ve hükümetten çekilen CHP umduğunu bulamamış, (Tunçay, (1983) 2002b: 1988; Ahmad, 1999: 196) 1974'ün sonunda Ecevit'in istifası sonucu oluşan boşlukta yeniden "partilerüstü" yönetime başvurulmuş, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Sadi Irmak'ı hükümet (*Irmak Hükümeti* 17 Kasım 1974-31 Mart 1975) kurmakla görevlendirmiştir.

31 Mart 1975'te ise, AP genel başkanı Süleyman Demirel başkanlığında *IV. Demirel*

Hükümeti kurulmuş, AP, MSP, CGP ve MHP'den oluşan ve siyaset tarihinde *Birinci Milliyetçi Cephe* olarak anılan bu hükümet, 21 Haziran 1977 tarihine kadar görevde kalmıştır (Tunçay, (1983) 2002b: 1989; Ahmad, 1991: 196-201; Toprak, (1998) 2002: 364). 4 Haziran 1977'de gerçekleştirilen seçim sonrasında birinci parti olarak çıkan CHP, güvenoyu alamadığı için yalnızca bir ay yönetimde kalabilmiş, 21 Temmuz 1977'de *İkinci Milliyetçi Cephe* ya da bir başka deyişle *V. Demirel Hükümeti* dönemi (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978) başlamıştır. Her iki *Milliyetçi Cephe Hükümeti* döneminde de sokaktaki şiddet dozunu artırmaya devam etmiş, özellikle 1 Mayıs 1977'de otuz yedi kişinin ölümüyle sonuçlanan "1 Mayıs" kutlamaları, şiddetin tırmanışa geçişinin önemli bir göstergesi olmuştur. Can güvenliğinin kalmadığı, öğrenci, öğretim üyesi ve işçilere yönelik siyasal cinayetlerin arttığı bu dönemde hükümet, olayları bastırmakta yetersiz kalmış, oluşan siyasi boşlukta kitlelerin politikacılara olan güveni giderek azalmış, muhalefetin sesi yükselmiştir (Ahmad, 1992: 335; Toprak, (1998) 2002: 398-399).

Bu dönemde Türkiye ekonomisi de sıkıntılı bir süreçten geçmektedir. Dünya ülkeleri, özellikle Avrupa ülkeleri kendi ihracatını artırma

yoluyla kâr haddini yükseltmek için "çevre" ülkeleri borçlandırma yoluna gitmiş, Türkiye de bu borçlanmadan kendi payına düşeni almıştır (Kazgan 2002: 105). İhracata gereken önemi vermeyen Türkiye, ithalatı kolaylaştırıcı önlemler alırken, turizm harcamaları üzerindeki denetim de azaltılınca, turizm giderleri artar ve yabancı turist için Türkiye pahalı bir ülke konumuna yükselir. Bu arada işçi dövizlerinde azalma olur. Batı Avrupa'da yaşanan ekonomik sıkıntılar işsizliği artırırken, Türk lirasının değerinin yüksek oluşu da döviz akışının azalmasına neden olur (Kazgan, 2002: 107; Keyder, (1983) 2002: 1072).

11 Aralık 1978'de yapılan yerel seçimlerin ardından yine birinci parti olarak çıkan ve AP, CGP ve DP'den ayrılan on bir milletvekiliyle yeterli çoğunluğa ulaşan CHP, *III. Ecevit Hükümeti*'ni (11'ler Hükümeti) kurmuş, 12 Kasım 1979'a kadar iktidarda kalmıştır. Bu süre içinde siyasal şiddet geniş kitlelere doğru yayılmış, Abdi İpekçi, Bedrettin Cömert, Server Tanilli, Cavit Orhan Tütengil, Doğan Öz gibi gazeteci, bilim adamı, hukukçu, tanınmış aydın kesimden insanlar saldırıya uğramaya, öldürülmeye başlamıştır (Tunçay, (1983) 2002b: 1990; Ahmad, 1999: 203; Özdemir, 2000: 280). 22-26 Aralık 1978'de

Kahramanmaraş'ta yüz beş kişinin ölümüyle sonuçlanan, 3 Eylül 1978'de Sivas'ta tekrar eden olaylar ise kitlesel saldırıların artışına işaret etmiştir (Toprak, (1998) 2002: 452, 456).

Öte yandan, 1971-1973 yılları arasında kesintiye uğrayan, 1974-1977 yılları arasında Kıbrıs krizi, ABD'nin ambargo uygulaması, Ermeni terörü gibi nedenlerden dolayı bunalımlı bir süreçten geçen Türk dış politikası, 1978-1979 yılları arasındaki dönemde yeniden ele alınmış, Kıbrıs sorununa çözüm arayışları, Amerika ve Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ile ilişkiler, Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ve Ortadoğu'yu kazanma çabaları bu dönemde yoğunlaşmıştır (Gerger, (1983) 2002: 547-548).

1979 yılında gerçekleştirilen Cumhuriyet Senatosu yenileme seçimleri sonucu CHP oy kaybına uğramış, böylece AP, MSP ile azınlık hükümeti (VI. *Demirel Hükümeti*) kurarak, 12 Kasım 1979-12 Eylül 1980 tarihleri arasında ülkenin yönetiminde söz sahibi olmuştur (Toprak, (1998) 2002: 472). Ekonomideki sıkıntıların, durgunluğun yoğunlaştığı, pahalılığın iyice arttığı 1977-1980 yılları arasındaki dönemde, enflasyonun hızla yükselmesi sonucu 1977'den itibaren

Türk lirası değer kaybetmeye başlamış, 1958 devalüasyonundan sonra dokuz Türk lirası olarak tespit edilen Amerikan doları kuru 1970 başında on beş liraya, 1977'de on dokuz, 1978'de ise yirmi beş liraya çıkmıştır. Bu dönemde göreve gelen *Ecevit ve Demirel Hükümetleri*'nin enflasyon artışına önlem alma gerekçesiyle, elektrik, akaryakıt, PTT, kağıt, kömür, tüpgaz gibi temel ihtiyaç ve hizmetlere ardarda yaptığı zamlar, özellikle tüpgaz, margarin gibi temel tüketim mallarının karaborsaya düşmesine, dükkanların önlerinde uzun kuyruklar oluşmasına yol açmıştır (Toprak, (1998) 2002: 421, 448, 494). Öte yandan, kendiliğinden oluşan sermaye piyasası bankerleri ve tarım, ticaret, yapı kesimlerinde banka kredisi alamayan çoğu güç durumdaki kişi ve kuruluşlara kredi veren bankerlerin bu dönemde etkinliklerini artırdığı görülmüştür.⁶ Tüm bunlara siyasi istikrarsızlıklar ve parlamentodaki çekişmeler de eklendiğinde Türkiye ekonomisi, 80'li yıllara ağır koşullar altında girmek durumunda kalmıştır (Günlük, (1983) 2002: 181; Boratav, 2000: 368; İnsel, 2002: 5; Kazgan, 2002: 117).

1970-1980 yılları arasında kurulan hükümetlerin sonuncusu olan VI. *Demirel Hükümeti*, giderek artan sorunlara herhangi bir çözüm

üretmeyince, 1980 yılının başlarında Silahlı Kuvvetlerden bir uyarı mektubu almış ve 12 Eylül 1980'de yeniden bir askeri müdahale gerçekleşmiştir (Tunçay, (1983) 2002b: 1990; Ahmad, 1999: 205). Müdahalenin ardından sıkıyönetim ilan eden Milli Güvenlik Konseyi,⁷ siyasi partileri kapatma kararı almış, önde gelen parti liderlerini Hamzakoy'a sürgüne göndermiş, örgüt ve derneklerin faaliyetlerine son vermiştir. 70'li yılların ortalarında başlayan ve artarak devam eden şiddet olayları 12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından etkisini kaybetmiş, bu dönemde aralarında öğretim üyeleri, yazar, bilim adamı ve sanatçıların da bulunduğu çok sayıda kişi tutuklanmış, 1983 seçimlerine değin ülke askeri rejim tarafından yönetilmiştir. (Toprak, (1998) 2002: 519).

3.2. KÜLTÜREL ORTAM VE TOPLUMSAL YAŞAM

Toplumsal ve kültürel yapıdaki köklü dönüşümler, sanayileşme olgusunun ortaya çıkardığı sorunlar, köylerden kentlere ve yerleşme birimlerine göçler, teknoloji ve iletişim alanındaki hızlı gelişmeler, bunlara bağlı yan etkenler, kökü 70'lerden önceye dayanan bir oluşumun devamını oluşturur (Berk-Özsezgin, 1983: 118).

Bu dönemde hızlı ve dengesiz kapitalistleşmenin de etkisiyle kendilerini farklı yollarla ifade etmek isteyen aşırı uçlar, “sağ”, “sol”, “İslâmcı”, “milliyetçi” gibi ideolojik söylemlerle kutuplara ayrılmış, siyasi partiler nezdinde de gözlenen bu çeşitlilik ve bölünmüşlük gündelik hayata da yansımış, aynı düşüncede olanlar kendi kültür derneklerini, yayın organlarını, tiyatro gruplarını ve ortak giyim biçimlerini oluşturmuşlardır (Belge, (1983) 2002b: 846; Ormanlar, 1999: 73). Toplumdaki kutuplaşmanın boyutlarını göstermesi bakımından, 70'lerin sonlarına doğru her ilde, her mahallede “sağcı”/“solcu” örgütlerin elinde bulunan “kurtarılmış bölgeler”in oluşturulması, insanların siyasi tercihlerinden dolayı kolaylıkla hedef haline gelmesi tipik bir örnek oluşturur.⁸ Sokaklarda yaşanan çatışmalar, protesto gösterileri, boykotlar, ölümler, sıkıyönetim uygulamaları, basına, ifadeye getirilen yasaklamalar kitlelerde huzursuzluğa yol açmış, üniversiteler başta olmak üzere toplumun her katında siyasallaşmanın etkileri yoğun bir biçimde hissedilmiştir. Devrim ve proletarya sözcükleri, işçi marşları, eşitlik, sosyal adalet, sınıf savaşımları, milli-demokratik devrim/sosyalist devrim, ulusal sanayi, yeniden planlama ve devletçilik, ulusal kurtuluş ve devrimci romantizm

dönemin moda söylemleri haline gelmiş, vatan uğruna, inançları uğruna ölmek, kendini halkların kardeşliğine adanmak, enternasyonalizm ve militanlık yükselen değerler olmuştur (Baydar, 1999: 25).

Öte yandan, 70'li yıllar, Türkiye'nin teknolojik gelişimi açısından da bir geçiş dönemi olarak değerlendirilir. Özellikle otomotiv sanayiinde, takım tezgahları, makine imalatı, fabrika donanımı gibi alanlarda yerli üretime geçilmesi, tesislerin artırılması gibi önemli atılımlar gözlenir (Sayın, (1983) 2002: 2486-2487). Bu dönemde hız kazanan sanayileşme olgusu, yalnızca tüketim kültürünün oluşmasına değil aynı zamanda köyden kente göç hareketinin hız kazanmasına, Ankara, İstanbul gibi şehirlerde nüfusun yoğunlaşmasına ve yurt dışına işçi olarak gitmek isteyen insan sayısının artmasına yol açmıştır (Özsezgin, 1999: 50). Köyden kente göçlerin en önemli etkisi ise, gecekondulaşmanın artması ve özellikle de 70'lerde "arabesk müzik"le birlikte "arabesk kültür"ün oluşmasıdır (Kongar, 2002: 592; Belge, (1983) 2002b: 846). Arabesk kültür, feodal kimliğini ve geleneksel değerlerini köyünde bırakan kitlelerin, kentsel yaşama uyum problemi yaşamaları ve kendine özgü değerler sistemi

oluşturmasının bir sonucudur aynı zamanda (Toprak, (1998) 2002: 251; Kongar, 2002: 592).

70'lerde toplumsal yaşama etki eden bir diğer unsur, televizyonun 1970'li yıllarda hızla yaygınlaşmaya başlamasıdır. Televizyonun toplumsal yaşama katılmasının en önemli etkisi, iletişim olanaklarının artması ve taraflı yayıncılık nedeniyle devletin kültür politikalarının kitlelere en kısa yoldan ulaştırılması olmuştur. Televizyon, her şeyden önce toplumun eğitilmesinde bir araç olarak görülmüş, halkı kendi sorunlarından, dünya sorunlarından haberdar etmesi, devlet-halk ilişkilerini sağlamlaştırması, kalkınma bilincini kazandırması beklenmiş, özellikle, "köylerin ve köylülerin bilgi ve görgü ufuklarını genişletmesi" için televizyon alıcılarının yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Televizyonun radyonun önüne geçmesinin temelinde ise "halk gördüğüne inanır" düşüncesi yatmıştır (Oskay, 1971: 50-51; Toprak, (1998) 2002: 378).

Öte yandan televizyon, toplumun eğlence anlayışına, yaşam tarzına ve dünya algısına da etki etmiş, örneğin; TRT'de yayımlanan yerli ve çoğu Amerika kaynaklı yabancı diziler, ailece izlenmenin ötesinde komşuların da dahil olduğu

sosyal ortamlar oluşturmuş, başka dünyalar, başka yaşama biçimleri bu diziler aracılığıyla görünür olmuştur (Tunç, 2001: 85-122). Televizyon, reklam tarihinde de yeni bir dönem başlatmış, o güne kadar gazetelerin tekelinde olan reklamcılık, televizyon aracılığıyla çok daha hızlı bir biçimde kitlelere etki etmeye başlamıştır (Toprak, (1998) 2002: 378). Televizyon sinema sektörü açısından da önemli bir gelişmedir.

70'li yılların başat sorunlarından biri olan sansürle mücadele eden sinema sektörünün, bir yandan ekonomik sıkıntıları aşmaya çalıştığı bir yandan da kitleler üzerinde etkili olmaya başlayan televizyonla rekabet etmenin yollarını aradığı görülmüştür (Okan, 1974: 4-5; Metin, 1975: 10). Bu durum sinemada “seks furyası”nın başlamasına, niteliksiz filmlerin salonlarda gösterime sunulmasına neden olmuştur (Evren, 1975: 4). Sinema, edebiyat ve diğer sanat alanlarında politik söylemlerin öne çıkmasında 1970'lerin ortalarına doğru artan terör olayları ve giderek yükselen toplumsal muhalefet önemli bir rol oynamış, bu dönemin sinemasında ağırlık kazanan diğer temalar; politika ve İslâm olmuştur (Okan, 1972: 3; Toprak, (1998) 2002: 244). Nitekim, 1970'te çektiği *Umut* filmiyle çıkış yapan, 1971'deki *Adana*

Altın Koza Şenliği'nde her üç filmi de ödüle değer bulunan Yılmaz Güney politik sinema adına bu döneme damgasını vururken, 1970'te çekilen Yücel Çakmaklı'nın *Birleşen Yollar* adlı filmi “İslamcı Sinema” olarak adlandırılan akımın ilk örneği olarak değerlendirilmiştir (Özön, (1983) 2002: 1899-1900; Evren, 1999: 135). Öte yandan, önceleri müzikte ortaya çıkan arabesk olgusu, sinemada da ilgi görmeye başlamış, Lütfi Akad'ın 1971'de çektiği, Orhan Gencebay'ın başrolünü oynadığı *Bir Teselli Ver* adlı filmle başlayan bu yeni anlatım biçimi, büyük kentlerde yaşayan, siyasi ve ekonomik bunalımların etkisiyle isyan eden toplulukların kendilerini ifade etmelerinin bir yolu olmuştur (Evren, 1999: 135).

1970'lerin edebiyatında da sinemayla benzer bir biçimde 12 Mart'ın ve toplumsal dönüşümün etkileri görülür. 1971 askeri müdahalesinin ardından yaşanan süreçte, toplumdaki politikleşmenin hızlanması, kentlere göçün ve çarpık kentleşmenin yarattığı sorunlar, işsizliğin yarattığı dış göç, edebiyatın başlıca konularını oluşturur (Özkırımlı, (1983) 2002: 599). Bu yıllar boyunca romanlarda en çok işlenen konular, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi durum ve

var olan düzenin değişmesi gerekliliğidir (Özlü, 1977: 12-16; Ertop, 1977: 13). Düzenin değişmesine ilişkin görüşlerin en büyük dayanağı ise, 1960'lardan itibaren yaygın bir biçimde çevirisi yapılan sosyalizmin ana metinleri olmuştur (Ertop, 1977: 13). Romanlarda sıklıkla köy, köylünün durumu, kentleşme, burjuvazi, işçi sınıfı ve aydınların sorunları ele alınır (Naci, 1977: 17; Bilir, 2001: 9). Örneğin; Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1973), *Yusuçuk Yusuf* (1975), Fakir Baykurt'un *Köygöçüren* (1973), *Keklik* (1975) adlı romanları, ağalık düzenini, toprak kavgalarını, köyden kente göç olgusunu konu edinirken; dönemin bunalımlı yapısını, politik çatışmaları, sınıf kavgalarını, işçi hareketini ve işkence olaylarını anlatan Erdal Öz'ün *Yaralısin* (1974), Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi*, Samim Kocagöz'ün *Tartışma* (1974), Füzuzan'ın *47'liler* (1974) gibi romanları, "12 Mart Romanları" olarak adlandırılmıştır (Özlü, 1977: 12; Ertop, 1977: 15). Bu dönemde ayrıca, kentlerde yaşayan, Batı'nın değerleriyle yetişmiş aydınların iç çatışmalarını, sistemle olan ilişkilerini irdeleyen, burjuva yaşam tarzını alaycı bir dille ele alan romanlar da gündeme gelmiştir. Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* (1971) ve *Tehlikeli Oyunlar*'ı (1973), Çetin Altan'ın *Büyük Gözaltı*, *Bir Avuç Gökyüzü* (1974) kitapları

bu anlayışta yazılmış romanlara örnektir (Ertop, 1977: 16; Naci, (1983) 2002: 617).

70'li yılların müziğinde ise, dönemin ruhunu yansıtan çok seslilik egemendir. Bu dönemde gazinolar eğlence hayatına yön vermeyi sürdürmüş, bir müzik yapıtınının televizyon ekranlarında yayımlanması, Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği, Türk Hafif Batı Müziği'nin "seçkin" örneklerine yer veren TRT'nin denetiminden geçtikten sonra mümkün olabilmıştır (Tunç, 2001: 142-143). 70'lerde "Anadolu Pop" yapmak ve dinlemek modadır. Özellikle Barış Manço'nun yaygınlaştırdığı, Anadolu folkloru, yerel deyişler ve atasözlerinden beslenen bu müzik türü, Moğollar, Üç Hürel ve Modern Folk Üçlüsü gibi gruplarca da benimsenmiştir (Toprak, (1998) 2002: 271; Meriç, 1999: 199-200; Tunç, 2001: 140). İlk kez 1975'te Eurovizyon Şarkı Yarışması'na katılan Türkiye, Semiha Yankı ile temsil edilirken, popüler müzikte Erol Büyükburç, Füsün Önal, İlhan İrem, Nilüfer, Yeliz, Sezen Aksu gibi günümüzün tanınmış şarkıcılarının isimleri duyulmaya başlamış, hayat pahalılığından bunalan, köyden kente göç etmiş, kente uyum sağlayamamış, kaderciler ve yoksul kitleler "arabesk müzik" in önemli temsilcilerinden Orhan Gencebay ve Ferdi Tayfur'un

şarkılarıyla rahatlamaya çalışmışlardır. Yine bu dönemde Türkiye'nin değişen politik çehresi müziğe de yansımış, grevler, boykotlar, eylemler sanatçıların bir çoğunu daha açık bir biçimde tavır almaya yöneltmiştir. Bu dönemde halk müziği ilgi görmekte, Aşık İhsani, Aşık Mahzuni Şerif, Neşet Ertaş gibi halk müziği sanatçıları, siyasi nedenlerden dolayı TRT'ye çıkamaları da, kitlelerce tanınmakta ve izlenmektedirler. Selda Bağcan, Edip Akbayram, Cem Karaca gibi isimler ülke gerçeğini dile getiren şarkılarıyla benimsenirken, özellikle Ruhi Su, "sol" düşüncenin müzikteki simgesi haline dönüşmüş, muhalif tavrıyla öne çıkmıştır (Meriç, 1999: 200-203; Tunç, 2001: 146).

DİPNOTLAR

1. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları, 1992; Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999; Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000; Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.
2. Komite, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında, çeşitli rütbelerdeki 36 subaydan oluşmaktaydı. Bkz: Tunçay, Mete, "Siyasal Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983), 2002: 1967-1990.
3. Devlet Planlama Teşkilatı'nın yürüttüğü "Beş Yıllık Kalkınma Planları"nın bu süreçteki uygulama ve sonuçları için bkz: Bölüm 4.1.1. Beş Yıllık Kalkınma Planları.
4. 1960'larda başlayan Almanya'ya işçi göçü yeni bir döviz kaynağı oluşturmuştur. Bkz: Keyder, Çağlar, "İktisadi Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983), 2002: 1071.
5. 14 Ekim 1973'te yapılan seçimde hiçbir parti yeterli çoğunluğu elde edememiş, bu nedenle uzun süren koalisyon arayışları sonucunda ancak 26 Ocak 1974 tarihinde hükümet kurulabilmiştir. Bkz: Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999: 189-193; Bedirhan Toprak (Ed.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)-3: 1960-1980*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, (İlk Basım 1998) 2002: 321, 342.
6. 24 Ocak 1980'te açıklanan "24 Ocak Kararları" çerçevesinde altın dönemini yaşayan bankerler, 26 Aralık 1981'te Maliye Bakanı Kaya Erdem'in "Halk kumar oynamıştır" açıklamasının ardından yaşanan panikle batış sürecine girmiş, Banker Kastelli

olayıyla gündeme gelen, vatandaşlarla bankerler arasındaki sür-tüşmeler bu dönemde yaşanmıştır. Bkz: Günlük, Ahmet, "Türkiye'de Bankerlik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-2*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 179-190.

7. Milli Güvenlik Konseyi, başta Genelkurmay Başkanı Kenan Evren olmak üzere dört kuvvet komutanından oluşmuştur.
8. Bkz: Mustafa Ünlü (Yön.), *12 Eylül Belgeseli*, 1998.

KÜLTÜR/ŞANAT ÇEVRELERİNDE ÖNE ÇIKAN KAVRAM VE TARTIŞMALAR

1970-1980 yılları arasında kültür/sanat çevrelerinde gündemi oluşturan tartışmaları, “ulusal/milli kültür”, “sanatta ulusallık/evrensellik” ve “sosyalist/devrimci sanat anlayışı” olmak üzere üç ana başlıkta toplayabiliriz. Her toplumsal yapıda farklı siyasal işlevler yüklenen “ulusçuluk ve ulus” kavramları; emperyalizm karşıtı söylemlerden, dil, tarih, gelenek birliğini benimseyen, ulusunu sevip yüceltmeyi amaçlayan, kendi ırkını bütün başka ırklara üstün görüp onları egemenliğine almayı isteyen görüşlere kadar uzanan öğretilerin genel adı olarak tariflenmektedir (Yardımcı, 1999: 56). Öte yandan, bir hukukçu için; “bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlar topluluğu” anlamına gelen “ulus” kavramı bir sosyolog için, aynı etnik kökene sahip olma ve siyasi sadakat bilinciyle, gurupsal aidiyetin belirleyici unsuru haline dönüşen insan topluluğunu ifade edebilmektedir (Yardımcı, 1999: 58). Bundan dolayı, kişi, grup, disiplin ve ideolojiler temelinde kavrama yönelik farklı yorumlar, değerlendirmeler ve anlamlandırmalar

söz konusu olmakta, kavramın içeriği ve dildeki kullanımını da buna bağlı olarak sürekli değişmektedir.

Türk düşünce tarihinde “ulusallaşma/ulusçuluk/ulus” ve buna paralel olarak da “evrensellik” kavramları, düşünürler tarafından farklı biçimlerde ele alınmış, tarihsel döngü içinde birbirinden beslenen ya da karşı duruşlarla biçimlenen bir düşünce sistematığı oluşa gelmiştir. Türkiye’de, Ziya Gökalp’ten bu yana, maddi kültürü “uygarlık”, manevi kültürü ise “kültür” olarak gören ve manevi kültürü “salt ulusal değerler” ile açıklama yoluna giden görüşler öne çıkmıştır. Ancak, kültür kavramının, yalnızca üst-yapı içinde değerlendirilmesi, terimin kendi içeriğinden soyutlanmasına ve kültür tanımının toplumsal-ekonomik kavramlar dışında ele alınmasına yol açmış; sonunda, ulusal kültür kavramı, “Anadolu Kültürü”, “Türk Kültürü”, “İslam Kültürü”, “Doğu-Batı Kültürü” ya da “Osmanlı Kültürü” gibi parçalara, kutuplara ayrıştırılarak

tartışılır olmuş, dolayısıyla kendi bütünlüğü içinde yeterince açıklanamamıştır (Çalışlar, 1988: 75).

Türkiye’de “ulus” kavramı gerçek anlamıyla ilk kez Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreçte gündeme gelmiştir. Çünkü, çok uluslu bir doku ile farklı dinleri bir arada tutan İmparatorluğun dağılarak yıkılışı, Batılılaşmaya çalışan Türkiye’nin Batı tarafından dışlanması, Batı’da giderek artan romantik bir Grek hayranlığı, Kurtuluş Savaşı ile birlikte Türk aydınlarını zorunlu olarak bir “ulusal kimlik” arayışına yöneltmiştir. Ulusa yeni bir kimlik, dayanak bulma arayışı, bulunulan coğrafyadan umudu kesen bazı aydınları Orta Asya kökenlerine yöneltmiş, “Turancılık” olarak da tanımlanan Pan-Türkist akımları geliştirilmiştir (Akşin, (1983) 2002a: 1941-1942).

Osmanlı ile ilişkilerin kesilmesi yönünde kararların alındığı bir dönemde Atatürk, Turancılık akımlarına “karşı tez” olarak, “Anadoluluk”u ileri sürmüş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ni kesin bir şekilde Anadolu toprakları ile özdeşleştirme yoluna gitmiştir (Akşin, (1983) 2002a; 1941-1942; Yasa Yaman, 1996b: 37). Atatürk

ile başlayan “Anadoluluk” kültür sentezi, bu topraklarda yaşamış olan kültürlerin tümünün ulusal tarihin ya da geçmişin bir parçası olarak algılanması anlamına gelmektedir. Böylece, 1880 yıllarında başlayan ulusal kimlik arayışı sonucunda ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, Osmanlı türü ümmete dayalı devlet anlayışını,¹ ulusal bir yapıya dönüştürme çabasına girilmiştir (Yasa Yaman, 1994b: 28). Bu durum, yeni kurulan devletin ulusal bir kimlikle özdeşleşmesini ve bu kimliğin de tarihe dayandırılmasını gerektirmiştir (Özdoğan, 1999: 195-196).

1930-1950 yıllarını belirleyen ana siyaset, tek parti konumundaki CHP’nin altı oku ile ifade edilen ilkelerde toplanmıştır. Bu ilkeleri toplumsallaştırma ve içselleştirmeye yönelik en önemli kurumlar ise Türk Tarih Kurumu (1931), Türk Dil Kurumu (1932), ve Halkevleri (1932) olmuştur.² Devlet politikaları arasında yer alan “Halkçılık” ilkesiyle, kaynağını Anadolu kültüründen ve halk gerçeğinden alan, toplum yapısını, gelenekleri bir değer olarak gören kültür ve sanat edimlerinin gerçekleşmesi amaçlanmıştır (Özsezgin, 1999: 27). İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken gibi dönemin etkin düşünürleri de sanatta ulusal olmak için geleneklere ve halk

sanatlarına dönülmesi gerektiğini savunmuşlardır (İskender, (1983) 2002b: 1751).

Bu bağlamda; Cumhuriyet Halk Partisi tarafından, kültür programının bir parçası olarak 1938-1944 yılları arasında düzenlenen, her yıl on sanatçının değişik illere gönderilmesi ile gerçekleştirilen *Yurt Gezileri ve Sergileri*'nde, sanatçılının desteklenmesi ve yurt güzelliklerini yerinde görmeleri amaçlanmıştır. Bu sergilerin sanata yansması ise; Anadolu'ya özgü süsleme öğelerinin ve folklorik kültürün, resimlerde yer etmesi biçiminde olmuş, öte yandan etkinlik, ulus bilincinin oluşmasında ve sanatta "ulusal/evrensel" değerlerin gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.³

1940'lı yıllara gelindiğinde; özellikle *Yeniler* grubunun etkisiyle, "yerel sanat anlayışı" etrafında biçimlenen ve "ulusal/evrensel" karşıtlığını ele alan tartışmalar gündemdeki yerini korumuştur. Sosyolog Hilmi Ziya Ülken, psikolog M. Şekip Tunç, edebiyatçı Ahmet Hamdi Tanpınar ve gazeteci Fikret Adil gibi yazarlar, toplumun yoksul kesimlerini ve ağırlıklı olarak İstanbul limanı çevresindeki yaşam biçimlerini işleyen *Yeniler* grubuna destek veren yazılarında "ulusallık" ve

"öze dönme" düşüncelerini dile getirmişlerdir. Yine aynı yıllarda, bundan sonra gerçekleştirilecek *Devlet Resim Heykel Sergileri*'nde sanatçılardan, ulusa özgü görüş ve duyuşu koyabilmek için, memleketin gelenekleriyle, destanlarıyla, yaşama tarzıyla, inanışlarıyla, seviyeleriyle ilgili kompozisyonlar istenmesi gündeme gelmiştir (Erol, 1972a: 50-51).

Çok partili döneme geçişle birlikte, devlet eliyle sürdürülen sistemli/planlı sanat programları kesintiye uğramış, CHP'ye ait Halkevleri gibi kurumlar kapatılmış, 50'li yıllarda "ulusallık/evrensellik" söylemleri yerini "Doğu-Batı" bireşimciliğine bırakmıştır. (Yasa Yaman, 1998a: 103). Sanatta "yerellik-ulusallık/evrensellik" tartışmalarının 70'lerde yeniden gündeme gelmesinde, 1960 sonrası yaşanan sosyo-kültürel, siyasi ve sanatsal oluşumların rolü önemlidir. Batı'nın hegemonyasından çıkma, özgün bir kimliğe sahip olma, kültür ve sanatta halka inme düşüncesi bu dönemde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yine bu dönemde, geçmişle kurulan bağıntılar artmış, süreli yayınlarda "ulusallık, gelenek, milli kültür, Batı kültürü vb." gibi kavramları ele alan "soruşturma"lar açılmıştır. Benzer konular 70'li yıllarda da gündeme gelmiş, "halka inmek/topluma yönelmek"

gibi günün toplumsalcı bakış açısını yansıtan kavramlar etrafında yoğunluk kazanmıştır.

70'lerde sürdürülen “ulusallık/evrensellik” tartışmalarının düşünsel kaynaklarına bakıldığında, Cumhuriyet öncesi yaklaşımların etkisini sürdürdüğü gözlenmiştir. Nitekim, 1973'te Cumhuriyet'in ellinci yıl dönümünde, Türk sanatının her alanı için “ulusal ve özgün” bir niteliğe kavuşma sorunsalı çeşitli biçimlerde ele alınırken; “biçim”i “evrensel”, “içerik”i “ulusal” olarak nitelendiren görüşlerin, Ziya Gökalp'in “hars” ve “medeniyet” ayrımı ile soruna temelli bir çözüm araması, “hars”ı ulusal, “medeniyeti” evrensel gören bakış açısıyla ilişkilendirildiği görülmüştür (Anday, 1973b: 2). Gökalp'e göre, “kültür” değişmez, içe dair bir yapıya işaret etmekte ve bu yapının özgünlüğünün korunması gerekmektedir. Ama öte yandan bilim-teknoloji gibi teknik gelişmelerde ileri seviyede olan Batı medeniyetlerinden yararlanılması zorunludur.⁴ Ulusal olandan hareketle, evrensele ulaşmanın yolu budur. Bu düşünce biçimi, belli bir kesim için, 70'li yıllarda da geçerliliğini korumuştur. Bu dönemde de ulusal olandan içerik kastedilmiş, evrensel olanın ise biçim olduğu söylenmiştir. İçerik “bize” ait olanı, biçim ise Batı'dan alınana işaret etmektedir,

böylece ulusal, özgün yapıyla evrensel anlayışa ulaşmak mümkün olacaktır. Yani bir bakıma bu görüşlerin temelinde Ziya Gökalp'in yukarıdaki düşüncesi yatıyor da denilebilir.

70'lerin bir diğer etkin söylemi de, Atatürk'ün “ulus bilinci” kavramı üzerinden sürdürülmüştür. Atatürk'ün “ulus” kavramı, Ziya Gökalp'ten farklı olarak “uygarlık” ile “kültür”ü birbirinden ayırmamakta, bir bütün olarak ele almaktadır. Bu yöndeki düşüncesini dile getiren yazarlardan Melih Cevdet Anday yazısında; Talat Halman'ın, *Varlık Dergisi*'ndeki “Atatürk Kültür Cumhuriyeti” konulu yazısındaki Atatürk'ün gerçekleştirmeye çalıştığı “evrenselleşme” modelinin, zamanla başarısızlığa uğratıldığı, Batı taklitçiliğinin ötesine geçilemediği, ulusal olanı yaratmada yetersiz kaldığı yönündeki düşüncelerine ve Doğan Kuban'ın, *Türk Dili Dergisi*'nin Cumhuriyet'in ellinci yılı nedeniyle yayımladığı “Türkiye Sanatı” başlıklı özel sayıda; “çağdaş ve ulusal” kavramlarının yalnızca Atatürk tarafından tutarlı bir biçimde tanımlandığını belirten sözlerine yer vermiştir (Anday, 1973b: 2).

Ne var ki, Cumhuriyet'in yeniden inşa programıyla ifadesini bulan ve çağdaşlaşma yolunda

toplumun tüm dinamiklerinin yeniden oluşmasını öngören bu görüşün zaman zaman gündeme gelmesine karşın, 1980'lere değin eleştiri yazısında, Ziya Gökalp düşüncesinin egemen olduğu, "ulusallık" tartışmalarının; medeniyet/hars, teknoloji/ruh, biçim/içerik gibi ikili kavramlar etrafında biçimlendiği dikkati çekmiştir (Çalışlar, 1988: 75; Aksüğür Duben, 1999: 166).

70'lerde tartışmalarda yer alan bir diğer konu; "öze dönüş"ün karşıtı olarak ortaya konulan "Batıya dönük olma" durumudur. Cumhuriyet Döneminde, genellikle övülmeye değer bir program sayılan "Batılılaşma" düşüncesi, 1960'lara gelindiğinde, hemen hemen bütün köktenci düşünürlerin eleştirilerine uğramış, Osmanlı imparatorluğu'ndan beri egemen sınıfların kendi çıkarlarını güçlendirmek için bilinçli olarak yürüttükleri, toplum açısından büyük zararlar yaratan bir politika olarak görülmüştür. Bu durum 70'lerde ivme kazanarak devam etmiştir. Gelişen siyasi ve sosyal durumlar sonucunda "ulusallık/evrensellik" kavramları giderek politik bir içerik kazanmış, tüm kurumsal işleyiş ve kültür-sanat programlarına yansımış, iktidarın ve muhalefetin kendi söylemlerini destekleyecek ve temsil edecek bir nesne haline dönüşmüştür (Tunçay, (1983) 2002a: 1925).

Sonuç olarak, çağdaş Türk sanatında önemli bir yer tutan "ulusallık/evrensellik" sorunsalı, 70'li yıllarda "Türk Kimliği", "gelenek", "ülkesellik", "yerellik", "öze dönme", "geçmişten yararlanma", "çağa uyma", "dışa açılma" gibi kimi kavram ve görüşler etrafında ele alınmıştır. Ulusal ve yerel değerlere sahip çıkmayı önerenlerle, evrensel, "ortak" değerlere bağlanmayı savunanlar arasında başlayan tartışmalar,⁵ dönemin siyasi, kültürel ve toplumsal koşullarının da etkisiyle farklı boyutlar kazanmıştır.

Dönemin bir diğer tartışma konusu sosyalist düşünce biçiminden kaynaklanan "devrimci sanat" anlayışıdır. 60 sonrası yeni anayasal düzenle sosyalist partilerin ve sol sendikal hareketlerin önünün açılması, çeşitli düşünce akımlarının rahatça tartışılabilmesine zemin oluşturmuş, 1970'lerde hız kazanan kapitalizm olgusu, sınıf bilincinin oluşması, "burjuvazi", "işçi sınıfı" gibi kavramların yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur (Oktay, 1993: 138). Bu dönemde dergilerin ve yayınların birçoğunda faşizm-ideoloji-sanat kavramları ele alınmış, çeşitli kuramcılarının metinlerinden yapılan çevirilerle işin kaynağına inilmeye çalışılmış, Marks, Lenin, Engels gibi kuramcılarının metinlerinin tartışmaya açılması

ve yükselen işçi hareketine karşı gelişen duyarlılık, kültür-sanat çevrelerinde “sosyalist/devrimci sanat” söylemlerinin dile getirilmesinde önemli bir etken olmuştur.⁶

4.1. “ULUSAL/MİLLİ KÜLTÜR” SORUNSAI

Türkçede “ulusal” sözcüğünün karşılığı “milli”dir⁷ ve 70'lere gelinceye kadar da “ulusal/milli” sözcükleri aynı anlama karşılık gelecek biçimde birbirinin yerine kullanılmıştır. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında, kültür-sanat ortamlarında ve düşün çevresinde ulusal/milli kavramları, “millete özgü” oluş, tarihsel miras, geçmiş-şimdi-gelecek bağlamı içerisinde değerlendirilmiş, milliyetçilikle, devrimlerle ve benzeri konularla ilişkisi açısından ele alınmıştır. 70'lerde ise “ulusal/milli kültür” kavramlarının farklı siyasetlere karşılık gelecek biçimde anlam değiştirmesi söz konusudur. Milliyetçi-sağ kesimler “milli kültür”ü, demokrat-sol kesimler “ulusal kültür”ü kullanmayı yeğlemişler, sözcüğün içeriğini kendi tarih, dil, kültür ve siyaset anlayışlarına göre biçimlendirmişlerdir.

70'li yıllarda siyaset alanında ve kültür po-

litikalarında, kitleleri yönlendirme yönünde önemli bir etken olarak görülen “ulusal/milli kültür” sorunsalı, sanat çevrelerinde ve basın organlarında da geniş yer tutmuş, yapılan eleştirilerde siyasi söylemlerdeki karşıtlık ve keskinlik belirleyici bir rol oynamıştır. “Sol”da , sosyalizm-komünizm, “sağ”da, milliyetçilik-dincilik ekseninde karşıtlaşan bu siyaset ve düşüncelerin, “milli/ulusal” kültürü tanımlarken ortaya koydukları çelişkili görüntüler ve olaylar, 70'li yılların önemli tartışma ve kavgalarını oluşturmuş, bu durum, 70'li yıllarda kültürel olgulara yüklenen anlamın, siyasi çevrelerle sanat çevrelerini karşı karşıya getirecek biçimde uç noktalara taşındığını göstermiştir.

4.1.1. DİLDE “ULUSAL/MİLLİ KÜLTÜR” AYRIMI

1970'li yıllara gelindiğinde, her alanda olduğu gibi “dil”de de bir siyasallaşma süreci yaşanmış, “ulus” ve “milli” sözcükleri birbirinin yerini tutmanın ötesinde belli bir ideolojiyi, bir düşünce biçimini temsil etmeye başlamış, kavramın içeriği, siyasi karşıtlıkları yansıtabilecek şekilde değişmiştir. Bu nedenle, 70'li yıllardaki “ulusal/milli kültür” tartışmaları, yalnızca sorunun ortaya konuluşu açısından değil, “dil”e,

kurumsal işleyişe, kültür politikalarına ve sanat eğitimine olan etkileri açısından da farklı bir görünüm sunmuştur. Bu durum, 1970-1980 yılları arasında kurulan hükümetlerin siyasetine, Kültür Bakanlığı'nın çıkardığı ve hükümet değişiklikleriyle adı "milli" ya da "ulusal" olan derginin içeriğine, TRT programlarına ve basında çıkan tartışmalara da yansımıştır.

4.1.1.1. SİYASET ÇEVRELERİNDE "ULUSAL/ MİLLİ KÜLTÜR" ALGISI

1970'ler boyunca süren Milliyetçi Cephe hükümetleri "milli" kavramını CHP'nin "ulusal" kavramının dışında algılamış, siyaset ve kültür politikalarına da bir karşıtlık olarak yansıtılmışlardır. Talat Halman'dan Tefik Koraltan'a kadar değişen beş Kültür Bakanı'nın "ulusal/ milli kültür" tanımlamaları ise, siyasetlere göre farklılık göstermiş, bu görüşler, koalisyonlarda ana parti konumundaki siyasetin görüşünü yansıtmıştır. Örneğin; Talat Halman, 25 Nisan 1971 tarihli *Milliyet Gazetesi*'ne yazdığı bir yazıda, *Erim Hükümeti*'nin Kültür Bakanlığı kurma düşüncesinden hareketle, bakanlığı bekleyen görevler üzerine bazı öneriler sunmuştur. Bu öneriler arasında; arkeolojinin millileştirilmesi,

eski Türkçe yazıların yeni yazıya geçirilmesi, Türk medeniyeti tarihinin yazılması, Türk Sanatlarını Yaşatma Merkezi kurularak halıcılık, hattatlık, çinicilik, Karagöz, ortaoyunu gibi geleneklerin devamlılığının sağlanması gibi "milli kültür"ü canlı tutma ve geliştirmeye dayalı düşünceler öne çıkmıştır.⁸

Kültür Bakanlığı kurulmasına ilişkin görüşler arasında kültür politikalarının belirlenmesinden önce, bakanlığın isminin "Milli Kültür ve İlim Bakanlığı" olmasını önerenler de vardır. Çünkü sorun, "milli" bir kadro ve "milli kültür" siyaseti ile çözümlenebilecektir. Ayrıca, kurulacak bakanlık, kültür politikaları belirlerken:

"Maziye hor görmemeli, başta Osmanlı, Selçuk devirleri olmak üzere belgelerle mevsuk Türk devirlerinin tümünü benimsemeli, İslam ve bu dinin on asır içinde, kültür ve medeniyetimizi yoğurmasını inkar etmemeli, milleti, bütün maddi, manevi değerleri ile inkar etmemeli, yani sosyalist ve komünist olmamalı, 1000 yıldan beridir yerleştirdiğimiz vatanda gelişen yüksek medeniyet ve kültürden hareket etmeli, fakat, dış Türkler ve onların kültürleri varlığını da asla unutmamalıdır."

Bu görüşler doğrultusunda, Kültür Bakanlığı'nın bir teşkilat işi olmaktan çok bir "zihniyet" işi olduğu belirtilmiş, bakanlığa, devlet eliyle Türk

milletine, hangi kültür unsurlarını kullanarak yön vereceğini bilmek ve yapmak durumunda olan bir kurum gözüyle bakılmıştır (Kabaklı, 1971: 2; 1973a: 2; 1973b: 2).

Yine, 1974'te hükümet kurmakla görevlendirilen Prof. Sadi Irmak, *Kültür ve Sanat Dergisi*'ndeki⁹ bir yazısında, Türkiye'nin ihtiyacı olan kültür politikasının "milli kültür"e dayanması gerektiğini ifade eder. Irmak'a göre; milli kültür ihmal edilmekte, yeterince araştırılıp, önemi kavranmamaktadır. Hükümet olarak görevleri, milli kültürü ve sanatı korumak, geliştirmek ve dış ülkelerde tanıtımını yapmaktır (Irmak, 1974: 14-15).

Beşinci Demirel Hükümeti'nin Kültür Bakanı Avni Akyol'un 1977 yılına ait konuşmalarında da "milli kültür" kavramı altı çizilen ana unsurdur. Hükümetin kültür politikasının başlıca amacı; milli kültürü yayıcı ve tanıtıcı çalışmalar yapmak, plan ve programlar hazırlamaktır. Bu temel doğrultusunda kültürel alanda yapılacakların gerekçelerini sıralayan Avni Akyol, 1977 yılını, "milli kültür seferberliğinde yeni bir hamle yılı" olarak ilan eder (Akyol, 1977: 9-12).

4.1.1.2. TÜRK SANAT AKADEMİSİ

Siyaset çevrelerinde "milli kültür" düşüncesini "milliyetçilik"le özdeşleştirenler de bulunmaktadır. Örneğin; Milliyetçi Hareket Partisi'nin, 18 Mayıs 1977 tarihinde yayımladığı "Sanat ve Sanatçı-2"¹⁰ başlıklı bildirimde, çağın mücadelesinin silahlarla değil, gazete, televizyon, galeriler, sahneler gibi alanlarda verildiğinin altı çizilmiştir. Sanatın kişisel, sanatçının millete ait olduğunu belirten MHP için, "S.S.C.B., Çin gibi dış ülkelerin etkisi altında kalan" sanatçılar bu tanımın dışındadır. Kültür Bakanlığı'nın kuruluşunu olumlu bir adım olarak gören bildirimde, sanat ortamının otoritelerini içinde barındıracak, ödüllendirme ve teşvik kararlarında söz sahibi olacak bir Türk Sanat Akademisi kurulmasına yönelik amaçların da açıklanması; siyasetin, sanat eğitime "milli kültür" görüşünü temel alarak müdahale etme isteğinin önemli bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir (Anonim, 1977ü: 1-3).

Milliyetçi Hareket Partisi'nin 1977'de dile getirdiği Türk Sanat Akademisi'nin kurulmasına ilişkin düşünce, 1973'te ve 1976 yıllarında farklı biçimde gündeme gelmiş, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi yönetiminin ve öğretim elemanlarının

yoğun tepkisi karşısında gerçekleşmemiştir. İlk defa 1973'te, *Aydınlar Ocağı'nın Görüşü* adlı yayın organında "Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri" başlığı altında yeni bir Güzel Sanatlar Yüksek Okulu kurulması öngörülmekte ve:

"Bu hususta en büyük suç, şüphesiz Güzel Sanatlar Akademisi'ne aittir. Türk sanatının merkezi ve en büyük koruyucusu olması lazım gelen bu devlet müessesesi bu vazifeyi yapmak şöyle dursun, Türk sanatını söndürmek için lazım gelen her türlü başkalaşmanın içinde ısrarla yol almıştır ve almaktadır. Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü de zamanla ve ustalıkla güdük hale getirilmiştir. Bununla da kalınmamış, bu devirde Türk milletine, Türk devletine ve Türk sanatına hakaret teşkil edecek şekilde Türk Sanatı Kürsüsü de lağvolunarak elemanları Umumi Sanat Tarihi Kürsüsü'ne aktarılmış, bunların emsalleri arasında terfi ve dolayısıyla çalışma yolları ve ümitleri de söndürülmek istenmiştir. Hülâsa bu müessese tamamiyle milli sanatın, aynı zamanda şüphe yok güzel sanatın da dışına düşmüş ve ıslah kabul etmez bir duruma gelmiştir. Şimdi ya müesseseyi yıkıp yeni baştan kurmak veya bir kenarda bırakarak yeni ve gerçek bir Türk Güzel Sanatlar Akademisi kurmak gerekecek bir noktaya ulaşılmıştır."

sözleriyle bir uygulama planı verilmektedir (Önsipahioğlu, 1976: 15-16). 1976'da *Orta Doğu*'da çıkan "Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu" başlıklı bir başka yazıda ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Kaplan:

"Bu terbiyeyi en küçük hücrelerine kadar batı sanatıyla yoğrulmuş, ondan başka sanat tanımayan ve bilmeyen bugünkü Güzel Sanatlar Akademisi veremez. Türkiye'de Türklerin yarattığı güzel sanat eserlerinin nasıl yapıldıklarını öğreten bir Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na ihtiyacı vardır. Bu okul yukarıda belirtildiği gibi, a) Türkiye'de asırlardan kalma Türk sanat eserlerini aslına uygun şekilde onaran b) Yeni camilerini inşa eden ve onlara bağlı sanat eserlerini yapan c) Türk sanat eserlerine ait motif, çizgi ve üslubunu çağdaş mimari ve dekorasyona zevkle aktaran ve yeni şekiller yaratan ustaları yetiştirecektir."

demektedir (Önsipahioğlu, 1976: 15). Bu yazıların da etkisiyle, Milli Eğitim Bakanlığı, eski Sultanahmet Cezaevi binasında sözü edilen okulu kurma kararı almış ve Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı'na gönderdiği 30 Nisan 1976 tarihli yazıda adı geçen okul müdürlüğüne, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde öğretim üyesi olan Doç. Nejat Diyarbekirli'nin atanmasını uygun görmüştür. Diyarbekirli'nin izinli sayılması konusunda akademiyle Milli Eğitim Bakanlığı arasında yaşanan gerginlik işin hukuki yanını ilgilendirirken, asıl sorun Akademinin kendi dışında gelişen bu olayı onaylamaması ve durumdan rahatsız olmasından kaynaklanmıştır (Önsipahioğlu, 1976: 15).

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Temsilciler Kurulu, 4 Ekim 1976 tarihli yazısında:

“Akademimiz Temsilciler Kurulu, kurumumuz uzmanlık alanına giren bir konuda görüş ve yardımını almak ihtiyacını duymaksızın yeni bir eğitim kurumu açma kararını yerinde bulmamakta; bu tutumun dile getirilmeyen, ancak Akademice bilinen gerekçesine de katılmamakta ve ülkeye şartları içinde Akademi'nin katkısı olmadan böyle bir girişimin başarılı olacağına inanmamaktadır.”

sözleriyle konu hakkındaki görüşlerini belirtmişlerdir. Akademi dışında böyle bir okul kurma kararının politik nedenlere dayandığını düşünen Yüksek Dekoratif Sanatlar Bölümü Başkanı Erdoğan Aksel, gerekçe olarak; okulun üç ayrı öğretim kurumuna sahip İstanbul'da açılmak istenmesini göstermiştir. Hüseyin Gezer ise, Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Güzel Sanatlar Akademisi'nin, kendi bünyesindeki Eski Türk Süsleme Sanatları'nı bilinçli bir şekilde söndürdüğü, milli kültüre karşı olduğu, sanatta Batı taklitçiliğine saplanıp kaldığı, gayri milli bir yola girdiği yönündeki iddialarının haksız olduğunu belirtmiştir (Önsipahioğlu, 1976: 16).

4.1.1.3. “TÜRK KALARAK ÇAĞDAŞLAŞMA” PROJESİ: 1974

Milli kültüre dayalı bir sistem oturtulabilmesi için siyaset dışı çevrelerden de öneri taslakları

hazırlanmıştır. Murat Katoğlu ve Muammer Sun'un 1974'te *Ecevit Hükümeti*'ne sunulmak üzere hazırladıkları *Türk Kalarak Çağdaşlaşma* çalışması bunun tipik bir örneğidir. Bu çalışmada; geçmişe ait kültür ürünlerinin ihmaller sonucunda unutulmaya başlandığı, egemen yabancı kültürlerin etkisi altında kalınarak milli kültürden, tarihten uzaklaşıldığı, siyasal partiler ve devlet örgütlerinin, yurt ve dünya gerçekleriyle tutarlı bir kültür felsefesinden yoksun olduğu, devlet kültür yatırımlarının plansız ve amaçsız olduğu gibi sorunlar dile getirilmiş, durum saptamaları yapılmıştır. Getirilen çözümler arasında; kültür sorununun devlet politikasının bir parçası olması gerekliliği, örgütlenme zorunluluğu, Kültürel Araştırma ve Planlama Dairesi, Türk Kültürü Derleme ve Araştırma Kurumu, Türkiye arşivleri, Milli Müze ya da Devlet Müzesi, Ulusal Sinema Merkezi gibi yeni kurumların oluşturulması bulunmaktadır.¹¹

4.1.1.4. “MİLLİ KÜLTÜR/ULUSAL KÜLTÜR” DERGİSİ: 1976-1980

Siyaset çevrelerinde karşıt görüşlerde belirginleşen “milli/ulusal kültür” ayrımı, Kültür Bakanlığı yayınlarına da yansımış, ilk kez, Kasım

1976'da Rıfık Danışman'ın *IV. Demirel Hükümeti* (31 Mart 1975-21 Haziran 1977) Kültür Bakanı olduğu dönemde yayımlanan *Milli Kültür* dergisi, Temmuz 1978'de, *III. Ecevit Hükümeti*'nin (5 Ocak 1978-12 Kasım 1979) Kültür Bakanı olan Ahmet Taner Kışlalı döneminde *Ulusal Kültür* adını almıştır. Derginin bu tarihten itibaren yalnızca ismi değil, dili, içeriği ve yayın anlayışı da değişmiştir. *Milli Kültür* dergisi eski Türkçeyi kullanan, Orta Asya kültürünü, Türk- İslam sentezini öne çıkaran, “sosyalizm-komünizm”e karşı tavır alan bir dergi iken, *Ulusal Kültür*, öz Türkçeyi kullanan, ulusal kültürle birlikte evrenselliğe vurgu yapan, Atatürk devrimlerine, Türk kültürünün kökenlerine ilişkin görüşlere yer veren bir dergidir.

İlk kez 1976'da Rıfık Danışman'ın kültür bakanı olduğu sırada (*IV. Demirel Hükümeti*) yayımlanan *Milli Kültür* dergisi, “Türk kültürü üzerindeki görüş ve anlayışları ortaya koymak, onu işlemek ve yaymak, milli kültür görüşü üzerinde milleti aydınlatmak ve birleştirmek” amacıyla çıkartılmış, genelde “kültür”ün özelde “milli kültür”ün tanımı üzerinde yoğunlaşmıştır (Danışman, 1976: 1; Çalışlar, 1988: 92). Derginin yaklaşımına göre kültür: “bir milletin hayatının

maddi olmayan yanlarının toplamıdır... müsbet ilimler kültüre dahil değildir, milletlerarasıdır”, yani “kültür milli olduğu halde medeniyet beynelmile”dir (Bilgiç, 1977a: 2).¹² *Milli Kültür* yazarları, bu söylem doğrultusunda maddi kültüre uygarlık, manevi kültüre de kültür diyerek, kültürün “insanın belli bir ereğe göre meydana getirdiği üretimin tümüdür” tanımına karşı çıkmışlardır. Karşı çıkışlarını, “solcular, komünistler kültürün şaşkırtıcı, şüpheye düşürücü, çok geniş içerikli, ukalaca, güya ilmi görünüşlü tariflerini yapmışlardır”, “bizim, ideoloji ile ilgimiz yoktur” şeklindeki açıklamalarla ortaya koymuşlardır (Öztuna, 1977a: 6; Çalışlar, 1988: 92).

Kültürü “zararlı unsurlar”la mücadele etme aracı olarak gören *Milli Kültür* yazarları, açtıkları “Kültür Savaşı”nda, eğitim, edebiyat, basın, radyo, televizyon ve propaganda gibi unsurları kullanacaklarını ifade etmişlerdir. Başlıca tehlike olarak ise, öğretmen, gazeteci, yazar, ressam, heykeltıraş gibi “aydın” kesimleri etkisi altına alan “sosyalizm/komünizm” ve benzeri ideolojileri görmüşlerdir (Öztuna, 1977b: 4-5). Bu tehlikeyi uzaklaştırmak amacıyla *Milli Kültür* dergisinde, kültür-sanat alanlarında yapılması gerekenlere ilişkin birtakım öneriler sunulmuştur.

Kültür politikaları açısından oluşturulacak programlara yönelik olarak; Milli Müze/Türk Dünyası Etnografya ve Folklor Müzesi'nin kurulması, sanat müzelerinin ve galerilerin “gelecekteki ressam, heykeltıraş ve mimarlarımızın ilk san'at teşvikini görecekları, san'at, zevk ve terbiyesini alacakları yerler haline getirilmeleri, bu maksada yarayacak şekilde imkanlarla ve atölyelerle” donatılması, Milli Folklor Araştırma Dairesi'nin Kültür Bakanlığı bünyesinde birleştirilmesi¹³ gibi öneriler dile getirilmiştir. Kültür politikalarının bir parçası olarak milli sanatın yaşatılmasını, hat, minyatür sanatı, sedefkarlık, çeşitli maden ve taş işçiliği, oymacılık, ciltçilik gibi geleneksel el sanatlarının asıllarına uygun biçimde sürdürülmesi ve benimsetilmesi olarak tarif etmişlerdir (Bilgiç, 1977ç: 4).

Temmuz 1978'den sonra Ahmet Taner Kışlalı'nın (*III. Ecevit Hükümeti*) kültür bakanı olduğu dönemde *Ulusal Kültür* adıyla yayımlanmaya başlayan derginin ilk sayısında İslam Felsefesinin Özellikleri, Hümanist Kültür, Yazı Devrimi, Türk Kültürünün Çağdaşlaşma Süreci, Aydınlar ve Atatürkçülük, Ziya Gökalp'in Şiir Dünyası, Selçuklularda Ahşap Örtü gibi konular ele alınmıştır. İlk sayının giriş yazısını hazırlayan

Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı, “Ulusal Demokratik Halkçı Kültür Siyaseti” başlıklı yazısında, izlenen kültür siyasetinin “siyasal iktidarla değişmeyecek, fakat toplumsal yapıdaki evrime koşut olarak değişecek bir düzenlemeye kavuştuğunda olanaklı olabileceğini” vurgulamıştır. Kültürel kurumlaşmada özerkliğe özen gösterilmesinin ulusal kültür siyasetinin ön koşulu olduğunu belirten Kışlalı, duruma örnek olarak Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kuruluşunu göstermiştir. Bakanlığın Kültür politikalarının esasının ulusal, halkçı, demokratik bir yapıya dayandığını, amaçlananın bu değerleri koruyarak evrensel olana ulaşmak olduğunu belirtmiştir (Kışlalı, 1978: 1-6).

4.1.1.5. TRT YAYINLARI VE “ULUSAL/MİLLİ KÜLTÜR” ANLAYIŞI

Meşrutiyet dönemine kadar “milli” kavramı “ulus” ile değil, “din” ile özdeşleştirilmiş, Cumhuriyet sonrası yapılan uygulamalar bu iki kavramı birbirinden ayrı tutmayı amaçlasa da başarısız olmuştur (Yavuz, 1975: 70-71). “Milli” ve “dini” kavramlarını özdeş görme, 70'lerin “milli kültür” anlayışının da belirgin özelliklerinden biridir ve 70'li yıllarda siyasi mücadelenin

gösterimi açısından en yeni ve önemli kurumlardan biri olan TRT¹⁴ bu düşüncenin kurumsal işleyişi bakımından önemli bir örnek oluşturur. Nitekim; *IV. Demirel Hükümeti* (31 Mart 1975-21 Haziran 1977) zamanında, dünya televizyonları içinde dini yayınlara en az yer veren kurumlardan biri olduğu düşünülen TRT'nin, "halkın dinine ve inancına saygı duyan bir yer" haline getirilmesi için programda değişiklikler yapılmış; ilk kez "Ramazan Programları"nın yayımlanması bu değişikliğin öne çıkan göstergelerinden olmuştur.¹⁵ 1975'te "Ramazan Programları" ile başlayan dini yayımlar, 1976 yılında genişletilerek devam etmiş, Ramazan ayı boyunca her gün Kur'an okunmuş, İslâmi açıklamalar yapılmış, 11 Mart 1976'da başlayan yeni bir uygulamayla "Din ve Ahlak Programları" çerçevesinde haftada bir gün yayımlanan "Perşembe Sohbetleri" ekrana gelmeye başlamıştır (Çankaya, 1992: 42-43; Kejanlıoğlu, 1998: 124). TRT'nin 1976 yayın yılında, özellikle "milli tarih" ve "milli kültür" diye adlandırılan geçmişe yönelik yerli yapımları öne çıkarması, bu yapımlarda Cumhuriyet dönemi öncesinin irdelenmesi, "milli kültür" anlayışı ile "din" düşüncesinin aynı dünya görüşünün unsurları olarak algılandığının bir işareti olarak görülmüştür (Çankaya, 1992: 42-43; 2003: 105).

4.1.1.6. BASINDA "ULUSAL/MİLLİ KÜLTÜR" TARTIŞMALARI

70'li yıllarda "ulusal/milli kültür" sorunsalı, CHP, TİP, AP, MSP ya da MHP'ye yakınlığıyla bilinen *Bayrak*, *Cumhuriyet*, *Politika*, *Tercüman*, *Yeni Ortam*, gibi farklı siyasi kimliklere sahip gazetelerin yazarları tarafından "milliyetçidinci", "Atatürkçü", "sosyalist" söylemler etrafında tartışılmıştır. Örneğin; 1976'dan sonra yayımlanmaya başlayan ve "milli görüş"ün sözcülüğünü yapan *Bayrak Gazetesi* yazarlarından Mehmet Nuri Doğan, 1960 sonrasında, sinemada, romanda, şiirde ve diğer sanat dallarında İngiliz, Alman, Amerikan, Fransız gibi Batı kaynaklı yabancı etkilerden arınma, milliliğe dönüş yılları olarak nitelendirdikten sonra, başka türden bir yabancılaştırma tehlikesine işaret etmiştir. Rus ve Çin gibi Doğu merkezli, "sol" düşüncenin fraksiyonlarını içeren türden bu yabancılaştırma, sanatta ve edebiyatta "propaganda" bildirilerini andırır ürünler, toplumun ahlak yapısına aykırı, "adına sanat denilemeyecek" edimleri ortaya çıkarmıştır. Adını vermeden Yüksel Arslan'ın sanatını eleştiren Doğan; "hayali proletarya ihtilali dave-tiyelerine sanat mı denir dostlar, hayvanlara duyulan cinsi hazzı dile getiren çirkefliği sanat

mı nedir? Ve aşksız ve sezgisiz ve inançsız sanata sanat mı denir?” sözleriyle bu konudaki düşüncesini dile getirmiştir (M. N. Doğan, 1976a: 7; 1976b: 7). Doğan, “milli kültür” anlayışını, kurumlar ve sivil örgütler aracılığıyla toplumun her kesimine yaymak gerekliliğini ifade ederken, devletin ve organize milli güçlerin desteğinden mahrum “gerçek” sanat ve edebiyatın yerini, yabancı güçlerin desteğindeki düşünce ve sanat akımlarının doldurduğunu da sözlerine eklemiştir.

Yücel Yalçın, sosyal demokrat siyasetinin en önemli destekçilerinden biri olan *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yayımlanan bir yazısında milli kültür sorununu, Atatürkçü düşünceyle özdeşleştirmiş ve yabancı, “maddeci” düşüncelerin milli karakteri bozduğunu öne sürerek, bir ulusun sosyal, ekonomik, kültürel kalkınmasının “milli terbiye” ile olanaklı olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün “Ne Mutlu Türküm Diyene” sözünü düşüncelerine temel alan Yalçın, her türlü yabancı ideoloji ve akımlara karşı milli kültürü savunmanın, uygar dünyada yükselmenin ön koşulu olarak göstermiştir (Yalçın, 1972: 2).

Cumhuriyet ve TİP siyasetini öne çıkaran *Politika Gazetesi* yazarlarından Oral Çalışlar ve

Asım Bezirci'nin, “milli kültür” kavramını “ulusal kültür”e dönüştüren görüşlerine göre ise; kültür “toplumsal ve tarihsel gelişmenin gidişi içinde insan tarafından yaratılan, maddi, manevi değerlerin genel toplamıdır” (Çalışlar, 1978: 6). Ulus ise kapitalizmin doğuşuyla ortaya çıkan, burjuvazinin egemen olduğu bir sınıfsal topluluktur. Burjuvazinin ve kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak ulusçuluk da gelişmekte ya da körelmektedir. Burjuvazinin çıkarlarını ulusun üzerinde tuttuğu durumlarda, ulusal kültürün “ilerici, halkçı, insancıl değerleri”¹⁶ etkisiz hale gelir. Dolayısıyla, kapitalist toplumlarda, çökme dönemine giren burjuvazi,¹⁷ ulusal kültür karşısında ikili bir tavır takınır; bir yandan ulusal kültürün ilerici, halkçı, insancıl, özgürlükçü yanını geriletmeğe çalışır, bir yandan da aynı kültürün tutucu, ayırıcı, baskıcı, ölü özelliklerini yüceltir. Bu nedenle “şovenizm”i empoze eden “burjuvazi”, “sosyalizm”in ulusal birlik ve bütünlüğü parçaladığını öne sürer (Bezirci, 1978c: 6). Aslında 70'lerin düşünce ayrılıklarının, fikir çatışmalarının, kültürel alandaki kamplaşmaların temelinde de bu bakış açısı önemli bir rol oynamıştır.

Şükrü Şardağ, *Cumhuriyet Gazetesi*'ndeki bir yazısında, yukarıda belirtilen sosyalist

düşüncenin “ulusal kültür”ü reddetmesine karşı çıkmış, kavramın algılanışında ayrımlı bir tutum olduğunu öne sürmüştür. Türk tarihini, dünya uluslarına “şoven” söylemlerle anlatmanın yerini, tüm ulus kültürlerini tanımaya istekli, insancıl bir kültür anlayışına bıraktığını ifade etmiştir (Şardağ, 1978: 2).

Bununla birlikte, 1960 sonrasındaki özgürlükçü demokratik yaklaşımda emperyalist güçlere karşı birlik oluşturan “sol” görüşlü kitlelerin “ulusal kültür” dolayısıyla “ulusal sanat” anlayışlarında bir belirsizlik var gibi görünmektedir. Nitekim, Atilla İlhan *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yayımlanan “sanat ve geleneklerimiz” konulu bir yazıda solcuların, geçmiş kültür ve sanat mirasından yararlanmayı sosyalistliğe ve marksistliğe sığdıramadıklarını oysa ki sosyalizmin bilimsel açıklamalarında geleneğe önemli bir yer verildiğini örneklerle ifade etmiştir. Aynı şekilde Refik Durbaş da “devrimci kültür, elbette ayakları havada, insandan kopuk bir kültür değildir. Onun da bir kaynağı, bir kökeni vardır. O da bir geleneğe dayanır” şeklinde yanıt vererek “ulusal sanat” anlayışı ile “devrimci kültür” söylemi arasında yakın ilişki olduğuna işaret etmiştir. Durbaş, Mao Zedung'un “tarihimize

bütün bağlarımızı koparmamalı, ona saygı göstermeliyiz. Ama bu saygı bugünü mahkum etmek için geçmişi yüceltmeğe, zararlı derebeylik unsurlarını övmeye değil, tarihe ilim içinde belli bir yer vermeğe, tarihin diyalektik gelişmesini dikkate almağa dayanmalıdır” sözlerinden alıntı yaparak görüşlerini pekiştirmiştir (Durbaş, 1970b: 3).

Bir bakıma bu görüşler, “ulusal kültür” anlayışının bir söylem farkından dolayı “ret/kabul” mantığı içinde ele alındığını göstermektedir. Tartışılan kavramlar ortak olmakla birlikte, kavramın içinin nasıl doldurulduğu, hangi düşünce biçimine ve dünya görüşüne hitap ettiği, neyi temsil ettiği konusunda farklılıklar oluşmaktadır. 70'lerde tartışılan “milli/ulusal kültür” sorunsalı bu farklılaşmanın tüm alanlardaki etkisini görünür kılmak açısından ilgi çekici bir döneme işaret etmektedir.

4.2. “YERELLİK-ULUSALLIK/EVRENSELLİK” TARTIŞMALARI

Tanzimat'tan bu yana süregelen “ulusallık/evrensellik” tartışmaları, 70'li yıllarda da gündemdeki yerini korumuş, 12 Mart 1971 askeri

müdahalesi ile gelecekteki on yıllık bir süreçte koalisyonlarla yönetilen Türkiye'de partilerin siyasi kimlikleri “ulusal/evrensel” kavramlarını, bu partilerin siyasi söylemlerinin içeriği doğrultusunda tartışmaya açmış,¹⁸ dönemin sanatçı, sanat yazarı ve edebiyatçıları, kimi kültürel, tarihsel ve sanatsal olgularla ilişki kurarak ele almıştır. Bu tartışmaların ana eksenini, kültür oluşumunda “ulusal/yerel/evrensel” kavramlarının sorgulanması belirlemiştir, bu kavramlara köken oluşturacak “ulusallık/gelenek, milli kültür, Batı kültürü vs.” gibi unsurlar öne çıkarılmıştır.

1970'lerde olgunluk dönemlerini yaşayan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi hocası ve Cumhuriyet'in ilk dönem genç kuşak sanatçılarından olan Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu evrensel olmayı, kültürel geçmişimizde yer tutan geleneksel sanatların çağdaş anlamda yeniden değerlendirilmesi, bu hazinenin esin kaynağı olarak kullanılması olarak anlar ve savunurken, aynı ya da yakın kuşaktan İsmail Tunalı, Adnan Binyazar, Fahir Aksoy, Mustafa Esirkuş gibi felsefeci, eleştirmen, yazar ve ressamlar “ulusallık/yerellik” ayrımına değinerek görüşlerini belirtmişlerdir. Örneğin; İsmail Tunalı, ulusallık kavramını; yöresellikten ayrı tutulması gereken

bir olgu olarak değerlendirmiştir. Tunalı yazısında sanatçılar tarafından ulusallıkla yöresellik kavramlarının zaman zaman karıştırıldığını belirtirken, Türk resminden örnekler vermiştir. Buna göre; Osman Hamdi Bey, Doğu'ya ait konuları, doğulu kıyafetler içindeki figürleri resmetmekle, Şevket Dağ, konularını, cami, mescit, han gibi Türk mimarisinden alarak, Turgut Zaim günlük yaşantıları minyatür sanatı anlayışında vererek, Bedri Rahmi Eyüboğlu köylü nakış sanatına yönelik resim anlayışı ile ulusal sanat yapma yoluna gitmiştir. Ancak, Tunalı'ya göre; bu sanatçıların yapıtları, ulusal değerler içermekle birlikte, aslında yöresel niteliktedirler. Onun düşüncesinde Neşet Günel, Hüseyin Bilişik ve Devrim Erbil gibi sanatçılar, ulusallığı yakalamayı başarmışlardır. Bu bakış açısına göre; sanatın yöreselliği, içinde doğduğu coğrafi-toplumsal çevreyi ifade ederken, ulusallıkta bir ulusun kavrayış, duyuş ve beğeni durumu söz konusudur (Tunalı, 1973: 6).

Adnan Binyazar ise “ulusallık” kavramını açıklarken, bir toplumun, ulusun, uygarlık dünyası içindeki duruşunu, önemini, ayırt edici niteliklerini görünür kılar. Örneğin; “İnsan ve sanat” başlıklı yazısında yer alan:

“Kendi tarihini, duygusunu, düşüncesini, yaratma gücünü, edebiyatını, bütün sanatlarını, uygarlık dünyası içindeki yerini saptayamayan bir ulus, ulus olma niteliklerinden yoksundur. Atatürk’ün her vesileyle öne sürdüğü ulus kavramı, ulusallığı, ulusal duyguyu da içerir”

sözleriyle, “ulus” olabilmenin “ulus olma bilinci” ile yakın ilişkisine değinmekte ve Atatürk’ün kültürel milliyetçiliğine göndermede bulunmaktadır.¹⁹ Buna göre, bir sanatçı önce ulusal olmanın yollarını bulmalı ve bu yolla evrenselliği zorlamalıdır (Binyazar, 1972: 2).

Dönemin naif sanatçısı Fahir Aksoy da benzer bir görüşle, 70’lerin başında *Cumhuriyet Gazetesi*’nde yer alan, “Ülkesel Türk Resminin Yeniden Doğuşu”²⁰ başlıklı yazısında, aynı toprakta yaşayan, aynı dili konuşan, aynı dine bağlı bulunan, aynı ekonomik koşullara sahip insanların, bölgesel ufak-tefek ayrılıkları olsa bile, duygu-düşünce birliğinden dolayı ülkesel bir kültür doğuracağından söz etmiştir. Bu görüşe göre; gelenek, kültürel ulusçuluğu yaratan önemli bir etkidir. Aksoy’a göre; bir toplumun ana karakterinin oluşumunda “uygarlık” kadar “gelenek” de etkidir ve gerek politik gerek gündelik yaşamda gerekse sanat alanında geleneğin temel alınması başarıyı getirecektir. Gelenekten yararlanmanın,

“ölü”yü diriltmek, “statik” kalmak, “eski”ye bilinçsizce bağlanmak anlamına gelmediğini belirten Aksoy, “gelenek”i dinamik bir yapı olarak görmektedir (Aksoy, 1970: 2).

Geleneksel sanatları, folklorik öğeleri “ulusal” motifler olarak kullanan Mustafa Esirkuş da sanatta “ulusal” değerler aramakta ve Türk resmini bu değerlerle anlamlandırma yoluna gitmektedir. Esirkuş’a (1972c: 2) göre; sanatta “evrensellik”i yakalamanın bir yolu da “yerel” olmaktır ve yerel sanatlar, “ulusal kişiliğin” oluşmasında önemli bir etkidir. Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun “Matisse’i gördükten sonra yerel sanatlarımızın değerine bir kez daha inandım”, Nurullah Berk’in “Bugüne kadar Batı sanatını taklit ettik” sözlerine değinen sanatçı, Batılının, hiçbir ulusun sanatını küçük görmeksizin, “bölgeseldir” ya da “evrenseldir” diye bir ayırım yapmaksızın faydalanmasını bildiğini belirtmiştir. Esirkuş bu konudaki görüşlerini, Nurullah Berk’in anlatımlarıyla desteklemektedir. Berk’in:

“Resimlerimde, özellikle son resimlerimde, minyatürlerimize olan düşkünlüğüm ve onlardan esinlenişim açık olarak yansır. Ama ben bundan gurur duyarım. Neden mi? Çünkü, ben geçmişimin sanatından hareket ederek, çağımız Türk sanatını oluşturma çabası içindeyim.

...

Strasbourg'da Matisse'in resimlerinin yanına bir yazmamızı astık. Orada hazır bulunanlar, bu yazmayı Matisse'in bir işi sandılar. Fakat gerçek anlaşılınca hayretlerini de gizleyemediler. Peki, böylesine bir geleneksel sanata sahip ulusun sanatçıları, daha dışarıda nasıl bir şey ararlar acaba?"

biçimindeki sözleri, "gelenek"ten yararlanmayı, "ulusal sanat"ın oluşumunda temel unsur olarak gören yaklaşımları yansıtması açısından dikkat çekicidir (Esirkuş, 1972ç: 6).

Öte yandan Nurullah Berk, *Varlık* dergisinde çıkan "Sanat Sorunları: Resim Üstüne Tartışmalar" başlıklı yazısında, edebiyatla resim sanatını kıyaslayarak, "ulusallık/yöresellik" konusuna farklı bir açıdan yaklaşmaya çalışmıştır (N. Berk, 1973d: 13). Berk'e göre, edebiyat söz konusu olunca Türkçe yazıldığı, düşünüldüğü için ulusallıktan, yöresellikten söz etmek doğaldır. Dil, burada ayırıcı bir işlev yüklenmektedir. Ancak resim sanatında biçim, renk, çizgi gibi elemanlar evrensel değerlerdir ve çağ, uluslararasılığı gerekli kılmaktadır. Bu durumda çatışma halinde görülen "ulusallık/evrensellik" sorunu, içinden çıkılması zor, kaotik bir durumu göstermektedir. Berk, bir tarafta "Türk kimliği" taşıyan

bir resim anlayışını savunanların, diğer tarafta sınırsızlığı öne çıkarıp, resim sanatının belli bir ulusun, yerliliğin temsilcisi olamayacağına inananların yer aldığını belirtir. Birinci grupta bulunanlara göre, her ülkenin, her toplumun kendi malı olan bir kültür geçmişi, sanat mirası, folkloru, bir düşünüş ve duyuş özelliği vardır. Yaşanılan toprağın havası, suyu, doğal görünümüleri, yaşam biçimleri onu diğer ülke insanlarından, kültürlerden ayırır. Diğer gruptakiler ise, ülkeler ve kültürler arasındaki uzaklığın teknik olarak ortadan kalkmasıyla, bireşimlerin gerçekleştiğini, yerel kültürün bir iç politika nesnesi haline geldiğini, folklor gibi geleneksel öğelerin de kurumlar aracılığıyla yaşatıldığını düşünmektedirler. Berk'e göre, Türk sanatında "ulusal" olma kaygısı geç oluşmuş bir duygudur ve ulusallık kadar evrensellik de kaçınılmaz bir olgudur. Dönemin değişen yapısı bunu gerekli kılmaktadır (N. Berk, 1973d: 13).

Tüm bu yaklaşımlar aslında iç içe geçmiş bazı söylemleri de içermektedir. Çoğunlukla "ulusallık" denildiğinde akla gelen ve "ulusallık" düşüncesinin açılımında önemli unsurlar olarak görülen bu söylemler, 70'lerde "köklere dönüş/gelenek", "halka inmek/topluma yönelmek" gibi

kavramlarla öne çıkmıştır. Bu kavramlara bakmak, konunun detayları ve temellendiği noktalar açısından önemli görünmektedir.

4.2.1. TÜRK KÜLTÜRÜ: KÖKLERE DÖNÜŞ/ GELENEĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK/BİREŞİMCİLİK

70'lerin “ulusallık” söylemleri içinde yer alan ve bir anlamda “Batıcılık” ve “gelenek” kavramları referans verilerek ele alınan “köklere dönüş” düşüncesi, sanat etkinliklerinin niteliğini “içeri/dışarı” karşıtlığında tartışan bir anlayışı yansıtmaktadır.²¹ Bu anlayış çerçevesinde sorunu tamamen iç dinamiklerle çözümlenmeyi önerenler olduğu gibi, köklere dönmeyi tutucu/geleneksel bir tavır olarak değerlendiren ve karşısında olan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda; iç dinamiklerden, gelenekten beslenme, tarihsel-kültürel geçmişi olduğu gibi benimsemek olarak anlaşılmalı; Batı'yı dışlamadan, “ulusal-evrensel” değerlere ulaşmak için Batı-Doğu sentezine ulaşmak ise bu düşüncenin karşısında olmak anlamına gelmektedir.

Bunlardan ilk görüşü savunanlar, “gelenek” kavramını, “Türk kültürü” olarak tanımlamakta ve çağa ayak uydurmak, yeni ve devrimci

atılımlar gerçekleştirmek anlamında başvurulacak tek kaynak olarak görmektedir. “Türk kültürü”nün içinde yer alan resim sanatı ise, Göktürklerden, Uygurlardan başlayarak on dokuzuncu yüzyıla kadar doğal bir oluşum içindeyken, Osmanlı'nın askeri, teknik ve siyasi anlamda Batı'ya yönelmesiyle kesintiye uğratılmış ve bu tarihten itibaren dış etkilere açık hale gelmiştir. Öte yandan gelenekle yani Türk kültürü ile kurulacak ilişki, resim sanatında öz kaynaklardan, hat, tezhip, nakış, Mevlevi, Bektaşî, dini ve halk resimlerinden yararlanma hatta temelini bu kaynaklardan alma ve tüm bunları günün toplumsal yaşantısının gerçekleriyle özdeşleştirmek anlamına gelmektedir.²²

Bu bakış açısına göre, kendi özünden, geleceğinden yararlanmayan, dış etkilere yönelenlerin göz önünde bulundurmaları gereken nokta; ülkelerin birbirlerinden etkilenmelerinin benzer koşullara sahip iseler olanaklı aksi durumda anlamsız bir “aktarma/taklit” olacaktır. Örneğin; Meksika resminden etkilenme; benzer toplumsal olaylar yaşandığı için anlaşılabilirken, Fransız resminden ya da Hollanda resminden etkilenme; sindirilmeden, aynı tarihsel süreçlerden geçmeden alınacağı için bir taklit olarak kalacaktır.²³

Burada “evrensel” olma düşüncesi, saygın bir yer edinmek, tanınmak bakımından öne çıkarılmakta, bunun da ancak özgün olmakla, geleneklere, köklere, “Türk kültürü”ne bağlı kalmakla olanaklı olduğu vurgulanmaktadır.

Benzer bir yaklaşım, Moda’da *Cumalı Sanat Galerisi*’nde on sanatçının²⁴ katılımıyla gerçekleşen bir serginin değerlendirme yazısında dile getirilmiştir. Yapılan yorumda; resimlerin o günkü eğilimlerin bir bölümünü yansıttığı üzerinde durulmakta, ancak “Türk resmi”ni temsil etmek gibi bir sav taşımadığı ifade edilmektedir. Öte yandan gelinen noktada, Cumhuriyet’ten sonra bir süre Batı etkisinde kalan resim sanatının, artık kendini arayıştan kurtararak ulusal bir özellik içinde, kişiliğini kazanma yolunda olduğu da belirtilmektedir (Ahmet Köksal, 1973c: 7).

Köklere dönüş sorununa kendi sanatı üzerinden bakan sanatçılardan Mustafa Esirkuş ise, Uygurlardan başlayan Anadolu’da oluşan bir kültürel geçmişe işaret etmekte, Türk sanatçıların bu köklerden yararlanması gerektiğini savunmaktadır. Ancak sanatçı yerel sanatları tekrar etmenin Batı sanatını tekrar etmek kadar sakıncalı oluşuna dikkat çekmiştir. Bu görüşten hare-

ketle köklere dönüşün, temelinde “özgün” olma sorunuyla özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır (Esirkuş, 1974: 7).

Aksi yönde düşünen ve “kök” arayışını bir zihniyet sorunu olarak ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin; İsmail Altınok, 70’lerde sıkça dile getirilen ve bir olumsuzluk olarak ele alınan “bizden değil”, “kökü dışarıda” söyleminin; egemen ve sömürücü çevrelerin,²⁵ yeni düşünce ve değer yargılarından duydukları çekinceden kaynaklandığını ifade etmiştir. Oysa dönem, dünya sanatına eklemlenmeyi gerektirmektedir ve bunu gören bazı sanatçılar, Batı’daki oluşumları izleyerek, özgün-kişisel arayışlar içine girmişlerdir. Altınok bu bakış açısıyla, dönem gereği uluslararasılığın kaçınılmaz olduğunu söyleyen Nurullah Berk’le hemfikir gözükmektedir. Altınok da Berk gibi kendi kaynaklarından yararlanarak Batı sanatını özümseyen sanatçılara Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Sabri Berkel, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cemal Bingöl, Neşet Günal, Adnan Turani, Adnan Çoker, Gencay Kasapçı, Altan Gürman gibi isimleri örnek vermiştir. Gençlerin henüz kişisel bir üslup çıkaramadıklarını belirten Altınok, bu kuşaktan yalnızca Halil Akdeniz ve Osman Dinç’i sayabileceğini ifade

etmiştir. “Ulusal ve evrensel” değerlerin, birbirlerini “yok etmeden” de var olabileceğine inanan Altınok, “doğru sanat”ın, taklitçilikten uzak, çözümleyici ve sağlam kuramsal temellere oturan bir anlayışta olması gerektiğinden söz etmiştir. Ona göre, Meksika sanatının öne çıkan isimlerinden Orozco, Diego Riviera gibi sanatçılar, yapıtlarında soyut-kübik bir dil kullandıkları ve Meksika halk efsanelerini kaynak aldıkları için kalıcı olmuşlardır. Bir anlamda, biçimde “evrensellik”, içerikte “ulusallık” esasına dayandıkları için dünya sanat ortamındaki yerlerini almışlardır.²⁶

Sanatçının içine doğduğu kültürel çevrenin etkileriyle donanmış olarak sanat ediminde bulunduğunu düşünen Kaya Özsezgin ise, “öz”e dayalı yaratım sürecinin, işin doğası gereği, aidiyet duygusunu da beraberinde getireceğini öne sürmüştür. Konuya genel bir perspektiften yaklaşan Özsezgin, sanatçıda var olan kişisel kavrayışın, tarihsel süreç ve gelenekle zıtlama ve kopukluk meydana getirmemesi için, kendi toprağından ve geleneginden yararlanmasını kaçınılmaz kıldığını belirtmiştir. Öte yandan, dünyadaki gelişmeleri izleyen ve içinde yaşadığı çevreyi tüm yönleriyle içselleştirmek durumunda kalan sanatçı ister istemez sanatında her iki çevrenin de

izlerini taşıyacaktır. Dolayısıyla Özsezgin, sanatta “öz”ün önemine vurgu yaparak, “ulusallık/evrensellik” sorununa “biçim/içerik” karşıtlığında yaklaşan görüşlerin sınırlandırıcı etkilerine dikkat çekmek istemiştir (Özsezgin, 1969: 23-26).

4.2.2. HALKA İNMEK/TOPLUMA YÖNELMEK

70’lerin yaygın söylemi olarak görülen “halka inmek”, “topluma yönelmek” düşüncesi belli kesimler için sanatın halk tarafından benimsenmesi ve toplumun anlayacağı, tüketebileceği biçimde olması açısından önemlidir. Nitekim, dönemin yazılı basınında yer alan eleştirilerden bir bölümü; sanat etkinliklerinin gelir düzeyi yüksek bir kesime hitap ettiği, alım gücü düşük, yoksul denilebilecek halktan insanların bu türden etkinliklerle buluşma olasılığının güçlüğü üzerinde yoğunlaşmış, bu görüş, 70’ler boyunca farklı ideolojik çevreler tarafından paylaşılmıştır (Fuat, 1970: 2).

Halka inmek söyleminin temelinde; bir ülke sanatının “ulusal nitelik” taşımasının, ancak halkın anlayabileceği, sevebileceği, değerlendirilebileceği, yargılayabileceği içerikteki yapıtlarla olanaklı olabileceği düşüncesi yer almaktadır.

Böylece “evrensel sanat”a yönelmenin önü açıla-
caktır (Andak, 1979: 8).

Bir başka açıdan konuya yaklaşan Turan Erol “Sanatta Gelenek ve Ulusallık Sorunu” başlıklı yazısında, geçmişten bu yana yapılan değerlendirmelerin kesin yargılar oluşturmaktan uzak olduğuna değinirken, Sezer Tansuğ ve Kaya Özsezgin’in ulusal duyarlık ve tarihsel mirasın işlenmesi kavramlarını dile getirmelerinin, gelenek ve ulusal nitelik konusunu, yaratma psikolojisinin verilerine dayanarak, inandırıcı bir dille bir sorun olarak ortaya koymalarının önemli bir gelişme olduğunu vurgulamıştır (Erol, 1972a: 52). Erol, yöresellik, yerellik ya da ulusallık sorununun temelinde halktan kopmamışlığın yattığını belirtmekte, konuyu yine “halkı sevmek” noktasına taşımaktadır. Bu düşüncesini “yabancılaşma” kavramıyla açıklayan sanatçı, “ulusallık”ın, geçmişte yapılanları canlandırmak olmadığını, dikkat edilmesi gereken unsurun, topluma yabancılaşmadan, halktan uzaklaşmadan, hayata ve doğaya dönük bir sanat anlayışı ortaya koymak olduğunu belirtmektedir. Geleneğe bakmanın altında yatan nedenin, insanlığın değişmeyen, kendine özgü yanlarını görmek, anlamak olduğunu belirten Erol, bu açıdan

elde edilecek çıkarımların sanatçı tarafından içselleştirilmesinin önemine işaret etmiştir.

Halkla sanatı buluşturmanın yöntemleri konusunda farklı öneriler, ölçütler dile getirilmiştir. Örneğin; *Yeni Ortam Gazetesi*’nde plastik sanatlar üzerine yazı yazan Yücel Kıyılı, Nuri İyem’in *Taksim Sanat Galerisi*’nde açtığı bir sergi hakkında görüşlerini bildirdiği değerlendirme yazısında:

“Resim geleneklerimizde renkler gri değil, parlaktır. Yurdumuzun koşullarına uyar parlak renkler. İnsanlarımız parlak renklere daha vurgundur. Nuri İyem parlak renklere öncelik vererek halka yaklaşmıştır.

...

Portrelerindeki ve gruplarındaki insanlarda, bakışlarında ve duruşlarında içten gelen bir enerji ile bekleyiş seziliyor. Susuşlarının sonunda bir şeyler söyleyecek gibiler. Gerek konu, gerek renk, gerek öz bakımından halka yaklaşan bir ressam Nuri İyem”

sözleriyle, halkın hoşlanacağı tarzda resimler yapmanın, konu seçiminde doğrudan güncel yaşamdan yararlanmanın önemine dikkat çekmekte ve bu yolla sanatın, halkın seveceği hale gelebileceğine vurgu yapmaktadır (Kıyılı, 1973ç: 7). Bu görüşe göre, “sanat halka inmeli, halk tarafından benimsenip, sevimli” anlayışı, sanat

yapıtının niteliğinden, sanat ortamına getirdiği katkıdan daha önde gelmektedir.

Halkın benimseyeceği resimler yapmanın sanatçılar açısından bir başka nedeni de, Avrupa taklitçiliğinden uzaklaşmak, doğal olanı yansıtmak olarak açıklanmaktadır. Örneğin; böyle düşünen sanatçılardan Cuma Ocaklı kendi resimlerinde “evrensel plastisizmin içerdiği etkinlikleri topluma özgü kılmak” amacıyla olduğunu, sanat yaşamını bu amaç etrafında biçimlendirdiğini ifade etmiştir. Sanatçı “Yıllarca burjuva hizmetinde olan plastik sanatlarla, topluma ters düşmemek, ona gitmek, onun bir kıymet olduğunu kendisine anlatmak için bu uğraşım on iki yıl önce başladı ve sürecektir” sözleriyle bu düşüncesinin altını çizmiştir (Ocaklı, 1975: 7).

4.3. SOSYALİST-DEVİRİMCİ SANAT ANLAYIŞI

1960 sonrasında, sol içerikli yayınların çevirisiyle yaygınlaşan sosyalist düşünce biçimi,²⁷ 68 olaylarıyla başlayan öğrenci/işçi hareketleri ve toplumsal-siyasal bunalımların etkisiyle politize olan kitlelere koşut olarak sanatta da “politize/angaje” olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Devrimci roman, öykü, şiir, devrimci tiyatro, dev-

rimci sinema üzerine tartışmalar giderek yoğunlaşmış, basında, Ankara Çağdaş Sahne, İstanbul Ertem Galerisi, Dostlar Tiyatrosu, TÖB-DER merkezleri, Ankara ve İstanbul Sinematek Dernekleri, Eskişehir Sinema Kulübü gibi kuruluşların düzenlediği tartışma, forum, açık oturum gibi etkinliklerde konu çeşitli açılardan ele alınmıştır. Örneğin, Çağdaş Sahne’nin düzenlediği “Devrimci Sinemanın Varoluş Koşulları”, “Devrimci Tiyatro/Ulusal Tiyatro”, “Devrimci Kültür ve Plastik Sanatlar”, “Devrimci Müziğin İşlevi”, “Devrimci Kültür Politikası ve Devrimci Sanat” başlıklı toplantılar bu konunun etrafıca ele alındığı ortamlar olmuştur.²⁸

Devrimci kültür/sanat anlayışını bir “sınıf” sorunu olarak görenler, 70’li yıllarda toplumda iki tür “sınıf” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlardan ilki öteden beri var olan “burjuva sınıfı” diğeri ise yeni oluşmakta ve giderek güçlenmekte olan “işçi sınıfı”dır. Bu bakış açısına göre; burjuva sınıfı ya da “egemen güçler”, kendi sınırlarını korumak, sahip olduğu düzeni sürdürmek eğilimindedir ve bu yüzden de “emeği” temsil eden, ötekileştirilen “işçi sınıfı”nın, üst-yapı kurumlarında söz sahibi olmalarını engellemek durumundadır (Kocatopçu, 1975: 7).

Bu anlamda “devrimci sanat”, burjuva sanatının kendi kültürünü, burjuva ahlakı ve yaşam anlayışını sürdürme eğilimine karşı, işçi sınıfının çıkarlarını koruyan bir tutumu temsil etmiştir. İşçi örgütlerinin, işçileri salt ekonomik sorunların çözüme bağlanmasını sağlayan bir araçmış gibi gösterdiğini, soruna işçi ücretlerinin artırılması açısından yaklaştığı için, bu durumun işçilerin yüzeysel, politik düzlemde uzak, pasifize bir anlayış içinde olmaları anlamına geldiğini ifade edenler, işçi sınıfının kitle bilinci kazanmaya, sınıf bilinciyle hareket etmeye gereksinimi olduğunu vurgulamışlardır. Bunun için de eğitilmeleri, kültür seviyelerinin yükseltilmesi gerekmektedir (Balel, 1976: 5). Ancak işçiler kendi ekonomik-politik mücadelelerini sürdürmek zorunda oldukları için, işçi sınıfı kültürünün, “işçi sınıfından yana, bilime inanmış, küçük burjuva aydınları”, bir bakıma entelektüeller ve sanatçılar tarafından oluşturması beklenmiş, bir sanatçının, işçi sınıfının sorunlarını, yaşadığı toplumdaki çelişkileri iyi analiz etmesi ve işçiye çıkış yolu göstermesi önerilmiştir (Balel, 1976: 5; Kurtuluş, 1988: 2367; Anonim, 1992ç: 28).

Nitekim, çıkış noktası işçi sınıfı hareketine eklemlenmek olan *Devrimci Savaşında Sanat*

Emeği (1978-1980) dergisi, yukarıda sözü edilen görüşün uygulamaya dönüşmüş halidir. Barış Pirhasan’ın sahibi olduğu *Devrimci Savaşında Sanat Emeği* dergisi, 1978 yılının Mart ayında çıkarılmaya başlamış, derginin yazı kurulunda; A. Kadir, Asım Bezirci, Ataol Behramoğlu, Orhan Taylan ve Barış Pirhasan yer almıştır. Derginin ilk sayısında yer alan sunuş yazısında:

“Ülkemiz sanat kültür ortamına baktığımızda, emperyalizmin ve yoz burjuva kültürünün, özellikle yığınsal haberleşme araçları yoluyla, henüz feodal değer yargılarının tüm geçerliliğini koruduğu bölgelere varıncaya kadar geniş halk yığınlarına propaganda edildiğini görüyoruz. Bu yığınsal yozlaştırma olgusu, en azından, öncü kesimleri daha uyanık kılmak; onları devrimci düşüncenin, devrimci sanat ve kültürün değerleriyle kaynaştırmak gerekliliğini ertelenemez bir görev durumuna getiriyor. Bu görevin başarıyla yerine getirilmesi için, işçi sınıfı hareketine yakınlık duyan sanatçıların toplu bir güç olarak ortaya çıkmaları; çalışmalarını daha etkili, planlı ve disiplinli geliştirmeleri gerektiği inancındayız. Sosyalist hareket içinde yer alan kimi sanatçıların bile, disiplinsiz bir çalışma ve yaratma ortamında, burjuva ve emperyalist kültürün etkisi altında yozlaşabildiklerini dünya ve yurdumuz pratiği göstermektedir. Sanatın özel bir yaratı uzmanlık alanı olduğunu unutmadan, bireysel arayışların ve özgünlüklerin önemini yadsımadan, işçi sınıfı hareketinin sorunlarıyla kaynaşık ve bu sorunların gündeme getirdiği gereksinimlere sanat-kültür alanında yanıt verebilecek bir dergi zorunluluğu böylece ortaya çıkmaktadır”

denilmektedir (Anonim, 1978bb: 3-4). Bu amaçla hazırlanan dergide; Orhan Taylan'ın "Türkiye'de Nazi Heykelciliği", "Küba Afişleri ve Afişçilik Militan Tavrı", Ataol Behramoğlu'nun "Sosyalist Devrimin Yazarı Maksim Gorki", Ali Taygun'un "Sanatın Ekonomi Politikteki Yeri Üstüne Düşünceler", Canan Beykal (Çoker)'ın "Ekim Devrimi Sanatı", "Resim Sanatımız ve Tekelci Sermaye" vb. başlıklı yazıları yayımlanmış, dernekler ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin gerçekleştirdiği etkinliklere yer verilmiştir.

Sanatçılar işçi sınıfı hareketine yalnızca kuramsal anlamda destek vermemiş, aktif olarak da katılmışlardır. Örneğin; Devlet Güvenlik Mahkemelerine karşı direniş gösterdikleri gerekçesiyle işten çıkarılan işçilere destek olmak amacıyla sekiz kuruluşun çağrı yaptığı ve aralarında İbrahim Balaban, Balkan Naci İslimyeli, Nuri İyem, Abidin Dino, Nedim Günsür, Neşet Günal, Özer Kabaş, Gürol Sözen'in de olduğu bir grup sanatçı, Görsel Sanatlar Merkezi'nde bir sergi hazırlayarak, bağışlanan yapıtlardan elde edilen gelirleri "DİSK Dayanışma Fonu"na aktarmışlardır (Bakla, 1976: 5; Anonim, 1992ç: 27).

İşçi sorunlarına dikkat çeken bir başka etkinlik, 1975'te Berlin Kültür Şenliği Kurulu ve

Kreuzberg Sanat Müdürlüğü tarafından şenlik kapsamında düzenlenen *Mehmet Berlin'de* sergisidir. Mehmet Hanefi Yeter, Mehmet Aksoy ve Mehmet Çağlayan'ın katılımıyla gerçekleştirilen etkinlikte, Almanya'da yaşayan işçilerin sorunları dile getirilmiş ve sanatçıların 1 Mayıs işçi yürüyüşü, lokavt, işçi ailesi, toplantı gibi toplumsal/politik konuları irdeleyen çalışmalarını sergilenmiştir (Anonim, 1975bbbbb: 18-19). 1977 yılında Maden-İş grevini konu alan "Genel Grev-4 Ressam-Türkiye" başlıklı sergi ise; Paris'te bulunan *Jean Larcade* adlı galeride, Orhan Taylan, Nil Yalter, Yusuf Taktak ve Canan Beykal (Çoker)'ın katılımıyla gerçekleştirilmiş, sanatçılar belgeler, desenler, sendikalara gönderilen telgraflar, gazete demeçleri, grev fotoğraflarından oluşan bir seçkiyi duvar gazetesi yöntemi ve ozalit tekniğinde çoğaltılmış baskılar biçiminde sergilemişlerdir. Sergi, çoğaltma ve taşıma kolaylığı nedeniyle, Batı Berlin'de, Nazım Hikmet haftası kapsamında Türkiye Akademiker ve Sanatkarlar Derneği tarafından aynı günlerde düzenlenen etkinliğin de bir bölümünü oluşturmuştur (Anonim, 1977ççç: 6; 1977ddd: 10; 1977eee: 6).

Sanatçıların işçi hareketine desteği konusunda bir anlaşmazlık yaşanmazken, işçi

sınıfının bilinçlendirilmesinde önemli bir etken olarak görülen “devrimci” anlayışın sanatsal üretime yansıtılması sorunu, tartışmalı bir konu olmuştur. Devrimci düşünceyle gerçekleştirilen sanat yapıtlarının, kitleleri içinde buldukları sosyal bunalımı, bozulmayı anlatabilme, sosyalist düşünceye sahip sanatçının, ekonomik, politik olayların değerlendirmesini yapabilme, çarpık düzenin düzeltilmesi için her şeyden faydalanmasını bilme özelliğine sahip olması ve sanatın halkı bilinçlendirme sorumluluğunu yerine getirmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, ancak sanatsal yaratının öz-biçim ilişkisine mekanik olarak indirgenmesinin bir sanat yapıtının “ilerici/devrimci” olma özelliğini engelleyebileceği olasılığına da dikkat çekilmiştir (Aslan, 1976: 8). Örneğin; sanatçının devrimci düşünceyi yansı-
tacak yapıtlar üretirken, tema olarak herkesçe bilinen sembolleri ve olayları kullanmasının, yapıtı yalınlaştırmaktan öte, basitleştirebileceği ve sanatsal özünden uzaklaştırabileceği belirtilmiştir. Konuyla ilgili bir örnek veren Orhan Taylan; “1 Eylül Dünya Barış Günü”nde düzenlenen Afiş Yarışması’nın sonucunda, ödül alamayanların yaptığı “Biz Marksist’iz ve barış sorununu doğru kavramaktayız, o halde nasıl olur da Marksist olmayan kişilerin çalışmaları ödül alır

da biz alamayız” şeklindeki açıklamaları üzerinde durarak, devrimci sanatın genelde, bir “konuyu aktarma”nın mekanik biçimi olarak görüldüğüne vurgu yapmıştır (Taylan, 1977f: 6).

Benzer bir eleştiriyi Murat Belge, “Bir Afiş Dolayısıyla Devrimci Resim Üstüne” adlı yazısında dile getirmiştir. Belge, 1 Mayıs için hazırlanan afişlerde, işçi figürlerinin, kol ve pazularının kafalarından daha iri ve belirgin resmedilmesinin, yaygın “devrimci/sosyalist” anlayışın bir yansıması olduğunu, ancak Marksist estetik ilkelere aykırı bir ifade biçimi olduğunu belirtmiştir. Belge’ye göre fiziksel gücün öne çıkarılması, işçiyi makinenin bir uzantısı gibi gören kapitalizmin bakış açısıdır (Belge, 1977: 67-68).

Öte yandan, “devrimci sanat” anlayışını, toplumsal olayların birebir “gerçeklik” içinde yansıtılması olarak gören bir sanatçı grubunun, güncel olayları ve tartışılan “sosyalizm”, “burjuva”, “işçi sınıfı”, “sermaye” gibi “kitabi” kavramları, fotoğrafik bir algıyla resmettikleri sürece kendilerini “devrimci” olarak gördükleri belirtilmiştir. (Soyer, 1975: 7). Akif Kurtuluş ise, 70’lerde “sol” ya da “sosyalist” politikanın sistemi tehdit edecek boyutlara ulaşmadığından söz etmiş,²⁹ buna bağlı

olarak sol sanatın, sol politikadan çok egemen politika tarafından belirlendiğine işaret etmiştir. Sosyalist sanatın kendi dışında gelişen gündeme karşı tavrı aldığını, ancak bu gündeme müdahale edemediğini ifade eden Kurtuluş'a göre, olması gereken politikada sanatın kendi gündemini oluşturabilmesi, mücadelenin, kendi projeleri ile topluma açılmasıdır. Ancak 70'lerde sanatta devrimci olan, sanatı üreten koşullarla hesaplaşan bir mücadelede değil, ürünün içeriğinde aranmıştır (Kurtuluş, 1988: 2366-2367). Aykut Köksal da benzer bir biçimde, 70'lerde öne çıkan "devrimci sanat" oluşumunun statükoya bağlı bir oluşum olduğunu, var olan yapıyı değiştirmeye yönelik bir güce sahip olmadığını, bu anlayışta üretilmiş sanat yapıtlarının hiçbir engellemeyle karşılaşmadığını ileri sürmüştür.³⁰

Kültür-sanat çevrelerinde tartışılan "devrimci sanat" sorunu genel olarak, birbiriyle çakışan/çatışan ya da çelişen görüşler etrafında ele alınmış, belirli bir kesimin söylemi haline gelen sanatın "devrimci/ilerici" olma özelliği hakkında genel bir kanı oluşmakla birlikte, tanımı, kapsamı ve yöntemleri konusunda bir uzlaşmaya varılmadığı görülmüştür.

DİPNOTLAR

1. Osmanlı'da "ulus" fikrinin oluşması varlığını tehlikeye atacağından, diğer devletlerden çok geç gündeme gelmiştir. Bir başka etken, diğer hakların Türklerden çok daha önce bir burjuva ve işçi sınıfı oluşturmalarıdır. Feodal niteliklerini koruyan, burjuva sınıfı geliştiremeyen Osmanlı halklarının ise ulusçuluk gibi "soyulu" olmayan, halkçı ideolojilerle bir ilişkileri olması zordur. İttihat ve Terakki Partisi ise, kuruluşundan bir süre sonra, Türk ulusçuluğunu ideoloji olarak benimsediysede, imparatorluk dağılmasın diye, resmi görüş olarak Osmanlıcılığa sahip çıkar görünmüştür. Bkz: Akşin, Şina, "Türk Ulusçuluğu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002: 1941-1942.

2. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yasa Yaman, Zeynep, "Yurt Gezileri ve Sergileri ya da 'Mektepten Memlekete Dönüş'", *Toplumbilim Dergisi*, 4, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996: 35; Germaner, Semra, "Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı", *Bilanço'98: Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türküye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 11-12. Öte yandan Halkevlerinin üstlendiği bu görev nedeniyle, Türkiye'de yerel ya da ulusal sanat tartışmalarının gündeme gelmesinde önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Bkz: Özsezgin, Kaya, *Cumhuriyet'in 75 yılında Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 35.

3. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yasa Yaman, Zeynep, "Yurt Gezileri ve Sergileri ya da 'Mektepten Memlekete Dönüş'", *Toplumbilim Dergisi*, 4, Haziran 1996: 35-52; Tansuğ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996: 216; Erol, Turan, "Ressamların Yurt Gezileri ve Sonuçları", *Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri (1938-1944)*, (Milli Reasürans Sanat Galerisi Sergi Kataloğu), İstanbul: 1998; Ural, Murat, "Cumhuriyet'in Romansı: Ressamların Yurt Gezisi'nde (1938-1943)", *Yurt Gezileri*

ve Yurt Resimleri (1938-1944), (Milli Reasürans Sanat Galerisi Sergi Kataloğu), İstanbul: 1998; Germaner, Semra, "Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı", *Bilanço'98: Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türküye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 20.

4. Ziya Gökalp, yaptığı Hars-Medeniyet ayrımında, Batı'nın maddi taraflarının alınması, milli olana ait manevi özelliklerin ise korunması gerektiğini savunmuştur. Ondan önce de Celal Nuri (İleri), Teknik Medeniyet-Hakiki Medeniyet ayrımı yapmış, Japonya'ya örnek vererek, Türklerin de onlar gibi hakiki medeniyetlerini değiştirmeden Batı'nın teknik medeniyetini benimsemesini savunmuştur. Bkz: Akşin, Şina, "Türk Ulusçuluğu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002: 1941-1942.

5. Bkz: Erol, Turan, "Resmimizin Son Onbeş Yılı", (Sanat Tenkitçileri Cemiyeti Tarafından Düzenlenen Gençler Arası Resim Yarışması), 1969: 6-19.

6. Örneğin 1975'te çıkarılmaya başlanan *Birikim* dergisinin yayımlanma amacı; Türkiye'deki devrimci hareketin 1970'lerde ağır yara alması ve bunun en önemli nedeninin de teori ve pratikte yapılan yanlışlar olmasıdır. Dergi kuramdaki bu eksikliklerin ve yanlış anlamaların düzeltilmesine katkı sağlamak ve bir sistem oluşturmak amacıyla çıkarılmıştır. Bkz: Anonim, "Çıkarken", *Birikim Dergisi*, 1, 3 Mart 1975.

7. Milli sözcüğünün sözlükteki karşılığı: "Milletle ilgili, millete özgü, ulusal" olarak geçmektedir. Ulusal sözcüğünün karşılığı ise "milli"dir. Bkz: *Türkçe Sözlük (K-Z)*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1988: 1564.

8. Talat Halman bu yazının yazılmasından yaklaşık üç ay sonra Nihat Erim'in teklifi üzerine Kültür Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bkz: Halman, Talat, "Kültür Bakanlığı", *Milliyet Gazetesi*, 25 Nisan 1971: 2.

9. *Kültür ve Sanat Dergisi*'nin ilk sayısı Haziran 1973'te Devlet Kitapları Müdürlüğüne yayımlanır. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na ait bir yayındır ve çıktığı sırada yönetimde *Talu Hükümeti* (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) bulunmaktadır. Dört ayda bir çıkan derginin üçüncü sayısı, *İrmak Hükümeti* döneminde Nermin Neftçi'nin Kültür Bakanı olduğu sırada Aralık 1974'te yayımlanır.

10. Birinci Bildirim 1965 yılında yayımlanmıştır.

11. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sun, Muammer-Murat Katoğlu, *Türk Kalarak Çağdaşlaşma: Türkiye'nin Kültür Sanat Sorunları*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993.

12. Prof. Dr. Emin Bilgiç, *Milli Kültür* dergisinde yazı yazdığı sıralarda Kültür Bakanlığı Müsteşarı olarak görevlidir ve doğrudan bakanlığın kültür politikalarının bir sözcüsü durumdadır. Bkz: Karaman, Abdülkadir, "Kültür Bakanlığı Müsteşarı Prof. Emin Bilgiç: Kültür Bakanlığı, Milli Kültürü ve Sanatı Koruyacaktır", *Bayrak Gazetesi*, 27 Temmuz 1976: 8.

13. Prof. Dr. Emin Bilgiç'in "Kültür Politikası Üzerine Düşünceler" yazısında, Milli Folklor Araştırma Dairesi'nin, 1977'de kadro ve bütçe olanakları bakımından dokuz bakanlık arasında paylaşılmış olduğunu belirtilmektedir. Bkz: Bilgiç, Emin, "Kültür Politikası Üzerine Düşünceler", *Milli Kültür*, 2, Şubat 1977: 2.

14. Devlet adına radyo ve televizyon yayınlarını gerçekleştirmek amacıyla 1 Mayıs 1964'te kurulan TRT, ilk deneme yayını 31 Ocak 1968'de yapmış, 24 Mayıs 1974'de TRT yayınları haftanın yedi günü verilmeye başlamıştır. Bkz: <http://www.trt.net.tr/wwwtrt/tarihce.aspx>.

15. Mayıs 1975'te IV. *Demirel Hükümeti* yönetime geldiğinde, Prof. Nevzat Yalçıntaş İsmail Cem'in yerine TRT Genel Müdürü olarak atanır. İsmail Cem'in "görevden haksız yere alındığına"

dair sürdürdüğü hukuki işlemler nedeniyle görevinde uzun süre kalamamasına karşılık Yalçıntaş, TRT'nin yayın politikasına yönelik bazı değişiklikler yapma olanağını bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Özdek, Refik, *Hedef TRT*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1977: 258.

16. Bu değerler 1970-1980 yılları arasında "sol" söylemin terminolojisinde olduğu kadar belli bir kesim açısından, kültür-sanat çevrelerinde de öne çıkan değerlerdir. Sanatçılar, doğrudan politik içeriği olan yapıtlar üretmese bile "sanatçı kimliği ve duruşu" bakımından kendilerini bu değerlerle ifade etmişlerdir. Ancak, yalnızca "sol" söylemin kendisini ilerici olarak görmediği, "sağ" söylemin de kendisini "ilerici" olarak tanımladığı ve Marksist çizgiyi benimseyenleri "gericik"le suçladığı görülmüştür. Dolayısıyla belli kavramları belli görüşlerle özdeşleştirmek, her ne kadar "siyah-beyaz" bir dönem söz konusu olsa da güç görünmektedir. Bu söylemlere örnek olarak bkz: Kabaklı, Ahmet, "Milli Kültür ve İlim Bakanlığı", *Tercüman*, 17 Mayıs 1971: 2.

17. Burjuva kavramı, 70'lerin altı çok çizilen, ama tanımlanarak net olarak yapılamayan bir kavram gibi görünmektedir. Karşıt görüşlerin birbirlerini sıklıkla "burjuva" olarak nitelendirmeleri ve suçlandırmaları bu durumu daha da karmaşık hale getirmektedir.

18. Örneğin; Kültür Bakanlığı'nın farklı zamanlarda (1976-1978) çıkardığı *Ulusal/Milli Kültür* dergisi, siyaset çevrelerinin "ulusallık/evrensellik" sorununa yaklaşımını görünür kılması açısından dikkat çekicidir. Bkz: 3.1. Ulusal/Milli Kültür Sorunsalı.

19. Atatürk'ün kültürel milliyetçiliği ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Yasa Yaman, Zeynep, 1930-1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1992: 13-14; "Kültür

Politikaları Açısından Sanat Ortamı”, 4. *Ulusal Sanat Sempozyumu: Kültürün Gelişiminde Sanatın Öncülüğü*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1994: 155-162; Sunar, İlkay, “Ulusal Kültür ve Kimlik”, *Bilanço 1923-1998-1*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999: 165-168; Öndin, Nilüfer, Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Kültür Politikalarının Türk Resim Sanatı Üzerindeki Yansımaları, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2002: 44-53.

20. Sanatta “ulusallık” kavramı üzerine görüş bildiren kimi yazarların, “ulusal” yerine farklı terimler kullandığı, bu konuda bir dil birliği kurulmadığı dikkat çekmektedir. Örneğin; Fahir Aksoy, “Ülkesel Türk Resminin Yeniden Doğuşu” başlıklı yazısında, “ülkesel sanat” diye bir terim kullanmakta ve görüşlerini bu terim üzerinden aktarmaktadır. Bkz: Aksoy, Fahir, “Ülkesel Türk Resminin Yeniden Doğuşu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Eylül 1970: 2.

21. Bu tartışmalarda, “içeri”den ulusallık, “dışarı”dan ise “evrensellik”, “Batı/Avrupa” kastedilmiştir.

22. Bkz: Altınok, İsmail, “Türk Resminin Sorunları-III”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 39-40, Temmuz-Ağustos, 1977: 2.

23. Bkz: Altınok, İsmail, “Türk Resminin Sorunları-III”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 39-40, Temmuz-Ağustos, 1977: 2.

24. Sergiye katılan sanatçılar; Bedri Rahmi Eyüboğlu, Birim Bozok, Cihat Burak, Eren Eyüboğlu, Hasan Kavruk, Mehmet Pesen, Metin Eloğlu, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsur, Nükhet Aksoy’dur.

25. İsmail Altınok, egemen ve sömürücü çevrelerden, Eşref Üren, Nurullah Berk gibi sanatçıları kast ederken, kimi “sol” kesimlerin de emperyalizmden kaynaklanan “Batı”yı dışarıda bırakma anlayışını bu söylem içinde değerlendirmektedir. Bkz: Altınok, İsmail, “Türk Resminin Sorunları-I”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 27-28, Temmuz-Ağustos: 1976: 2; “Türk

Resminin Sorunları-II”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 38, Haziran: 1977: 2; “Türk Resminin Sorunları-III”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 39-40, Temmuz-Ağustos: 1977: 2.

26. Bkz: Altınok, İsmail, “Türk Resminin Sorunları-I”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 27-28, Temmuz-Ağustos: 1976: 2; “Türk Resminin Sorunları-II”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 38, Haziran: 1977: 2; “Türk Resminin Sorunları-III”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 39-40, Temmuz-Ağustos: 1977: 2.

27. 1960’lara kadar, sosyalist/Marksist kuramın temel metinlerinin çevirisinin yapılmadığı, söylemlerin dergiler aracılığıyla yürütüldüğü görülmüştür. Örneğin; 1919 yılında *Kurtuluş dergisi* etrafında birleşen bir gençlik kümesi, Meşrutiyet’le başlayan ancak etkisiz kalan sosyalizm hareketini sürdürme çabası içinde olmuş, Namık İsmail’in “Sanat ve Sosyalizm” yazısı, İsmail Suphi, İsmail Hakkı gibi düşünürlerin “sosyalist” düşüncüyü içeren görüşleri yine bu dergide yayımlanmıştır. 1920’de *Aydınlık dergisi*, 1931’de *Kadro*, Marksist düşünceenin ilkelerinden yararlanan diğer yayınlar olmuştur. Bkz: Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, (ilk baskı 1966) 1999: 382-387; Soysal, Ahmet, *Sanat ve Siyaset*, İstanbul: Yön Yayınları, 1993: 145.

28. Ayrıntılı bilgi için bkz: Anonim, “Bugünkü Aşamada Sanat, Siyaset İçindir”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1976: 6.

29. Ergun Aydınöğlü, *Türkiye Solu (1960-1980)* adlı kitabında, Türkiye’deki sol hareketlerin yalnızca 70’lerde değil, hiçbir dönemde ulusal ölçüde siyaset yapabilecek ve siyasal gündemi etkileyebilecek bir güce sahip olmadığını belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Aydınöğlü, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980): “Bir Amneziğin Anıları”*, İstanbul: Versus Yayınları, 2007: 10.

30. Aykut Köksal ve Korhan Gümüş’ün, Karşı Sanat Çalışmaları tarafından düzenlenen *Pankart: 1970-1980 Sergisi* (1 Mayıs-11 Haziran 2002) kapsamında 20 Mayıs 2002 tarihinde yaptığı konuşma...

70'Lİ YILLARIN SANAT ORTAMINI BELİRLEYEN ETKEN VE OLUŞUMLAR

1970-1980 yılları arasında sanatta “özerkleşme” yönünde atılan adımlara karşın, “devlet” sanat çevrelerinin odak noktası olmaya devam etmiştir. Devletin kültür-sanat politikalarına yönelik tavrı ve yaklaşımı, 70’lerin başlarından sonuna kadar sanatçıların, yazarların, düşünürlerin gündeminden inmemiş, kültür-sanat politikalarına yönelik tartışmalar, kültür bakanlığının kurulmasıyla birlikte kurumsal bir nitelik kazanmış, siyasilerin program ve tasarılarına karşılık, sanat çevrelerinin talep ve önerileri gündeme gelmiştir.

70’lerde, devlet galerileri, yabancı kültür merkezleri, eğitim kurumları ve bankaların yanı sıra, özel galerilerin sayısındaki artışla birlikte sergileme olanakları çoğalmış, koleksiyonculuk olgusunda bilinçlenme süreci başlamış, sanat piyasasının oluşması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Yanı sıra var olan eğitim, öğretim, kültür kurum ve etkinliklerin iyileştirilmesine yönelik tartışma ve öneriler bu on yıllık sürecin düşünsel yapısına yön vermiş, sanatçı

örgütlenmesinde dayanışma anlayışı öne çıkmış, sanat yayınlarının sayısında artış gözlenmiştir.

5.1. DEVLET-SANAT İLİŞKİSİ

Devletin kültür-sanat olaylarını programlı olarak yönlendirdiği 1930-1945 dönemindeki oluşumlar, 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti’nin, yılda bir kez düzenlenen *Devlet Resim Heykel Sergileri* ve 1955 yılında iktidarın müdahalesi ile sonuçlanan, sanat çevrelerinin tepkisini çeken *Vilayet Tabloları Sergisi* dışında varlık gösterememesi nedeniyle kesintiye uğramıştır (İskender, (1983) 2002a: 1691; Kışlalı, 1986: 71; Yasa Yaman, 1994a: 161; 1996b: 35; 1998a: 96).

Devlet-sanat ilişkilerinin yeniden gündeme gelmesinde, 27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından hazırlanan “61 Anayasası”nın yarattığı özgürlük ortamı etkili olmuştur. Böylece 60’lı yıllar, sanat sorunlarının kamuoyu önünde tartışıldığı, sanatçı hak ve güvenliklerinin gündeme geldiği

bir dönem olmuştur. Bu dönemde yaratıcı özgürlüklerin devletçe korunması ve desteklenmesi, sanatçının toplumda kendi üretimiyle yaşar duruma gelmesi, sanatın yaygınlaşması, telif haklarının güvenceye alınması, Türk sanatının dışa açılması, sanat müzeciliğinin canlandırılması gibi temel sorunların çözüme kavuşturulması yönünde beklenti ve öneriler dile getirilmiştir (Özsezgin, 1986: 97). 1960-1965 yılları arasında genel kalkınma planına koşut olarak kültürel kalkınma konusunda da planlama çalışmaları yapılmış, Milli Eğitim Bakanlığınca toplanan danışma kurulları, devletin kültür/sanat alanında yapması gereken işler ve önlemleri ele alınmıştır. Bu toplantıların gerçekleştiği sıralarda sanat çevresinde Kültür Bakanlığı kurulması, genel ve mesleki öğretim dışında kalan işlerin Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınarak Kültür Bakanlığı'na verilmesi gerektiği görüşü yaygındır. 60'ların başında dönemin Güzel Sanatlar Genel Müdürü olan Cevat Memduh Altar, kültür kurumlarının örgütlenmesi konusunda bir rapor hazırlayarak Başbakanlığa sunmuştur. Altar'ın hazırlamış olduğu "Eski Eserler, Müzeler, Güzel Sanatlar, Edebi Sanatlar, Tiyatro, Opera, Folklor ve Filmciliğin Devlet Bünyesinde Bağımsız Bütçeli Bir İdare Olarak Teşkilatlanmasıyla İlgili Rapor"u

istenilen sonucu sağlayamamış, 1961 yılında, bir başkan ve on iki üyeden oluşan Güzel Sanatlar Komitesi, yeni ve daha kapsamlı ikinci bir rapor hazırlamışlardır. Bu raporda "Güzel Sanatlar Müzeleri Kanun Tasarısı" başta olmak üzere, plastik sanatlar alanında yenilenme, Türk resim ve heykelinin yurtiçinde ve yurtdışında tanıtımı, satın alınacak yapıtların, toplumun dünya sanatı hakkında bilgi edinebileceği bir müzede toplanması gibi çözüm önerileri sunulmuştur (Özsezgin, 1971: 2; Erol 1974a: 2).¹ 70'li yıllarda da benzer sorunlarla kültür-sanat politikaları, gündemin önemli konuları arasında yer almaya devam etmiştir.

1970-1980 yılları arasında, siyasette yaşanan sıkıntı ve dalgalanmalara karşın, Türkiye'nin izlediği sosyo-ekonomik politikalarda bir devamlılık sağlandığı, "uluslaşma" çerçevesinde "toplumsal bütünleşme" ve "çağdaşlaşma" misyonunun gerçekleştirilme görevinin, toplumsal ekonomik yaşamda belirleyici rol oynayan devletten beklendiği bilinmektedir. 70'lerin ikinci yarısında "plastik sanatlar" söz konusu olduğunda; özel galerilerin artması, piyasa ortamının oluşmaya başlaması, etkinliklerin/sergilerin çoğalması gibi olumlu gelişmelere rağmen sanat

çevrelerinde devlet desteğinden yoksun oluşun hala bir sorun olarak görüldüğü dikkati çekmektedir. Sanatçılarının sosyal güvencesi ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapılmamış, kapalı olan İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi'nin durumu değişmemiş, “ulusal müze” açılması konusunda ise henüz bir gelişme olmamıştır (Elibal, 1977a: 8; Özsezgin, 1977b: 18; 1979: 18).

Benzer bir durum kültür politikaları için de geçerlidir. Daha önceki dönemlerin de değerlendirildiği *Beş Yıllık Kalkınma Planları*, “kültür politikası” ve “devlet” anlayışını gösteren önemli bir belge niteliğindedir (Erder, 2001: 105-106). Öte yandan kalkınma planlarında söz edilen kültür-sanat politikalarının uygulanması ve kalıcı hale getirilmesi, siyasilerin bu konudaki tavrıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle hükümet programları önemli bir gösterge olmuştur. 1970-1980 yılları arasında hazırlanan hükümet programlarında kültür-sanat sorunsalının, eğitim politikalarının bir parçası olarak ele alındığı, parti tabanlarının beklentileri ve siyasi görüşlerin etkisinde biçimlendiği görülmüştür. 1971'de Kültür Bakanlığı'nın kurulması ise, tartışmaların yönünün ve zemininin değişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kültür Bakanlarının görüş

ve programları, bakanlık tarafından çıkarılan yayınlar, sanat çevresinden yöneltilen eleştiri ve öneriler, devlet kanalıyla ya da kurumları aracılığıyla düzenlenen kimi etkinlikler, devlet- sanat ilişkisini gösteren diğer oluşumlar olarak öne çıkmaktadır.

5.1.1. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından konuşulan ve yürürlüğe konulan *Beş Yıllık Kalkınma Planları*, devletin yapması öngörülen yükümlülüklerini içermektedir. Bu planların bir bölümü “Kültür Politikaları”na ayrılmıştır. Örneğin; Akademik çevrelerin geniş katılımıyla hazırlanan *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1973-1977)'nda; kültür politikalarının genel çerçevesi olan “ulusal kültür değerleri” ve “çağdaşlaşma” konusunun toplumun her kesiminde kabul gördüğü, devletin öncülük yapma, özendirme yetkisine sahip olduğu, yapılacak her atılımın devlet tarafından üstlenileceği belirtilmiştir (Özsezgin, 1974c: 18-19; 1986: 97; Tarkan, 1978: 301; Erder, 2001: 106-107).

Belgede ayrıca, devlet arşiv sisteminin yeniden düzenlenmesi, tarihi anıtların, sanat eserlerinin korunması, tahribatını ve yurtdışına

kaçırılmasının engellenmesi, folklor ürünlerinin “milli kültür” bütünü içinde devamının sağlanması, kitle iletişim araçlarının toplumun yararına sunulması, eğitici programların yanı sıra kültür-sanat programlarına da yer verilmesi, ulusal, çağdaş ve klasik yayınların çoğaltılması, sanat yönü kuvvetli filmlerin yapılması ve ödüllendirilmesinin bir sisteme bağlanması, Türk Sanat ve Halk Müziği'nin yaygınlaştırılması için araştırmaların yapılması, güzel sanatların desteklenmesi, sanatçı ve yaratıcıların yetişmesini, yeteneklerini ortaya koymalarını sağlayacak eğitim olanaklarının ve araçlarının geliştirilmesi gibi konular da ele alınmıştır (Tarkan, 1978: 10; Erder, 2001: 106-107).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983) ise, benzer söylemleri içerir. Öte yandan, özgür kültür ve sanat yapıtlarının bakımını desteklemek amacıyla devletin “kağıt fiyatı politikaları”nda bir düzenleme yapması kararlaştırılmış, ulusal müze oluşturulması, dışa dönük bir “kültür politikası” benimsenmesi, sanat alanında yetenekli olan gençlere yurtdışında eğitim olanağının tanınması gibi konular öne çıkmıştır. Dikkat çeken bir diğer karar, var olan akademilerin kapasite, yaratıcılık ve çağdaş

sanat ürünlerini üretme ve yayma açısından geliştirilmesi yönündedir (Tarkan, 1978: 10).

Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda ele alınan konu ve tasarıların, benzer biçimlerde hükümet programlarında da dile getirildiği görülmüştür. Her hükümet programında eşit ağırlıkta ele alınmasa da genel yaklaşım bu yöndedir.

5.1.2. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA KÜLTÜR-SANAT SORUNU

1970'li yılların kültürel ortamı, siyasi, toplumsal ve ekonomik yapılanma önerilerindeki, tutumlarındaki çeşitlilik, farklılık ve çelişkileri yansıtır. Söz konusu on yıllık sürede değişen on üç hükümet, kendi politik ve kültürel görüşleriyle biçimlendirdikleri bir anlayışı, eğitim ve kültür yaşamına yansıtarak, toplumda bir kutuplaşma ve karmaşaya neden olmuşlardır. Dönemin hükümetleri, özerk yapılanma, müzik, folklor, “milli kültür”, turizm ve dış tanıtım gibi konuları öne çıkarmış, her bir hükümet kendi siyasası doğrultusunda bir hedefi öncelikle önemsemiştir. 12 Mart 1971-12 Eylül 1980 tarihleri arasındaki istikrarsızlık sonucu toplumun siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan duyduğu huzursuzluk

ve güvensizlik sanat alanında da yansımaları bulmuştur. Kısa sürelerle iktidarda kalan, çoğunlukla da koalisyonlardan oluşan hükümetlerin programlarında kültür-sanat politikaları, partilerin siyaset çizgilerinin öngördüğü ölçüler ve değerler çerçevesinde biçimlenmiştir. Özellikle 12 Mart 1971 sonrasında tek başına iktidara gelemeyen partilerin sanat ve kültür konularına yaklaşımı, seçimden seçime hazırlanan parti programlarıyla sınırlı kalmış, istikrarsız siyasi ortam ve bürokratik sorunlar nedeniyle çoğu düşünce uygulamaya konulamamıştır. Öte yandan, 1971 yılında *I. Erim Hükümeti*'nde Kültür Bakanlığı'nın da yer alması ile birlikte, sanatın kurumlaşması yönünde yeni bir sürecin işlemesi söz konusu olmuş, kültürel ve sanatsal ortamda tartışılan sorunlar yeni bir örgütlenmenin içerisinde yer almaya başlamıştır (Özsezgin, 1999: 58).

12 Mart 1971 ara rejimi öncesi, tek başına iktidara gelen AP'nin (*II. Demirel Hükümeti* 3 Kasım 1969-6 Mart 1970) hükümet programında kültür sorunu, geleneksel değerlerin araştırılması, bölge tiyatrolarının kurulması, tarihi, turistik bölgelerin arkeolojik bulgularının yer aldığı müzelerin açılması ve yurtiçi/dışı tanıtımlarının yapılması

açısından ele alınmıştır. 6 Mart 1970-12 Mart 1971 yılları arasında ikinci kez kurulan *III. Demirel Hükümeti*'nin programında da yine benzer görüşler yer almakta, ayrıca:

“Milletimizin maddi ve teknik gücünü yükseltici çalışmaları tamamlayan manevi ve kültürel gayretler desteklenecek, medeniyet ailesi içindeki geleneksel mevkimizin muhafazası kadar milli istidadımızın yaratacağı eserlerle de Türk milletinin insanlık alemine yeni katkılarda bulunması teşvik edilecektir. Bu maksatla, bugün Milli Eğitim Bakanlığı'nın geniş sorumluluk sahası içinde yer alan kültür işleri için, ayrı bir bakanlık kurulması öngörülmektedir”

sözlerine yer verilmektedir (Kantarcıoğlu, 1987: 56; Anonim, 1990: 124-125).

1971-1974 yılları arasında göreve getirilen *II. Erim, Melen ve Talu* hükümetlerinin programlarında ise kültür-sanat konularına ya hiç yer verilmemiş ya da bir iki cümleyle geçilmiştir. *Irmak Hükümeti*'nin kültür politikaları genel hatlarıyla “ahlakta, kültürde, eğitimde millilik” ilkesini esas almıştır. Ayrıca kurulacak bir bakanlığın denetimi altında “milli kültürün, değerlerin korunması ve yaygınlaştırılması” için gerekli önlemler alınacağı belirtilmiştir (Kantarcıoğlu, 1987: 55-75; Anonim, 1990: 124-129).

Türk sanatının yurt içinde ve özellikle yurtdışı tanıtımı konusunda ise hemen tüm hükümetler hemfikirdir.

26 Ocak 1974-17 Kasım 1974 tarihleri arasında MSP ile koalisyon oluşturularak kurulan *1. Ecevit Hükümeti*'nin programında ise kültür-sanat sorununa; “Kültür ve san’at kuruluşlarının daha verimli hale getirilmesini, san’atın halka dönük ve herkesin faydalanabileceği bir biçimde gelişmesini ve bu faaliyetlerin yurdun en uzak bölgelerine kadar yayılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktır” biçiminde değinilmiştir. Öte yandan Bülent Ecevit'in başkanı bulunduğu CHP'nin,² devletin sanata katkısının formülü konusundaki yaklaşımı diğer partilere göre farklılık göstermiştir. Ecevit, bu konudaki düşüncelerini, 1 Şubat 1974 günü mecliste okunan *Ak Günlere* adlı seçim bildirgesinin “Sanat ve Kültür” başlıklı bölümünde:

“İnsan ve toplum yaşamının manevi alanda da zenginleşmesine ve yükselmesine katkıda bulunmak üzere, sanat ve kültür çalışmaları toplumun bütün kesimlerine yayılmalıdır. Bu çalışmalarda devlet katkısını ve önderliğini, herhangi bir siyasal müdahaleye ve baskıya yer bırakmayacak biçimde sağlamak üzere CHP iktidarı özerk bir Güzel Sanatlar Kurumu kuracaktır. Bu kurum gereken yetkilerle, olanaklarla donatılacaktır”

sözleriyle ifade etmiştir (Anonim, 1973ççççç: 157-161; Duru, 1974: 70). Ecevit'e göre devlet desteği ancak özerk bir kurumun oluşturulmasıyla verilebilirdi. Bu kurumun tüm yetki ve sorumluluğu sanatçılara ait olacaktı. Aynı yıl kendisiyle yapılan bir söyleşide, plastik sanatların Türk toplumunda işlevsel bir içeriğe ulaşmadığını, amaçlarının, bu sanatlara “fonksiyon” kazandırmak olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, toplumun güzel sanatlarda büyük atılımlar yapabilmesi, evrenselleşebilecek ve geçerliliğini çağlar boyu sürdürebilecek yapıtlar yaratabilmesi için en büyük desteğin devletten ve özel kuruluşlardan değil, halktan gelmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Duru, 1974: 6; Erol, 1975: 1; Özsezgin, 1986: 97). Ecevit, benzer düşünceleri 1976'da hazırlanan parti programında da dile getirmiş, sanatçı yaratıcılığının ve deneyciliğinin engellenmesinin sakıncaları üzerinde durmuştur (Tütengil, 1978: 17).

31 Mart 1975-21 Haziran 1977'de tarihleri arasında ülkeyi yöneten *IV. Demirel Hükümeti (I. MC Hükümeti)* programında yine ağırlıklı olarak eğitim politikaları esas alınmış, kültürel alandaki gelişmelerin, yeni nesillere aktarımının “milli kültüre” dayalı bir eğitim anlayışıyla gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır (Anonim, 197500000: 11).

Öte yandan, 1977'de seçime girmeye hak kazanan partiler, hazırladıkları olası hükümet programlarında ülke sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunmuş, kültür-sanat politikalarına ilişkin öneri ve tasarılarını dile getirmişlerdir. Örneğin; CHP'nin sanatta özerkleşme düşüncesine karşı çıkan MHP, seçim bildirgesinde "kültür-sanat politikasının devletin destek, himaye ve öncülüğünde yürütüleceğini"nin altını çizmiştir. Bu yaklaşımın temelinde ise, ideolojik mücadeleler döneminden geçildiği, dış etkilerin sanatçıları kötü etkilediği, kontrol edilmediği durumda "milli" değerlerin yitirileceği görüşü yer almaktadır. Öte yandan, bir Türk Sanat Akademisi kurulacağını belirten MHP, bu akademinin ödüllendirme ve özendirme amacıyla verilen kararlarda otorite görevi üstleneceğini sözlerine eklemiştir. CGP ise seçim bildirgesinde, "Milli Folklor Enstitüsü" kurulmasını önermiş, "Türk sanat ve folklor musikisini yeniden ihya etmek, yok olup bozulmalarını engellemeye yönelik çalışmalar" yapmak yönünde görüş bildiren AP ile ortak noktada buluşmuşlardır. CGP bildirgesinde ayrıca, devlet arşivinin düzene sokulacağı, değerli yazma yapıtların korunacağı, Türk sanatı konusunda araştırma ve derlemelere önem verileceği, tarihi anıtların

korunması, tanıtılması için çalışılacağını ifade etmiştir (Tarkan, 1977: 10-11).

5.1.3. KÜLTÜR BAKANLIKLARININ KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKALARI

Cumhuriyet'in ilanından itibaren kültür konusuna Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer verilmiş, 28 Aralık 1935-21 Eylül 1941 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nın yalnızca isminde değişiklik yapılarak Kültür Bakanlığı adını almıştır. Ancak bu durum eğitim alanında aksamalara yol açınca bakanlığın ismi yeniden Milli Eğitim Bakanlığı olmuştur (Öndin, 2002: 42). Hükümetlerin kültür ve sanat politikaları 1965 yılında Kültür Müsteşarlığı kapsamına alınmış, 1971'de Kültür Bakanlığı'nın resmen kurulmasına kadar da bu durum devam etmiştir (Gezer, 1974a: 2; Özsezgin, 1986: 97). 1970-1980 yılları arasında kurulan Kültür Bakanlıkları sırasıyla şu hükümetlerde yer almıştır: *I. Erim Hükümeti*/Kültür Bakanı Talat Halman (26 Mart 1971-11 Aralık 1971), *Irmak Hükümeti*/Nermin Neftçi (17 Kasım 1974-31 Mart 1975), *IV. Demirel Hükümeti*/Rıfki Danışman (31 Mart 1975-21 Haziran 1977), *V. Demirel Hükümeti*/Avni Akyol (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978), *III. Ecevit Hükümeti*/Ahmet Taner Kışlalı

(5 Ocak 1978-12 Kasım 1979), *VI. Demirel Hükümeti*/Tevfik Koraltan (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980). 1971'i izleyen yıllarda, Türkiye'de siyasal değişimlere paralel olarak Kültür Bakanlığı konusunun da her zaman gündemde olduğu bir süreç yaşanmıştır.

1964 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın, İstanbul'da topladığı *Müzik ve Sahne Sanatları I. Danışma Kurultayı*'nda Kültür Bakanlığı kurulması yönünde görüşler öne çıkmış, öncelikle bir Kültür Müsteşarlığı oluşturulmasına karar verilmiş, bakanlığın resmen kurulması ise, 12 Mart 1971 müdahalesinin ardından göreve getirilen *I. Erim Hükümeti* (26 Mart 1971-11 Aralık 1971) döneminde gerçekleşmiştir.³ Parti programında "Anayasanın öngördüğü kültürel kalkınmanın daha etkin bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için eğitim ve kültür işlerinin birbirinden ayrılarak bir Kültür Bakanlığı'nın kurulması konusu önemle ele alınacaktır" sözlerine yer veren *Erim Hükümeti*, Kültür Bakanlığı konusunda, uzun zamandır *Milliyet Gazetesi*'nde çeşitli yazılar yazan Talat S. Halman'ı görevlendirmiştir (Halman, 1970: 2; 1971: 2). Yeni kurulan bakanlığa Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı

Senfoni Orkestrası, Kültür Müsteşarlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1000 Temel Eser ve Klasik Yayınlar, Tanıtma Ataşelikleri ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü bağlanmış, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Milli Eğitim Bakanlığı'nda kalmıştır (Anonim, 1971çç: 1). Basında ve sanat çevrelerinde ilgiyle karşılanan bu oluşum, beraberinde sorunların ve önerilerin dile getirildiği yeni tartışmalara yol açmıştır.⁴

Bakanlık yaptığı süre içerisinde projelerini ağırlıklı olarak tiyatro, opera, müzik, edebiyat ve Türk kültürünü tanıtıcı etkinlikler üzerinde yoğunlaştıran Halman'ın plastik sanatlarla ilgili planları; bakanlığa bağlı seksen yedi müzenin etkinliğini ve galerilerdeki sergilerin sayısını artırmak biçiminde sıralanmakla birlikte belirgin değildir (Anonim, 1971ff: 1; Nayır, 1971b: 5). Halman'a göre, *Erim Hükümeti*'nin iktidarda uzun süre kalamaması, bu konudaki düşüncelerini ortaya koymasına olanak vermemiştir (Birgül, 2003: 207-246).⁵

1974'te *Irmak Hükümeti*'nde Kültür Bakanı olarak görev alan Nermin Neftçi ise, göreve geldiğinde yaptığı açıklamada; Merkez ve Taşra Örgütü

Kuruluş Kanunu Tasarısı üzerinde çalışılacağını, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda görülen eksikliklerin giderileceğini, Döner Sermayeli Müzeler Kanunu'nun ele alınacağını, sahne ve müzik sanatçılarının sorunlarının çözümü için gerekenin yapılacağını, benzer alanlara ilişkin projeler hazırlanacağını ifade etmiştir (Tarkan, 1974: 3). Öte yandan, 1997 yılında yayımlanan *Demokrasinin Kilit Taşı Anılar* adlı kitabında Kültür Bakanı olduğu dönemden bahsederken Neftçi, kadrosu, merkez teşkilat kanunu ve kendisine ait bir bütçesi olmayan bakanlıkta çalışmanın güçlüklerinden söz etmiştir. Neftçi, hükümette kalma sürelerinin belirsiz olmasından dolayı, uzun vadeli planlar yapamadıklarını günlük programlarla kültür-sanat sorunlarına eğildiklerini anlatmıştır (Neftçi, 1997: 337-338). Geçici hükümetlerin, kalıcı kültür politikalarının oluşturulamayıışındaki rolüne de değinen Neftçi:

“Siyasi bunalım ve hükümet istifalarının önem taşıdığı günlerde Avrupa'daki Merkez Komite ile yazışmalar yapılamamış olduğu için, toplantılara katılamamıştık. Avrupa ülkeleri bizim kaçırmış olduğumuz toplantılarda kendi mirasını, slayt, dergi, film ve maketlerle tanıtıyor, nasıl koruduklarını anlatıyordu.

Türkiye, bir daha eline geçemeyecek olan çok önemli bir tanıtma fırsatını, bir milli propaganda gösterisini

kaçırmak üzereydi. Benim göreve başladığım sıralarda ulusal kültürümüzün dünya çapındaki örneklerini, Sinan'ın dehası ile yaratılan camileri, köprüleri, Selçukluların (darüş-şifa) hastanelerini, hamamlarını, Osmanlıların hanlarını, anıtsal çeşmelerini, kütüphanelerini, o zamanlar henüz dünyada eşine rastlanmayan “toplumsal amaçlı” yapıtlarımızı tanıtma fırsatını kaçırmak üzereydik.

...

Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş bulunan komiteyi hemen toplamıştım. Kampanyayı açan bir konuşma yapmış, komitedeki uzmanların önerilerini dinlemiştim ama süre çok kısalmıştı. Uzun boylu gösterimler yapılamıyordu. Ancak Antalya'daki eski liman ve kale içi evlerinin korunması konusunu acele olarak ele alabilecekler ve maketlerle tanıtımını yapabileceklerdi. Bu da hükümet bunalımlarının kültürel konularda, ulusal kültürümüzün tanıtılması konusunda nasıl olumsuzluklar doğurduğunu ortaya çıkarıyordu.”

sözleriyle, Kültür Bakanlığı'nın işleyişindeki temel sorunun siyasi istikrarsızlıkta aranması gerektiğine işaret etmiş, kültür politikalarının “partilerüstü” bir anlayışla el alınması gerektiğinin altını çizmiştir (Neftçi, 1997: 342, 344).

Irmak Hükümeti'nin dağılmasının ardından, 31 Mart 1975-21 Haziran 1977 tarihleri arasında yönetimde kalan *IV. Demirel Hükümeti* (*I. MC Hükümeti*) Kültür Bakanlığını kaldırmamış, bakanlık görevini Rıfki Danışman'a vermiştir. Oktay Akbal, *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan

“Kültüre Bakanlar!” adlı yazısında Danışman’ın uzmanlık alanının bilinmediğini, göreve geldiğinde yasaklayıcı bir zihniyetle hareket ettiğini ifade etmiştir. Nitekim Danışman, Vedat Nedim Tör’ün Devlet Tiyatrosu’nda sahneye koyacağı *Sahte Kahramanlar* adlı temsilin, genel ahlaka aykırı olduğu gerekçesiyle oynanmasına karşı çıkmıştır (Akbal, 1975: 2).

Rıfkı Danışman’ın programı ve uygulamaları hakkında yeterince bilgi yoktur. Ancak, bakanlık tarafından çıkarılan *Milli Kültür* dergisinin ilk sayısındaki önsözde Danışman, Türk kültürü üzerindeki görüş ve anlayışlarını, bu dergi aracılığıyla duyuracaklarını, diğer yayın çalışmalarıyla da bu etkinliği genişleteceklerini belirtmiştir. Dergide bakanlığın kültür politikalarını anlatmak görevini ise bakanlık müsteşarı Prof. Dr. Emin Bilgiç üstlenmiştir. Bilgiç yazılarında, ağırlıklı olarak “milli kültür” konusunu işlemiş, karşıt görüşlü siyasi çevrelerin kültür emperyalizminin etkisi altında kaldığını vurgulamıştır. Bilgiç, bakanlığın kültür-sanat alanındaki tasarılarını, alışıldık konular etrafında ele almıştır. Örneğin; tarihi eserlerin ve anıtların korunması, Türk Sanat ve Halk Müziğinin yaşatılması, bir ulusal müze açılması gibi amaçlar ortaya konmuştur.

Bilgiç’in açıklamalarına göre bakanlığın somut uygulamaları arasında; Folklor Dairesi’nin bünyesinde bir Türk El Sanatları Şubesi’nin açılması, İstanbul Türk Klasik Müziği Devlet Korosu’nun kurulması, Film ve Sinema Kurulu ve kanun taslağının oluşturulması vardır.⁶

Bir bakıma önceki hükümetin devamı niteliğini taşıyan *V. Demirel Hükümeti*’nde (1977-II. *MC Hükümeti*) Kültür Bakanı olarak görev alan Avni Akyol, demeç ve açıklamalarını topladığı *Kültür ve Sanat Üzerine* (1977) adlı kitapta, bakanlığın kültür politikaları üzerine görüşlerini aktarmıştır. Akyol, ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel kalkınmayı da esas alan bir çizgi izleyeceklerini belirtmiş, kültürel kalkınmada “milli kültür” çizgisinden ayrılmayacaklarını ifade etmiştir.⁷

Öte yandan *V. Demirel Hükümeti*’nin kültür programında bir de akademi açma düşüncesi vardır. Akyol, 29 Eylül 1977 tarihinde TRT ve basına verdiği demeçte, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin 1977 Türkiye’sinin ihtiyaçlarına yanıt veremez hale geldiği için Ankara’da bir Devlet Güzel Sanatlar Akademisi açılacağını duyurmuştur. Henüz binası inşa edilmemiş olan

akademide Yüksek Resim, Yüksek Dekoratif Sanatlar ve Yüksek Heykel Bölümlerinin yer alması ve elli öğrenciyle başlayacak eğitimin, binanın inşası tamamlanıncaya kadar Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde yürütülmesi planlanmıştır (Akyol, 1977: 14-15).

1978'de yeniden bir hükümet değişikliği gerçekleşmiş, *III. Ecevit Hükümeti* (5 Ocak 1978-12 Kasım 1979) göreve gelmiştir. Daha önceki dönemlerde, “devletin güzel sanatlarla ve kültürle ilgili çalışmalarını her türlü siyasal etkiden uzak özerk bir kurumla yürütülmesi” gerektiğini düşündüğü için Kültür Bakanlığı kurma yoluna gitmeyen Ecevit, bu görüşünü değiştirmiş, Ahmet Taner Kışlalı'yı *III. Ecevit Hükümeti*'nin Kültür Bakanı olarak görevlendirmiştir (Erol, 1975: 1). Ecevit'in bu kararı, aydın kesimde farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Örneğin; Cavit Orhan Tütengil bir yazısında, Ecevit'in “Kültür, yazın ve sanat alanında kurumlaşma” planlarını gerçekleştirebilmek için Kültür Bakanlığı'nı bir araç olarak kullanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, yasal çalışmaların yürütülmesi ve kurumlaşmanın gerçekleştirilmesinde bakanlık makamının, müsteşarlık makamından daha etkili olacağına işaret etmiştir (Tütengil, 1978: 17). Ahmet Taner

Kışlalı'nın kültür politikası “ulusal kültür” söylemi üzerine kuruludur. Devletin belirli bir ideolojiye göre kültürel yönlendirmede bulunamayacağı konusunda Ecevit'le hemfikir olan Kışlalı, buna karşın sanatta özgür ve bağımsız bir ortam oluşturulmasına katkı verilmesi gerektiğini, bakanlık olarak ilk görevlerinin de kurumlaşma yolunda çalışmak olduğunu ifade etmiştir (Anonim, 1978: 6; Kışlalı, 1978: 1-6).

Kültür Bakanlarının düşünce ve tasarıları genel hatlarıyla böyleyken, 1978 yılında Kültür Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinin yapıldığı toplantı, karşıt görüşlerin keskinliği, siyasal ve kültürel kamplaşmanın boyutlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Kültür sorunlarından çok siyasetin tartışıldığı oturumda, dönemin Kültür Bakanı olan Ahmet Taner Kışlalı, özerk kurumsallaşmaya gittikleri, arı dil çalışmaları yaptıkları, “milli kültür”den uzaklaştıkları gerekçesiyle eleştirilmiş, devletin sanattan desteğini çekmesinin sakıncaları üzerinde durulmuştur. AP adına konuşan Ömer Barutçu:

“Solcu Halk Partisi Hükümeti, ‘milli kültür’ yerine ‘evrenselliği’ seçmekle kültürümüze kötülük etmiştir. Hükümetin evrensel kültür anlayışı Atatürkçülükle bağdaşmaz. Sayın bakanın kültürde özerklik görüşünü

de tehlikeli ve endişe verici bulmaktayız. Bu görüş de 1910'ların Marksist ve Leninist bir görüşüdür”

sözleriyle düşüncelerini dile getirirken, dönemin bir diğer tartışma konusu olan “milli/evrensel kültür” sorununa da işaret etmiştir. Benzer görüşler Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Halk Partisi tarafından da dile getirilmiştir (Duru, 1978a: 22-23).

5.1.4. SANAT ÇEVRELERİNİN KÜLTÜR-SANAT POLİTİKALARINA KARŞI YAKLAŞIM VE ÖNERİLERİ

70'li yıllarda, sanatçı ve yazarlar tarafından, kültür-sanat politikalarının belirlenmesi ve işlerlik kazanması yönünde devlete önemli sorumluluklar yüklenmiş, ideolojiler tarafından belirlenmeyen, kalıcı, “partilerüstü”, örgütlü, yasalarla güvence altına alınmış bir “kültür politikası” oluşturulması beklenmiştir. (Gezer, 1974a: 2; Kongar, 1976: 17). Bu nedenle, hükümet programları, Kültür Bakanlarının söylem ve tasarıları dikkatle izlenmiş, yapılan her açıklama, sanat çevresinde eleştiri ya da öneri biçiminde karşılık bulmuştur.

1971'de kurulan Kültür Bakanlığı o açıdan, sanat çevrelerinin uzun zamandır gerçekleşmesini beklediği bir oluşumdur. Böylece sürekli dile getirilen sorunlar, bağımsız bütçeli bir bakanlık

tarafından çözümlenebilecektir. O dönemde seslendirilen konular ise genel olarak, İstanbul ve Ankara Resim Heykel Müzeleri'nin, Başkent Güzel Sanatlar Akademisi'nin yeniden planlanması, ülke sanatının tanıtımına, temsiline dayalı, halkı eğitebilecek donanıma sahip bir ulusal müze açılması, taklit ve tekrardan uzak yeni kültür değerlerinin yaratılması, geçmiş değerlerin korunması ve yaşatılması, yaratıcılığın desteklenmesi, iç ve dış tanıtım, sanatçıların özlük haklarının korunması, sanat eseri telif yasası ve vergi yasasının yeniden düzenlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Acaroğlu, 1971: 2; Tör, 1971b: 2; 1971c: 2; Erol, 1971: 1; İslimyeli, 1971a: 4; Nutku, 1971: 2).

Aynı yıl birçok sanatçı tarafından, Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğunu paylaşacak, uzmanlardan oluşan bir “Kültür Şûrası” kurulması önerisi gelmiş (Arıkan, 1971: 2), Talat Halman'ın döneminde toplanamayan “Plastik Sanatlar Danışma Kurulu”, 1972'de Milli Eğitim Bakanı İsmail Arar, Kültür Müsteşarı Mehmet Önder, Refik Epikman, Eşref Üren, Abidin Elderoğlu, Arif Kaptan, Turan Erol, Adnan Turani, Muammer Bakır, Nüzhet İslimyeli, Neşet Günal, Zühtü Müridoğlu, Şadi Çalık, Fahir Aksoy'un katılımıyla toplanmıştır (Anonim, 1972g: 1, 4). Refik

Epikman, Hüseyin Gezer ve Turan Erol'dan oluşan alt kurul bir rapor hazırlamış, bu raporda; devletin kültür-sanat konularındaki tutumu ve sanat çevrelerinin beklentileri ele alınmış, sanat politikalarının belirlenmesinde taklitten, tekrardan uzak yaratıcılığın desteklenmesi, devletin sanatı güdümleneyen değil, olanak sağlayan bir yapı içinde olması gerektiğinin altı çizilmiştir (Anonim, 1972g: 4).

Sonraki yıllarda da durum değişmemiş, sanat çevrelerinde sorunlara çözüm arayışları sürmüştür. Örneğın; 1974'te, MSP ile koalisyon yapan *I. Ecevit Hükümeti* (26 Ocak-17 Kasım 1974) göreve geldiğinde, *Milliyet Sanat Dergisi*, "Sanatçılar Yeni Hükümetten Neler Bekliyorlar?" başlıklı bir açık oturum düzenlemiş, Lütü Akad, Beklan Algan, Semih Balcıoğlu, Cihat Burak, Hüseyin Gezer, Yaşar Kemal, Yaşar Nabi Nayır, Aziz Nesin, Ülkü Tamer, Haldun Taner, Yalçın Tura, Zeynep Oral, Oğuz Akkan, Akal Atilla'nın da aralarında olduğu bir grup sanatçı ve yazar, yalnızca yasalar ve kurumlaşmalar anlamında değil, hemen her alanda sansürün önlenmesi, sanatçıya ve emeğe saygı, baskıların ve tutuklamaların sona ermesi gibi dönemin koşullarını da içeren birtakım konuları dile getirmişlerdir (Anonim, 1974ff: 4-5).

1976'da düzenlenen bir başka açık oturum "Devletin Kültür Politikası ve Devrimci Sanat" başlığını taşımaktadır. Ankara'da Çağdaş Sahne Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen açık oturuma Emre Kongar, Mete Tunçay, Sevgi Soysal, Bedrettin Cömert, Füsun Altınok, Uğur Mumcu, Muammer Sun tartışmacı olarak katılmış, toplantıyı İlber Ortaylı yönetmiştir. Toplantıdaki genel eğilimin, devletin destekleyici olmasını savunan görüşlerin aksine, devlet-sanat ilişkilerinin bağımsız iki alan olarak görülmesi gerektiği yönünde olduğu dikkati çekmiştir. Örneğın; Mete Tunçay konuşmasında Kültür Bakanlığı'nın kaldırılmasını, kültür, sanat ve düşün çalışmalarının özerk bir kurum tarafından yönetilmesini önermiş, Füsun Altınok da devletin özgür düşünce ortamı yaratmak dışında kültür işleriyle ilgilenmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Emre Kongar ise "devrimci sanat" anlayışının "devlet" kavramıyla uyuşmadığını, çatışma halinde olduğunu belirtirken, Kültür Bakanlığı'nın görev ve sorumluluklarını yeniden hatırlatmıştır (Tarkan, 1976b: 8; 1976c: 16).

Bu toplantı da göstermiştir ki, devletin sanata desteğı konusunda sanat ve düşün çevrelerinde farklı görüşler öne çıkmaktadır. Daha önce de

belirtildiği gibi Ecevit hükümetlerinin programlarında ve seçim bildirgelerinde üzerinde sıklıkla durulan “özerk sanat kurumu” oluşturulması düşüncesini olumlu bulanlar kadar karşı çıkanlar da vardır. Olumlu bulanlar, sanatın devlet kontrolünde olmasının, “güdümlü/ideolojik sanat” anlayışına yol açacağı düşüncesiyle özerkleşmeyi uygun bir model olarak görmekte, (Kongar, 1976; 17; Erol, 1978; 21), karşı çıkanlar ise, Türkiye’de böyle bir oluşum için gerekli koşulların varolmadığına inanmaktadırlar (Kutlar, 1977: 7).

5.2. KURUMLAR

1970’li yıllarda sanat ortamında etkin rol oynayan kurumların başında müzeler, sanat eğitimi veren okullar ve özel sektöre bağlı oluşumlar gelmektedir. Bu dönemde İstanbul, Ankara ve İzmir’de olmak üzere üç güzel sanatlar müzesi bulunurken, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yaptırılan İstanbul Kültür Sarayı (1969/Atatürk Kültür Merkezi-1978) ile bir özel sektör kuruluşu olan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (1973) dönemin diğer önemli kurumları olmuştur.

Sanat eğitimi veren kurumlar arasında, İstanbul’da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi

(1883), Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (1957), Ankara’da Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü (1932) ve farklı şehirlerdeki eğitim enstitüsü resim-iş bölümleri etkin durumda, İzmir’de 1975 yılında kurulan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ise oluşum sürecindedir ve eğitime 1983’te başlamıştır.

5.2.1. MÜZELER, KÜLTÜR MERKEZLERİ VE VAKIFLAR

1970’li yıllarda Kültür Bakanlığı’na bağlı tarih, sanat, etnografya, arkeoloji müzeleri, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı askeri müzeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne bağlı müzeler ve bazı kuruluşların müzeleri olmak üzere çok sayıda müze bulunmaktadır. Bu müzeler, bir yandan dünya standartlarına ulaşmak için çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da sorunların giderilmesi için uğraş vermektedir. Müzelerin yaşadığı sorunların başında, yetersiz kanun ve yönetmelikler nedeniyle ödenek oluşturulamaması, eğitim olanakları kısıtlı olduğu için uzman yetiştirilememesi gelmektedir. Buna karşılık, özellikle 70’lerin ikinci yarısından itibaren olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin; Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde bulunan müzeler,

bina anlayışı ve teknik donanımı açısından “çağdaş müzecilik” anlayışına uygun hale getirilmiş, geçici sergiler ve konferanslarla canlı tutulması sağlanmış, Ankara’da uzman yetiştirilmesi için kurslar açılmaya başlamıştır (Atasoy, 1975: 20).

Sözü edilen müzeler, tarihi eserlerin, kültürel varlıkların, kurumsal tarihe ilişkin belge ve eşyaların korunduğu, tanıtıldığı müzelerdir. 1970-1980 yılları arasında görsel sanatlar alanında varlık gösteren, sanat çevrelerinin gündeminde ağırlıklı olarak yer alan tek müze, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi olmuştur. 1973’te müzeye dönüştürülen İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi çoğunlukla bir galeri işlevi görmüş, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi’nin açılışı ise 1980 yılında gerçekleştirilmiştir.

5.2.1.1. İSTANBUL DEVLET RESİM VE HEYKEL MÜZESİ: 1937

Atatürk’ün isteği üzerine 20 Eylül 1937’de Dolmabahçe Sarayı’nın Velihaht Dairesi’nde açılan Devlet Resim ve Heykel Müzesi, çağdaş Türk sanatının belleğinin oluşturulmasında önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir (Yasa Yaman, 1992: 151; Tansuğ, 1996: 194; Özsezgin, 1999: 33; Atagök,

1999: 212-221). Çağdaş Türk sanatının önde gelen yapıtlarının temsil edildiği ilk müze olması bakımından öne çıkan İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi’nin koleksiyonu 1910’larda başlayan çalışmaların katkısıyla oluşturulmuştur. Halil Edhem’in öncülüğünde hazırlanan *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*,⁸ Türk resminin erken örnekleri ile Batı resminden (çoğu kopya olan) seçilmiş yapıtları ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti üyelerine ait çalışmaları içeren yapısıyla bu çalışmaların başında gelmiş, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ne bağlı olması kararlaştırılan müzenin koleksiyonu, bakanlıklardan, çeşitli resmi kurumlardan alınan ve 1936’da akademide düzenlenen *50 Yılın Türk Resim ve Heykel Sergisi*’ne katılan yapıtlarla zenginleştirilmiştir (Özsezgin, 1996: 17-19; Toprak, (1998) 2002: 283). Ayrıca 1939 yılından itibaren *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*’nden Milli Eğitim Bakanlığı ve Güzel Sanatlar Akademisi tarafından alınan yapıtlar da müze koleksiyonuna katılmıştır (Özsezgin, 1996: 19).

II. Dünya Savaşı nedeniyle 1939-1951 yılları arasında kapalı kalan müze (Toprak, (1998) 2002: 283), sonraki dönemlerde, bürokratik engellerden dolayı, koruma, arşivleme, sergileme, tanıtma ve toplumu bilinçlendirme gibi konularda işlevini

yeterince yerine getiremediği yönündeki eleştirilerle gündeme gelmiştir (Berk, 1971: 10; Özsezgin, 1976: 27; Tansuğ 1996: 196; Atagök, 1999: 216-217). 1970'li yıllara gelindiğinde sık sık onarımdan geçirilen ve kısa aralıklarla kapalı tutulan müze, 12 Mart 1976'da Kültür Bakanlığı tarafından yangına karşı yeterince korunamadığı gerekçesiyle "süresiz" olarak kapatılmış ve 3 Mart 1981'e kadar da kapalı kalmıştır (İpekçi, 1976: 9; Atagök, 1999: 217).

Henüz 70'lerin başlarında, müzenin teknik donanımının yetersizliğine, bakımsızlığına ve devletin ilgisizliğine dikkat çeken bir haberde, müzenin içinde bulunduğu durum:

"Yağmur, tavanların ve duvarların eşsiz yağlıboya ve işlemeli sıvalarını kabartmıştır. Müze ilgilileri, Bonnard, Derain, Utrillo, Leopold Levy, Dufy, Matisse, Picasso gibi ünlü ressamların eserleri ile ülkemiz ressamları tarafından yapılan kıymetli tabloları ve heykelleri kaldırmak zorunda kalmışlardır.

Yağan yağmur ve kar sularının daha büyük zarar meydana getirmemesi ve alt salonlara inmemesi için akan yerlere sıra sıra plastik kaplar konulmuştur. Böylece müze, plastik eşya satan dükkân haline dönmüştür"

sözleriyle anlatılmakta, sanat çevrelerinden, binanın fiziki koşullarının müzenin geleceği

açısından tehlike oluşturduğu, yapıtların modern anlayış içinde inşa edilmiş bir başka binaya taşınması gerektiği yönünde uyarılar geldiğine işaret edilmektedir (Anonim, 1972şş: 1; Elibal, 1975p: 7; Tunalı, 1976b: 2; Özsezgin, 1976c: 31; Elibal, 1979f: 8). Gelen uyarılar arasında, müzenin akademinin sorumluluğundan çıkarılarak, Kültür Bakanlığı Müzeler ve Eski Yapıtlar Genel Müdürlüğü'ne bağlanması da vardır. Gerekçe olarak, 1127 sayılı yasayla müzeye bağımlı hale getirilen akademinin bürokratik nedenlerden dolayı rahat hareket edememesi ve bütçe oluşturma konusundaki sıkıntıları gösterilmiştir (Çakaloz, 1978d: 7).

Abdi İpekçi'nin 1976 yılında, o sırada müze müdürü olan Hüseyin Gezer'le yaptığı söyleşide, Gezer, müzenin kapatılma süreci ve sonrasındaki gelişmelere ilişkin, kamuoyunun, "aydın" çevrelerin ve devleti yönetenlerin yeterince ilgi göstermediğini, yapılan birkaç toplantının, ortaya konulan kimi çabaların ise sonuçsuz kaldığını ifade etmiştir (İpekçi, 1976: 9). Nitekim, Müze'nin kapatılması konusunu ele almak için, 26 Nisan 1976'da Ertem Kültür Merkezi'nde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi başkanı Sadun Ersin'in yönetiminde, Hüseyin Gezer ve Sezer

Tansuğ'un katılımıyla bir açık oturum düzenlenmiş, "Resim Heykel Müzesi ve Sorunları" başlıklı oturumda, müzenin kapatılmasına ve yaşanan sıkıntılara duyarlılık gösterilmemesinin nedeni, toplumun sanat olaylarına uzak kalışıyla ilişkilendirilmiştir (Anonim, 1976jj: 7; Özsezgin, 1976a: 27).

Öte yandan, Devrim Erbil, 24 Mayıs 1979'da, müze müdürlüğünü kabul ederken, müzenin yeniden açılması konusunu gündeme taşımış, bununla birlikte, Nurullah Berk'in 1974'te sözünü ettiği; müze bahçesinin düzenlenmesi, heykellerle donatılması, tanıtıcı, bilgilendirici sunumlar yapılması hakkındaki önerilerini⁹ yinelemiş, müzenin kalkınması ve yapıt satın almada maddi destek sağlanması için "Müzeyi Sevenler Derneği" kurulması yönündeki düşüncelerini dile getirmiştir (Çakaloz, 1979t: 8). Bir yıl sonra *Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi* müze bahçesinde derneğin desteğiyle açılmıştır (Hızlan, 1979ç: 8). Sonuç olarak müze yangına karşı önlemler alınmamasına rağmen Atatürk'ün doğumunun 100. yılı sebebiyle İstanbul Merkez Komutanı Tuğgeneral Naci Şekerefeli tarafından 3 Mart 1981'de yeniden açılmıştır (Atagök, 1999: 217).

5.2.1.2. İZMİR DEVLET RESİM VE HEYKEL MÜZESİ: 1973

1952 yılında İzmir Kültür Park içinde açılan *Resim Heykel Galerisi*, 1973'te Konak'taki binasına taşınmış, heykeltıraş Turgut Pura'nın girişimleriyle İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi adı altında kamuya açılmıştır (Çakaloz, 1979t: 8). Bir müze binası olarak Mimar Muhlis Türkmen tarafından inşa edilen İzmir Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin koleksiyonu başlangıçta Ankara ve İstanbul Devlet Resim Heykel Müzelerinden derlenen, müzeye bağışlanan ve müze derneği tarafından satın alınan yapıtlarla oluşturulmuştur (Sağlam, 2001: 25).¹⁰ Müze, 70'li yıllarda daha çok öğrencilere sanat eğitimi verilen, kısa süreli sergilerin düzenlendiği bir galeri işlevini görmüştür (Anonim, 1975çççç: 7; Anonim, 1975zzzz: 7).

5.2.1.3. ANKARA DEVLET RESİM VE HEYKEL MÜZESİ: 1980

Ankara'nın Namazgah Tepesi'nde Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından 1927'de inşa edilen Eski Türkocağı Merkez Binası, 1975 yılında Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün girişi ve konuyla yakından ilgilenen dönemin

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün talimatı ile Milli Eğitim Bakanlığı'ndan alınarak Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi yapılmak üzere Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir (Fırat, 1998: 85). 1976 yılında Emel Korutürk'ün önerisiyle İstanbul'dan gelen Mimar Abdurrahman Hancı, binanın müzeye dönüştürülmesi hazırlıklarına başlamış, Hancı'nın projesine göre aslına uygun bir biçimde restorasyon çalışmaları sürerken bir yandan da müze koleksiyonunun oluşturulmasına başlanmıştır. Eşref Üren (1897-1984), Arif Kaptan (1906-1979), Turan Erol (1927), Orhan Peker (1926-1978), Şefik Bursalı (1902-1990), Mehmet Özel (1932) ve Osman Zeki Oral (1925)'dan oluşan ikişer kişilik dört ekip¹¹ kamu kuruluşlarını dolaşarak müzeye konabilecek yapıtları belirlemiş, Başbakanlığın bir genelgesi üzerine toplanan yapıtlar, bakım ve onarımları yapıldıktan sonra sergilenmeye hazır hale getirilmiştir. Müze salonlarında teşhir edilecek yapıtlar ise Turan Erol (1927), Devrim Erbil (1937), Mustafa Pilevneli (1940), Mehmet Özel (1932) ve Müze Müdürü Tunç Tanışık (1952)'tan oluşan bir seçici kurul tarafından belirlenmiştir. (Özel, 1992: 11; Fırat, 1998: 85).

Başlangıçta, Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nden alınan yapıtların bulunduğu kamu

binalarından, Milli Kütüphane koleksiyonu ile İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonundan sağlanan yapıtlarla oluşturulan müze koleksiyonu, 1978 yılında Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Paris'te gerçekleştirilen bir açık arttırma sonucu alınan, Fikret Mualla'ya ait otuz dört adet resim, İş Bankası koleksiyonundan aktarılan kırk üç adet resim, Sabahattin Nebahat Ergi ailesinin bağışladığı yirmi dört resim, bir büstle genişletilmeye çalışılmıştır (Borcaklı, 1971: 25; Özsezgin, 1980r: 7; Özel, 1991: 13). Böylece, oluşturulan koleksiyonun sergilenmeye hazır hale getirilmesinin ardından Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, dönemin cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 2 Nisan 1980'de açılmıştır (Özsezgin, 1980g: 7).

5.2.1.4. İSTANBUL KÜLTÜR SARAYI (ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ): 1969

Dönemi içinde dünyanın dördüncü, Avrupa'nın ikinci, Türkiye'nin tek büyük sanat merkezi olma özelliğine sahip olan İstanbul Kültür Sarayı'nın inşası, 1946'da, İstanbul Valisi ve Büyükşehir Belediye Başkanı Lütfi Kırdar tarafından başlatılmış, 1953'te Bayındırlık Bakanlığı'na devredilmiştir. Hazırlanan ilk projede yapının bir opera

binası olması tasarlanmış, 1953 yılında projenin başına getirilen Mimar Hayati Tabanlıoğlu'nun inşa programına konser salonu, oda tiyatrosu, sinema salonu ve sanat galerisi eklemesiyle yapı bir kültür merkezine dönüştürülmüştür. Taksim Meydanı'nda bulunan İstanbul Kültür Sarayı, 12 Nisan 1969'da, Devlet Opera ve Balesi'nin Verdi'nin *Aida Operası* ve *Çeşmebaşı Balesi* galalarıyla açılmıştır (Anonim, 1993c: 385-387).

İstanbul Kültür Sarayı, sanat galerilerinin sayıca az olduğu 70'lerin başlarında sergi etkinliklerine yer vermesiyle de önemli bir görev üstlenmiş, nitekim, aralarında Henry Moore, Kenneth Armitage, Barbara Hepworth gibi sanatçıların da bulunduğu *Yedi İngiliz Heykeltıraşı* sergisi burada gerçekleştirilmiştir (Berk, 1970c: 124; Antmen, 2005: 362). Ancak, 27 Kasım 1970 tarihinde Arthur Miller'ın *Cadı Kazanı* sahnelenirken çıkan yangında, yapının büyük salonu ve sahnesi tahrip olmuş, Topkapı Sarayı'ndan alınarak IV. Murat temsili için fuayede sergilenen IV. Murat'a ait tablo ve çok sayıdaki tarihi eser yanarak yok olmuş ya da hasar görmüştür. Yangının ardından kapsamlı bir değişiklik ve onarım geçiren İstanbul Kültür Sarayı, 6 Ekim 1978'de Atatürk Kültür Merkezi (AKM) adı altında yeniden

açılmıştır (Anonim 1993c: 387; Toprak (1998) 2002: 240). Merkezin açılışı sırasında gerçekleştirilen *Halka Yeniden Açılış* şöleni kapsamında 1923'ten *Günümüze Türk Resim, Heykel ve Seramik Sanatından Bir Kesit* sergisi ile Şahin Kaygun'un *Sanat İnsanları Portreler* sergisi düzenlenmiştir (Çakaloz, 1978o: 6; Köksal, 1978b: 18).

1978'den bu yana yapısını koruyan ve *Uluslararası İstanbul Festivali, İstanbul Film Festivali, İstanbul Tiyatro Festivali*, Kültür Bakanlığı'nın onay verdiği uluslararası toplantılar için kullanılan Atatürk Kültür Merkezi'nde bin üç yüz kişilik büyük salon, beş yüz kişilik konser salonu, iki yüz kişilik tiyatro salonu, iki yüz elli kişilik sinema salonu bulunmaktadır. Üst katlardaki galeri mekanında çeşitli sergi etkinlikleri düzenlenen Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul Devlet Tiyatrosu, Opera ve Balesi, Devlet Senfoni Orkestrası'nın kalıcı sahnesi olarak hizmet vermektedir (Anonim, 1993c: 387).

5.2.1.5. İSTANBUL KÜLTÜR VE SANAT VAKFI: 1973

İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, Avrupa'nın birçok kentinde yılın belirli dönemlerinde yapılmakta

olan ve çeşitli sanat dallarını içeren festivallerin bir benzerini İstanbul'da da gerçekleştirmek, sanat alanında burs vermek, sanatçılara yardımcı olmak, sanat gösterileri düzenlemek, Türk sanatını yurtiçinde ve yurtdışında tanıtmak amacıyla Dr. Nejat F. Eczacıbaşı'nın önderliğinde, on dört işadamı tarafından 1973 yılında kurulmuştur (İpekçi, 1972: 9; Anonim, 1993ç: 229-230; <http://www.iksv.org>). Kurucuları arasında Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Burla Makine ve Ticaret ve Yatırım AŞ, Eczacıbaşı Holding AŞ, Osmanlı Bankası AŞ, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası AŞ, Lastik ve Makine Ticaret AŞ, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası AO gibi şirketlerin bulunduğu vakfın ilk etkinliği Cumhuriyet'in 50. yıl kutlamaları kapsamında Uluslararası İstanbul Festivali'ni düzenlemek olmuştur (Anonim, 1993ç: 230).

Türkiye'de ilk kez sanatın mali yönden özel kişi ve firmalarca desteklenmesini (sponsorluk) başlatan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, Aya İrini Müzesi, Topkapı Sarayı, Rumelihisar Müzesi, Süleymaniye Külliyesi, Aynalıkavak Kasrı, Yedikule Zindanları gibi tarihi mekanların konser salonu, gösteri ve sergi alanı olarak kullanılmasına da öncülük etmiştir (Anonim, 1993ç: 230).

Vakıf başlangıçta müzik, tiyatro ve plastik sanatları aynı başlık altında toplarken, 1982'den itibaren sinema festival programına dahil edilir ve önceleri "film haftası" şeklinde sunulan etkinlik 1989'da *İstanbul Film Festivali*'ne dönüşür. Aynı yıl *Tiyatro Festivali*, 1994'te *İstanbul Uluslararası Caz Festivali* ve *İstanbul Uluslararası Müzik Festivali* ayrı birer etkinlik haline gelirler. Son yıllarda bu festivallere *Film Ekimi*, *Elektronik Müzik Festivali*, *Compact Caz Günleri*, *Rock'n Coke*, çocuklar için *Minifest*, Avrupa'da düzenlenen *Bozar* ve *Şimdi/Now* festivalleri eklenmiştir. Plastik sanatların ayrı bir birim olarak ele alınmasına karar verilmesi üzerine 1987'de düzenlenmeye başlayan *İstanbul Bienali* ise tüm bu oluşumların dışında tutulan bir etkinlik olmuştur (Yardımcı, 2005: 15).

5.2.2. SANAT EĞİTİMİ VEREN KURUMLAR

1970-1980 yıllarını kapsayan süreçte, Türkiye'de güzel sanatlar alanında eğitim-öğretim görevini sürdüren üç akademik kurum bulunmaktadır. Bunlardan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu İstanbul'da, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü¹² Ankara'da etkin durumdadır.

Ayrıca İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü (1947), Samsun Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü (1961), Buca Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü (1963) gibi eğitim enstitüleri, orta öğrenim kurumlarına resim öğretmeni yetiştirme işlevlerini sürdürmüşlerdir. 1975 yılında İzmir'de kurulan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ise, Türkiye'de açılan ilk güzel sanatlar fakültesi olmakla birlikte öğretime 80'lerin başında geçmiştir.

70'li yıllarda dönemin yapısı gereği politik söylemlerin etkilerini yaşayan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitimlerini tamamlayarak yurda dönen ve bir kısmı Akademi'de görevlendirilen genç kuşak sanatçıların etkisiyle "yeni sanatsal ifade biçimleri" öne çıkmaya başlamış, öğrenci ve asistan odaklı "reform" arayışları özellikle eğitim anlayışı ve yönetim mekanizmasının işleyişine yönelik talepleri gündeme getirmiştir.

Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun kurulmasında da rol oynayan Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü ise İstanbul odaklı sanat eğitimi anlayışını Anadolu'ya

taşıma görevini üstlenerek başlangıçta yalnızca öğretmen yetiştirmeyi amaçlasa da zamanla Ankara'da bir sanatçı kuşağının oluşumunda önemli bir rol oynamış, 1960'lı ve 70'li yıllarda açılan *Başkentli/Ankaralı Ressamlar sergileri*¹³ bu oluşumun önemli bir göstergesi olmuştur. Öte yandan Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü mezunları Türkiye'nin çeşitli yerlerinde açılan güzel sanatlar fakültelerinin eğitim kadrolarında görev almış, bir ölçüde Akademi'nin sanatçı-eğitimci yetiştirme misyonunu paylaşmıştır (Anonim, 1974: 3; Özsezgin, 1999: 43; Pekmezci, 2006: 65).

Amaç ve işlev bakımından Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nden ayrımlı bir yapıya sahip olan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu da, güzel sanatlar alanında, yaratıcı gücü öne çıkaran, doğrudan "sanatçı" yetiştirmeyi amaçlayan Akademi'den farklı olarak, sanayi ile bütünleşmiş, ekonominin önceliğinde tasarım sorunlarını içeren bir eğitim anlayışını benimsemesine karşın, Gazi Eğitim Enstitüsü gibi, 70'li yıllarda ve sonrasında çağdaş Türk sanat ortamında etkin olmuş sanatçıların yetişmesinde rol oynamıştır (Tansuğ, 1996: 240).

5.2.2.1. İSTANBUL DEVLET GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ: 1883 (MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ: 2004)

2 Mart 1883'de öğrenime açılan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi, 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisi, 1969 yılında Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1982 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, 2004 yılında ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi adını almış, yüz yirmi dört yıllık tarihi, eğitimi, etkinlikleri ve sanatsal yönlendirmeleri ile Osmanlı ve Türk modernleşmesinin sanat alanındaki en önemli kurumu olma özelliğini taşımıştır.¹⁴

70'li yıllarda, Akademi'nin idari ve eğitim yapısında birtakım yeni oluşumlar söz konusu olmuştur. Örneğin; 1960'lı yılların ortalarından bu yana süregelen "özel yüksek okullar" sorunu,¹⁵ üniversite çevrelerinden gelen tepki ve talepler üzerine, 1971 yılında "özel yüksek okulların devletleştirilmesi ve akademilere bağlanması"nın öngören bir yasa tasarısıyla sonuçlanmış, böylece 1472 sayılı kanun gereği 9 Temmuz 1971'de Mimarlık Yüksek Okulu ile önceki adı Özel Tatbiki Güzel Sanatlar Fakültesi olan Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu (UESYO), Devlet

Güzel Sanatlar Akademisi'nin yönetim ve denetimine bağlanmıştır (Cezar, 1983: 42; Toprak, (1998) 2002: 268).¹⁶ Gece eğitimi de verilen UESYO'da Endüstriyel Tasarım, Grafik Tasarım ve Tekstil Tasarımı olmak üzere üç bölüm vardır. Temel tasarım derslerine; Akademi'den Adnan Çoker, Sabri Berkel, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Ali Teoman Germaner, Önder Küçükerman, Altan Gürman, grafiğe; Turgay Betil, Yurdaer Altıntaş, Emin Barın, tekstile; Kenan Özbel gibi öğretim görevlileri/üyelerinin girdiği okulda ayrıca yazı, baskı teknikleri, fotoğraf, sosyoloji ve hukuk gibi dersler de yer almıştır. Dönemin tek endüstriyel tasarımcı yetiştiren kurumu Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'yla benzer derslere sahip UESYO'nun farklılığı, eğitimin; Akademi'nin güzel sanatlar anlayışına uygun verilmesinden kaynaklanmıştır.¹⁷

Akademide gözlenen diğer yenilikler; 1975 yılından itibaren Sinema ve Televizyon Enstitüsü,¹⁸ Şehircilik Araştırma Enstitüsü, Türk Mimarisi Araştırma ve Restorasyon Enstitüsü, Endüstri Tasarımı Araştırma-Yayın Enstitüsü, Fotoğraf Enstitüsü ile bilimsel çalışmalar ve çoğalan malzemenin değerlendirilmesi amacıyla bir matbaanın kurulmasıdır (Cezar, 1983: 43;

Zeytinoğlu, 2003: 18; aktaran Akkoyunlu, 2003: 64). Ayrıca, 1975-1976 yıllarında Akademi'nin o günkü koşullarını saptamaya, ileriye dönük planlar yapmaya yönelik olarak bir "Planlama Programlama Grubu" oluşturulmuş, grup 1977'de yayımladığı *Güzel Sanatlar Üniversitesi Perspektifi İçinde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Geleceği Üzerine Bir Araştırma* başlıklı raporda kurumun gelecekteki yapılanmasına ilişkin önerilerde bulunmuştur (Akkoyunlu, 2003: 64).

Bu gelişmelerin yanı sıra, farklı siyasi grupların birbirleriyle ve devletle çatıştığı, sınıf kavgalarının, ölümlerin ve protestoların sıkça gündeme geldiği 70'li yıllarda Akademi'nin giderek "politize" olması ve ilginin sanattan politikaya kayması gündeme gelmiştir. Bu dönemde Osman Hamdi Salonu, her gün büyük afişlerle ve duvar gazeteleriyle donatılmakta, sol görüşün farklı fraksiyonlardan etkilenen öğrenciler, politika ve sanat gibi kavramları sorgulamakta, akademi bünyesinde farklı öneriler ve reform isteklerinde bulunmaktadırlar (Gezgin, 2003b: 177; Sönmezay, 2004: 204).

Esasında Fransa'daki olayların etkisiyle 1968'de başlayan bu öğrenci hareketi, ülkedeki

diğer öğrenci hareketlerinin paralelinde oluşmuş, ancak zamanla "akademinin bütün yönetim organlarına sürekli olarak söz ve oy hakkıyla katılma" hedefinde toplanmıştır. Gülsün Karamustafa o yıllarda Akademiye yaşananları:

"1968 gençlik hareketleri dünyayı sarsarken biz de öğrenciler olarak boş durmuyor ve okul ortamında isteklerimizi dile getiriyorduk. Eğitimde bir sürü boşluk vardı ve daha iyi bir düzene geçebileceğimize inanıyor bu konuda çalışmalar yapıyor ve öneriler getiriyorduk. Bu tavır, isteklerin cevabını alabilmek doğrultusunda okulun bir ay kadar işgal edilmesine yol açtı. Elbette o sıralar İstanbul'da bütün üniversiteler işgal altındaydı ve öğrenciler taleplerini dile getiriyorlardı. Sonunda işgal uzlaşma ile sonuçlandı ve öğrenciler, o dönemde haklarında kamu davası açılmasına rağmen, Akademi yönetiminde oy sahibi bir temsilcilerinin bulunmasını da kapsayan birçok önemli hak elde ettiler."

biçiminde anlatmaktadır.¹⁹ O dönemde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde, TÜMAS'a üye, hepsi asistanlık dönemini yaşayan birçok sanatçı, düzenledikleri haftalık toplantılarda üniversitelerin, asistanların sorunlarını, devrimci kesime yapılan baskıları tartışmakta, deklarasyonlar yayımlamakta, 1 Mayıs'lara, cenazelere katılmaktadırlar (Sönmezay, 2004: 314). Sözü edilen toplantılarda Akademi'nin eğitim anlayışı da ele alınmış, mezun olan öğrencilerin durumu ve

“müfredat”ın güncellenmesi sorunu tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Öğrenci ve asistan temsilcileri, mezun öğrencilerin işsiz kalmasında, uygulanmakta olan ders programından çok ülkenin içinde bulunduğu koşulların ve rejimin etkili olduğu görüşünü paylaşırken, öğretim üyesi azlığının da yine kadro sorunundan, dolayısıyla devletin eğitim politikalarından kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Benzer görüşler öğretim elemanları tarafından da dile getirilmiş, devletin sanatı toplumsal gelişmenin bir parçası olarak görmemesinin sanat eğitiminde aksamalara yol açtığını belirtmişlerdir. Neşet Günal’a göre:

“Akademiye bitiren ressamaların toplum içinde mesleğini uygulayarak yaşamını sürdürememe sorunu temelde bir ülke ve sistem sorunudur. Sanatçıyı maddi-manevi yönden besleyen, yüreklendiren, güvence içinde yapıtlarını verebilmesini sağlayan, onu değerlendiren bu ortamın gerçekleşmemesinin sorumluluğunu Akademi’nin müfredat programına ya da kadro yokluğuna bağlamak bir yanılığdır”. (Anonim, 1976bbb: 7).

Öte yandan, uygulanan ders programının Türkiye gerçekleriyle bağdaşmadığını düşünen asistan ve öğrenci temsilcileri, sorunu “ideolojik” bağlamda ele almışlardır. Asistan temsilcileri, öğretimde “toplumcu gerçekçi” bir yol izlenmesi gerekirken, Batı felsefesine yönelik

sanat anlayışlarına ağırlık verildiğini savunmuş, öğrenci temsilcileri ise “toplumcu gerçekçi” anlayışın, tarihi ve diyalektik materyalizmde, dolayısıyla Batı felsefesinde temellendiğini, esas olarak Türkiye’nin “burjuva felsefesi ve ideolojik yapısındaki çelişkiler”in irdelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Dönemin öğrenci temsilcileri Bahattin Demirkol ve Sabahattin Tuncer’in, Akademi’nin eğitim anlayışıyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Bazı öğretim üyelerinin kişisel tavır farklılıklarına rağmen, D.G.S.A’nde eğitimde geçerli olan yöntem, formalist eğilimli bir yöntemdir. Çeşitli burjuva sanat akımlarına da damgasını vuran bu metot, sanatı gerçekliğin karşısına koyar, biçimi düşünce ve özden ayırıp sanat yapıtlarında biçimin otonomluğunu ve önceliğini savunur. Bu anlayış, sanatın sosyal düşüncelerden, doğal gereksinimlerden uzak, dolayısıyla tamamen “biçimsel oyundan ibaret” olduğunu ileri süren idealist “estetik haz” anlayışından kaynaklanır. Akademinin geçmişinde bu formalist eğilim daha kuvvetli iken, bugün zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflamada, durumun olumsuzluğunun farkında olan bazı öğretim üyelerinin katkıları da vardır.”

Genellikle genç kuşaktan gelen bu eleştirilere ve sorulara karşılık, aralarında Hüseyin Gezer, Erdoğan Aksel, Neşet Günal gibi isimlerin de bulunduğu bir grup öğretim üyesi, amaçlarının öğrencilere, “özgür düşünmenin, evrensel

değerlerin” önemini anlatmak, yöntem ve teknik göstermek, sanatçı kişiliklerinin oluşmasına katkıda bulunmak olduğunu belirtmiş, herhangi bir sanat eğilimini öne çıkarmanın eğitim anlayışlarına uymayacağını ifade etmişlerdir (Anonim, 1976bbb: 11-13).

Uzlaşmacı tavırlara karşın, Akademi'deki kuşaklararası düşünce ayrılığının zaman zaman gerginliklere yol açtığı görülmüştür. Örneğin; 1970'te Mobil Oil Türk A.Ş.'nin “Türkiye'nin turistik görüntüleri ve yaşantısını yansıtmak” amacıyla düzenlediği resim yarışması, genelde sermaye çevrelerine özelde petrol şirketlerine karşı tepkili olan genç kuşaktan sanatçılar ile çoğu akademide öğretim üyesi olan jüri üyelerini karşı karşıya getirmiştir (Uskan, 1970: 8; Sönmezay, 2004: 246). Yarışmanın engellenmesi için öğrenci temsilcileriyle birlikte hareket eden asistan sanatçılardan Mehmet Gülerüz ve Ferit Özşen, kağıttan hazırladıkları Mobil Oil'i temsil eden bir at maketini ateşe verip, Fındıklı yolundaki otobüslere bildiri dağıtmış, Tan Oral ve Orhan Taylan'ın hazırladığı afişlerde, “Mobil Oil satılık sanatçı bulamayacak” yazısına yer veren sanatçılar, konferans salonundaki toplantıda, yarışma ve sergi genel komiseri Nurullah

Berk (İDGSA) başta olmak üzere, aralarında Suut Kemal Yetkin (Ankara Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü), Hüseyin Gezer (İDGSA), Sabri Berkel (İDGSA), Ercüment Kalmık (İDGSA), Zahir Güvemli (İDTGSYO) ve bir Mobil temsilcisinin de görev aldığı jüriye istifa çağrısında bulunmuş, tüm bunların sonucunda yarışma iptal edilmiştir (Uskan, 1970: 8; Sönmezay, 2004: 246-247).

Akademi içindeki siyasallaşma sürecine Uygulamalı Endüstri Sanatları Yüksek Okulu öğrencileri de katılmıştır. O dönemde yaşananları 1979 mezunlarından Hüseyin Kuzu:²⁰

“UESYO'nun eğitim dışında zamanın Türkiye'si ve Beşiktaş'ında da özel bir tarihi oldu. 70'li yılların ortalarında sağ/faşist kadrolar, sol kadroları neredeyse Beşiktaş'a sokmazlardı. Zamanla UESYO kadroları öylesine militanlaştı ki sağ kadrolar Beşiktaş'a giremez oldular. Okul o zamanlar her türlü yürüyüşe adeta toplu halde giderdi. Okulda kimse kalmazdı. Kadrolar militanlaşmıştı ama bu kadrolar (o zaman moda olmayan) sivil toplumcu da idiler. Hatırlıyorum, bazı arkadaşlarla okulun hademesi Rıza Bey'in gecekondusuna elektrik tesisatı döşemeye giden bir öğrenci grubu vardı. Okul, sol hareket içinde çok aktifti. Eğitimden alınan bazı deneyim ve kabiliyetler buralarda kullanılırdı. Okulun tekstil atölyesi adeta zamanın pankart yazım atölyesiydi! En güzel pankartlar burada yapılırdı. Bu yüzden herkes kendi sol grubunun pankartı için uzak mahallelere bile gider, çizgileri onlar çizer, içlerini buradakiler doldururdu! Yürüyüşler fotoğraflanırdı.

Okulda gündüz için üç, gece için üç bölüm temsilcisi ve bir de genel öğrenci temsilcisi vardı. Temsilciler bölüm veya okulun genel toplantılarına girer, genel öğrenci temsilcisi de Akademi senatosunun toplantısına katılırdı.”

sözleriyle anlatmaktadır. UESYO öğrencilerinin, Türkiye sorunlarıyla ilgili olduğu kadar, Akademi yönetiminden de beklentileri vardır. Eğitimin kalitesinin artırılmasını isteyen öğrenciler asistanların da desteğini alarak bir komisyon oluşturmuş, hazırladıkları yirmi maddelik raporla birlikte “boykot/eğitime el koyma” sürecini başlatmışlardır. Belirlenen eylem planı ise “çağdaş endüstri tasarımı”nı anlatmak için hazırlanan alternatif ders programının sınıflarda öğretim elemanlarına sunulması olmuş,²¹ gerçekleştirilen bu eylem sonucunda öğrenci taleplerinin tamamına yakını yönetimce kabul edilmiştir.

Bu dönemde öğretim kadrolarının “Akademi Kuruluş Kanunu”nu çıkarma çabaları sonuca ulaşacak düzeye varmıştır, ancak öğrenci hareketinin kanunun çıkmasını engelleyeceğinden çekilmektedir. Bu noktada Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Kuruluş Kanunu'nun parlamentodan çıkarılması isteği ile öğrenci hareketinin “yönetime katılma” isteği bir ortak alan yaratmış ve öğrenci hareketi amacına ulaşmıştır. Öğrenci

temsilcilerinin Akademi'nin bütün organlarına asistan temsilcileriyle katılmaları ile başlayan “Eğitim reformu” çalışmaları, 1968 yazı boyunca, 1969 eğitim yılında yoğun olarak, 1970 yılında da kalan sorunlar çerçevesinde devam etmiştir. İlk planda, üzerinde anlaşmaya varılan reform ilkeleri doğrultusunda eğitim-öğretim yönetmelikleri, müfredat programları değiştirilmiş, her disiplinin ders içeriği, amaçlanan formasyona (mimarlık, resim, heykel) göre yeniden tanımlanmış ve disiplinlerarası ilişkiler kurulmuştur. Uygulamalarda, özellikle atölye ve proje çalışmalarında “kişisel inisiyatif, araştırma, yaratıcılık” ilkeleri temel alınmış, bütün değerlendirme jürileri tartışmaya ve öğrenciye açık hale getirilmiştir (Anonim, 1976bbbb: 11).

O ana kadar yönetmeliklerle idare edilen akademinin Milli Eğitim ya da Kültür Bakanlıklarına bağlı bir kurum olması, 70'li yıllarda, kadro oluşumunda, unvan almada, bütçeden yararlanma vb. konularda sorunların yaşanmasına ve bu sorunların giderilmesi için Akademi yönetiminin, demokratikleşme, öğrencilerin yönetime katılmaları, yönetmeliklerde değişiklik ve yeni kanun yapma yönünde çalışmalara başlamasına yol açmıştır (Gezgin, 2003a: 100-101). Yürütülen bu

çalışmalar, 1969'da öğretim elemanlarına kariyer yapma olanağı sağlayan 1127 sayılı "Güzel Sanatlar Akademi Kanunu"nun çıkmasıyla sonuçlanmış, böylece akademi özerkliğini elde etmiş, YÖK kuruluncaya kadar da bu kanunla yönetilmiştir (Cezar, 1983: 38-39; Gezgin, 2003a: 102).

Çıkarılan 1127 sayılı kanunla Akademi yeni bir döneme girerken, 70'li yılların başlarında gündeme gelen "Yüksek Öğrenim Reform Tasarısı"yla, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin, İktisadi Ticari İlimler ve Mühendislik Mimarlık Akademileri ile birleştirilmesi söz konusu olmuştur. Genel kanı, yasanın kabul edilmesi halinde, Akademi'nin kendine özgü yapısının zarar göreceği yönündedir. Ortak mekanlarda, ortak derslerin işlendiği, bölümler arası (resim, heykel, mimarlık vd.) bilgi alışverişinin sağlandığı bir eğitim sistemine sahip olan Akademi'nin ancak "Güzel Sanatlar Üniversitesi" olması durumunda gelişebileceği ve sanat ortamına katkılarını sürdürebileceği görüşü egemendir (Mutlu, 1971: 2; Şahinler, 1972: 2). 70'lerin sonlarına değin süren bu tartışmalar, Akademi'nin üniversite olması yönündeki çabalara dönüşmüş, 80 sonrasında çıkarılan kanunla sözü edilen süreç tamamlanmıştır (Katoğlu, 2000: 477).

5.2.2.2. ANKARA GAZİ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
RESİM-İŞ BÖLÜMÜ: 1932 (GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ
BÖLÜMÜ: 1982)

Gazi Eğitim Enstitüsü, Orta Öğretim Okulu adı altında, 1926-1927 ders yılında okullara Türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla Konya'da ahşap bir binada açılmış, başlangıçta öğrenim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. 1927-1928 ders yılı başında Ankara'ya taşınan okul, 1929-1930 ders yılında Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü adını almıştır (Anonim, 1961: 1-2). Anadolu'daki orta öğretim kurumlarına resim öğretmeni yetiştirmek amacıyla, Ankara'da 1932'de kurulan Gazi Eğitim Enstitüsü'ne (GEE) bağlı Resim-İş Bölümü'nün öğretime başlaması ise, 1928'de Avrupa'ya eğitime gönderilen öğretmenlerin dönüşüyle birlikte gerçekleşmiştir (Etike, 1995: 30; Pekmezci, 2006: 63). İlke ve misyonu, ulusal kalkınmada katkı sağlayacak, yaratıcı, yapıcı vatandaşlar yetiştirmek için, öğretmen okullarında, liselerde ve ortaokullardaki Sanat ve İş Eğitimi ile İş ve Teknik Eğitimi derslerini amaçlarına uygun biçimde yürütebilecek öğretmenleri yetiştirmek olan Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün bir diğer amacı da yıl sonu sergileri

ve gezici sergiler düzenleyerek sanat eğitimini yaygın hale getirmektedir (Anonim, 1974: 2; Çoban, 1993: 263).

Gazi Eğitim Enstitüsü'nün, ülke kalkınmasında rol oynayacak teknik elemanlar yetiştirmeye dönük eğitim anlayışı, Almanya'da 1919 yılında kurulan Bauhaus Okulu model alınarak hazırlanmış, nitekim, bölümün kurucularından İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun önerileri doğrultusunda, aralarında İsmail Hakkı Tonguç, Malik Aksel, Şinasi Barutçu, Hayrullah Örs, Mehmet Ali Atademir, Cengiz Kan, İsmail Hakkı Uludağ, Sait Yada, Hüseyin Fehmi Özcan'ın da bulunduğu bir grup öğretmen, iş eğitimi açısından merkez olarak görülen Almanya'da eğitime gönderilmişlerdir. Sözü edilen kurucu kadroya Devlet Güzel Sanatlar Akademisi çıkışlı Şeref Akdik ve Refik Epikman gibi sanatçıların da eklenmesiyle Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü eğitimine başlamıştır (Etike, 1995: 307; Pekmezci, 2006: 63).

Üç yıllık lisans eğitimi verilen bölümün ilk programlarında iş eğitimi dersi ağırlıktadır ve öğrencilerin yeteneklerini geliştirici ağaç işleri, maden işleri, kitap resimleme, planör ve tayyare modelciliği gibi derslerin yanında, resim, serbest

resim, grafik, yazı, modelaj, fotoğraf konulu diğer dersler bölümün sanat dersleri olarak verilmektedir (Etike, 1995: 307). 1950'lerin sonuna kadar çok fazla değişiklik yapılmazken, 1963'te bölümün "çağdaş" bir seviyeye getirilmesi amacıyla ders programına, desen, renkli resim, plastik anlayış, inşa etme ve form bilgisi, sanat kültürü ve bilgisi gibi dersler konulmuştur. Yeni programla birlikte eğitim anlayışı öğrencinin yaratıcılığını ortaya çıkarmak biçiminde belirmiş, farklı malzeme ve tekniklerin kullanımıyla resim ve heykel dışında kalan form arayışlarına gidilmiştir (Çoban, 1993: 94). Programın uygulanmasında, yurtdışındaki eğitimlerini/incelemelelerini tamamlayarak yurda dönen Adnan Turani (Almanya-Fransa), Mürşide İcmeli (İngiltere-İspanya), Turan Erol (Paris), Kayıhan Keskinok (İsviçre) gibi sanatçıların kadroya dahil olmasının önemli katkıları olmuştur (Telli, 2006: 35; Pekmezci, 2006: 64). 1960'lı yılların ikinci yarısında kadroda ayrıca Veysel Erüstün, Nurettin Can Gülekli, Muammer Bakır, Nevide Gökaydın, Hidayet Telli, Hamza İnanç, Hüseyin Özcan, Fehmi Koldaş, Tahsin Saraç, Doğan Ergün gibi isimler vardır (Çiftçioğlu, 1997: 30; Aral, 2000: 36).

Gazi Eğitim Enstitüsü'nde 1965'e kadar sorunsuz yürütülen eğitim, siyasi dengelerin

bozulmaya başladığı bu tarihten itibaren sekteye uğramış, 68 olaylarının ardından okulun geleneksel yapısını değiştirmeye yönelik müdahaleler gündeme gelmiştir (Turani, 2005: 21).²² 70'li yılların başlarında toplumun her alanında etkisini gösteren “sağ-sol” kamplaşması, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nü de etkilemiş, okul içinde farklı ideolojik grupların odaklanmasına neden olan gelişmeler yaşanmıştır. İnci Aral, Zahit Büyükişleyen'in eğitim kadrosunda görev aldığı (1976) yıllardan bahsederken, okulda yaşanan olayları şu sözlerle aktarır:

“Gazi'deki öğretmenliği okulun ilk açıldığı gün çıkan olaylar nedeniyle kapatılmasıyla uzun bir süre kesintiye uğradı. Sonrasında da neredeyse sürekli kapalı olduğu ilk iki yıl çok güç koşullar içinde geçti. Öğrenciliğinde çaylar, balolar düzenledikleri, tiyatro çalışmaları yaptıkları salonlarda ve bahçede şimdi gençler birbirlerini dövüyor, öldürüyor, yakıp yıkıyorlardı. Okul ülkücülerin işgali altındaydı. M.C. Hükümeti iş başındaydı ve okul yönetimi de MHP eğilimliydi... 1978'deki iktidar değişikliği ve okula sol eğilimli öğretmenlerin atanması da sorunu çözmedi. Yeni gelenler Avrupa'dan dönmüş ve önceki yıllarda okulda görev yapmaya çalışmış öğretmenleri faşistlerle işbirliği yapmış olmakla suçluyorlardı. İnsanlar kamplara bölünmüşlerdi. Ülke siyasetinin içinde bulunduğu durum tüm kurumlara yansiyordu.” (Aral, 2000: 73-74).

Bu dönemde okulda eğitim ağır koşullarda sürdürülürken, özellikle 1969-1973 yılları arasında

yürütülen eğitim politikaları etkili olmuş, kurumun hareket alanının kısıtlanmasına yol açan kararlar gündeme gelmiştir. Hasan Pekmezci'ye göre kurumun geleceğini olumsuz yönde etkileyen en önemli uygulama, bakanlığın 1973'te, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne öğrenci yetiştiren Öğretmen Okullarını kapatıp yerine Öğretmen Liselerini açması olmuştur. Bu durum, gelen öğrencinin eğitim kalitesinin düşmesine neden olmuş, her şeyden önce Gazi Eğitim'in siyasallaşma ve kuruluş ilkelerinden uzaklaşma sürecini başlatmıştır.²³

Öte yandan, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün yurtdışına öğrenci gönderme geleneği önceki dönemlerde olduğu gibi 70'li yıllarda da sürmüş, Zafer Gençaydın, Zahit Büyükişleyen, Halil Akdeniz, Remzi Savaş, Hayati Misman, İsmail Saray, Mehmet Güler, Veysel Günay, Erol Kınalı, Nihat Kahraman, Gören Bulut, Hüseyin Bilgin'den oluşan bir grup sanatçı Almanya, İngiltere ve Fransa'ya eğitim görmeye gitmişlerdir. (Etike, 1995: 308; Özsezgin, 1999: 81; Pekmezci, 2006: 64).²⁴ 1975'te yurda dönen bu sanatçıların büyük bir bölümü aynı zamanda Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nün 70'lerdeki eğitimci kadrosunun içinde yer alan isimlerdir. Gazi'nin bu dönemdeki eğitim anlayışı, her

öğrencinin plastik sanatlar alanındaki tüm atölyelerden geçmesi, bütün teknik ve malzemeleri tanınması üzerine kuruludur. Bu anlamda öğrenciler, başlangıç aşamasında resim, desen, modelaj, grafik, yazı, fotoğraf, ağaç işleri, metal işleri, baskı resim, form ve inşa teknikleri gibi çeşitli konularda eşit ağırlıkta ders almak, bir üst sınıfa geçerken özel alan seçimi yapmak durumundadır (Günay, 2006: 69).

1977'de artan terör olayları nedeniyle bir süre kapalı tutulan okulun 1978-1980 yılları arasındaki eğitim döneminde eski kadroya aralarında M. Sönmez Yüceler, Vedat Can, Hasan Pekmezci, Gören Bulut, Hasan Akın, İnci Aral Gür, Ümit Sarıaslan'ın da bulunduğu yeni isimler eklenmiş, bu kadroda yer alan isimlerden bazıları, 80 sonrasında açılan eğitim fakülteleri ve güzel sanatlar fakültelerinde öğretim üyesi olarak görev almışlardır (Büyükişleyen, 1991: 104).

70'li yıllarda Gazili sanatçıların Devlet Resim ve Heykel Sergileri'ndeki katılım oranı artmış, Osman Dinç, Cengiz Çekil, İsmail Saray gibi sanatçıların genellikle İstanbul'da ve Akademi tarafından düzenlenen *Yeni Eğilimler Sergisi* gibi etkinliklerde isimlerini duyurdukları

görülmüştür. Gazili sanatçıların İstanbul'a yönelmeye başlamasında, 1970'lerin başında kurulan Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği'nin, Ankara sanat ortamına gözle görülür ölçüde bir hareketlilik getirmesine karşın, sanat yapıtı alıcılarının İstanbul'da yoğunlaşması ve buradaki sergi mekanlarının Ankara'ya göre sayıca üstünlüğünün etkili olduğu düşünülmektedir.²⁵

5.2.2.3. İSTANBUL DEVLET TATBİKİ GÜZEL SANATLAR YÜKSEK OKULU: 1957 (MARMARA ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ: 1982)

1950 sonrasında sanayileşme atılımlarının hız kazanması ve teknolojik açıdan gelişmekte olan Türkiye'de teknik insan gücüne duyulan gereksinimin artması, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun kurulmasında önemli bir etken olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1957 yılında Dolmabahçe Sarayı'nın Beşiktaş'taki Baltacılar Dairesi'nde eğitime açılan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun kurulma amacı; "Memleket endüstrisi ve el sanatlarının muhtaç olduğu, mesleğinin madde ve tekniklerini bilen yaratıcı sanatçıları yetiştirmek"tir (Aslıer, 1970: 29-36; Bakla, 1972: 2; Tansuğ, 1996: 240-241).

Endüstriyel tasarımı ön planda tutan Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu kendisine 1919'da Almanya'da açılan ve bu alanda önemli bir rol oynayan Bauhaus Okulu'nu model almış, nitekim okulun kuruluş aşamasında Stuttgart Akademisi'nden Profesör Adolf Schneck'in danışman olarak çağrılmasında Almanya'nın bu konudaki öncü niteliği etkili olmuştur (Aslıer, 1970: 36; Bakla, 1972: 2). Mustafa Aslıer okulun görev alanını:

“1. Yaşama ve çalışma çevremizde kullanılan her çeşit mamul eşya, alet ve makinelerle çalışma ve yaşama mekânımıza güzel görünüş verecek, mesleklerinin maddelerini iyi tanıyan, bu maddeleri işleme tekniklerini bilen, yaratma ve yapma kabiliyetleri gelişmiş, kişilik sahibi olmuş sanatçı elemanlar yetiştirmek.

2. Okul içinde geliştirilen yaratıcı çalışmaların ve yetiştirilen elemanların memleket endüstrisi ve el sanatlarına olumlu etkisini sağlayacak tedbirleri almak.”

biçiminde iki madde halinde açıklamıştır (Aslıer 1970: 36; Tansuğ, 1996: 240). Lise ya da lise seviyesinde eğitim veren meslek okul mezunlarının sınavla alındığı okulda “yaratıcı şekillendirme eğitimi” esas alınmakta ve öğrencilere öncelikle “temel sanat eğitimi” verilmektedir. Hüsamettin Koçan'a göre, kurulduğu ilk yıllarda kurumda,

Bauhaus'un “ucuz, kullanışlı, işlevsel” gibi sloganlarının da etkisinde zanaat kökenli, meslek adamı yetiştirmeye yönelik bir eğitim anlayışı egemendir. Bu süreç içerisinde sanat enstitüsü mezunlarını alan, böylece yeni bir kitle, yeni bir hedef seçmiş olan Tatbiki'de, meslek okullarına, dikey geçiş olanağı da sağlandığı için uzun bir süre zanaatçı yetiştirilmiştir. Koçan'a göre bu durum, 70'li yıllardan itibaren değişmeye başlamış, sanat ortamında da etkisini hissettiren kurum, Akademi dışı bir hareket alanı oluşturmuştur.²⁶ Sezer Tansuğ'a göre de, İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu'nun amaçları arasında, bir yandan görev alanına ilişkin sıradan ve statik birtakım standartlar üretirken, bir yandan da Akademi çevresindeki sanatsal atmosfere alternatif oluşturmak, Akademi'den farklı bir “ekol” oluşturmak için resimde, heykelde ve seramikte farklı arayışlar içine girmek vardır (Tansuğ, 1996: 240).

70'li yıllarda, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda; Mobilya ve İç Mimarlık Bölümü, Grafik Sanatları Bölümü, Dekoratif Resim Bölümü, Tekstil Sanatları Bölümü, Seramik Sanatları Bölümü olmak üzere beş bölüm yer almaktadır ve bölümlerin belirlenmesinde, tekstil endüstrisi, yapı, seramik ve görsel

iletişim alanlarında ihtiyaç duyulan elemanların yetiştirilmesi gözetilmiştir (Aslıer, 1962: 70-73; 1970: 35). Öğrencilerin yönetim kurullarında söz sahibi olması Tatbiki'de 60'larda başlamış, giriş sınavlarının düzenlenmesinde, okuldaki spor sahası, kantin gibi birimlerin işletilmesinde, verilecek bursların belirlenmesinde etkin olan öğrencilerin okul yönetimindeki konumu, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından kısıtlanmış, özellikle Almanlardan oluşan öğretim kadrosunun değişmesiyle birlikte bu süreç hızlanmıştır.²⁷ Öğrencilerin seçme ve kurullara katılma hakları ellerinden alınınca doğan boşluğu, 1970'lerin ortalarında kadroya dahil edilen genç kuşaktan sanatçıların kurduğu Asistanlar Derneği kapatmaya çalışmış, TÜMAS'la birlikte hareket eden dernek, "Kültür Etkinlikleri Kurulu" adı altında bir de kurul oluşturmuştur. İlk iş olarak "insan, sanat, çevre" konulu uluslararası bir sempozyum düzenleyen kurulun, 1979'dan itibaren haftada bir gerçekleştirdiği toplantılara, Şerif Mardin, Murat Belge, Atilla Dorsay, Vecdi Sayar, Tahsin Yücel, Ünsal Öskay, Hilmi Yavuz gibi yazar ve düşünürler konuşmacı olarak katılmıştır.²⁸

Türkiye'deki sanayi hareketine destek olma işlevini üstlenen okulun bu dönemde, yönetmelik

ve yasalarla ilgili birtakım sorunları vardır ve bu sorunların başında; üniversitelere ve akademilere tanınan kimi hakların, yüksek okullara tanınmaması, kuruluş kanunu oluşturulmadan yürütülen eğitimin yetersiz bir binada yapılıyor olması, öğretim elemanlarına akademik kariyer yapma olanağının sağlanmaması gelmektedir (Bakla, 1972: 2; Aslıer, 1975: 2). Özellikle "özerklik sorunu", iktidarın sürekli el değiştirmesinden dolayı, kararlarını Bakanlığa onaylatmak, Mesleki ve Teknik Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı hareket etmek zorunda olan okul yönetiminin önünde bir engel olarak görülmüştür.²⁹

5.2.2.4. EGE ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ: 1975 (DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ GÜZEL SANATLAR FAKÜLTESİ: 1982)

2 Eylül 1975'te açılan Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)³⁰ kurulmadan önce açılan ilk güzel sanatlar fakültesi olmuştur. Başlangıçta mimarlık, şehircilik, tiyatro ve sinema bölümleriyle açılan fakültede resim, heykel, grafik gibi güzel sanatlar bölümlerinin açılması, kadroların oluşturulması için 1977'te açılan sınav sonucu, Avrupa'da aldıkları eğitimi tamamlayarak yurda

dönen Halil Akdeniz, Adem Genç ve Cengiz Çekil görev almıştır (Sağlam, 2001: 27; Akdeniz, 2002: 7-8). Fakültede yer alan bölümlerin yapılandırılması, eğitim sisteminin belirlenmesi, ders programlarının hazırlanması konusunda hazırlıklara başlayan sanatçılar, her bir bölüm için yurt dışında sanat eğitimi veren kurumların programlarını incelemiş, fakülte, eğitim sisteminin ve kadronun oturtulmasının ardından 1983-1984 öğretim yılında öğrenime açılmıştır (Sağlam, 2001: 27).³¹

5.3. SERGİLEME OLANAKLARI ve MEKANLARI³²

70'li yılların başlarında sergi mekanı olarak, devlet galerileri, eğitim kurumları, özel kuruluş, dernek ve kültür merkezlerinin sergi salonları ile az sayıdaki özel galeri kullanılırken, 1975 yılından başlayarak özel galeri sayısında diğer yıllara oranla bir artış yaşanmış, sergileme olanakları çoğalmıştır. Ayrıca, 1950'lerde sanat olaylarına destek veren özel ve yarı resmi bankaların 1970'lerde bu kez de sanat galericiliği alanında etkin olmayı amaçladıkları, böylece kamuoyuna adlarını sanat yoluyla duyurmayı başardıkları izlenmiştir.

Bu dönemde açılan ve çoğunlukla, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerin Şişli, Cağaloğlu, Nişantaşı, Çemberlitaş, Teşvikiye, Beyoğlu, Moda, Ümraniye, Kadıköy, Konak, Kızılay, Çankaya, Or-An, Mithatpaşa gibi özellikle de gelir düzeyi yüksek semtleri ile kent merkezlerinde konumlandırılan özel galerilerin sayısı yaklaşık olarak İstanbul'da otuz iki, Ankara'da on, İzmir'de ikidir. Bu mekanlardan *Artisan Sanat Galerisi* ve *Ertem Sanat Galerisi* hem İstanbul'da hem Ankara'da etkinlik göstermiş, özel sektörün sanat desteğinin bir göstergesi kabul edilen *Vakko Sanat Galerileri* her üç ilde de açılmıştır. Diğer illerde ise çoğunlukla *Devlet Güzel Sanatlar Galerileri*'nin etkili olduğu görülmüştür.

5.3.1. DEVLETE VE BELEDİYEYE AİT SANAT GALERİLERİ

70'lerin ortalarına kadar artan sanatçı sayısına karşın sergileme olanakları oldukça kısıtlıdır. Bu dönemde devlete ve belediyelere ait az sayıda sergi mekanı bulunmaktadır. Bu mekanlar arasında, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Eskişehir, Mersin, Zonguldak, Trabzon gibi çeşitli illerde hizmet vermeyi sürdüren *Devlet Güzel Sanatlar Galerileri*'nin yanı sıra İstanbul'da, 1954'te

Emekli Sandığı'ndan kiralananan bir binada kurulan *Beyoğlu Şehir Galerisi*, Haşim İşçan tarafından 1967'de açılan Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı *Taksim Sanat Galerisi*, yine belediyeye ait *Harbiye Şehir Tiyatrosu Sanat Galerisi* bulunmaktadır. Sanatçıların *Taksim Sanat Galerisi*'nde yapıtlarını sergileyebilmeleri için İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi sanatçılarından oluşan bir kurulun onayından geçmeleri gerekmiş, *Beyoğlu Şehir Galerisi*'nde böyle bir uygulama olmadığı için daha çok gençlerin burayı tercih ettiği görülmüştür. *Harbiye Şehir Tiyatroları Sanat Galerisi* ise yerinin merkezden uzak oluşu nedeniyle fazla ilgi çekmemiştir (Ahmet Köksal, 1974b: 19).

5.3.2. YABANCI KÜLTÜR MERKEZLERİ

1950'lerde ülkelerinin kültürel propagandasını yapmak amacıyla açılan yabancı kültür merkezlerinin, önceki yıllarda olduğu gibi bu dönemde de sanata katkıları ve mekanlarını sergileme amaçlı kullanıma sunmaları sürmüştür. İstanbul, Ankara ve İzmir'de bulunan Alman, Fransız, Amerikan ve İtalyan Kültür Merkezleri ile Ankara'da *Alman Kütüphanesi Galerisi*, İstanbul'da *Amerikan Haberler Merkezi* sözü edilen yabancı kültür merkezleridir.

5.3.3. EĞİTİM KURUMLARININ SERGİ SALONLARI

Yine bu dönemde *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi* ve *İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu* sergi salonları sergileme alanları olarak kullanılmaya devam etmiş, 80'lere kadar da bu durum değişmemiştir. Darüşşafaka Cemiyeti'ne ait *Darüşşafaka Sanat Galerisi* ise, dönem içinde düzenli olarak gerçekleştirdiği sergi etkinlikleri ile öne çıkan sergi mekanlarından olmuştur. Ayrıca *Şişli Terakki Lisesi*, *Işık Lisesi*, *Kültür Koleji*, *Olgunlaşma Enstitüsü* gibi eğitim kurumlarının da sergileme etkinliklerine yer verdiği görülmüştür.

5.3.4. BANKA GALERİLERİ

1971 yılından başlayarak banka galerileri devreye girmiştir. Yapı ve Kredi Bankası'nın Galatasaray'daki binasının sergilere ayrılan bölümünde, ilk dönemlerde geleneksel sanatlar ve tarihi belge niteliğindeki nesne ve yapıtlara ağırlık verilirken, 70'lerin başlarından itibaren güncel sanat sergilerine de yönelme olmuştur (Üstünipek, 1998: 149). Aynı tarihlerde Ankara'nın Kavaklıdere şubesinde bir sanat galerisi açan

Akbank'ın bunun dışında İstanbul'da Osmanbey, Rumeli Caddesi, Nişantaşı, Bahariye ve Bebek'te, İzmir'in Konak ilçesinde ve Ankara'nın Kızılay şubesinde olmak üzere çok sayıda galerisi bulunduğu bilinmektedir. Benzer biçimde İş Bankası'nın da, İstanbul Parmakkapı, Beyoğlu, Osmanbey şubeleri, Ankara Kızılay şubesi ve İzmir merkezde bulunan sergi mekanları ile dönemin etkin bankaları arasındaki yerini aldığı görülmüştür.

Garanti Bankası'nın 1980 yılında Nişantaşı'nda açtığı *Yonca Galeri*, Türk Ticaret Bankası'nın İstanbul Galatasaray'da, Halk Bankası'nın Şişli'de hizmet vermeye başlayan galerileri konuyla ilgili diğer örneklerdir. Böylece sanata farklı biçimlerde destek olmayı ilke edinen bu kuruluşlar "banka galerisi" kavramının yerleşmesinde de rol oynamışlardır (Üstünipek, 1999: 195).

5.3.5. ÖZEL GALERİLER

Açık kaldığı süre içerisinde modern aydınlatması, geniş mekanı ve nitelikli sergilerle gündeme gelen *Galeri I* (1968-1972), 70'lerin başında sanatçıların gözde mekanlarından (Üstünipek, 1999: 195). 1971 yılında *Melda Kaptana Galerisi*,

1972'de *Er Sanat Galerisi*'nin açılmasıyla birlikte özel galerilerin sayısı artmaya başlamış, bu durum, 1973 yılında Aydın Cumalı'nın sahibi olduğu *Cumalı Sanat Galerisi* ve Ankara'daki *Or-An Sanat Galerisi* ile devam etmiştir. Aynı yıl Ankara'da bulunan *Artisan Sanat Galerisi* sergi etkinlikleriyle adını duyurmaya başlamıştır. 1974'te faaliyete giren *Sofra Sanat Galerisi* dışında 1975'e kadar yeni bir galeri ismiyle karşılaşılmazken, bu tarihte İstanbul'da açılan *Galeri Baraz*, *Künmat*, *Veb*, *Bi-Ze Galerileri*, Ankara'da *Ertem Galerisi* ve *Tuzcuoğlu Kültür ve Sanat Galerisi* ile birlikte özel galeri sayısı artış göstermiştir.

1976 yılında İstanbul'da *Galerie Antiquaire* ve *Odakule Sanat Galerisi*, Ankara'da *Vakko Sanat Galerisi*, *Ak Galeri* ve *Akdeniz Sanat Galerisi* yeni sergileme mekanları arasındaki yerlerini almıştır. 1977 yılından itibaren galeri sayısındaki artış ivme kazanmış, İstanbul'da; *Tiglat Sanat Galerisi*, *Maçka Sanat Galerisi*, *Zeki Kocamemi Sanat Galerisi*, *Oya Sanat Galerisi*, İzmir'de *Oylu Sanat Galerisi* sanat ortamına katılan yeni mekanlar olmuştur.

1978 yılında açılan galeriler arasında; İstanbul'da *Galeri Deko*, *Özar Sanat Galerisi*,

Hobi Güzel Sanatlar Galerisi, Valide Çeşme Sanat Galerisi, Ankara'da Galeri Evren sayılabilir. 1979 ve 1980 yıllarına bakıldığında; *Nur Sanat Galerisi, Galata Sanat Galerisi, Tünel Kültür ve Sanat Evi, Sıraselviler Galerisi, Kızıltoprak Sanat Galerisi, Tavanarası Sanat Galerisi, Halkoop Görsel Sanatlar Merkezi, Ümit Yaşar Sanat Galerisi, İstasyon Sanat Galerisi, Modül Sanat Galerisi, Moda Güzel Sanatlar Galerisi, Galeri Lebriz, Begüm Anatolya Sanat Galerisi, Pitaş Sanat Galerisi, Ankara'da Leonardo Sanat Galerisi, Yaprak Sanat Galerisi, İzmir'de Galeri Aygıt* dikkat çekmektedir.

5.3.6. ÖZEL KURULUŞLAR/DERNEKLER VE KİTAP EVLERİ

70'li yıllarda sergi açan yerler arasında bazı özel kuruluş, dernek ve kitap evlerine de rastlanmaktadır. *Or-an Yapı Endüstrisi Merkezi, Hacı Ömer Sabancı Kültür Sanat Galerisi* gibi meslek ve sanayi kuruluşları ile Ankara'da açılan *Hikmet Kitabevi Sanat Galerisi* ile *Evrensel Kitabevi Sanat Galerisi* gibi sergileme olayına bir kültürel etkinlik gözüyle bakan mağazalar sözü edilen oluşuma örnektir. *İstanbul Görsel Sanatlar Merkezi* ile *Ankara Sanatsevenler Derneği,*

sanatçı dernekleri olması nedeniyle diğerlerinden ayrımlı bir yapıya sahiptir.

5.4. GALERİ VE PİYASA OLGUSU

Türkiye'de özel galericiliğin ilk adımları 1940'lı yılların sonlarına doğru atılmasına karşın, özellikle 1950-1960 yılları arasında İstanbul ve Ankara'da çok sayıda galeri açıldığı bilinmektedir. Türkiye'de en erken tarihli özel galeri 1947 yılında *İsmail Oygar Galerisi* adı altında etkinlik göstermiş, 25 Aralık 1950'de açılan *Maya Sanat Galerisi*, "özel galericilik" anlayışının oluşmasında önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Maddi olanaksızlıklar nedeniyle kapanıncaya kadar düzenlediği sergiler ve yaptığı resim satışlarıyla adını duyuran *Maya Sanat Galerisi*'nin İstanbul'da yarattığı etkinin benzeri, 1952'den itibaren *Helikon Sanat Galerisi* tarafından Ankara sanat ortamında gerçekleştirilmiştir. Özel galericilik, *Maya Sanat Galerisi*'nin etkin olduğu dönemlerde açılan yeni galerilerle devam etmiştir. Örneğin; İstanbul'da *Küçük Galeri* (1952), *Çevre Sanat Galerisi* (1955), *Ertem Galerisi* (1956), *İDE Sanat Galerisi* (1958), Ankara'da *Karaburçak Sanat Galerisi* (1956), *Milar Galerisi* dikkati çekerken, 1954-1955 yılları arasında, İstanbul'da *Fransız*

Konsoloslugu, Amerikan Haberler Merkezi, Olgunlaşma Enstitüsü Galerisi, Kuyucu Murat Paşa Medresesi, Gamsız Galerisi, Galatasaray Lisesi Antresi, Tiyatro Derneği, Sanat Dostları Derneği, Casa d'Italia, Spor ve Sergi Sarayı, Şehir Galerisi, Çevre Sanat Derneği, Filarmoni Derneği sergi mekanı olarak kullanılan diğer yerler olmuştur (Yaman, 1998: 120-122; Özsezgin, 1999: 51-52; Ergin, 2000: 104-119).

Özel galerilerin açılmasıyla birlikte başlangıçta kamu kuruluşlarında gerçekleştirilen sergi etkinlikleri, 1950'lerden itibaren değişik bir görünüm kazanmış, ancak bu mekanlar, çeşitli nedenlerle varlıklarını sürdüremediğinden, 70'lerin ortalarına kadar, artan sanatçı sayısına karşılık sergi mekanlarının yetersizliği, gündemin önemli sorunları arasında yer almaya devam etmiştir. Sanatçıların kendilerini tanıtmalarına olanak sağlayacak, çeşitli eğilimlerin ve sanatsal yaklaşımların temsil edilebileceği, sanat piyasasının ve sanat ortamının oluşumuna önemli katkılar getirebilecek olan az sayıdaki galeri, devlet galerileri işlevsiz kaldığı için, henüz sanatçıların ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Belediye galerilerinin işlevsiz kalması ise, dönemin kültür politikalarında sergi mekanlarının iyileştirilmesi,

özel galericiliğin teşvik edilmesi gibi kararların yer almamasına, ödenek sıkıntısı ve bürokratik engellerin yaşanmasına bağlanmaktadır. (Oral, 1974a: 5; İyem, 1974: 26; Ahmet Köksal, 1974a: 19, 26; 1974b: 19; 1974c: 19).

Bu anlamda, 70'lerin başlarında açılan az sayıdaki galeri arasında, özellikle *Melda Kaptana ve Cumalı Sanat Galerisi*, sanat çevrelerinin dikkatini çeken, öne çıkan mekânlar olmuştur. 1971 yılında açtığı Orhan Peker sergisiyle butiğini bir galeriye dönüştüren Melda Kaptana, Nişantaşı'nda açılan ilk galeri olarak özel galerilerin bu bölgede yoğunlaşmasında etkili olmuştur (Üstünipek, 1999: 195).³³ İlk zamanlar satış yapmakta güçlük çektiğini, hatta memurlara küçük taksitlerle resim verdiğini anlatan Kaptana, o dönemde toplumda, henüz "resim alma" düşüncesinin oluşmadığını, az sayıdaki koleksiyoner dışında resim alanların, "duygusal" yaklaşanlar olduğunu belirtmiştir.³⁴ Bu nedenle satışı sürekli kılabilmek için galeri mekânının bir bölümünü kalıcı karma sergilere ayıran Kaptana, bu konuda da bir ilki gerçekleştirmiş, ilk kalıcı karma sergide; Avni Arbaş, Hadi Bara, Ferruh Başağa, Cihat Burak, Nevin Çokay, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Füreya, Eren Eyüboğlu, Ruzin Galatalı, Atilla Galatalı, Nasip İyem, Nuri İyem, Jülide

Atılmaz, Filiz Özgüven, Tangül Akakıncı, Tiraje ve Ömer Uluç'un yapıtları yer almıştır (Anonim, 1971f: 6). Zeynep Oral, Kaptana'nın bu girişimini *Milliyet Gazetesi*'ndeki yazısında "Yeni Galeri Modern Müze Görevini Görecek" başlığıyla duyurmuş:

"Bundan böyle, ressamlar ve heykeltıraşlar kendilerini hatırlatmak, kendilerinden söz ettirmek için sergi açmak zorunda kalmayacaklar. Bundan böyle ressamlar bir sergi açabilmek için aylar önceden galeride sıraya girmeyecekler. Bundan böyle ressamlar bir sergi açabilmek için her şeyden önce galerinin kira parasını temin etmeye çalışacaklar. Çünkü nihayet Türkiye'de de bütün sanatçılara açık, devamlı karma sergi görevini gören bir galeri açıldı. Günümüzün genç, ihtiyar, tanınmış veya tanınmamış çeşitli ressam, heykeltıraş ve seramik sanatçısına kapılma açan bu galerinin kurucusu Melda Kaptana."

sözleriyle bir özel galerinin üstlendiği misyonun, 70'lerin başlarındaki anlamına dikkat çekmiştir (Oral, 1971b: 6). 1973'te İstanbul'un Moda semtinde açılan *Cumalı Sanat Galerisi*'nin³⁵ sahibi Aydın Cumalı ise, sanat piyasasından söz edilemeyen bir ortamda, galeri açmanın sorunlu durumunu şu sözlerle anlatmaktadır:

"Galeriyi açtık, sergi için davetiye yollayacağız, tanıdığım insanların hepsi ya gazeteci ya da yazar. Galeriyi açıyoruz ama resimleri kime satacağız? Çevremizde resim alacak kimse yok. Yine de galerimizi, sergimizi açtık.

O zaman Türkiye'de resim fiyatlarını belirleyen bir barem yoktu. Size bir örnek vereyim: Galeriye bir Halil Paşa resmi gelmişti. Bedri Rahmi fiyatını sordu: "5.000 lira" dedim. "Olur mu?" dedi, "çok pahalı". Ben de "Öyleyse Bedri Bey, şuradan bana bir resminizi verin, değişelim" dedim. Kabul etmedi.

Biz galeri olarak ancak 6-7 ay sonra ressamlara göre bir fiyat baremini oturtmaya başlayabildik. O zamana kadar aşağı yukarı hepsinin tutturabildiğine bir fiyatı var. Zaten sergi açan ressam da çok az. İstanbul'da Nuri İyem, Nedim Günsür, Devrim Erbil; Ankara'da Turan Erol ve Orhan Peker. Cihat Burak'ın ismi var ama piyasası yok. Biz Nuri İyem, Nedim Günsür ve Cihat Burak'ın sergisini açtık. Sergiyle birlikte kitapları yapıldı.

Sonra bir Nazmi Ziya sergisi açtık. Tabii bir tane bile resim satamadık. Ben bu sergiyi açarken herkesin resim almak için kuyruk olacağını zannediyordum. Daha hiç kimse Nazmi Ziya'nın kim olduğunu bilmiyor. Resimlerin fiyatları 5 binle 25 bin arasındaydı. Bir sene sonra, ama bu sefer daha yüksek fiyatlarla sergiyi tekrarladık. Yılmamıştık. 1976'dan sonra Nazmi Ziya'nın fiyatları çok yükseldi." (Tanaltay, 1995b: 67).

Özel galerilerin açılmaya başlamasında ekonomik gelişmelerin etkili olduğunu belirten Canan Beykal (Çoker), özellikle, 1973 yılından sonraki devalüasyon hareketinin, çok miktarda nakit birikiminin taşınır mala (sanat yapıtlarına) yatırılması zorunluluğunu doğurduğunu ifade etmiştir. Beykal (Çoker)'a göre, başlangıçta salt ticari bir mantıkla yaklaşan galericilerin geleceğe dönük planlardan yoksun oluşu, aldıkları

yapıtların bir süre sonra değersiz kalışına neden olmuş, 1975 sonrasında bu konuda kazanılan deneyimler sonucu daha “bilinçli” bir galericilik anlayışı oluşmaya başlamıştır (Beykal (Çoker), 1987: 8).

Beykal (Çoker)'ın verdiği tarihlerde açılan *Galeri Baraz, Künmat, Veb, Bi-Ze* galerileri, Ankara'da *Ertem Galerisi* gibi yeni mekanlar içinde özellikle *Galeri Baraz*, Türkiye'deki “galericilik olgusu”na getirdiği farklı yaklaşımlar açısından önemli bulunmuştur. Güzel Sanatlar Akademisi seramik bölümü mezunu Yahşi Baraz'ın, Amerika deneyiminin ardından İstanbul'un Kurtuluş semtinde 1975 yılında açtığı galeri, merkezden uzak bir noktada bulunmasına karşın, zamanla sanat çevrelerinin ilgi odağı haline dönüşmüştür. İlk sergiyi kendi çalışmaları ve Can Göknül'in yapıtlarıyla gerçekleştiren Baraz'ın galeri açmadaki amacı; “Avant-garde bir sergileme yeri yaratmak, yetenekli genç kuşak sanatçılarına öncelik tanımak ve Türk plastik sanatları çevresine elden geldiğince katkıda bulunmak”tır (Andak, 1975m: 6; Tansuğ, 1975d: 1-3).

Başlangıçta resim alım-satımını “klasikler” üzerinden yürüten Baraz'ın sanat piyasasının

oluşumuna ve “galericilik olgusu”na getirdiği açılımlar; “eski”nin yanında “çağdaş” resme de yönelmesi, yeni tanınmakta olan isimlere yatırım yapması, sergi broşürü hazırlatarak değerlendirme yazıları yazdırması, sergiler dışında yapıt satın alması, yurtdışı alımlarını gerçekleştirmesi, iş adamlarını bu alana yönlendirmesi olarak sıralanmaktadır (Kahraman, 1987b: 16; Beykal (Çoker), 1987: 8; Madra, 1987: 6; Erzen, 1999: 206). Tanınmış isimlerle yeni kuşak sanatçıları bir araya getiren Yahşi Baraz'ın 1977'de açtığı *Galeri Baraz Koleksiyonu Sergisi*'nde, aralarında Avni Arbaş, Aliye Berger, İbrahim Balaban, Belkıs Taşkıner, Burhan Doğançay, Cihat Burak, Fikret Mualla, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Gündüz Gölönü, Necdet Kalay, Nedim Günsür, Neşet Günal, Nuri İyem, Nurullah Berk, Orhan Peker, Oya Katoğlu, Sabri Berkel, Turgut Zaim, Hüseyin Bilişik, İlhan Berk, Salih Acar'ın da bulunduğu yirmi beş sanatçı yer almış, koleksiyonda yapıtları bulunan Balkan Naci İslimyeli (d.1947), Burhan Uygur (d.1940) ve Komet (d. 1941), mezuniyetleri 1967-1972 yılları arasına rastlayan genç isimler olarak öne çıkmıştır.³⁶ Resim satışına “ticari” mantıkla yaklaştığını ifade eden Baraz, *Ertem Sanat Galerisi* sahibi İrfan Ertem tarafından, 70'lerde sanat piyasası oluşturmayı başarmış tek galerici

olarak tanımlanmıştır (Anonim, 1977c: 7). Yahşi Baraz, 1978'de Chicago'da Carson Priescott'ta açtığı *Çağdaş Türk Resmi* sergisiyle Türkiye sanatının yurtdışı piyasasına açılması yönünde de ilk adımı atmıştır (Madra, 1987: 11).

Bu dönemde öne çıkan bir diğer sergi mekanını, 1976'da Nişantaşı'nda açılan *Maçka Sanat Galerisi*'dir. Galeriyi kardeşi Varlık Sadıkoğlu ile birlikte kuran Rabia Çapa, Batı'da geçerli olan "galerici-sanatçı" ilişkisini model aldıklarını, amaçlarının "kendi galerilerinde sergi açan sanatçıların başka galerilerde sergi açmaması kuralını getirmek" olduğunu açıklamıştır (Anonim, 1996f: 106; Antmen, 2005: 148). Galeride 80'lere kadar, Aliye Berger, Adnan Varınca, Turan Erol, Özdemir Altan, Mübin Orhon, Sabri Berkel, Ömer Uluç, Kuzgun Acar, Komet, Utku Varlık, Mehmet Güteryüz gibi Akademi çıkışlı farklı kuşaktan sanatçıların sergileri yapılmıştır. Yine, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin 1977'de, *1. İstanbul Sanat Bayramı* kapsamında düzenlediği *Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi*, *Maçka Sanat Galerisi*'nde açılmış, sergiye Oktay Günday, Mehmet Nazım, Komet, Attila Bayraktar, Selim Turan, Erol Akyavaş, Mehmet Hanefi Yeter, Adnan Varınca, Hilda Yosmayan, Tiraje Dikmen,

Erdal Alantar, Behçet Safa, Avni Arbaş, Müzehher Bilen, Fikret Mualla, Ömer Kaleşi, Timur Kerim İncedayı, Abidin Dino ve Bilge Alkor katılmıştır (Elibal, 1977i: 6; Özsezgin, 1977b: 19).

1976 yılından başlayarak özel galeri sayısında bir artış yaşanmış, 1977 yılında ekonomide yaşanan inişli çıkışlı gelişmeler sonucunda, toplumdaki gelir dağılımı olumsuz yönde etkilenirken, artan sermaye birikimi sonucu kapitali elinde bulunduran kitlelerin yeni arayışlara yönelmesi söz konusu olmuştur. Hasan Bülent Kahraman'a (1986c: 4) göre 70'lerin "burjuvazi"si, aristokratik bir incelikten geçmemiş olmasına karşın yoğun toplumsal değişim doğrultusunda kendisini yenilemeye ve aşmaya çalışmaktadır ve bunu da antika ve resim alarak gerçekleştirmektedir. Jale Erzen ise yetmişli yılların sonunda, dışarıya açılmaya başlayan yeni bir ekonominin ve endüstriyel üretimin de etkisiyle, özellikle İstanbul'da sanatın daha geniş bir kesimin ilgi alanı olmaya başladığını ifade etmiştir (Erzen, 1999: 206). Böylece, paranın taşınabilir bir nesne olarak değer kazanan sanata yatırılıyor olması, sanat yapıtını bir "meta" haline getirirken, özellikle hayatta olmayan, kamuoyunca iyi tanınan, adı bilinen sanatçıların resimlerine karşı bir

talep oluşmuştur (Duru, 1978b: 30; Baraz-Şenyapılı, 1986: 19).

Öte yandan, galeri sayısının artışı ile sanat izleyicisinin ve sergilerin artışı arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmektedir (Duru, 1978b: 30; Berk-Özsezgin, 1983: 120). Nitekim, Melda Kaptana ve Yahşi Baraz, Aydın Cumalı gibi galericiler de 70'lerde satışın artmasında özel galerileri temel etken olarak görmekte ve alıcı kesimin bilinçlenmesinde kendilerinin önemli katkıları olduğunu vurgulamaktadırlar (Ahmet Köksal, 1978a: 21; Tanaltay, 1995: 68-69).³⁷ Aydın Cumalı, sanat galerilerinin, resim satışının artmasında ve piyasasının oluşmasındaki rolünü şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben, eşim Nazan ile birlikte Ali Çelebi'nin evine 1974 senesinde gittim. 7. katta bir daire. 35 tane yapıtı vardı. “Ne kadar?” diye sordum. “Bin lira” dedi. Eğer 35 bin lira verseydim resimlerin hepsini satın alırdım. Ses çıkarmamam üzerine “pahalı mı?” dedi. “Ali Bey, dedim, ben sizi biliyorum, ondan geldim. Yalnız sizin 5 resminizi konsinye alacağım. 3-4 ay sizi tanıtacağım. Kasım ayında da serginizi açacağım. Ben bu resimlerin fiyatlarını da tespit ederim.” dedim. İki gün sonra da Ali Çelebi'yi telefonla galeriye davet ettim. İki resim karşılığı olarak bankada Ali Çelebi'ye 8750 lira ödedim. “Allah mı seni bana yolladı, oğlum” dedi. Resimleri de alan Hayri Bingöl'dür. Böylece evinden bin liraya resim satabilen Ali Çelebi'nin resmini değerlendirmiş oldum.”

Cumalı'ya göre, 76-80 arası resim piyasası canlanmış, yapıtların değerleri artmış, satış oranı yükselmiştir (Tanaltay, 1995: 68-69). Cumalı'nın değerlendirmesi bir ölçüde “Türkiye'de bir iç pazar oluşmaya başladı” anlamına gelmektedir. Yurtdışı piyasasına girmek içinse henüz ortam hazır değildir. Baraz'a göre İtalya, İspanya, Yugoslavya, Fransa, Almanya, Hollanda gibi Avrupa ülkeleri resmi bir ihraç malı olarak görmekte, ticarete yönelik resimler yapılmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'nin, uluslararası piyasada varlık gösterebilmesi için zamana gereksinim vardır (Ahmet Köksal, 1978a: 21).

Sonuç olarak 1970'lerin sonlarına doğru sayıları artan özel galeriler, değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi ve sanat piyasasının oluşmasında önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Madra, 1987: 7; Özsezgin, 1999: 51). Özellikle bazı galeriler her kuşaktan sanatçının sergisini açarak, antika değeri kazanmış eski resimlerin pazarlanmasında, yaşayan sanatçıların gündeme getirilmesinde aktif rol oynamıştır (Bek, 2000: 36). Beral Madra'ya göre yaşayan sanatçıların resimlerinin değer kazanmasında bir diğer etken Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun ölümünün ardından yapıtlarının değerinin yükselmesi olmuştur. Bu anlamda 1975 yılı bir dönüm noktasıdır ve o güne

kadar eski resim koleksiyonu yapanlar bir sanatçının ölümünden sonra resimlerinin yükselen değerini görmeleri üzerine yaşayan sanatçılara yönelmişlerdir. Böylece resim piyasasının hareketlenmesine yol açmışlardır. (Madra, 1988: 31).

Özel sanat galerilerinin sayısının artmaya başlaması, dönemin ekonomik durumunun olumlu yönde değerlendirilmesi sonucunda koleksiyonculuk fikrinin oluşmasına da etki etmiştir. Özellikle 70'lerin sonlarına doğru ekonominin dünyadaki gelişmelere paralel olarak bir kriz ortamında oluşu nedeniyle yeni yatırım alanları peşinde olan sermayeye sanat alanına yatırım yapma fikrini veren ve bu anlayışı yerleştiren dönemin sanat bilincine sahip galericileri olmuştur (Madra, 1987: 7). Böylece, 1970'lerin sonlarına doğru galerilerin sayısının artmasıyla birlikte, resme olan ilgi ve satışlar da artmış, gerek özel zevk, gerek yatırım amacıyla koleksiyonculuk olgusu yaygınlaşmıştır (Baraz-Şenyapılı, 1986: 19; Madra, 1987: 10; Akkoyunlu, 2003: 28).

5.5. KOLEKSİYONCULUK OLGUSU

Türkiye'de koleksiyon oluşturma amacıyla yapıt biriktirme girişimleri, 1970'lere kadar müze,

devlet kuruluşları, bankalar ve kısmen de özel girişimciler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Üstünipek, 1998: 188-195). Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, Garanti, Ziraat Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası, Merkez Bankası gibi yarı resmi ve özel bankalar, sergi sayısının artması ile kişisel çabaların öne çıktığı bu yıllarda koleksiyonlarına genç sanatçıların yapıtlarını da katmaya başlamış, özel sermayenin güçlenmesiyle birlikte Koç, Sabancı gibi işadamları ve büyük sanayi kuruluşlarının sahipleri sanat yapıtı biriktirmenin önemli bir reklam ve saygınlık aracı olduğunu fark etmişlerdir. Öte yandan önceki yıllara oranla özel koleksiyoncu sayısı artmış Ali Koçman, Yahşi Baraz, Sema-Barbaros Çağa, Sabahattin-Nebahat Ergi, Jale Yasan gibi bu işi meslek edinen isimler öne çıkmaya başlamıştır.

5.5.1. RESMİ KURUMLARA AİT KOLEKSİYONLARIN DURUMU

Bu dönemde devletin koleksiyonculuk konusundaki çalışmaları 70'li yılların sonlarına kadar tek plastik sanatlar müzesi olma özelliğini koruyan İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ne yine Devlet sergilerinden alınan yapıtlarla sınırlıdır.

Üstelik müze 1976-1980 yılları arasında kapalı tutulduğu için var olan koleksiyonun tanıtılması ve zenginleştirilmesi işlevi gereğince yerine getirilememiştir (Özsezgin, 1975a: 41; 1976c: 31; Üstünipek, 1998: 152).

Ankara'da ise 70'lerin sonlarına kadar bir müze kurma düşüncesi ile çeşitli kurumlardan yapıt toplama çalışmaları sürdürülürken, Adnan Ötüken tarafından 1946 yılında kurulan Milli Kütüphane'de, okuma hizmeti ve konferans, konser, açık oturum, sergiler gibi kültür etkinliklerinin yanı sıra, sergilerden satın alınan yapıtlarla bin yüz elli dört adet yapıtın bulunduğu bir koleksiyon oluşturulduğu bilinmektedir. Milli Kütüphane koleksiyonu ile ilgili 1971 tarihinde çıkarılan bir yayında, koleksiyonda yapıtları bulunan sanatçıların listesi verilmiş, bu listede yer alan isimlerin büyük bir bölümünün Cumhuriyet'in erken dönemi sanatçılarından oluştuğu görülmüştür (Borcaklı, 1971: 29).

5.5.2. BANKA VE ÖZEL SEKTÖR KOLEKSİYONLARI

Türkiye'de bankaların sanata destek verme amacıyla koleksiyon oluşturma çabaları 1920'li yılların ortalarından itibaren başlamıştır. 1926'da

kurulan Ziraat Bankası, aynı yıl yapıt alımlarına başlamış, onu 1930'lu yıllarda Merkez Bankası izlemiştir. Türkiye İş Bankası ise kurulduğu yıl olan 1924'ten itibaren sanata destek vermeyi ilke edinmiş, 1940 yılında alınan üç adet resimle yapıt biriktirme yolundaki ilk adımlarını atmıştır. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946) ve Akbank (1948) koleksiyon yapma geleneğini sürdüren diğer bankalar olmuştur (Üstünipek, 1998: 116; Özsezgin, 2002a: 17, 25, 57, 65, 81). Ağırlıklı olarak dönemin çağdaş sanatçılarının atölyeleri ya da sergilerden alınan sanat yapıtları tercih edilse de, belli bir piyasa etkinliğine kaynak oluşturması ve firma koleksiyonculuğunun ilk örneklerini oluşturmaları bakımından bankaların bu girişimi önemli bulunmuştur (Üstünipek, 1998: 149).

Sözü edilen resmi ve özel bankalar, koleksiyon oluşturma amacıyla sanat yapıtı alma etkinliğini 70'li yıllarda da sürdürmüştür. Özellikle Türkiye İş Bankası, düzenlediği sergiler ve zenginleşen koleksiyonuyla 70'lerin dikkat çekici bankaları arasında yer almıştır (Üren, 1971: 4-5; İslimyeli, 1971ç: 6-9; Dayımoğlu, 1971: 23). İş Bankası'nın yapıt seçimi konusundaki çizgisi birkaç istisna dışında 80'lere kadar çok fazla

değişmemiştir. Koleksiyonda; Cevat Dereli, Ali Çelebi, Mahmut Cuda, Turgut Zaim, Cemal Tollu, İhsan Cemal Karaburçak, Edip Hakkı Köseoğlu, Eşref Üren, Fikret Mualla gibi sanatçıların yanı sıra, yaşları elli-altmış beş arası değişen yakın dönem ressamı yer almış, örneğin; Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cihat Burak, Nuri İyem, Orhan Peker, Turan Erol, İbrahim Balaban, Neşet Günel, Abidin Dino, Avni Arbaş bu gruba girmiştir.

Yapıt biriktirme girişimlerini 1948'de başlatan Akbank ise, 1976'da Osmanbey şubesindeki galerisinde açtığı *50 Örnekle 40 Türk Ressamı* başlıklı sergisinde Salih Acar, Hoca Ali Rıza, Şeref Akdik, İbrahim Çallı, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi sanatçıların yapıtlarına yer vermiş, 1977'de üç adet Hikmet Onat resminin alınmasıyla koleksiyonunu genişletme çalışmalarına hız kazanmıştır (Anonim, 1976şşş: 6; Gören, 1998: 16). Öte yandan, 1979'da Bebek'te açılan *Akbank Koleksiyonundan Seçmeler* sergisinde Bedri Rahmi Eyüboğlu, Ali Avni Çelebi, Fikret Mualla gibi tanınmış sanatçıların yanı sıra Zeynep Yüksel, Kazım Arısan, Nihat Aybars gibi ismi çok fazla bilinmeyen sanatçılara da yer verildiği görülmüştür (Alparslan, 1979a: 8).

Bankaların, 70'lerin ortalarına kadarki dönemde üstlendikleri işlevi önemli bulan Nurullah Berk, 1973 tarihli "Bir Koleksiyon Üstüne Düşünceler" başlıklı yazısında, yurtdışındaki sisteme işaret ederek:

"Sizin memleketinizde devletin her şehrinde müzeleri, tiyatroları, operaları, konservatuarları var. Sanat bütçesi milyarları bulur. Sizin memleketinizde büyük koleksiyoncular var, onlar da Rembrandt'ın ya da Cézanne'ın bir tablosuna milyarlar döker. Sizin memleketinizde her ay yayımlanan sanat kitapları bir kitaplığı dolduracak kadar çok. Sanat dergileriniz tümen tümen. Sokakta geçen adam her an resimle, heykelle baş başadır. Onun için sizin memleketinizde bankalar banka işleriyle uğraşır"

demiş, Türkiye koşullarında bankaların sanata destek verme konusundaki rolüne işaret etmiştir (Berk, 1973a: 25-26).

1970'li yılların sonunda Eşref Üren'in yapıtlarının önemli bir bölümünün Türkiye İş Bankası'na devredilmesi, sanatçıların bankaları güvenilir kurumlar olarak gördüğünün bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Özsegin, 2002a: 9). Öte yandan Yapı Kredi Bankası, Ziraat Bankası, Emlak Kredi Bankası, Akbank gibi bankalar düzenledikleri yarışmalı sergiler, hazırladıkları sanat takvimleri ve şubelerine astıkları resimler

nedeniyle dönem içerisinde sanata destek veren kurumlar olarak anılmıştır (İslimyeli, 1970a: 19).

Koleksiyonculuk bilincinin oluşmasında özel sektörün de önemli bir katkısı olmuştur. 1960'lardan itibaren güçlenmeye başlayan özel sektör, 70'lerde sanata destek veren kurumlar olma özelliğini korumuştur (Aksel, 1986: 15). Özel sektörün sanata verdiği desteğin ilk örneklerinden olan ve başlangıçta Ege Bölgesi çapında düzenlenen *DYO Resim Yarışması* (1967-), 1973 yılında Cumhuriyet'in 50. Yılı nedeniyle yurt çapında düzenlenen bir etkinlik olmuş, yarışmada ödül alan yapıtlar Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Koleksiyonu'na alınmıştır (Üstünipek, 1999: 195). Beyoğlu'nda açılan *Vakko Sanat Galerisi* ise özel sektörün sanata desteğine bir başka örnektir (Üstünipek, 1999: 195). Özel sektörün girişimleri, *Ankara Sanat* gibi dönemin sanat dergilerinde de şu sözlerle teşvik edilmiştir:

“Çağımızın en sağlam, şaşmaz reklam ve propaganda yolu, sanattan geçiyor bugün. Özel sektörün bu konuyu derinliğine incelemesi, önce kendi yararına olacak ve iyi vatandaşlık görevi de bununla birlikte yürüyerek memleketimiz sanatı çok şey kazanacaktır” (İslimyeli, 1974a: 4; Üstünipek, 1999: 195).

Öte yandan, 60'lı yıllarda, Koç ve Sabancı gibi iş adamlarının holdingleşme girişimlerinde bulunması, ülkede sermaye birikimi yüksek bir kesimin ortaya çıkması anlamına gelmiş, uluslararası ticari bağlantılarda bulunan özel sermaye, Batı'da sanat yapıtı koleksiyonuna sahip olmanın önemli bir yatırım ve reklam aracı olarak görüldüğünü fark etmiş, firmaları için yapıt satın almaya ve sanat ortamına farklı biçimlerde destek olmaya başlamışlardır (Üstünipek, 1998: 140, 150).

Nitekim Sabancı, önceleri kişisel merakla yapıt biriktirmeye başladığını, 70'li yıllarda babasından kalma antika eşyaların değerini öğrenmek için başvurduğu Raffi Portakal'ın önerileriyle Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyit, Halife Abdülmecid Efendi, Hikmet Onat, İbrahim Çallı gibi ressamların yapıtlarını satın almaya yöneldiğini, böylece zaman içinde bilinçli bir koleksiyoncuya dönüştüğünü ifade etmiştir (Sabancı, 2002: 6).

5.5.3. ÖZEL KOLEKSİYONLAR

Özel koleksiyonculuk konusunda, 1950'li yıllarda doğrudan sanatçıdan yapıt satın alan, izlenimci kuşağın tanınmış sanatçılara ait yapıtları

biriktiren Kemal Erhan öncü isimlerden biri olarak anılmaktadır (Üstünipek, 1998: 132). 50'lerden itibaren koleksiyon yapmaya başlayan diğer isimler arasında Fikret Adil, Ali Koçman, Süleyman Nazif Baydar da bulunmaktadır (Üstünipek, 1998: 152).

70'li yıllarda koleksiyon yapma girişiminde bulunan isimlerin çoğaldığı gözlenmiştir. Bu isimlerden Mustafa Taviloğlu, 1972'de resim almaya başlamasının bilinçli bir hareket olmadığını, yalnızca merak duyduğu için yakın çevrelerinden yapıt satın aldığını ifade etmiştir. Taviloğlu'na göre bunun nedeni, o yıllarda henüz resim piyasasından söz edilmemesi ve resmin bir yatırım aracı olarak görülmemesidir (Taviloğlu, 1997: v). Yalnızca Türk sanatçıların yapıtlarından oluşan koleksiyonda, Zeki Faik İzer, Fikret Mualla, Komet, Burhan Uygur, İbrahim Safi, Cihat Burak, Necdet Kalay, Orhan Peker, Ali Avni Çelebi, Avni Lifij gibi farklı kuşaktan sanatçılar yer almıştır (Edgü, 1997: vii).

1972 yılında yapıt biriktirmeye başlayan Sema ve Barbaros Çağa'nın koleksiyonu ise, Cevat Dereli'nin önerileri doğrultusunda oluşmaya başlamış, başlangıcından itibaren galerilere yönelindikleri görülmüştür. Bunun bilinçli

bir eylem olduğunu belirtilirken, sanatçı seçiminde hayatta olmayanlara öncelik verilmesinin, "değer" kazanma olasılıklarının göz önünde bulundurulmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir (Özsezgin, 2002b: 38-39). Koleksiyonda Hamit Görele, Halil Dikmen, Turgut Zaim, Sabri Berkel, Naci Kalmukoğlu, Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi, Cevat Dereli, Adnan Varınca, Nuri İyem, Neşet Günel, Adnan Turani, Adnan Çoker, Özdemir Altan, Burhan Doğançay, Ömer Uluç, Erol Akyavaş, Burhan Uygur, Komet, Güngör Taner, Adem Genç, Zekai Ormancı, Yusuf Taktak gibi farklı kuşaktan sanatçıların yapıtları yer almıştır (Özsezgin, 2002b: 40-49).

Bu dönemde adı geçen bir diğer koleksiyoncu ressam Jale Yasan'dır. 1979'da *Taksim Sanat Galerisi*'nde açılan *Jale Yasan Koleksiyonu* sergisi, doğum tarihleri 1881 ile 1950 yılları arasında değişen altmış üç ressamdan derlenmiş yüz yedi yapıtı içermesi ve koleksiyonunun niteliği konusunda fikir vermesi açısından önemlidir. Sergide, Nazmi Ziya Güran, İbrahim Çallı, Eşref Üren, Elif Naci, Şeref Akdik gibi erken dönem sanatçılarının yanı sıra Adnan Çoker, Mustafa Esirkuş, Mustafa Pilevneli, Mustafa Aslıer, Orhan Peker, Gündüz Gölönü, Burhan Uygur, Utku Varlık gibi yakın

dönemden sanatçılar da yer almıştır (Ahmet Köksal, 1979: 26). Bu dönemde koleksiyon yaptığı bilinen diğer isimler Nurettin Koçak, Erol Aksoy, Feyyaz Berker'dir (Üstünipek, 1998: 178).

5.5.4. KOLEKSİYONCULARIN SEÇİMİ

70'li yıllarda koleksiyoncuların özellikle izlenimci kuşağa yoğun ilgi gösterdiği, Çallı ve kuşağının yapıtlarının yüksek fiyatlar karşılığında satıldığı yönündeki görüşler yaygındır (Özsezgin, 1980ş: 7; İskender, (1983) 2002a: 1696). Ahmet Köksal'a (1978a: 20) göre, 1970'lerin sonlarına gelindiğinde bilinçli bir biçimde resim satın alan yaklaşık elli koleksiyoncu vardır. Koleksiyoncuların genel tercihi ise, çoğunlukla peyzaj, natürmort, portre, figüratif resimler gibi rahat ilişki kurulabilen, göze hitap eden yapıtlardır. Bu anlamda; Hoca Ali Rıza, Osman Hamdi, Hüseyin Zekai Paşa, Süleyman Seyit, Avni Lifij, Sami Yetik, Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran gibi Cumhuriyet'in erken dönemlerinde etkinlik gösteren sanatçılara ilgi fazladır. Nitekim, Türkiye İş Bankası'nın 1971'de açtığı *Koleksiyondan Seçmeler* sergisinde, Köksal'ın sözünü ettiği kuşaktan sanatçılar ağırlıktadır. İlgililere, “günümüz sanatçılarından neden kimse yok?” diye sorulduğunda

ise, “biz anlamıyoruz, bize sanatçı seçiminde yardımcı olunuz?” yanıtı alınmıştır (Üren, 1971: 4-5; İslimyeli, 1971ç: 6-9).

Özel galerilerin sayısının artmasıyla birlikte, koleksiyonerlerin 70'lerin genç sanatçı kuşağına da ilgi duymaya başladığı, ancak bu ilginin sınırlı ölçülerde kaldığı görülmüştür.³⁸ Bu anlamda, koleksiyoncuların çoğunlukla, klasik-izlenimci ya da Cumhuriyet döneminin olgun kuşak sanatçılarına yönelmesinin, yaşayan sanata yeterli ilgiyi göstermemesinin nedenini, danışman kullanmalarına ve bu konuda bilgi sahibi olan galericilerle ilişki kurmamalarına bağlayan Yahşi Baraz, 1970-1980 yılları arasında gerçek anlamda bilinçli bir koleksiyonculuktan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir (Madra, 1987: 8).

5.6. SANATÇI BİRLİKLERİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Sanatçıların bir araya gelerek grup oluşturma eylemlerinin 1970'li yıllarda ve daha sonraki dönemde azalmasına karşın, ortak anlayışlardan çok ortak amaçlar etrafında toplanan sanatçılar, meslek dayanışmasını öngören, böylece kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişki kurabilme

olanağı sağlayan örgütlenmelere gitmişlerdir (Özsezgin, 1999: 83-84). 1970'li yıllarda, Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği (1970), Suluboya Ressamlar Grubu (1970), Ankara Kadın Ressamlar Derneği (1970), Altılar Grubu (1970), Görsel Sanatçılar Derneği (1975), Türkiye Muharipler Derneği Plastik Sanatlar Kolu (1976), Sanat Tanımı Topluluğu (STT/1977-1985), Maltepe Ressamları (1979) gibi dernek kurma ve gruplaşma çabaları olmakla birlikte çoğunluğu, sanat ortamının gündemini etkileyecek, buldukları kentin sanat çevrelerini hareketlendirecek bir etki yaratamamıştır (Gören, 1998: 21).

5.6.1. BİRLEŞMİŞ RESSAMLAR VE HEYKELTIRAŞLAR DERNEĞİ: 1970

Turan Erol, Fethi Arda, Nuri Abaç, Şamil Akın, Hamiye Çolakoğlu ve Aslan Gündaş'ın girişimleriyle 1970'te kurulan Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği'nin amacı; ressam ve heykeltıraşlar ağırlıkta olmak üzere, plastik sanatlar sanatçıları bir çatı altında toplamak, yurt içinde ve yurtdışında sergiler açmak, sanatçılarla halkı yakınlaştırmak, gazete çıkararak sanat bilincini yaygınlaştırmak olarak açıklanmıştır (Kahramankaptan, 1997: 220).³⁹

Konferanslar düzenleyen, Ankara'da Devlet Güzel Sanatlar Galerisi, Fransız Kültür Merkezi ve Ziraat Bankası Genel Müdürlük Binası'nda karma sergiler açan, gezici sergilerle başka illere ulaşmayı hedefleyen derneğin bir diğer etkinliği, indirimli satış olanağı tanıyan sergilerle gelir düzeyi düşük kesimlerin resim almasını kolaylaştırmaktır (Anonim, 1971hh: 4; Tarkan, 1976a: 8). Dernek, 1971-1974 yılları arasında *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi* adlı bir de yayın çıkarmıştır.⁴⁰

Çok sayıda sanatçının üye olduğu ve 2000 yılında *30. Yıl Sergisi*'ni gerçekleştiren Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği,⁴¹ 70'li yıllarda Ankara'daki sanat ortamının hareketlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

5.6.2. GÖRSEL SANATÇILAR DERNEĞİ: 1975

Bir diğer oluşum, Görsel Sanatçılar Derneği ise, 1975'te, bağımsız sanatçılar, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu, Atatürk Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü öğretim üyelerinden on yedi sanatçının bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Derneğin amacı; sanatın ve sanatçının onurunu korumak, haklarını savunmak, aralarında dayanışmayı sağlamak,

görsel sanatların çağdaş gelişimine katkıda bulunmak, galeriler açmak, seminer, açık oturum, konferans, yarışmalar düzenlemek, sanatçı, toplum, devlet ilişkisindeki gerekli çabaları ve örgütlenmeleri gerçekleştirmek olarak açıklanmıştır (Anonim, 1975ççç: 31; Anonim, 1976ş: 171).

Derneğin ilk etkinliği, merkez binaları olan Yılmazlar Pasajı'nda, derneğe ait olan galeride düzenlenen karma sergi olmuştur (Anonim, 1975nnnnn: 7). Dernek kurucuları ve çağrılı sanatçıların katılımıyla gerçekleştirilen sergide resim, heykel, seramik, fotoğraf ve diğer sanatsal ifade biçimlerine yer verilmiş, sergi nedeniyle hazırlanan davetiyelerde derneğin izleyeceği politika şu sözlerle anlatılmıştır:

“Günümüzün mutlak sorunlarından biri sanatçının yaşam koşulları ve yasal haklarıdır. Sanatçı, halkın yaşamını, heyecanını, ezgisini, soluk alışını yansıtır. Halkına yol gösterir ve sürüklerken sınırlı yasal haklar içinde en zor yaşam koşullarıyla karşı karşıyadır. İşte bu sorunları çözmek için tüm İstanbul görsel sanatçılarını içermek üzere bir harekete girişilmiş, girişimci kurul tüm işlemleri tamamlamıştır. Konferanslar, açıkoturumlar, sempozyumlar, kişisel veya toplu sergiler düzenleyerek, sanatın sevilmesini, yayılmasını ve kamuoyu yaratmasını sağlayacak ve sanatçının bütün yasal haklarını savunacak olan bu girişimin ilk uğraşı olarak böyle bir toplu sergi sunulmaktadır” (Anonim, 1976k: 7; Anonim, 1976ö: 6)

Nitekim, 1979 yılının Şubat ayında dernek tarafından yapılan bir açıklamada, hangi alandan olursa olsun tüm sanatçıların 11.7.1978 tarihli ve 16343 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanan karar gereği, Sosyal Sigorta Haklarından yararlanabilecekleri duyurulmuş, sanatçıların vakit geçirmeden başvurmaları gerektiği belirtilmiştir (Anonim, 1979h: 87).

Adını, her yıl gerçekleştirdiği, geleneksel hale gelen *Mayıs Sergileri*'nin yanı sıra, ilkinin 1976'da *Yılın Genç Sanatçıları*⁴² adı altında düzenlediği yarışmalı sergilerle duyuran Görsel Sanatçılar Derneği, özellikle muhalif tavrıyla ve politik duruşuyla öne çıkmıştır. Nitekim, 1976'da *Antalya Sanat Festivali*'ne katılan dernek sanatçıları, yapıtlarının saldırıya uğraması sonucu bir bildiri hazırlayarak durumu protesto etmiş, 1979'da artan olayları ve iktidarın tutumunu ele alan bir açıklamada,⁴³ 141. ve 142. maddeler ile benzer yasaların kaldırılmasını talep etmiş, kitle örgütlerinin kapatılması kararını eleştirmişlerdir. Yine, 1980 yılında kırk birincisi gerçekleştirilen *Devlet Resim ve Heykel Sergisi*'ne, yaşanan olumsuzluklardan dolayı dernek olarak katılmama kararı aldıklarını bir bildiriyle basına duyurmuşlar, bildiride; “Kültür Bakanı'nın antidemokratik,

sansürcü, baskıcı uygulamaları, yasaklamaları, görevden alma ve kültür merkezlerini sanat yapıtları yerine posterlerle donatma gibi ustalıkları iyice biliniyor. Böylesi bir kültür politikası aynı zamanda çağdışı bir dünya görüşünün ideolog ve kuramcılarının ürünleridir” denilmiştir (Anonim, 1980d: 7; Anonim, 1980h: 14)

Olaylar karşısında tepkilerini dile getirmenin yanı sıra güncel sorunların tartışıldığı ortamlar da hazırlayan Görsel Sanatçılar Derneği'nin, 13 Aralık 1978'de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde düzenlediği *Günümüz Türkiye'sinde Devlet ve Görsel Sanatlar İlişkileri* konulu açık oturum, geçen sekiz yılın değerlendirmesinin yapılmasına, kültür – sanat sorunlarının yeniden dile getirilmesine zemin oluşturmuştur. Özer Kabaş tarafından yönetilen oturuma konuşmacı olarak Özdemir Altan (İDGSA), Hüsamettin Koçan (İDTGSYO), Tan Oral, Hilmi Yavuz ve Mümtaz Yener katılmıştır (Koçak, 1979: 4-8).

Konuşmacılardan Hilmi Yavuz ve Tan Oral, sanatçının devletin belirlediği kültür politikalarından uzak durmasının ve resmi kanallar dışında oluşturulan “demokratik kuruluşlar”da yer almasının doğru olacağı görüşündedir. Yavuz,

devletten beklentisi olan sanatçının, bağımlı hale geleceğini ve yaratıcılığını kaybedeceğini düşünürken, Oral devletin sanat yapıtlarına karşı olan tavrının değişmesi gerektiğini, sansür uygulamasının kaldırılmasının “özgürleşme” yolunu açacağını ifade etmiştir. Oturuma Akademi sözcüsü olarak katılan Özdemir Altan ve Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu temsilcisi olan Hüsamettin Koçan ise, resim ve heykel sanatının gelişiminin devletin sağlayacağı katkılara bağlı olduğuna işaret etmiştir. Sorunların çözümlenemeyişinin Türkiye'nin genel sıkıntısından kaynaklandığını vurgulayan Altan, ödeneklerin kısıtlı olduğunu, kararların günü birlik alındığını ve her yönetimle birlikte değiştiğini belirtmiş, Koçan da vergi yasası ve resmi kurumlara alınan yapıtlara değinmiştir. Mümtaz Yener ise sanatçının kişisel uğraşı, yeteneği ölçüsünde sorunların üstesinden gelebileceğini, devletin bu anlamda ona zarar vermenin ve engellemenin dışında etkisi olamayacağını öne sürmüştür (Koçak, 1979: 4-8).

Görsel Sanatçılar Derneği'nin 27 Mart 1979'da Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlediği bir başka açık oturum, devlete ait kurumlar ve özel kuruluşlara sanat yapıtı konulması konusunu tartışmaya yöneliktir. Erol Eti'nin başkanlığını

yürüttüğü oturuma Hüseyin Gezer, Mustafa Aslier, Orhan Taylan, mimar Maruf Önal, mimar Abdurrahman Hancı konuşmacı olarak katılmışlardır. Genel kanı, devletin kültür-sanat politikalarının sanat ortamına katkı getirmekten uzak olduğu yönündedir. Nitekim; kamu yapılarında sanat yapıtlarının bulundurulmasına ilişkin, uygulamada bir sıkıntı yaşandığına dikkat çeken Hüseyin Gezer, devletin sanata bütçe ayırma konusunda duyarlı davranmadığını belirtmiştir. Orhan Taylan ise, gelinen noktada, Cumhuriyet'in erken dönemlerinden 1970'lere kadar geçen sürede "bürokrat, rejim yanlısı sanatçı" kimliğinden "demokrat, bağımsız, örgütlü" sanatçı kimliğine doğru bir geçiş yaşandığını, Görsel Sanatçılar Derneği'nin bu kimliğe sahip sanatçılar tarafından temsil edildiğini ifade etmiştir. Taylan'a göre, kamu binalarında yapıt bulundurmanın, sanatın toplumsallaşmasında, sanat eğitimi ve bilincinin kazandırılmasında önemli bir rolü vardır. Bir diğer konuşmacı olan Mustafa Aslier de, sanat yapıtlarının yalnızca kamu binalarında değil, toplumla iletişime geçebileceği her ortamda, mekanda bulundurulması gerektiğini, sanat eğitiminin bu şekilde kalıcı ve sürekli hale getirilebileceğini belirtmiştir. Benzer bir görüş, mimar Abdurrahman Hancı tarafından

da dile getirilmiş, Hancı, mimarının – görsel sanatlarla bir bütün olarak algılanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Maruf Önal ise mimarının yasalar ve örgütlenme açısından görsel sanatlara göre daha iyi bir durumda olduğu görüşünü ileri sürmüş, tüm katılımcılar Görsel Sanatçılar Derneği'nin bu anlamda önemli bir oluşum gerçekleştirdiğini ifade etmişlerdir (Taktak, 1979: 20-22).

Derneğin kurucu üyelerinden olan ve bir dönem başkanlığını yürüten Cihat Aral, Türkiye'nin güncel sorunlarına karşı gösterdikleri bu duyarlılığın, derneğin "demokratik, özgürlükçü" yapısından kaynaklandığına işaret etmiştir. Aral'a göre; bir araya gelişlerindeki amaç, toplumun bireyleri olarak gelişen olaylara karşı kolektif bir bilinç oluşturmak, yabancılaşmayı önlemektir. Bunu yaparken bireysel ifadelerle müdahale edilmediğini, her sanatçının kendi sanat prensibi içinde hareket ettiğini belirtmiştir.⁴⁴ Şükrü Aysan da kendisiyle yapılan görüşmede, Görsel Sanatçılar Derneği'nde kavramsal sanatla uğraşmasına karşın bir dönem derneğin yönetim kurulunda yer aldığını ifade etmiş, sanat dili ne olursa olsun tüm sanatçıların özünde "solcu/ilerici" ideolojiyi benimsediğini, bu ortak paydada bir araya geldiklerini ifade etmiştir.⁴⁵

5.6.3. SANAT TANIMI TOPLULUĞU (STT): 1977-87

1977 yılında Şükrü Aysan, Serhat Kiraz, Ahmet Öktem ve Avni Yamaner'in bir araya gelerek oluşturdukları Sanat Tanımı Topluluğu, sanat anlayışları ortak olan sanatçıların birlikteliğinden ortaya çıkmıştır (Atakan, 1995: 108). Şükrü Aysan, STT'nin kurulma amacını; "bu bir araya gelme o günlerdeki sanat anlayışının belirsizliğine, tuval yüzeyinde anlatımcı dışavurumcu öğelerin hayli geçerli olduğu döneme bir tepki oluşturabilmenin yönlendirmesi olarak düşünülebilir" sözleriyle ifade etmiştir (Aysan, 1982: 24).

Sanatın doğası/yapısı üzerine düşündürmeyi görsel algının önünde tutan STT'nin bir diğer amacı, dönemin politik söyleme dayalı, öykünmecî resim anlayışını kırmak, sanatı aracısız kılmaktır (Aysan, 1982: 24). Bir başka deyişle, sanat yapıtının çağrıştırdıklarını değil, kendisini görünür kılmaktır. Batıdaki Sanat ve Dil (Art&Language) topluluğuyla benzer özellikler taşıyan STT, sanat araştırmalarını Marcel Duchamp'ın düşüncelerinde temellendirmiş, Sol Lewitt, Joseph Kosuth gibi kavramsal sanatçıların metinlerinden yaptıkları çevirilerle sanatın

çözümlemesi yönünde tartışmalar başlatmışlardır (Atakan, 1998: 14).

Topluluğun 1978 yılında, *İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi*'nde, Serhat Kiraz, Şükrü Aysan, Ahmet Öktem, İsmail Saray ve Alpaslan Baloğlu'nun⁴⁶ katılımıyla gerçekleştirdiği ilk sergi, "çözümlemeci/minimalist/kavramsal" yaklaşımların bir yansıması biçimindedir. İkinci sergi ise, 22 Mart-5 Nisan 1980 tarihleri arasında *İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi*'nde gerçekleştirilmiş, sergi için hazırlanan otuz iki sayfalık *Sanat Olarak Betik*'te, sanat üzerine yazılmış metinler ile sanat nesnesi olarak metinler ve katılan dört sanatçıya ait birer sayfa yer almıştır. Bu gösterim biçimi, sanat yapıtının metalaşmasına karşı tavır alan kimi söylemleri de destekler niteliktedir. Nitekim, henüz oluşum aşamasında bulunan "sanat piyasası"na eleştirel bir bakışla yaklaşan Canan Beykal (Çoker), ilk serginin ardından yaptığı değerlendirmede, sergide yer alan çalışmaların günün koşulları da göz önüne alındığında satın alınabilir bir nitelik taşımadığını ifade etmiştir. Beykal (Çoker), konuyla ilgili görüşlerini:

"Bu tür yapıtların pazarlamasının yapılmadığını iddia etmiyoruz. Ancak Türkiye sanat ortamının alışılmışlık ve

koşullanmışlığının bu sanatçılara henüz etkisini duymadığını göstermektedir. Pazarlaması olmayan bu tür sanat yapıtlarına kuşkuyla bakan eleştirmenler, ancak kurallı bozduklarından dolayı kınayabilirler”

biçiminde açıklamıştır (Beykal (Çoker), 1979: 13). Aynı şekilde, Şükrü Aysan da eğilimlerinin, “satın alınabilir bir sanat nesnesi oluşturmak yerine sanatsal ortamın boyutlarını genişletebilecek bir etkinlik içinde yer almak” olduğunu belirtmiştir (Aysan, 1982: 24). Aysan’a göre, STT, Türkiye’de bir çeşit kavramsal sanatın eğitimini veren, ama okul dışında da sanatçıların çalıştıkları bir ortam oluşturmuştur.⁴⁷

5.7. SANAT DERGİLERİ

70’li yıllarda, sayfalarında kültür-sanat olaylarına yer veren sınırlı sayıda yayın vardır. *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Yeni Ortam*, *Politika*, *Milliyet* gibi gazetelerde sanat etkinliklerinin yanı sıra, gündemdeki tartışmalara da yer verilmiş, edebiyat ağırlıklı olmalarına karşın *Varlık*, *Özgür İnsan*, *Yansıma*, *Yeni Dergi*, *Oluşum* vb. dergilerde, Nurullah Berk, İsmail Altınok, Fahir Aksoy, Turan Erol, Cemil Eren, Ahmet Köksal, Özer Kabaş, Kaya Özsegin, Nurullah Berk, Sezer Tansuğ’un yorum ve eleştirileri yayımlanmıştır. Yine *Varlık Yıllıkları*, tiyatro,

müzik, sinema, edebiyat, plastik sanatlar alanlarında geçen bir yılın değerlendirilmesinin yapıldığı bir yayındır ve plastik sanatlar konusunu Nurullah Berk ve Adnan Turani ele almıştır.

Öte yandan 70’li yıllarda süreli sanat yayınlarının sayısının arttığı gözlenmiştir. 60’lı yıllarda yayımlanmaya başlanan Ankara Sanat’ın yanı sıra, 70’lerin hemen başlarında önce Akbank *Türkiyemiz* adı altında bir dergi çıkarmaya başlamış, onu 1974’te *Sanat Dünyamız* ile Yapı ve Kredi Bankası izlemiştir. Her iki dergide de, ulusal kültür varlıklarının tanıtımına öncelik verilmiş, sanatın tarihsel ve “geleneksel” yanının öne çıkarılması amaçlanmıştır. Kültür Bakanlığı’nın 1973 yılında ilk sayısını yayımladığı *Kültür ve Sanat* dergisi de benzer bir anlayışa sahiptir ve toplumda “ulusal kültür” bilincini oluşturmayı ilke edinmiştir. Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği’nin yayınına 1971’de başladığı *Sanat: Güzel Sanatlar Gazetesi*, 1972’de *Milliyet Gazetesi*’ne bağlı çıkartılan *Sanat Dergisi* ve 1978 yılında Hamit Kınaytürk’ün girişimiyle yayımlanan *Sanat Çevresi* ise çağdaş Türk sanatındaki güncel oluşumları ele alan, yazılarıyla gündemin nabzını tutan, sanatın tüm alanlarını kapsayan diğer süreli yayınlardır.

5.7.1. ANKARA SANAT: 1966

1966 yılında çıkarılmaya başlanan *Ankara Sanat*, yayını 70'lerde de sürdürmüştür. Dergide, Ankara sanat ortamından haberler aktarmanın yanı sıra, *Devlet Resim Heykel Sergileri*, banka koleksiyonları, Kültür Bakanlığı, kuruluşu erken dönemlere rastlayan sanatçı birlikleri, retrospektif sergiler, basının sanata karşı tutumu sıklıkla ele alınan konulardır. Başta Nüzhet İslimyeli olmak üzere, Abidin Elderoğlu, Gültekin Elibal, Eşref Üren, Nurullah Berk, Sabit Turgut, Ömer İstemi Hatipoğlu, Orhan Ersoy, Sezai Cem, Nihat Akyunak, Ahmet Cemil Tan yazılarıyla öne çıkan isimlerdir. Plastik sanatların resim dalına ağırlık verilen dergide, suluboya, yağlıboya diye sınıflandırılan yapıtlar biçimsel açıdan değerlendirmiş, yapıtın başarısı, doğayla kurulan ilişki, kompozisyon, konu seçimi ile ilişkilendirilmiştir.⁴⁸

5.7.2. TÜRKİYEMİZ: 1970

Akbank'ın bir "kültür hizmeti"⁴⁹ olarak duyurduğu, ilk sayısını 1970 yılında yayımladığı *Türkiyemiz* dergisinin çıkarılma amacı; arkeolojik, turistik ve tarihi kültür varlıkları ile ulusal

sanata katkısı olduğu düşünülen sanat eserleri, sanatçı ve kurumların tanıtılmasıdır.⁵⁰

Dört ayda bir çıkarılan dergide ağırlıklı olarak, Doğan Kuban, Nurhan Atasoy, Günsel Renda, Reşat Ekrem Koçu, Metin And, Zahir Güvemli, Arif Müfid Mansel, Çelik Gülersoy, Asım Mutlu, Mustafa Cezar, Uğur Derman, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mengü Ertel, Mustafa Aslier gibi dönemin önde gelen akademisyenleri ve sanatçıların yazıları yer almış, Anadolu kültürü, geleneksel Türk sanatları, tarihi yapılar, saraylar, kasırlar, erken dönem Cumhuriyet ressamaları, seramik sanatçıları, yurtdışında bulunan Türk eserleri gibi konular ele alınmıştır.

5.7.3. SANAT: AYLIK GÜZEL SANATLAR GAZETESİ: 1971-1974

Belirli bir sanat anlayışına sahip olmamakla birlikte farklı kuşaktan, farklı disiplinlerden sanatçıları bir araya getiren Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği'nin, ilk sayısını 1971'de yayımladığı *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*, Türkiye'den ve dünyadan sanat haberlerinin verildiği, sanat akımları, sanatçı ve oluşumlar hakkında bilgilendirici yazıların yer aldığı bir yayın niteliğindedir.

Nurullah Berk'in "Stefan Luchian ve Avni Lifij", Kaya Özsezgin'in "Yasağa Karşı Figür, Figüre Karşı Yasak", Kayıhan Keskinok'un "Sanat ve Devlet Desteği", Turan Erol'un "Ecevit'in Düşünceleri", Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "1971 Paris İkiyıldabiri", Nur Koçak'ın "Naif Resmin Beş Ustası", Canan Beykal (Çoker)'in çevirisini yaptığı "Marcel Duchamp ve Ready-Made", Tülin Serpen'in "Pop-Art'ın Önemli Temsilcisi Andy Warhol", Kaya Özsezgin'in "Insıtic Sanat Triyenalı Üzerine Paralel ve Aykırı Görüşler", Vedat Demirkol'un "Sanatın Kökeni" vb. yazıları, gazetenin konu dağılımı ve yazar grubu hakkında fikir vermektedir. Ağırlıklı olarak Batı'da "avantgarde" olarak tanımlanan akım ve oluşumlar ile çağdaş Türk sanatının güncel sorunlarının ele alındığı gazete, yayın hayatını 1971-1974 yılları arasında olmak üzere, yaklaşık dört yıl boyunca sürdürmüştür.

5.7.4. MİLLİYET "SANAT DERGİSİ": 1972

*Milliyet Gazetesi'*nde günlük olarak verilen dergi ekinin, haftada bir çıkan ayrı bir sanat ve düşünce dergisi olmasına karar verilmiş, böylece, 29 Eylül 1972 tarihinden itibaren *Sanat Dergisi* yayımlanmaya başlamıştır. Ercüment Karacan'ın

sahibi olduğu derginin genel yayın müdürlüğünü Abdi İpekçi üstlenmiş, aralarında Zeynep Oral, Mete Tuncay, Özdemir Nutku, Faruk Yener, Hilmi Yavuz, Ahmet Köksal, Kaya Özsezgin, Emre Kongar, Mehmet Doğan, Cavit Orhan Tütengil, Onat Kutlar ve Mahmut Tali Öngören'in de bulunduğu farklı disiplinlerden gelen bir yazar kadrosu oluşturulmuştur. Edebiyat, resim, müzik, tiyatro, sinema ağırlıklı olmak üzere sanatın tüm alanlarına eğilen dergide kitap tanıtımı, güncel sanat haberleri ve duyurulardan oluşan bir bölüm de yer almıştır.

*Milliyet Sanat Dergisi'*nde, çağdaş Türk sanatının tanınmış sanatçıları, sanatsal oluşumlar, akımlar, çeşitli kuruluşlar ve dernekler tarafından düzenlenen *Açık hava Sergileri*, *Yeni Eğilimler*, *Yılın Genç Sanatçısı* gibi yarışmalar ile yurtiçi/yurtdışı etkinlikleri hakkında bilgi veren, müzecilik, koleksiyonculuk, sergileme olanakları, devlet-sanat ilişkileri, sansür, propaganda, "ulusallık/evrensellik" gibi gündemdeki sorunları ele alan yazılarla, çok yönlü bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Öte yandan Batı sanatındaki gelişmeler yakından izlenmiş, özellikle geleneksel sanat algısının kırıldığı, malzemeye, tekniğe, sanatın "ne"liğine farklı yaklaşımlar sunan

oluşumlara yer verilmiştir. Örneğin; “1970’ler Amerikasında Plastik Sanatların Durumu: ‘Pop’ akımından Sınır Tanımayan Bir Gelişime Doğru” (1974/97), Ferit Edgü’nün “Çağımız Sanatına Yön Veren İki Nitelik: ‘Kuşku’ ve ‘Karşı Olmak’”, (1979/335), “Çağın Değişimi, Sanatçıları Yeni Bir Sanat Dilini Yaratmaya Yöneltti” (1979/336) başlıklı yazıları Batı sanatındaki gelişmeleri ele alır.

5.7.5. KÜLTÜR VE SANAT: 1973

İlk sayısı Haziran 1973’te, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı’na bağlı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan *Kültür ve Sanat Dergisi*, sonraki yıllarda dönüşümlü olarak Kültür Bakanlığı ya da müsteşarlık kanalıyla yayınıını sürdürmüştür. Derginin yayın anlayışı, geleneksel olanı, “ulusal/milli kültür”e ait değerleri öne çıkarmak ve tanıtmaktır (Anonim, 1973ççç: 2-3). Bu nedenle, Selçuklu, Osmanlı sanatı ile erken Cumhuriyet dönemi sanatını ele alan yazılar ağırlıktadır. Derginin yazar profilini ise yine çoğunlukla sanat tarihçileri, mimarlar, edebiyatçılar, araştırmacılar ve sanatçılar oluşturmuştur. Ayrıca, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür Bakanlığı’nın bir yayını olması nedeniyle, Sadi İrmak, Mehmet Kaplan ve Emin Bilgiç’in “milli

kültür politikaları” hakkındaki yazılarına da yer verilmiştir.

Dergide ele alınan konulara; Afet İnan’ın “Mimar Koca Sinan”, Metin Sözen’in “Selçuklu Devri Figürlü Plastiklerinden Bir Örnek”, İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun “Estetik Değerler”, Adnan Turani’nin “Mimarlık ve İnsan”, Oktay Aslanapa “Kıbrıs’taki Türk Eserleri”, Doğan Kuban’ın “Milli Bilinçlenme ve Tarihi Çevre Saygısı”, Hülyay Tezcan’ın “Topkapı Sarayı Müzesi Harem Dairesi Hamamları”, Gönül Öney’in “İran’da Selçuklu Mescid-i Cumaları”, Kaya Özsezgin’in “Bir Sergi Dolayısıyla”, Refik Epikman’ın “Osman Hamdi”, Mustafa Aslıer’in “1972’de Türk Gravür Sanatı” başlıklı yazıları örnek verilebilir. Öte yandan, çıkarılma tarihi Cumhuriyet’in 50. Yılına rastlayan derginin ikinci sayısı, tamamıyla bu konuya ayrılmış, geçmiş elli yılın değerlendirmesi yapılmıştır.

5.7.6. SANAT DÜNYAMIZ: 1974

Yapı ve Kredi Bankası, 1974 yılında, kuruluşunun otuzuncu yıl dönümü nedeniyle bir dizi etkinlik hazırlamış, bu amaçla Akbank’ın 1970’lerde yaptığı gibi “Pul ve Afiş Yarışması”, “Köy Düğünü ve Halk Oyunları” konulu resim yarışması

düzenleneceği, sanat kitaplarının yayımlanacağı duyurulmuştur. İlk sayısı 1974'te çıkarılan *Sanat Dünyamız* ise bu kutlama etkinliklerinin bir parçası olarak düşünülmüştür (Anonim, 1974yyyyyy: 1-2).

Ülkenin kalkınmasında ekonomik olduğu kadar, kültürel anlamda da destek olmayı “ülke edinen” Yapı ve Kredi Bankası'nın, “ulusal/milli değerlere sahip çıkma, kültür-sanat varlıklarını tanıtmaya, yayma, uluslararası platformlarda ülke tanıtımını gerçekleştirme” amacıyla çıkardığı *Sanat Dünyamız*'ın yayın anlayışı, Akbank'ın çıkardığı *Türkiyemiz* ve Kültür Bakanlığı'nın bir yayını olan *Kültür ve Sanat* dergisinden çok da farklıdır. Çoğunluğu akademisyenlerden oluşan yazarların değindiği, incelediği konuların çerçevesini, Anadolu kültürünü besleyen kaynaklar, geleneksel el sanatları, Selçuklu, Osmanlı sanatı, Türk evleri ve kısmen de erken Cumhuriyet dönemi ressamı oluşturmuştur. Ayrıca, ülkede bulunan yabancıların dergiyi takip edebilmeleri ve yurtdışından da izlenebilmesi için yazıların İngilizce özetlerine yer verilmiştir. Bu uygulama, bankaların sanatsal etkinliklerinde birbirlerini model aldığı ve benzer yaklaşımlar sergilediklerinin bir göstergesi olmuştur.

5.7.7. SANAT ÇEVRESİ: 1978

1978 yılında Hamit Kınaytürk⁵¹ tarafından çıkarılmaya başlanan *Sanat Çevresi*, plastik sanatlar alanında süreklilik gösteren yayınlar arasındadır. *Sanat Çevresi*'nin ilgi alanını ağırlıklı olarak 70'li yılların sonlarında çağdaş Türk sanatının güncel sorunları ve gündemdeki sanat etkinlikleri oluşturmuştur. Mehmet Ergüven, Sezer Tansuğ, Yusuf Taktak, Canan Beykal (Çoker), Gültekin Elibal, Zafer Gençaydın, Yeşim Karatay, Nur Koçak gibi isimlerin yazılarının yer aldığı dergide, Aydın Ayan, Mehmet Aksoy gibi genç kuşak sanatçılardan söz edilmiş, “T.B.M.M Atatürk Anıtı Yarışması”, “Kültür Politikaları”, “Devlet Resim Heykel Sergileri”, “İstanbul Sanat Bayramı” gibi tartışmalı konular ele alınmıştır.

1978-1980 yılları arasında *Sanat Çevresi*'nde çıkan yazıların genel olarak eleştirel-muhafiz bir tavrı yansıttığı dikkati çekmiştir. Örneğin; sanatçıların etkinliklere katılmama duyuruları yayımlanmış, Anıt yarışmasındaki değerlendirme “demokratik” bulunmamış, sanatçının yaşamını kazanacak bir ortama ulaşamamasında devlet sorumlu tutulmuştur.

DİPNOTLAR

1. Talat Halman ile 20 Mayıs ve 2 Haziran 2005; Turan Erol ile 19 Mayıs 2005' te yapılan söyleşiden.
2. Cumhuriyet Halk Partisi' nin hükümette olduğu dönemler: I. Ecevit Hükümeti (26 Ocak-17 Kasım 1974), II. Ecevit Hükümeti (21 Haziran-21 Temmuz 1977), III. Ecevit Hükümeti (5 Ocak 1978-12 Kasım 1979).
3. Kültür Bakanlığı kurma düşüncesinin, I. Erim Hükümeti' nden önce, III. Demirel Hükümeti' nde dile getirildiği görülmektedir. Nitekim, III. Demirel Hükümeti (6 Mart 1970-12 Mart 1971) programında: "Bu maksatla, bugün Milli Eğitim Bakanlığı' nın geniş sorumluluk sahası içinde yer alan kültür işleri için, ayrı bir bakanlık kurulması öngörülmektedir" sözlerine yer verilmiştir. Burada isim olarak belirtilmemekle birlikte düşünülen bakanlığın Kültür Bakanlığı olduğu anlaşılmaktadır. Bkz: Kantarcıoğlu, Selçuk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987: 130, 134.
4. Bkz: Tör, Vedat Nedim, "Niçin Kültür Bakanlığı?", *Milliyet Gazetesi*, 4 Haziran 1971: 2; İpekçi, Abdi, "Kültür İşleri", *Milliyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1971: 7; Arıkan, Ziya, "Kültür Bakanlığı Üstüne", *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1971: 2; Acaroğlu, Türker, "Kültür Bakanlığı", *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1971: 2; Nabi, Yaşar, "Kültür Bakanımız Talat Sait Halmanla", *Varlık*, 770, Kasım 1971: 5.
5. Talat Halman ile 20 Mayıs ve 2 Haziran 2005' te yapılan söyleşiden.
6. Bkz: Danışman, Rıfkı, "Sunarken", *Kültür ve Sanat*, 1, Ocak 1977: 1; Bilgiç, Emin, "Milli Kültür Anlayışı", *Kültür ve Sanat*, 1, Ocak 1977: 2-3; "Kültür Milliyetçiliği ve Kültür Emperyalizmi", *Kültür ve Sanat*, 2, Şubat 1977: 2-3; "Kültür

Politikası Üzerine Düşünceler", *Kültür ve Sanat*, 3, Mart 1977: 2-5; "Kültür Politikası Üzerine Düşünceler (II)", *Kültür ve Sanat*, 4, Nisan 1977: 2-6; "Kültür Politikaları Üzerine Düşünceler (III)", *Kültür ve Sanat*, 5, Mayıs 1977: 2-5.

7. Ayrıntılı bilgi için bkz: Akyol, Avni, *Kültür ve Sanat Üzerine*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977.
8. Detaylı bilgi için bkz: Edhem, Halil, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, (Çev. Gültekin Elibal), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
9. Bkz: Berk, Nurullah, "Resim ve Heykel Müzesi Üstüne Kültür Müsteşarı' na Açık Mektup", *Milliyet Sanat*, 99, 27 Eylül 1974: 25.
10. Halil Akdeniz ile 5 Haziran 2007' de yapılan söyleşiden.
11. Mehmet Özel tarafından hazırlanan Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi katalog metninde, çeşitli yayınlarda ve müzenin internet sayfasında, bu ekibin içinde Refik Epikman (1902-1974)' in da olduğunu belirtilmektedir. Ancak, Refik Epikman 1974' te hayatını kaybettiği için, 1975' ten sonra başlayan bu çalışmaların içinde yer alması olanaklı değildir. Konuya dikkat çeken ve bilgiyi aktaran; Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Zeynep Yasa Yaman.
12. Bundan böyle sözü edilen okullar, tez kapsamına giren 1970-1980 yılları arasındaki adlarıyla, yani Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü, İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu ve Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi olarak anılacaktır.
13. Bkz: Ek-1: 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.
14. Akademi' nin kendi içindeki gelişimi ve sanat ortamına etkileri hakkında detaylı bilgi için bkz: Berk, Nurullah-Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983: 119; Cezar, Mustafa, "Güzel Sanatlar

Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983; Yasa Yaman, Zeynep, 1930-1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 1992; "Türkiye'de Kübizm ve Yeni Sanat", *Sanat Dünyamız*, 54, Kış 1993: 59-66; "Sanat Tarihimizde Eski Bir Konu: Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği mi, d Grubu mu?", *Türkiye'de Sanat*, 20, Eylül-Ekim 1995, 34-43; "1950'li Yılların Sanat Ortamı ve 'Temsil Sorunu'", *Toplum ve Bilim*, 79, Kış 1998: 94-137; Özsezgin, Kaya, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 64; Gezgin, Ahmet Öner (Ed.), *Akademi'ye Tanıklık I-II*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.

15. 1960'lı yıllar, Türkiye'de özel yüksek okulların ortaya çıktığı (1965), sayı ve çeşitlerinin arttığı yıllardır. En fazla İstanbul ve Ankara'da açılan bu okulların öğretim elemanı ihtiyacı üniversiteler, akademiler ve üniversite dışı uzmanlardan karşılanmıştır. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra 8 Haziran 1965 tarihli 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun bazı maddelerinin (anayasal hak istismarı olmaması için) Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine özel yüksek okullar, eğitimdeki kalitesizlik neden gösterilerek, devletleştirilmiştir. Bkz: Cezar, Mustafa, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1983: 41; Bedirhan Toprak (Ed.), "Bir Yılan Hikayesi: Özel Yüksekokullar", *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1961-1980)*, İstanbul: YKY, (ilk basım 1998) 2002: 268-269. Konuyla ilgili bilgi aktaran; Ömer Ülkü, S., 1974-1982 UESYO Tekstil Tasarımı Bölümü Mezunu.

16. UESYO, 1980 sonrası YÖK kanunu çerçevesinde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi içine alınarak, bütünlüklü yapısını kaybetmiştir.

17. Konuyla ilgili bilgi aktaran: Mustafa Dorsay, UESYO, 1972-1978 Endüstriyel Tasarım Bölümü mezunu; Hüseyin Kuzu, UESYO 1974-1979 Tekstil Tasarımı Bölümü mezunu.

18. Sinema ve Televizyon Enstitüsü'nün kuruluş süreci 1962'de Sami Şekeroğlu tarafından kurulan "Kulüp Sinema 7" ile başlar. 1967'de "Türk Film Arşivi" adını alan, Akademi'nin devlete bağlı bir kuruluş olması isteği üzerine 1969'da ilk "Devlet Film Arşivi" olan bu kuruluş, 1975 yılında Sinema ve Televizyon Enstitüsü'ne dönüştürülerek aynı zamanda eğitim verilen bir yer haline getirilir. Bkz: Cezar, Mustafa, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1983: 43.

19. Gülsün Karamustafa ile Mayıs 2004'te yapılan söyleşiden.

20. Senarist, İstanbul Kültür Üniversitesi öğretim görevlisi.

21. Aktaran: Hüseyin Kuzu, UESYO, 1972-1979 Tekstil Tasarımı Bölümü mezunu.

22. Hasan Pekmezci ile 21 Aralık 2006'da yapılan söyleşiden.

23. Hasan Pekmezci ile 21 Aralık 2006'da yapılan söyleşiden.

24. Hasan Pekmezci ile 21 Aralık 2006'da yapılan söyleşiden.

25. Hasan Pekmezci ile 21 Aralık 2006'da yapılan söyleşiden.

26. Hüsamettin Koçan ile 30 Haziran 2007'de yapılan söyleşiden.

27. Hüsamettin Koçan ile 30 Haziran 2007'de yapılan söyleşiden.

28. Hüsamettin Koçan ile 30 Haziran 2007'de yapılan söyleşiden.

29. Siyasilerin yüksek öğretim kurullarını kendi ideolojilerine uygun bir biçimde yönetme isteğine örnek olarak; Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nun kurulmak istenmesi, İslam Enstitülerinin akademiler haline getirilmesi,

çabaları gösterilmiştir. Bkz: Oral, Zeynep, "Kuruluşunun 20. Yıldönümünde Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu ve Sanat Eğitimi Sorunları", *Milliyet Sanat*, 216, 28 Ocak 1977: 20.

30. Yükseköğretim, 1981'de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile akademik, kurumsal ve idari yönden yeniden yapılanma sürecine girmiş, bu kanunla Türkiye'deki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmış, akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuarlar ile meslek yüksekokulları üniversitelere bağlanmıştır. Bkz: <http://www.yok.gov.tr/hakkinda.htm>

31. Halil Akdeniz ile 5 Haziran 2007'de yapılan söyleşiden.

32. "Sergileme Olanakları/Mekanları" başlıklı bu bölümde gönderme yapılan kaynakların yanı sıra, ağırlıklı olarak tez kapsamında hazırlanan "1970-1980 Yılları Arasındaki Sergi Etkinlikleri" çizelgesi temel alınmıştır. Bkz: Ek-1: 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.

33. Melda Kaptana, ilk kez 22 Nisan 1967'de Mübin Orhon sergisi için butiğini sergi mekanı olarak kullanmış, butiği galeriye dönüştürme düşüncesini ise 1971'de gerçekleştirmiştir. Bkz: Kaptana, Melda, *Ben Bir Bizans Bahçesinde Büyüdüm*, YKY, 2004: 263; Antmen, Ahu, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, İstanbul, 2005: 52; Melda Kaptana ile 4 Ekim 2004'te yapılan söyleşiden.

34. Melda Kaptana ile 4 Ekim 2004'te yapılan söyleşiden.

35. Aydın Cumalı'nın sahibi olduğu *Cumalı Sanat Galerisi* 1973-1985 yılları arasında Moda'da, 1985'ten sonra Teşvikiye'de etkinliğini sürdürmüştür, 1979-1983 yılları arasında ise ikinci galeri açılmıştır. Bkz: Anonim, "Aydın Cumalı: 'Kriz Yok, Gerçek Fiyatlar Ortaya Çıktı'", *Anons*, 10, Ocak 1992: 14.

36. Bkz: Anonim, *Galeri Baraz Koleksiyonu 14 Ekim-30 Kasım 1977*, (Sergi Broşürü), 1977.

37. Yahşi Baraz ile 29 Eylül 2004; Melda Kaptana ile 4 Ekim 2004'te yapılan söyleşiden.

38. Bkz: 4.5.3. Özel Koleksiyonlar

39. Turan Erol ile 19 Mayıs 2005'te yapılan söyleşiden.

40. Bkz: 4.7.3. Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi: 1971-1974.

41. Bkz: Anonim, *Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği 30. Yıl Sergisi*, (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanat Galerisi'nde 11 Nisan-5 Mayıs 2000 tarihlerinde düzenlenen serginin kataloğu), Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayını, 2000.

42. Bkz: Anonim, "İGSD'nin Düzenlediği 'Yılın Genç Sanatçıları' Yarışması Sonuçlandı", *Milliyet Sanat*, 213, 7 Ocak 1977: 8-9.

43. Bkz: Anonim, "Görsel Sanatçılar Derneği Baskıları Kınadı", *Sanat Emeği*, 22, Aralık 1979: 82.

44. Cihat Aral ile 7 Şubat 2004'te yapılan söyleşiden.

45. Şükrü Aysan ile 26 Mayıs 2005'te yapılan söyleşiden.

46. Alpaslan Baloğlu ve İsmail Saray sergiye konuk sanatçı olarak katılmışlardır. Bkz: Aysan, Şükrü, "Sanatın Koşullarına Bir Yaklaşım", *Boyut*, 1/5, Eylül 1982: 24.

47. Şükrü Aysan ile 26 Mayıs 2005'te yapılan söyleşiden.

48. Dergideki yazılara örnek olması bakımından bkz: Tan, Ahmet Cemil, "Güzel Sanatlar Birliği Resim Sergisi", *Ankara Sanat*, 48, Nisan 1970: 20; Ersoy, Orhan, "Turan Erol'un İstanbul Sergisi", *Ankara Sanat*, 73, Mayıs 1972: 12; Hatipoğlu, Ömer İstemi, "AKRD Sergisi", *Ankara Sanat*, 79, Kasım 1972: 16.

49. Akbank'ın 1970 yılında gerçekleştirmeyi düşündüğü "kültür hizmetleri", dergi çıkarmakla sınırlı değildir. Planlanan etkinlikler arasında çeşitli konularda yarışmalar düzenlemek ve sanat kitapları çıkarmak da vardır. Bu konuda, Cihat Baban'ın, *Cumhuriyet Gazetesi*'nde 8 Aralık 1970 tarihinde çıkan yazısında; "Araştırma teşvikle olur, sanatı besleyen takdirdir. Bu sebepten dolayı da kendi başına bir sanat eseri olan *Türkiyemiz* dergisiyle, çeşitli ciddi yarışmalar hazırlayan ve çeşitli armağanlarla resmi, afişi, kumaş desenlerini, fotoğrafı, pul resimlerini teşvik eden milli bir müessesemizi "Ak Bank'ı kutlamak isteriz" denilmektedir. Bkz: Anonim, "Türkiyemiz İçin Ne Dediler?", *Türkiyemiz*, 3, Şubat 1971: 47.

50. Bkz: Anonim, "Önsöz", *Türkiyemiz*, 1, Haziran 1970: 1; Anonim, "'Türkiyemiz' Adlı Sanat Dergisi Çıktı", *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1970: 8.

51. Sanat Dünyamız dergisinin kurucusu Hamit Kınaytürk, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Nurullah Berk atölyesi mezunudur ve 1958 yılında *Akşam Gazetesi*'nde foto muhabiri olarak başladığı gazetecilik mesleğini çeşitli gazetelerde sürdürmüştür.

ŞANAT ETKİNLİKLERİ, YARIŞMALAR, SERGİLER VE ŞANATÇI PROFİLİ

70'li yıllarda sanat etkinlikleri/sergiler, devlet, özel sektör, kişisel çabalar, çeşitli kurumlar ya da dernekler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Devlet tarafından gerçekleştirilen tek düzenli etkinlik 1939 yılında başlatılan ve kesintisiz sürdürülen *Devlet Resim Heykel Sergileri*'dir ve 1971'de ilk kez gerçekleştirilen *TRT Bilim, Kültür ve Sanat Ödülleri* olumlu tepkiler almasına karşın sürdürülememiştir. Öte yandan, Türkiye'nin yurtdışı tanıtımı için, Fransa, Almanya, Belçika, Brüksel, Amsterdam gibi Avrupa merkezlerinde ve ABD'de sergi düzenleme anlayışı bu dönemde de sürmüştür, 1971'de gerçekleştirilen *Çağdaş Türk Resminden Bir Panorama Sergisi* bu türden bir etkinlik olmuştur. Devletin tüm kanallarıyla varlık gösterdiği tek alan ise, *Cumhuriyet'in 50. Yılı Kutlamaları* (1973) olmuştur. Kutlamalar çerçevesinde, *İstanbul'a 20 Heykel* (1973-1974) projesi gerçekleştirilmiş, Türk resminin elli yıllık oluşum sürecini görünür kılmak amacıyla yurtiçi ve yurtdışında *50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi* (1973), *Bugünkü Türk Resimleri Sergisi* (1974) gibi etkinlikler düzenlenmiştir.

Bu dönemde, devlet kurumlarının yanı sıra vakıfların, yerel yönetimlerin, belediyelerin de sanatsal etkinliklerde söz sahibi olduğu izlenmektedir. 1973'te kurulan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'nın düzenlediği *İstanbul Festivali* ve çeşitli illerde belediyeler tarafından gerçekleştirilen festivaller dönemin öne çıkan etkinliklerinden olmuştur. İzleyiciyi sanat yapıtlarıyla buluşturma amacını taşıyan festivaller, açık alanlarda düzenlenmesi ve interaktif bir iletişim sunması bakımından, o dönemde gerçekleştirilmeye başlayan performans gösterileri ile de benzerlikler taşımıştır.¹

1970-1980 yılları arasındaki on yıllık dönemde sergi mekanlarının artmasıyla birlikte sergileme etkinliklerinin de çoğaldığı gözlenmiştir. Kişisel, karma vb. sergilerin yanı sıra ödüllü sergiler bu dönemde de sürmüştür, özellikle *DYO Resim Yarışması*, *Açıkhava Sergileri*, *Yeni Eğilimler Sergisi*, *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi* gibi etkinlikler öne çıkmıştır.

Öte yandan, yurtiçi etkinliklerinin yanı sıra, süreli yayınlarda dünya sanatından örnekler veren yazılar, bazen haber niteliğinde bazen tanıtıcı, bilgilendirici derlemeler biçiminde yer almış, başta Akademi olmak üzere, çeşitli yabancı kültür merkezlerinde ve özel galerilerin girişimleriyle açılan sergiler, yurtdışından örneklerin sergilenmesinde aracı olmuşlardır. Dünya sanatından örnekler veren yayınlar arasında; *Cumhuriyet Gazetesi*, *Milliyet Sanat*, *Sanat: Güzel Sanatlar Gazetesi*, *Yeni Ortam Gazetesi* gibi gazete ve dergiler öne çıkmış, “Çağdaş Irak Sanatı”, “Çin Halk Cumhuriyeti Gravür Sergisi”, “Henry Moore Sergisi”, “Robert Motherwell”, “George Mathieu ve Resimleri”, “Çağdaş Sanat ve Ressam Herold” vb. başlıklı haber ve yazılara yer verilmiştir. *Sanat Emeği* dergisinde ise “Alvaro Cunhal: Zindandan Resimler”, Bulgar heykeltıraş “Ivan Funev”, Alman sanatçı “John Heartfield”, “Amerika’da Başkaldıran Duvar Resmi” gibi politik duruşuyla tanınan sanatçılara ve oluşumlara ilişkin yazılar çıkmıştır.

Diğer yandan Türkiye’de yabancı kültür merkezleri başta olmak üzere, Akademi’de ve bazı özel galerilerde düzenlenen çeşitli sergiler, dünya sanatına dair “sınırlı” sayıda örneğin izlenmesine

olanak tanımıştır. Yabancı Kültür Merkezleri’nin düzenlediği sergilere; Alman Kültür’de açılan *Ernst Barlach* sergisi, İzmir’de Türk-Amerikan Derneği’nde açılan *Çağdaş Amerikan Heykel Sergisi* (1972), İstanbul Amerikan Kültür Merkezi’nde açılan *Paul Lingren* sergisi (1974) ve *Sidney Hurwitz* sergisi (1975) örnek verilebilir.²

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nin düzenlediği Türkiye dışından ülkelerin sanat üretimlerinin yer aldığı karma sergiler ise, akademinin gelenekselleşen bir etkinliği olarak dikkat çekmektedir. *Çağdaş Amerikan Baskıları Sergisi* (1972), *Macar Seramikleri* (1973), *Romanya Çağdaş Resmi* (1976), *Amerika’dan Akisler* (1977), *Sovyet Grafik Yapıtları Sergisi* (1977), *Moğolistan Halk Cumhuriyeti Resim Sergisi* (1978), *Arnavutluk Figüratif Sanat Sergisi* (1979) bu sergilere örnektir.³

Sanat etkinliklerinin yoğunluk kazandığı 70’lerde, 1960 müdahalesi sonrası yaratılan özgürlük ortamı, sanata da yansımış, kültürel ve toplumsal konuların rahatça tartışılabilmesi, sanatsal iletişimin, yerli ve yabancı yayınların, güzel sanatlar eğitimi veren kurumların artması, sanatçıların farklı kanallardan beslenmesine,

farklı anlatım olanaklarına sahip olmalarına neden olmuş, özellikle 70'lerin başlarından itibaren etkinlik göstermeye başlayan genç kuşak için arayışlar ve deneysel yaklaşımlar anlamına gelmiştir (Baraz, 1987: 5-6; Girgin, 1987: 22-23; Köksal, 1987: 30; Özsezgin, 1999: 50-57).

6.1. ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDEN PANORAMA: 1971

Fransa'nın Aix-en Provence kentinde, 10-15 Eylül 1971 yılında gerçekleştirilen *IV. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi* kapsamında Dışişleri Kültür Dairesi dört farklı sergi düzenlenmesine karar vermiş, bu sergiler *Çağdaş Türk Resimleri Sergisi*, *Çağdaş Türk Seramiği Sergisi*, *Türk Etnoğrafik Eserleri Sergisi*, *Eski Türk Eserlerinin Fotoğraf Sergisi*⁴ başlıkları altında oluşturulmuştur. *Çağdaş Türk Seramik Sergisi*'nin düzenlenmesinde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi seramik kürsüsü öğretim üyesi İsmail Hakkı Oygur görevlendirilmiş, sergi, akademide bulunan ve tanınmış seramik sanatçılarından alınan yapıtlarla oluşturulmuştur. Aynı şekilde *Türk Etnoğrafik Eserleri Sergisi* için Akademi'den Kenan Özbel görevlendirilmiş, özel koleksiyonlardan derlenen parçalar sergilenmiştir (Borcaklı, 1971: 13)

Sergi programının resimle ilgili bölümü için Dışişleri Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı işbirliği yapmış, sergilenecek yapıtlar Milli Kütüphane Koleksiyonu'ndan belirlenmiştir. Sergide, Türk resminin Cumhuriyet'in erken dönemlerinden 70'lerin başına kadar süren oluşum sürecini örneklemek amacıyla, Şeref Akdik, Nevzat Akoral, İsmail Altınok, Hasan Vecih Bereketoğlu, Nurullah Berk, Cemal Bingöl, Şefik Bursalı, Mahmut Cuda, İbrahim Çallı, Cevat Dereli, Feyhaman Duran, Refik Epikman, Turan Erol, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Nedim Günsür, Halil Paşa, Ömer Hatipoğlu, Naciye İzbul, Zeki Faik İzer, Arif Kaptan, Hasan Kaptan, İhsan Cemal Karaburçak, Gencay Kasapçı, Oya Katoğlu, Ziya Keseroğlu, Zeki Kocamemi, Müşerref Köktürk, Hikmet Onat, Osman Zeki Oral, Orhan Peker, Cemal Tollu, Eşref Üren, Melahat Üren, Turgut Zaim'e ait otuz beş yapıt yer almıştır.

6.2. 50. YIL KUTLAMALARI: 1973-1974

1973 yılı, Cumhuriyet'in 50. yılı olması nedeniyle devlet ve özel sektörün işbirliğiyle önemli bir kutlama yılına dönüşmüştür. Bu dönemde bir kutlama komitesi oluşturulmuş, etkinliklerle

ve yayınlar aracılığıyla geçmiş elli yılın değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır. Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan *Kültür ve Sanat Dergisi*'nin ikinci sayısı (Ekim 1973) Cumhuriyet'in Ellinci Yılı Kutlamalarına ayrılmış, Nurullah Berk "50. Yılda Resim Sanatımız ve Gelişmeleri", Refik Epikman "50. Yılda Sanatımız", Sadi Diren "50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler", Hüseyin Gezer "Cumhuriyetimizin 50 Yıllık Döneminde Türk Heykeli", Faruk Yener "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Büyük Bir Kültür ve Sanat Olayı-İstanbul Festivali", Sadi Diren "50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler" başlıklı yazılarında, elli yılda plastik sanatlar alanında gözlenen değişimlere, yaşanan güncel sanat sorunlarına ve etkinliklerine değinmişlerdir. Dergide yalnızca plastik sanatlar alanında değil opera, tiyatro, müzecilik, edebiyat, politika gibi çeşitli alanlarda elli yılı ele alan yazılar da yer almıştır.

Cumhuriyet'in ellinci yılına, resmi bir kuruluş olan TRT'de de yer verilmiştir. Üç bölüm halinde hazırlanan ve *50 Yılda Plastik Sanatlar* adını taşıyan programın ilkinde "Türk Resim Sanatı" ele alınmış, sanatçı ve grup

etkinlikleri tanıtılmıştır (Anonim, 1974e: 7). İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı 1970 yılında başlatmayı düşündüğü *İstanbul Sanat Festivali*'ni çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleştiremeyince Cumhuriyet'in 50. Yılına rastlamasını uygun bulmuş, ilk *İstanbul Festivali* böylece 1973 yılında düzenlenmiştir (Yener, 1973: 198). Yaşar Holding tarafından 1967'de düzenlenmeye başlayan *DYO Yarışmalı Resim Sergileri* ise önceleri yalnızca Ege bölgesinde gerçekleştiril-yorken, 1973 yılında, 50. Yıl anısına Türkiye genelinde tüm sanatçıları kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Özsezgin, 1997: 48). Ayrıca, Amerikan Büyükelçiliği ile Türk-Amerikan Derneği tarafından, *Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi*'nde Amerikalı sanatçı Albert Friscia'nın bir sergisi gerçekleştirilmiş, açılışını Devlet Bakanı İsmail Arar yapmıştır (Anonim, 1973ü: 7).

Yine 50. Yıl kutlamaları nedeniyle, özel kurum ve kuruluşların yanı sıra, devlet kanalıyla, *50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi, İstanbul'da Yirmi Heykel Projesi, Bugünkü Türk Resimleri Sergisi* gibi bir dizi etkinlik gerçekleştirilmiş, etkinliklerin yansımaları gündemin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

6.2.1. 50. YIL RESİM VE HEYKEL SERGİSİ: 1973

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na bağlı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından Cumhuriyet'in ellinci yılı nedeniyle düzenlenen *50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi*, 1973 yılında,⁵ *Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi*'nde gerçekleştirilmiştir. Kültür Müsteşarlığınca, "Türk sanatçıları arasında bir resim ve heykel yarışmasının düzenlendiği" duyurusu yapılmış, yarışmaya katılacak yapıtların:

"Atatürk devrimlerinin milli hayatımızdaki önemli rolünü, büyük milletimizin yüksek hasletlerini, modern Türk devletinin dünya devletleri arasındaki yerini, yurttan sulh cihanda sulh ilkelerine bağlılığını, Türk milletinin bütün fertleriyle kaderde, kıvançta ve tasada ortak bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplanmış olduğunu, büyük Atatürk'ün yüceliğini, şanlı tarihimizi, milli kültürümüzü, örf ve adetlerimizi, Anadolu'muzun doğal ve tarihi güzelliklerini belirtecek nitelikte"

olması gerektiğinin altı çizilmiştir (Özsezgin, 1974b: 67-71).

İki bölüm halinde tasarlanan serginin ilk bölümünde, İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi koleksiyonu ve bazı özel koleksiyonlardan alınan yapıtlar, ikinci bölümde, seçici kurulca

belirlenen sergilenmeye değer yapıtlar ile ödül almaya hak kazanan yapıtlar yer almıştır. Devlet Bakanı'nın başkanlığında oluşturulan jüride Cevat Dereli, Abidin Elderoğlu, Hüseyin Gezer, Neşet Günal, Hakkı Karayığitoğlu, Orhan Peker görev almış, resim dalında; Tangül Akakıncı, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Turan Erol, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsür, Kayıhan Keskinok "Atatürk ve Cumhuriyet Ödülü", Mustafa Aslıer, Mustafa Ayaz, Saime Belir, Necdet Kalay, Osman Z. Oral, Mustafa Pilevneli, İhsan Turan, Celal Tutant "Başarı Ödülü" almaya hak kazanmış, heykel dalında; Yaşar Sami Gököz, Zerrin Bölükbaşı ve Haluk Tezoner başarılı bulunmuşlardır (Özsezgin, 1973: 68; İslimyeli 1973ç: 4-6).

6.2.2. İSTANBUL'DA 20 HEYKEL PROJESİ: 1973-1974

Cumhuriyet'in 50. Yılı nedeniyle İstanbul İl Kutlama Komitesi, 29 Ekim 1973 tarihinden önce İstanbul'un çeşitli park ve alanlarına heykel konulması doğrultusunda bir karar almış, kararın gerekçesi, İstanbul'a kalıcı bir anı bırakmak ve heykel sanatının özgün örneklerini halkla buluşturmak olarak açıklanmıştır. Güzel Sanatlar Komitesi, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek

Okulu Müdürü Mustafa Aslıer ile Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyesi Hüseyin Gezer'den oluşmuştur. Komite, danışman üye olarak Şadi Çalık'ın da bulunduğu bir toplantıda seçim ölçütlerini belirlemiş ve yapıt istenecek sanatçıların listesini hazırlamıştır. Alınan karara göre, açtığı ve katıldığı sergilerde sanatçı kişiliğini kabul ettirmiş, devlet sergilerinde derece almış, müzede eseri bulunan, İstanbul'da yaşayan ve aralarında Füsun Onur, Zühtü Müridoğlu, Haluk Tezozar, Tamer Başoğlu, Namık Denizhan, Muzaffer Ertoran, Metin Haseki, Hüseyin Anka Özkan, Seyhun Ilgaz, Kamil Sonad, Kuzgun Acar, Bihrat Mavitan, Zerrin Bölükbaşı, Hakkı Karayığitoğlu, Mehmet Uyanık, Ferit Özşen, Yavuz Görey, Ali Teoman Germaner, Nusret Suman, Gürdal Duyar'ın da bulunduğu yirmi⁶ heykeltıraş belirlenmiştir (Sezer, 1974k: 5; Aslıer, 1974: 104-106).

Yapıtların yerleştirilecekleri yerlerin tespitinde ise, Güzel Sanatlar Komitesi Başkanı Mustafa Aslıer, Belediye İmar ve Planlama Müdürlüğünden Yüksek Mimar Aydın Kürkçüoğlu ve Fen İşleri Müdürlüğünden Lütfullah Özenin'den oluşan bir komite çalışmıştır. Yirmi yapıttan on beşi 1973 sonundan önce, kalan beş

yapıt ise 1974 yılında yerine konmuştur (Aslıer, 1974: 106).

Basında ve sanat çevrelerinde ilgiyle karşılanan *İstanbul'da Yirmi Heykel Projesi*, özellikle bazı heykellerin başına gelen olaylardan dolayı gündemin önemli konuları arasına girmiştir. Türkiye'de heykel sanatının algılanış biçimini yeniden sorgulatan olaylardan ilki, Gürdal Duyar'ın *Güzel İstanbul* adlı heykelinin "Türk anasını hayasızca teşhir ediyor" gerekçesiyle dönemin İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk'ün (Milli Selamet Partisi milletvekili) talimatı üzerine yerinden kaldırılmasıdır. Heykel, Karaköy'deki yerinden kaldırıldıktan sonra Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na iade edilmek istenmiş, ancak okul yönetimi heykelin şehre ait olduğunu gerekçe göstererek bu isteği geri çevirmiştir. Bunun üzerine heykel, belediye şantiyesine taşınmıştır (Anonim, 1974yy: 1, 7).⁷ Konuyla ilgili açıklama yapan İstanbul Valisi Namık Kemal Şentürk, heykelin sanatsal yönünü tartışacak yetkinlikte olmadıklarını ancak konunun ve yerinin yanlış bir seçim olduğunu belirtmiş, dönemin Belediye Başkanı Ahmet İsvan ise, kaldırılma emrini uygularken halkın inançlarını gözettiklerini, "çıplak" bir heykelin yerinin

sanat galerisi olduğunu ifade etmiştir. İsvan'a göre, halk, ancak bir eğitim sürecinden geçirilip, heykeli kabul edecek düzeye geldikten sonra bu türden heykellerle karşılaştırılmalıdır (Anonim, 1974zz: 1, 7).

Yerel yönetimlerin bu yaklaşımına karşılık, Gürdal Duyar'ın *Güzel İstanbul* adlı heykelinin kaldırılmasına tepki gösteren Heykeltıraşlar Derneği, plastik ve kompozisyon açısından başarılı olan heykelin, salt "çıplak"lığından ötürü yasaklanmasını, 50. yıl kutlamalarına gölge düşüren bir durum olarak nitelendirmiş, ayrıca, olayları protesto etmek amacıyla 28 Mayıs 1974 tarihinde *Taksim Sanat Galerisi*'nde açtıkları olağan yıllık sergilerinin konusunu "Nü" olarak belirlemişlerdir. Sergiye, aralarında Zühtü Müridoğlu, Şadi Çalık, Kenan Yontuç, Namık Denizhan, Gürdal Duyar, Füsün Onur, Seyhun Topuz, Metin Haseki, Şinasi Türküstün, Haluk Tezonar, Ferit Özşen'in de bulunduğu yirmi beş sanatçı otuz beş adet yapıtla katılmış, dernek Başkanı Ferit Özşen, serginin adı konusunda yaşanan olayların etken olduğunu belirterek:

"Karaköy'deki heykelin kaldırılmasından sonra, biz de yontucular olarak bir çıkış yapmak istedik ve böylece

bu yılki konumuz olan "Nü" saptanmış oldu. Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Necmettin Erbakan, İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk ve İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan'a gönderdiğimiz davetiyelere, yalnızca Sayın Ecevit cevap verdi. Büyüklerimizin sözünü dinleyerek, çıplakları sokakta değil galerilerde sergilememize rağmen, onlar bize cevap verme gereğini hissetmediler"

açıklamasını yapmıştır (Anonim, 1974çççç: 7; Anonim, 1974mmmm: 7; Gezer, 1974b: 23).

Komite üyesi Hüseyin Gezer ve Mustafa Aslıer de yaptıkları açıklamalarda, durumun demokratik rejimlere aykırı olduğunu, sanat yapının değerinin birtakım ideolojik yaklaşımlarla belirlenemeyeceğini ifade etmişlerdir (Anonim, 1974yy: 1; Türenç, 1974: 16-17). Öte yandan, *Güzel İstanbul Heykeli*'nin, Necmettin Erbakan'ın isteği üzerine kaldırılması, CHP-MSP koalisyonunda gerginlik yaşanmasına yol açmış, kültürel konulardaki fikir ayrılığı belirgin bir biçimde açığa çıkmıştır (Kabacalı, 1974: 4-6; Öymen, 1975: 4).

İstanbul'da 20 Heykel Projesi'nde yaşanan olaylar bununla kalmamış, Metin Haseki'nin bakır malzemeyle gerçekleştirdiği *Balonlar* adlı çalışması, yerine konduktan bir süre sonra çalınmış, Muzaffer Ertoran'ın Tophane'de İş ve

İşçi Bulma Kurumu'nun yanındaki parkta duran İşçi heykelinin ise önce kolu kırılmış, daha sonra da heykelin tamamı kırmızıya boyanmıştır (Anonim, 1974f: 7; Anonim, 1974zz: 1; Sezer, 1974l: 6).

Hüseyin Gezer'e (1974b: 22) göre tüm bu yaşananlar, farklı iki kesimden gelen farklı iki tepkinin sonucudur. Tutucu çevreler "çıplak"lığı neden gösterirken, karşıt görüşlüler "orak-çekiç"i andıran her türlü nesneye karşı tepkilidirler. Bu nedenlerle, Kamil Sonad'ın ve Gürdal Duyar'ın heykelleri ilk kesimin, Muzaffer Ertoran'ın heykeli ise ikinci kesimin hedefi olmuştur. Bu tepkiler aynı zamanda, toplumdaki kamplaşmanın, ideolojik yapılanmanın sanat ortamına olan olumsuz etkisinin de bir göstergesi olmuştur. Bir başka açıdan bakıldığında ise, devletin kendi eliyle düzenlediği sanat etkinliklerinde dahi sansürcü bir tavır gösterdiğini, yapıtları korumaya yönelik gerekli düzenlemelerin yapılmadığını, saldırılara karşı beklenen tavrı almadığını göstermiştir. Öte yandan, *İstanbul'da 20 Heykel* projesi, yaşanan olumsuzluklara karşın, heykel sanatının varlığı, kamusal alandaki işlevi ve görsel etkileri/estetliği, sanatta "çıplak/özgür ifade" gibi kavram ve sorunların gündeme gelmesinde,

tartışılmasında etkili olmuştur (Anonim, 1974rrr: 71; Erol, 1974d: 1).

6.2.3. "BUGÜNKÜ TÜRK RESİMLERİ" SERGİSİ: 21 ŞUBAT-7 MART 1974

Dışişleri Bakanlığı ve Kültür Müsteşarlığı'nın Türk Kültürü'nü Tanıtma Programı kapsamında Cumhuriyet'in 50. Yıl Kutlamaları nedeniyle düzenlediği *Bugünkü Türk Resimleri Sergisi*, 21 Şubat-7 Mart 1974 tarihleri arasında⁸, Paris'te⁹ UNESCO Binası'nda açılmış, Turan Erol ve Adnan Çoker tarafından hazırlanan sergide resmi koleksiyonlardan derlenen ve aralarında Nejat Akkan, Özdemir Altan, İbrahim Balaban, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Cemal Bingöl, Cihat Burak, Adnan Çoker, Cevat Dereli, Refik Epikman, Devrim Erbil, Dinçer Erimez, Turan Erol, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Eren Eyüboğlu, Mustafa Esirkuş, Neşet Günal, Nedim Günsür, Nuri İyem, Zeki Faik İzer, İhsan Cemal Karaburçak, Gencay Kasapçı, Osman Oral, Orhan Peker, Adnan Turani, Ömer Uluç, Eşref Üren, Hüseyin Yüce ve Turgut Zaim'in de bulunduğu yirmi dokuz sanatçıya ait elli bir yapıt yer almıştır (Erol, 1974b: 1). Sergi, diğer etkinliklerde de olduğu gibi özellikle etrafında sürdürülen tartışmalarla gündeme gelmiştir.

Sergiye ilişkin değerlendirmelerde ağırlıklı olarak; sanatçı seçimi, Türk resminin temsili sorunu, sergi sırasında yaşanan olaylar ve seçicilerin tutumu üzerinde durulduğu görülmektedir. Örneğin; Fransız gazeteci Kosta Daponte, *Cumhuriyet Gazetesi*'ne gönderdiği yazısında:

“Cumhuriyet’in ellinci yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde sayılan bu serginin kataloğunda dikkati çeken bir deyim de “Cumhuriyetin ilanı olan 1923’ten sonra doğan ressamların seçiminden” sözeden cümledir. Oysa sergide tabloları sergilenen ressamlarımızdan 13’ü 1898 ile 1915 yılları arasında dünyaya gelmişler.

...

Paris’teki eleküstü Türk ressamları unutulduğu gibi, burslu olarak Fransız başkentinde çalışan 18 genç Türk ressamı da serginin dışında bırakılmış. Buna karşılık iki yıldır burada çalışan Zeki Faik İzer’den bir tablo alınmış.”

sözlerine yer vererek sanatçı seçimindeki çelişiklere işaret ederek, Turan Erol’un: “Çağdaş Türk Resmini gösteren tüm sanatçıları, ya da yapıtlarını toplayıp getirdiğimiz söylenemez” açıklamasını eleştiri konusu yapmış, *Çağdaş Türk Resmi* olarak anılan sergide Fikret Mualla ve Cemal Tollu gibi sanatçıların yer almayışının tepkilere neden olduğunu belirtmiştir (Daponte, 1974a: 6). Daponte’nin bu eleştirisine karşılık Turan Erol, yurtdışına gönderilen sanat sergilerinde amacın;

Türk kültürü üzerine ilgi uyandırmak olduğunu, sanatçıların kişisel tanıtımının söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Daponte yazısında, Paris’te yaşayan genç sanatçıların sergi açılışı sırasındaki tepkisine de değinmiştir. Kendilerini “Fransa’daki Türkiyeli Genç Ressamlar Grubu” olarak tanımlayan sanatçılar, sergiyi protesto etmek amacıyla bir bildiri hazırlamış, bildiride: “Türkiye Cumhuriyeti’nin 50. Yıldönümünün kutlanması dolayısıyla açılan sergilere Fransa’da bulunan Türkiyeli ressamlar olarak katılmaya karşıyız. Bu davranış, Türkiye’de demokrasiden, toplumsal ilerlemeden yana olan tüm aydınların, Cumhuriyet’in kurulmasından bu yana iktidarın genel baskı politikasına direnişlerinin bir parçasıdır” sözleri yer almıştır (Anonim, 1974nn: 7).

Turan Erol, tepkilerin siyasi içerikli olduğunu, genelde 50. Yıl kutlamalarına karşı bir tavır olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Erol, 1974c: 6; 1974ç: 4). Erol konu hakkında:

“Sergi için Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’ne çağrıda bulunduk. Sergiyi gelin beraber kuralım dedik. Mehmet Güleryüz, Alaettin Aksoy, Komet, Utku Varlık, Cihat Aral o zaman hepsi orada. Ama sergiye karşı tavır aldılar. Bildiri dağıttılar Unesco’nun önünde. Gerekeçleri de şuydu: Bizden niye resim yok diye. Bir de Cumhuriyet

için yapılıyor sergi, işte solculuk yapıyorlardı. Kendileri görünmediler ben tanıyorum diye, tanımadığımız başka dallardan öğrencilere bildiri dağıttırdılar...”

değerlendirmesini yapmış,¹⁰ bununla bağıntılı olarak, sanatçıların siyasi görüşlerinden dolayı sergi dışı bırakıldıklarını öne süren çevrelerin, Fikret Mualla ve Cemal Tollu konusundaki tepkisini ise çelişki olarak değerlendirmiştir. Öte yandan Daponte'nin, sergiye ilişkin bir diğer eleştirisi, sergi komiseri Turan Erol'un hükümet sözcüsü gibi davrandığı, serginin Türk resmini temsil etmede sıkıntı yaşadığı, merak uyandırmanın ötesine geçemediği yönündedir (Görel, 1974: 2; Özsezgin, 1974c: 20).

50. Yıl Kutlamaları kapsamında düzenlenen *Bugünkü Türk Resimleri Sergisi*, sanat çevrelerinde, hazırlayanların seçim kriterleri, tutumları ve Türk resminin tanıtılması konusundaki yeterlilikleri bağlamında ele alınarak değerlendirilmiş ve amacından uzaklaşmış bir etkinlik olarak görülmüştür.

6.3. FESTİVALLER¹¹

70'li yıllarda devlet, özel sektör ve yerel yönetimler tarafından uygulanan festivaller, farklı

disiplinlerin bir arada sunulduğu, geniş kitleleri içine alan etkinlikler olması bakımından önemsenmiştir. Bu dönemde iki tür festival yapısı öne çıkmaktadır. İlki devlet-özel sektör işbirliği ile başlatılan ve günümüze kadar sürdürülen *Uluslararası İstanbul Sanat Festivali*, diğeri yerel yönetimlerce düzenlenen, çoğunlukla Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde çeşitli il ve ilçelerde gerçekleştirilen *Uluslararası Antalya Sanat Festivali*, *Yarımca Sanat Şenliği*, *Kartal Sanat Şenliği*, *Kuşadası Sanat Festivali* türündeki festivallerdir.

Bir dönem etkinliği olarak dikkat çeken festivaller karşıt ideolojik gruplar tarafından farklı biçimlerde yorumlanmış, yapılan etkinlikler üzerine çeşitli eleştiriler gündeme gelmiştir. Örneğin; *İstanbul Festivali*'nin devlet kanalıyla özel sektör tarafından düzenleniyor oluşu, zamanla ideolojik bir karşı duruşa yol açmış, yerel yönetimlerin düzenlediği festivaller *İstanbul Festivali*'ne karşı gerçekleştirilen alternatif etkinlikler olarak algılanmışlardır. Bu festivallerin sanat ve kültür ortamına etkileri ise, yerel yönetimlerin rolü ve yapılan etkinliklerin niteliği ile bağıntılı bir biçimde ele alınmış, yerel yönetimlerin, güncel politikalarından bağımsız, niteliği öne çıkaran,

popülist olanı değil, yaratıcı ve katkı getirecek örnekleri sunan bir anlayışta olmaları beklenmiştir (Hızlan, 1978b: 6; Dorsay, 1978: 6; Behramoğlu, 1979: 4).

Öte yandan dönem içinde festivallerin varlığının sürmesinin gerektiği, düzenlenen etkinliklerin, amacına uygun nitelikte yapılmasının bir eğitim, bilinç ve olanaklar sorunu olduğu genel kanıdır. Bu bağlamda *Uluslararası İstanbul Festivali*, donanımlı yapısına karşın kitlelere ulaşmakta sıkıntılı görülmüş, *Antalya Uluslararası Sanat Festivali ve Yarımca Kültür ve Sanat Şenliği*, toplumla sanat arasında bir ilişki başlatılması ve geleceğe dair tasarıları bakımından dikkate değer bulunmuştur. Diğer festivaller üzerine yapılan değerlendirmeler ise, kısa süreli hareketlenmelerin ötesinde kalıcı bir potansiyel yaratamadıkları yönündedir (Anonim, 1978ll: 7; Memedoğlu, 1978: 6).

6.3.1. DEVLET-ÖZEL SEKTÖR İŞBİRLİĞİ İLE DÜZENLENEN FESTİVALLER

1970'li yıllarda ülke kültürünün tanıtımına yönelik festival düzenleme düşüncesi, öncelikle devletin kültür politikalarının bir parçası olarak

belirmiş, Kültür Bakanlıklarının ve iktidara gelen bazı hükümetlerin programlarında dile getirilmiştir. 10-15 Eylül 1971 yılında Fransa'nın Aix-en Provence kentinde gerçekleştirilen *VI. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi*'nde açılış konuşması yapan dönemin Kültür Bakanı Talat Halman bakanlığın hedef ve planlarından söz ederken: "Belge filmleriyle, televizyon ve radyo programlarıyla, festival ve şenliklerle, sürekli ve geçici sergilerle, Türkçe ve başka dillerde yayınlarla Türk sanatına ilginin genişletilmesine gayret edilecektir" demiştir (Borcaklı, 1971: 11).

Devletin bu düşüncesi doğrultusunda, 1973 yılında kurulan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, ilk uluslararası festivali düzenlemekle görevlendirilmiş, aynı yıl *1. Uluslararası İstanbul Festivali* gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da düzenlenen ve devlet desteğinin yanı sıra sermaye çevrelerinin de desteğini alan festival, devlet ve özel sektör işbirliği ile düzenlenen etkinliklerin başında gelir.

6.3.1.1. ULUSLARARASI İSTANBUL FESTİVALİ: 1973

İstanbul'da uluslararası bir festival düzenlenmesi düşüncesi ilk kez 1964'te oluşmuş, İstanbul'a

gelen Keman virtüözü Yehudi Mehudin ile dört ünlü festival kurucusu birtakım incelemeler yapmış, tarihi yerleri (özellikle sarayları) gördükten sonra, İstanbul'un festival düzenleme konusunda Avrupa ülkelerinden çok daha uygun koşullara sahip olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir (İpekçi, 1972b: 9; Yener, 1973: 197-208). Buna karşın, ilk festival, festivali düzenlemesi planlanan İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV)'nin 1973'te kurulabilmesi üzerine 15 Haziran-15 Temmuz 1973 tarihlerinde 50. Yıl Kutlamaları'nın yapıldığı sırada gerçekleştirilmiştir (Yardımcı, 2005: 14). Festivalin, Cumhuriyet'in 50. Yıl Kutlamaları'yla aynı dönem rastlaması, devletin, festivali, kutlama etkinliklerinin bir parçası olarak görmesinde etkili olmuştur. Nitekim, 1973'te Turizm ve Tanıtma Bakanı olan Erol Yılmaz Akçal açıklamasında:

“İstanbul'un dış ülkelerde temsil ettiği tarihsel ve kültürel görünümünden faydalanılarak, ulusal kültürümüzün bütün dallarını, devrimlerimizin ulaştığı düzeyi dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla, ön planda İstanbul ve alabildiğine ölçüde de turistik potansiyeli yüksek yörelere öncelik vererek, yurdun öteki bölgelerinde, belirli tarih ve sürelerde uluslararası nitelikte kültür ve sanat şenlikleri düzenlenecektir

1973 İstanbul kültür sanat şenlikleri de uluslararası bir festival özelliğini taşıyacak, müzik, opera, bale, tiyatro

ve plastik sanatlar alanlarında gösterileri kapsayacaktır. Şenliklerin ağırlık noktası ulusal kültürümüzü tanıtacak yolda değerlendirilecektir”

sözlerine yer vermiş, devletin, bu tür etkinliklerin Türkiye'nin geneline yayılması konusundaki beklentisini dile getirmiştir (Anonim, 1972r: 6). Devletin, festivale verdiği destek yalnızca sözlü olarak ifade edilmemiş, *1.Uluslararası İstanbul Festivali*'nin bütçesinin oluşturulmasında, vakfın kendi olanaklarının ve sponsor desteğinin yanı sıra, Cumhuriyet'in 50. Yılı nedeniyle kurulan Kutlama Komitesi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın da katkısı olmuş, İKSV, sponsorluk sisteminin yaygınlaşmaya başladığı 80'li yıllara değin devletten festival için destek almaya devam etmiştir (İpekçi, 1972: 9).

İKSV'nin kurucusu ve başkanı Nejat Eczacıbaşı, Cumhuriyet'in 50. yılı kutlamalarına bir katkı olarak başlatılan festivalin amacını; uluslararası sanat oluşumlarını Türkiye'ye taşımak, aynı ölçüde Türkiye'nin sanat potansiyelini yurtdışında tanıtmak olarak açıklamıştır (Anonim, 1973ff: 7). Topkapı Sarayı, Aya İrini Kilisesi, Rumelihisarı, Yıldız Parkı, Dolmabahçe

Parkı, Yedikule, İbrahim Paşa Sarayı ve Arkeoloji Müzesi gibi mekânların kullanıldığı festivalde müzik ağırlıkta olmak üzere, tiyatro, gösteri sanatları, plastik sanatlar gibi farklı disiplinlere yer verilmiştir.

1980'lere değin, hazırlanan tüm festival programlarında, çeşitli beğenileri, eğilimleri içermesi açısından oda müziği, opera ve bale gibi klasik sanat anlayışını yansıtan etkinlikler ile âşıkların saz konserleri, halk dansları ve gölge oyunu gibi geleneksel gösterimler bir arada sunulmaya çalışılmıştır.¹² Bu durum, bazı sanat çevreleri tarafından toplumdaki “kültürel/sınıfsal farklılıklara” yönelik bir düzenleme olarak yorumlanmış (Anonim, 1974: 7), özellikle festival yönetiminin “halkın etkinliklerden yararlanması” amacıyla bilet fiyatlarında düzenlemeye gitmesi, bazı konser ve gösterilerin Gülhane Parkı, Rumelihisarı gibi açık alanlarda¹³ ücretsiz sunulması bu yaklaşımın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Örneğin, 2. *Uluslararası İstanbul Festivali*'nde yer alan iki yüz elli bin gösteriden on ikisi Gülhane Parkı'nda ücretsiz olarak sunulmuş, ünlü sanatçıların verecekleri konserlerde gelir düzeylerine göre yer ayırımına gidilmiştir (Kutlu, 1974: 7). Öte yandan, festivalin “burjuvazi”ye

hitap ettiğini, çıkış noktasını ve ulaşmak istediği seviyeyi, sözü edilen kitlenin yararını gözeterek oluşturduğunu ileri süren görüşler, Batı kaynaklı etkinliklerin ağırlıkta oluşunu, “kültürel emperyalizmin” bir sonucu olarak görmüşlerdir. Geleneksel gösterimlerin, tepkilerin önüne geçmek için programa dahil edildiği görüşü de yine bu bakış açısından kaynaklanmıştır (Kutlu, 1973b: 7; Özkırımlı, 1976: 6; Anonim, 1979: 8).

Festivalin, “halka açık olma” sorunu, İKSV yönetiminin de önemseydiği ve üzerinde durduğu bir konudur. Vakfın genel sanat yönetmeni Aydın Gün yaptığı bir açıklamada, festival düzenlemedeki amaçlarının, toplumun kültür-sanat seviyesini olumlu yönde etkilemek ve arttırmak olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, bir taraftan nicelikten çok niteliği öne çıkarmaya çalıştıklarını, bir taraftan da etkinliklerden toplumun her kesiminin yararlanması için gerekli düzenlemeleri yaptıklarını ifade etmiştir (Selmi, 1977: 6). Bu durumun, festivali, amaçlarından ve ideallerinden uzaklaştırdığını düşünen Mehmet Ergüven ise, kültürel etkinliğe giren bütün çalışmaların doğası gereği yığınların yararına açık durumda olduğuna, festival yönetiminin “halkın

beğenisine uygun” programlar hazırlamaya çalışırken, festivali belirsiz, plansız bir etkinliğe dönüştürebileceğine işaret etmiştir (Ergüven, 1980ç: 4).

1980’lerin başlarına gelindiğinde etkinliğini/kendi içindeki gelişimini sürdürmekte olan *Uluslararası İstanbul Festivalleri*, çağdaş Türk sanatında “kurumlaşma”, “sponsorluk” kavramlarının oluşması ve sanatın özerkleşmesinde bir adım olarak görülmüştür. Nitekim, Sibel Yardımcı’ya (2005: 97) göre, İKSV, sponsorluğun yaygın bir uygulama olmadığı 1973 yılında, ilk festivalin toplam bütçesi olan 8,5 milyon liranın 2,8 milyonunu bilet satışlarından; 3 milyonunu katkıda bulunmak isteyen sermaye çevrelerinden, geri kalanını Devlet ve Dışişleri Bakanlıkları ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turing ve Otomobil Kurumu bütçelerinden sağlamıştır.

6.3.2. YEREL YÖNETİMLER VE FESTİVALLER

70’li yılların bir diğer festival düzenleme hareketi yerel yönetimlerden gelmiştir. 70’li yıllarda, devletin yılda bir düzenlediği sergilerle kitlelere ulaşamayacağını, bir sanat bilincinin oluşmasında etkili olamayacağını, İstanbul Kültür ve Sanat

Vakfı’nın düzenlediği *İstanbul Sanat Festivali*’nin de elit bir kesime hatta “burjuvazi”ye hitap ettiğini, Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerin merkezinde odaklanan sanat etkinliklerinin ve oluşumlarının, iletişim araçlarının, yayınların ve haber ağının yetersiz oluşu nedeniyle yaygınlaşmadığını düşünen kimi yerel yönetim ve sanatçılar, merkez dışında kalan kitlelere ulaşmak için festivaller düzenlemeye başlamış, bunlar zamanla “alternatif” etkinlikler haline dönüşmüşlerdir (Özkırımlı, 1976: 6; Erten, 1980: 74).

Çeşitli disiplinlerin bir araya geldiği, *Yarımca Sanat Şenliği*, *Antalya Film Festivali*, *Kartal Sanat Şenliği*, *Ayvalık 78* gibi festivallerin en önemli özelliği; kamusal alanlarda gerçekleştirilmeleri, plastik sanatlara da yer vermeleri ve halkın doğrudan etkinliğin içine alınmasıdır (Anonim, 1976ggg: 8; Anonim, 1979uu: 4). Sanatçıların halka ulaşmada tercih ettikleri yöntem ise duvar resimleri, sokaktaki insanların model alındığı heykel çalışmaları ve açık hava sergileridir. Yerel yönetimlerce düzenlenen festivaller 70’li yıllarda ilgiyle karşılanırken, 12 Eylül 1980 müdahalesinin ardından gündemdeki yerini kaybetmiştir.

6.3.2.1. YARIMCA KÜLTÜR VE SANAT

ŞENLİĞİ: 1972

Yarımca Belediyesi'nin girişimiyle 1972 yılında "kiraz şenliği" olarak düzenlenen etkinlik, müzik, edebiyat ve plastik sanatlar alanındaki çalışmaları desteklemek amacıyla başlatılmıştır. 1973 yılında ikincisi yapılan şenlikte resim-heykel alanında ödül kazanan yapıtlar, Cumhuriyet'in 50. Yılı kutlamaları kapsamında bir sergiyle tanıtılmıştır (Anonim, 1973çççç: 7).

1974 yılında *Uluslararası Yarımca Sanat Festivali* adını alan şenlikte, başta geleneksel Türk sanatları olmak üzere, plastik sanatlar, şiir, edebiyat, tiyatro ve müziği içine alan bir dizi etkinlik düzenlenmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Sovyetler Birliği ise şenlik için yurtdışından davet edilen konuk ülkeler olmuştur. Öte yandan, yerel yönetimin esas amacı, Yarımca köyünü bir sanat merkezi haline dönüştürmektir. Şenlik, kültür-sanat etkinliklerinin sürekliliğinin sağlanmasında yardımcı bir unsur olarak görülmüştür (Anonim, 1975i: 7; Evren, 1975c: 7).

Sözü edilen amaç kapsamında Yarımca'da bir Ulusal Görsel Sanatlar Müzesi kurmayı

planlayan belediye, 1976'da yapılan 5. *Uluslararası Yarımca Sanat ve Kültür Şenliği*'nde, *Ulusal Resim ve Heykel Sergisi* düzenleyerek, bu yöndeki ilk adımı atmıştır. Ayrıca, sergiye verilecek yapıtların bir seçici kurul tarafından değerlendirilerek ödüllendirilecek olması, sürekli eleştirilen *Devlet Resim Heykel Sergileri*'ne bir alternatif yaratma isteğinden kaynaklanmıştır (Anonim, 1976ggg: 8).

6.3.2.2. ANTALYA FİLM FESTİVALİ: 1964

(ANTALYA ALTIN PORTAKAL FİLM FESTİVALİ)

Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin girişimiyle 1964'te başlatılan *Antalya Film Festivali*, 1975 yılında Antalya Belediye Başkanı olan Selahattin Tonguç'un, o sırada Paris'ten dönen sanatçı Kuzgun Acar'dan festival kapsamında eski Belediye Başkanı Haşim İşcan anısına bir heykel yapmasını istemesi ve Kuzgun Acar'ın bu isteği, yirmi sanatçının içinde yer alacağı bir *Heykel Sempozyumu*'na dönüştürmesi üzerine yeni bir sürece girmiştir (Anonim, 1975ooo: 6; Ural, 2004: 90). Bu dönemde festivalin adı *Antalya Festivali* olarak değiştirilmiş, fotoğraf, karikatür, resim, heykel, seramik sergileri etkinlik kapsamına alınmıştır (Demirkol, 1975b: 8).

Festival, on üçüncü yılında (1976) *Antalya Uluslararası Film ve Sanat Festivali* adını alarak uluslararası bir nitelik kazanmış, Sinematek tarafından düzenlenen *Uluslararası Film Haftası* ve sanatçıların girişimiyle gerçekleştirilen *Uluslararası Resim ve Heykel Sempozyumu* ile etkinlik alanını genişletmiştir (Coş, 1983: 34). Festivalin 1976 yılında belirlediği slogan “halk için halkla birlikte”dir ve o yıl başkanlığını Orhan Taylan’ın yaptığı Görsel Sanatçılar Derneği, festivale duvar resimleri ile katılmaya karar vermiştir. Türkiye, Mısır, Irak, Hollanda, Yunanistan, Romanya ve Almanya’dan katılan yirmi sanatçının,¹⁴ belediye tarafından gösterilen belediye binasının üçüncü katı, mezbaha binası, elektrik trafoları, *Devlet Güzel Sanatlar Galerisi* gibi mekânların dış cephelerinde ve alanlarda, izleyici önünde gerçekleştirdikleri çalışmaların tamamlandıkları gece saldırıya uğraması, festivalin seyrini değiştirmiştir. (Coş, 1983: 35; Öz, 2003: 77). Saldırıya uğrayan yapıtlar arasında Mehmet Aksoy’un *İşçi ve Çocuğu* adlı heykeli, Yusuf Taktak, Seniye Fenmen ve Avni Memedoğlu’nun duvar resimleri de bulunmaktadır. Orhan Taylan’ın duvar resmi ise yüksek bir seviyede olduğu için tahrip edilememiş, ancak 12 Eylül 1980 sonrasında badanayla kapatılmıştır

(Dorsay, 1976: 6; Engin, 2002: 207; Öz, 2003: 77). Seramik sanatçısı Seniye Fenmen’in biyografisinde saldırı sonrası yaşananlar:

“Cihat Aral’ın Antalya spor salonunun dış duvarına çizdiği ‘Emekçi Anne ve Çocuğu’ isimli iki yüz elli metre karelik resim, ‘anne elinde beyaz güvercin tutuyor’ gerekçesi ile dönemin Antalya valisi Nihat Oğuz’un verdiği talimat doğrultusunda badana ile boyanarak kapatılmıştı, çünkü beyaz güvercin o günlerde Bülent Ecevit tarafından barışın simgesi olarak kullanılıyordu. O gün tüm sanatçılar olayı protesto etmek için TRT’ye bağlı olarak çalışan Antalya radyosuna gittiler, ancak radyo müdürü Kenan Değer sanatçıların radyoda bu olayı kınayan bir konuşma yapmalarını reddetti.”

(Öz, 2003: 78) biçiminde aktarılırken, sanatçılar saldırıyı kınayan bir bildiri hazırlamışlardır. Bildiride: “22 Haziran’ı 23 Haziran’a bağlayan gece, gerici iktidarın faşist güçleri tarafından üzerlerine plastik torbalar içinde boya atılarak tahrip edildi. Bu saldırı faşizmin emekçi halka, insana, kültüre düşman yanını sergileyen bir sanat cinayetidir. Bu faşist saldırılara boyun eğmeyeceğiz” sözleri yer almıştır (Akyan, 1976: 8).

1977’de gerçekleştirilen *14. Antalya Uluslararası Film ve Sanat Festivali*, bir önceki yıla oranla olaysız ve sorunsuz geçerken, 1978’de

düzenlenen ve 15. *Antalya Uluslararası Sanat Şenliği* adıyla anılan festival, Türkiye’de yaşanan olumsuz gelişmeler ve siyasi kutuplaşmanın artması nedeniyle “Barışa Çağrı” sloganıyla gerçekleştirilmiştir (Coş, 1983: 36). Festivalin on altıncısı 1979 yılında benzer etkinliklerle düzenlenirken, 1980’de 12 Eylül müdahalesi nedeniyle ara vermek zorunda kalınmıştır.

Antalya Uluslararası Sanat Festivali, sürekliliği, kapsamı, farklı disiplinleri bir araya getiren yapısı ve sanat ortamına etkileri bakımından, yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen diğer şenliklerden ayrı tutulmuştur (Anonim, 1978ll: 7). Bununla birlikte, sanatta sansür, ulusal sinema, yerel yönetimlerin sanatla ilişkisi gibi sorunsalların gündeme gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (Anonim, 1978ll: 7; Dorsay, 1978: 6). Festival, günümüzde *Antalya Altın Portakal Film Festivali* olarak sürdürülmektedir.

6.3.2.3. AYVALIK SANAT: 1976-1978

Orhan Peker tarafından 1976 yılında yaz okulu olarak tasarlanan ve başlatılan *Ayvalık Sanat*, büyük şehirlerde belirli bir kitleye sunulan sanat etkinliklerinin, Türkiye’nin diğer bölgelerine de

taşınması isteğinden kaynaklanmıştır. Bir şenlik ya da festival modeli sunmamakla birlikte, sanat etkinliği olması bakımından ilgi çeken ve Ayvalık Turizm Derneği’nin desteklediği etkinliğin üçüncüsü 1978’de düzenlenmiş, *Ayvalık Sanat 78’e* Cihat Burak ve Devrim Erbil konuk sanatçı olarak davet edilmişlerdir (Yorulmaz, 1978: 6; Elibal, 1978n: 6).

6.3.2.4. KARTAL KÜLTÜR VE SANAT ŞENLİĞİ: 1977

İstanbul Kartal Belediyesi’nin 1977 yılında Halk Plajı’nda düzenlediği bir günlük folklor gösterisi, *Kartal Sanat Şenliği*’nin başlangıcını oluşturmuştur. Şenliğin düzenlenme amacı; görsel sanat etkinliklerini halka götürmek olarak belirlenirken, şenlik kapsamında gerçekleştirilecek resim-heykel sergilerinde yer alan yapıtların öncelikle uzmanlardan oluşan bir kurulun kararı, sonrasında ise halkın oyları sonucunda ödüllendirilmesi öngörülmüştür (Salih 1978: 6). Film gösterilerinin, halk danslarının yer aldığı, 1978 yılında gerçekleştirilen 2. *Kartal Sanat Şenliği*’ne, Kartal Halk Eğitim Merkezi, Sinema Emekçileri Sendikası, Türkiye Yazarlar Sendikası, Yöresel Halk Dansları ve Hisarüstü Oyuncuları Tiyatro Topluluğu

gibi oluşumlar katılırken, resim-heykel yarışması ile *Görsel Sanatlar Sempozyumu* düzenlenen etkinlikler arasında yer almıştır. Sempozyumda, görsel sanatların kuramsal boyutlarını irdeleyen araştırmaların sunulması ve sanat sorunlarının geniş topluluklar önünde ele alınması amaçlanmıştır (Anonim, 1978vv: 6; 1978yy: 6).

Öte yandan, şenlik kapsamında gerçekleştirilen resim-heykel yarışmasında ödül alacak yapıtlar için halk oylamasına gidilmesi, şenliği düzenleyenlerin, halkın sanat eğilimini, algılayışını belirlemek adına aldığı bir kararın sonucudur. Sonuçlar belli olduğunda, halk ile jüri değerlendirmesinin örtüşmediği, halkın sosyal içerikli yapıtlara oy verdiği görülmüştür (Anonim, 1978ddd: 6).

1979'da üçüncüsü düzenlenen *Kartal Sanat Şenliği*'ne Irak, Suriye, Hindistan, Filistin, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği, Libya'dan da katılımlar olmuştur. Kültür ve Dışişleri Bakanlıklarının bütçeden fon ayırdıkları şenliğe, özellikle sosyalist rejimi benimsemiş komşu ülkelerin çağrılmasının nedenini, Kartal Belediye Başkanı Mehmet Ali Büklü:

“Bizim önde gelen amacımız, dünya halklarının kaynaşmasını, birbirini tanınmasını ve sevmesini sağlamaktır. Bu amaç bir anlamda, ülkemizde yıllardır kafalarda yaratılan sosyalist ülke insanların ve sosyalist rejimlerin umacı gibi görülmesi eğilimini silmeyi de kapsıyor”

sözleriyle açıklamıştır (Anonim, 1979üü: 4). Şenliğin düzenleme kurulunda Devlet Tiyatroları, Kültür Bakanlığı, Görsel Sanatçılar Derneği, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda görevli, oyuncu, yazar, sanatçı ve akademisyenler yer almıştır.

6.3.2.5. KUŞADASI KÜLTÜR VE SANAT ŞENLİĞİ: 1980

Kuşadası Belediyesi tarafından başlatılan *Kuşadası Kültür ve Sanat Şenliği*, 8-11 Eylül 1980 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Sinema, tiyatro, müzik, plastik sanatlar alanlarından tanınmış isimlerin yer aldığı şenliğe, Görsel Sanatçılar Derneği duvar resimleriyle katılmıştır (Anonim, 7 Eylül 1980y: 7).¹⁵

6.4. SERGİ ETKİNLİKLERİ

70'li yıllarda artan sanatçı ve sergi mekanı sayısına bağlı olarak sergi etkinlikleri de artmış,

dönemin sanat anlayışındaki çeşitlilik, eskiyle yeninin birlikteliği, sanat dışı çevrelerle kurulan ilişkiler, ödüllendirme sistemi, değerlendirme ölçütleri gibi unsurlar bu etkinlikler çerçevesinde görünür olmuştur. Tez kapsamında hazırlanan “1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri” başlıklı çizelge doğrultusunda elde edilen veriler; “Yıllara Göre Sergi Sayısının Dağılımı”, “Sergilerin Kentlere Göre Dağılımı”, “Sergi Biçimi”, “Sergi Türü” olmak üzere dört ana başlık ve “Kişisel Sergiler”, “Karma Sergiler”, “Ortak Sergiler”, “Anma Sergileri”, “Koleksiyon Sergileri”, “Retrospektif Sergiler”, “Ödüllü Sergiler” alt başlıkları etrafında ele alınmıştır. Ödüllü sergilere, ülke sanatının potansiyelini yansıtmaya yönelik kapsamlı sergiler olmaları, yarattıkları tartışmalarla farklı yaklaşımları, farklı ifade biçimlerini, yapıt seçimi ve değerlendirme ölçütlerini gündeme getirmeleri nedeniyle ayrıca değinilmiştir.

6.4.1. YILLARA GÖRE SERGİ SAYISININ DAĞILIMI

Sergileme etkinliklerinin 1970’lerin başından başlayarak on yıllık süre boyunca giderek arttığı gözlenmektedir (**Grafik-1**). Özellikle özel galerilerin

sayısındaki artışla doğru orantılı olarak 1975 yılından itibaren sergi sayısında da bir yoğunlaşma olmuş, saptanabilen değerlere göre; 1970’te kırk bir, 1971’de kırk üç, 1972’de otuz yedi, 1973’te yetmiş bir, 1974’te seksen bir, 1975’te seksen sekiz, 1976’da elli dokuz, 1977’de doksan bir, 1978’de yüz seksen sekiz, 1979’da yüz altmış beş, 1980’de yüz elli sekiz sergi düzenlenmiştir.¹⁶

6.4.2. SERGİLERİN ŞEHİRLERE GÖRE DAĞILIMI

Sanat etkinlikleri listesinden elde edilen verilere göre; 70’li yıllarda İstanbul, sergi etkinliklerinin yoğunluk göstermesi açısından bir merkez gibi görülmektedir. İkinci sırada Ankara, üçüncü olarak da İzmir öne çıkmaktadır. Bu üç büyük kentin dışında Trabzon, Malatya, Antalya, Zonguldak, Edirne, Eskişehir, Kocaeli, Bodrum sergi etkinlikleriyle adını nadir de olsa duyuran diğer illerdir (**Grafik-2**).

6.4.3. SERGİ TÜRLERİ

1970’li yıllarda açılan sergilerin resim, heykel, seramik, grafik ve baskı gibi geleneksel türlerde gerçekleştirildiği, farklı arayışların ise dönemin sonlarına doğru belirmeye başladığı

gözlenmektedir. Sayısal olarak bakıldığında ise etkinliklerin çoğunluğunu “resim” sergilerinin oluşturduğu, ikinci sırada “seramik” sergilerinin geldiği, buna karşın “heykel”, “özgün baskı” ve diğer türlerin aynı çoklukla açılmadığı görülmektedir (Grafik-3).

Fikret Otyam, Şahin Kaygun ve Metin Eloğlu gibi sanatçıların düzenledikleri “resim-şiiir” ya da “fotoğraf-şiiir” sergileri dönemin yaygın sergi türlerindedir ve edebiyat ile görsel sanatlar etkileşimine bir örnek oluşturur. Ayrıca bu dönemde “resim-heykel”, “resim-seramik”, “resim-gravür” sergilerine de sıkça rastlanmaktadır.

Fotoğraf sergileri yine bu dönemde sayıca fazla olan bir sergi türüdür. Örneğin; saptanabilen altmış üç fotoğraf sergisine karşın bu dönemde otuz bir heykel sergisi, yirmi grafik sergisi, on bir özgün baskı sergisi açılmıştır.

Ayrıca bu dönemde, disiplinlerarası sanat anlayışında gerçekleştirilen, deneysel çabaların, yerleştirme, hazır nesne vb. gibi farklı teknik-malzemenin kullanımının öne çıktığı sergiler de yapılmıştır.¹⁷

6.4.4. SERGİ BİÇİMLERİ

1970-1980 yılları arasında yoğunluk gösteren sergileme biçimleri, yurt içinde veya yurt dışında olmak üzere, “kişisel sergiler”, “karma sergiler”, “ortak sergiler”, “koleksiyon sergileri”, “retrospektif sergiler” ve “ödüllü sergiler” şeklinde gruplanabilir (Grafik-4).

6.4.4.1. KİŞİSEL SERGİLER

70’li yıllarda açılan “kişisel sergi”lerin sayısı diğer sergilere göre daha fazladır ve bu sergilerin dökümü, sanatçıların hangi sıklıkla sergi açtıkları, hangi türleri benimsedikleri sorularına yanıt verilmesi açısından önemlidir (Grafik-5).

6.4.4.2. KARMA SERGİLER

Hemen ikinci sırada ise “karma sergiler” gelmektedir. “Atölye sergileri”, “mezuniyet sergileri”, “yaz karmaları”, “yardım sergileri”, “yurtdışı sergileri” gibi sergilerin yanı sıra dernek, sanatçı grupları ya da birliklerin açtığı sergiler “karma sergiler” başlığı altında toplanabilir (Grafik-6).

Atölye Sergileri'ne örnek olarak; Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Ayetullah Sümer'in öğrencileri ile birlikte açtıkları sergilerin yanı sıra 1975'te *Künmat Galerisi*'nin genç sanatçılara destek olmak amacıyla düzenlediği *İlk Sergiler* verilebilir. Bu sergiye Dinçer Erimez, Devrim Erbil, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hüseyin Gezer atölyelerinden öğrenciler katılmıştır. Gerek atölye sergileri, gerek Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu öğrencilerinin açtıkları *Mezuniyet Sergileri*, dönemin sanat eğitimi görünür kılmaya yarayan etkinlikler olmuştur.

Yaz karmaları ilk kez 70'li yıllarda görülen, genelde özel galerilerin hazırladıkları sergilerdir. Örneğin; 1978 yılında *Cumalı Sanat Galerisi*'nde düzenlenen *1978'de Yaz Karma Sergisi* başlıklı sergide çok sayıda sanatçının yapıtı yer almıştır. Bu sergi biçiminin günümüzde de tercih edildiği ve genelde "ölü sezon" olarak adlandırılan yaz aylarında gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Yardım sergileri, sorunları olan sanatçılara destek vermek amacıyla açılan sergilerdir. 1973 yılında Türk-Alman Kültür Merkezi'nde açılan *Erdoğan Değer'e Yardım Sergisi* ve 1980 yılında

düzenlenen *Sabiha Erengönül'e Yardım Sergisi* bu sergi biçimine örnektir.

Güzel Sanatlar Birliği, Türkiye Ressamlar Cemiyeti, Ankara Kadın Ressamlar Derneği gibi 70 öncesinde kurulan ve bir kısmı Cumhuriyet döneminden gelen birliklerin ve derneklerin sergileri ile yeni kurulan Suluboya Ressamları Grubu, Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği sergileri de karma sergiler arasında görülmektedir. Görsel Sanatçılar Derneği'nin geleneksel hale getirdiği *Mayıs Sergileri* örgütlenme anlayışının, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin gerçekleştirdiği *Günümüz İstanbul Sanatçıları Sergileri* ise sanat anlayışının değişimini gösteren etkinlikler olarak dikkat çekmektedir.

1973 yılında *Or-An Sanat Galerisi*'nde açılan *Ankaralı Ressamlar 50. Yıl Toplu Sergisi*, 1978'de *Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi*'nde düzenlenen *Çağdaş İstanbul Sergisi*, yine 1978'de *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (DGSA) Salonlarında* gösterilen *İzmirli Sanatçılar Resim Sergisi* ve 1979'da *DGSA Sergi Salonu*'nda gerçekleştirilen *Başkent Ressamları Sergisi*, 70'li yıllarda Ankaralı, İstanbullu ve İzmirli sanatçıların

buldukları kenti ve kentli kimliklerini öne çıkardıklarını göstermektedir.

Yurtdışında düzenlenen uluslararası düzeydeki karma sergilere Türkiye'den sanatçılar davetli olarak katılmışlardır. 1971'de İsmail Hakkı Toygar, Hakkı İzzet ve Jale Yılmabaşar'ın katıldığı *Uluslararası Seramik Sergisi*, 1976'da Tangül Akakıncı, Tomur Atagök, Birim Bozok, Gül Derman, Türkan Rador, Aslı Titiz'in çağrılı olarak gittiği *Bayreuth Sergisi* gibi sergiler, yurtdışıyla kurulan ilişkiler açısından önemlidir.

6.4.4.3. ANMA SERGİLERİ

Anma sergileri özel galerilerin zaman zaman hayatta olmayan sanatçıları ya da sanat ortamına katkı getirmiş insanları hatırlamak ve gündeme getirmek amacıyla düzenledikleri sergilerdir. *Melda Kaptana Sanat Galerisi*'nde 1972 yılında düzenlenen *Adalet Cimcoz'u Anma Sergisi* buna bir örnektir. Anma sergileri, 1960 öncesine kadar sık rastlanan bir sergi biçimi olmaması nedeniyle dikkat çekmektedir. Bu tür sergilerin "koleksiyon" ya da "retrospektif sergileri"nden ayrılan yönü "anma sergisi" olarak anılmaları ve satış yapıldığı taktirde bu paranın bir fona aktarılmasıdır.

1974 yılında *Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi*'nde *Avni Lifij ve Şeref Akdik* sergileri açılmıştır. Sergide yer alan yapıtlar, sanatçıların eşleri tarafından sağlanmıştır. İş Bankası 1977 yılında *Eşref Üren-Melahat Üren*, 1978'de *Hikmet Onat*, 1979'da *Şeref Akdik-Vecih Bereketoğlu* sergilerini açmıştır.

Eğitim kurumları da "anma sergileri" düzenlemiştir. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1979 yılında *Zeki Kocamemi*, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu 1978'de *Hasan Kavruk* sergisi açmıştır.

Özel galerilerin açtığı "anma sergileri"ne; *Jale Yasan (Darüşşafaka Sanat Galerisi-1970)*, *Fikret Mualla (Vakko Sanat Galerisi-1977)*, *Aliye Berger (Maçka Sanat Galerisi-1977)*, *İlhami Demirci (Cumalı Sanat Galerisi-1978)*, *Orhan Peker (Artisan Sanat Galerisi-1978)*, *Fikret Mualla (Ertem Sanat Galerisi-1978)* sergileri örnek verilebilir.

6.4.4.4. ORTAK SERGİLER

Bu dönemde göze çarpan bir diğer sergi biçimi, iki ya da üç sanatçının bir araya gelerek açtıkları

ortak sergilerdir. Bunlar çoğu zaman Ruzin-Atilla Galatalı, Neveser-Nevbahar Aksoy, Eren-Bedri Eyüboğlu gibi çiftlerin gerçekleştirdikleri sergilerdir. Bazen de Haluk Tezonar-Tankut Öktem, Berika Kıram-Metin Haseki gibi sanatçılar bir araya gelerek ortak sergiler açmışlardır.

6.4.4.5. RETROSPEKTİF SERGİLER

70'lerde, Cumhuriyet döneminde etkili olmuş ya da kısa süre önce hayatını kaybetmiş sanatçıların yapıtlarını topluca sunmak amacıyla, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, banka galerileri ve bazı özel galeriler tarafından "Retrospektif Sergiler" düzenlenmiş, Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi sanatçılar ise kendi retrospektiflerini açmışlardır.

Bu dönemde retrospektif sergisi yapılan sanatçılara; Nurullah Berk (*Taksim Sanat Galerisi-1971*), Bedri Rahmi Eyüboğlu (*Narmanlı Yurdu-1972; Vakko Sanat Galerisi-1976*), Maide Şemsettin Arel (*Taksim Sanat Galerisi-1974*), Aliye Berger (*DGSA Sergi Salonu-1975*), Mahmut Cuda (*DGSA Sergi Salonu-1976*), Kuzgun Acar (*Maçka Sanat Galerisi-1977*), Sabri Berkel (*DGSA Sergi Salonu-1977*), Hamit Görele (*İş Bankası Sanat Galerisi-1978*) örnek verilebilir.

6.4.4.6. ÖDÜLLÜ SERGİLER/YARIŞMALAR

Çağdaş Türk sanatında yarışmalı sergilerin öncülüğünü 1939'da başlayan *Devlet Resim Heykel Sergileri* yapmıştır. 70'lere gelinceye kadar iki yarışma özellikle dikkat çekicidir. Bunlardan ilki; 1954'te Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Birliği'nin İstanbul'daki 5. Kongresi sırasında, Yapı Kredi Bankası'nın onuncu kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlediği *İş ve İstihsal Sergisi*, ikincisi ise 1967'de öncelikle Ege Bölgesi'nde başlatılan *DYO Resim Yarışmaları*'dir. Öte yandan, 1960-1970 arasında düzenlenen az sayıdaki ödüllü sanat yarışmasına; İş adamı Ahmet Andiçen'in 1962'den itibaren Akademi öğrencilerine vermeye başladığı *Andiçen Ödülleri*, Akademi'de 1964-1967 yılları arasında resim, heykel, dekoratif sanat dallarında verilen *Akademi Sanat Ödülleri*, 1967'de yürürlüğe giren ve İstanbul Operası'nı süslemek amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "güzel sanatlar alanında üstün başarı gösterenlere" verilen teşvik ödülleri, Türk Ticaret Bankası'nın 1967'de vermeye başladığı *Sanat Ödülü*, Türkiye Ressamlar Cemiyeti'nin 1968 ve 1969 yıllarında düzenlediği *Altın Baykuş* ödülü, Sanat Tenkitçileri Cemiyeti'nin 1969'da yaşları yirmi beş-otuz beş yaş arası olan sanatçılara yönelik

gerçekleştirdiği resim yarışması örnek gösterilebilir. (Anonim, 1974hhhhhh: 14-16).

Sanatçıları teşvik etmek amacıyla düzenlenmeye başlayan ödüllü sergiler, 70'li yıllarda devlet, TRT, özel sektör, akademi ve kamu kuruluşlarının girişimleriyle sayıları artarak devam etmiştir. 1939 yılında başlatılan *Devlet Resim Heykel Sergileri*, devlet tarafından kesintisiz sürdürülen tek “ödüllü sergi” olmasının yanı sıra, etrafında oluşan tartışmalar nedeniyle de dikkat çekmiş, Türkiye Radyo ve Televizyon kurumunun 1971 yılında gerçekleştirdiği geniş kapsamlı *1. TRT Sanat ve Bilim Ödülleri Yarışması* ise bir kez yapıldıktan sonra son bulmuştur.

İlk kez 1967 yılında düzenlenmeye başlayan *DYO. Resim Yarışmaları* 70'li yıllarda da sürdürülmüş, istikrarlı yapısıyla sanat ortamında ilgi gören bir etkinlik olma özelliğini korumuştur. 70'lerde gerçekleştirilen diğer ödüllü sergilere örnek olarak *Darüşşafaka Sanat Yarışması*, Yapı ve Kredi Bankası'nda Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle düzenlenen *Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası Resim Yarışması*, *İstanbul Arkeoloji Müzesi Sanat Ödülleri* gösterilebilir.

Çok sayıda sanatçıyı bir araya getiren Görsel Sanatçılar Derneği'nin ilkinin 1976 yılında gerçekleştirdiği *Yılın Genç Sanatçısı Yarışması*'nı 1977'ten itibaren düzenlenen *Mayıs Sergileri* izlemiştir.

Öğretim üyeleri seçici kurullarda önemli görevler üstlenen Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, özellikle 1977'den itibaren *İstanbul Bayramı* kapsamında düzenlemeye başladığı *Yeni Eğilimler Sergisi* ile sanat ortamında uzun yıllar gündemini koruyacak tartışmalara ve 80 sonrası sanatının seyrini belirleyecek oluşumlara zemin hazırlamıştır.

Müze Sevenler Derneği'nin Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Resim Heykel Müzesi'nin desteğiyle 1974-1977 yılları arasında düzenlediği *Açık hava Sergileri* ve Resim ve Heykel Müzeleri Derneği'nin 28 Haziran-15 Temmuz 1980 tarihleri arasında gerçekleştirdiği *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi* dönemin diğer önemli ödüllü sergilerdir.

Ödüllü sergiler, kurulan jüriler nedeniyle de dikkat çekmiş, seçici olarak seçilen isimler, farklı kurumlardan, farklı kuşakları temsil eden

sanatçı ve sanat yazarlarından belirlenmiştir. Bu tür sergilerde yer alan seçici kurul üyelerinin çoğunluğunu Güzel Sanatlar Akademisi, bir kısmını ise Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu sanatçıları oluşturmuştur. Örneğin; Güzel Sanatlar Akademisi'nden Bedri Rahmi Eyüboğlu, Dinçer Erimez, Devrim Erbil, Neşet Günal, Adnan Çoker, Şadi Çalık, Zühtü Müridoğlu *Andiçen Ödülleri*'nde, Neşet Günal, 10. *DYO Resim Yarışması*'nda, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'ndan Mustafa Aslıer, 7. *DYO Resim Yarışması* ve *Açık Hava Resim, Heykel ve Seramik Sergisi*'nde görev almıştır. Turan Erol, Kaya Özsezgin, Ünal Sarıhan *DYO Sanat Yarışmaları*'nin değişmeyen jüri üyeleridir. Mustafa Ata, Yusuf Taktak, Mehmet Güleryüz gibi sanatçılara ise çoğunlukla *Mayıs Sergileri* jürilerinde rastlanmaktadır.

6.4.4.6.1. DEVLET RESİM VE HEYKEL SERGİLERİ: 1939

1939 yılında Cumhuriyet yönetiminin “anlayış ve yol farkı gözetmeksizin Türk sanatçılarının en son yapıtlarını tutarlı bir biçimde bir araya toplama ve sanat ortamına değer ölçüsü getiren başarılı sanatçılara ödül verme, böylece sanatçıların

verimini artırma” amacıyla düzenlemeye başladığı *Devlet Resim Heykel Sergileri*, başlangıçta Türk sanat ortamındaki farklı eğilimleri, sanat potansiyelini tanıtmaya, sanatçıların kendilerini daha rahat bir biçimde temsil etmelerine olanak sağlama açısından önemli bir etkinlik olarak görülmüştür (Yasa Yaman, 1992: 153; Tansuğ 1996: 217; Özsezgin, 1999: 27; Dolmacı, 2006: 30).

1950'li yıllardan başlayarak etkisini yitirmeye başlayan *Devlet Resim Heykel Sergileri*'nin, (Yasa Yaman, 1998a: 124-125) 1970'li yıllarda, kitlelerin sanat bilinci edinmesinde, sanatçıların desteklenmesinde katkı getirebilecek bir etkinlik olarak işlevini sürdürmesi gerektiği düşüncesi baskındır (İslimyeli, 1971a: 4; Özsezgin, 1975c: 19). Ankara'da gerçekleştirilen etkinlik, *İzmir Devlet Resim Heykel Galerisi*'nin 1973'te müzeye dönüştürülmesinin ardından bu şehirde de gösterilmeye başlamış, *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*'ne 1970-1980 yılları arasındaki dönemde de katılım yoğun olmuştur. Aralarında Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cevat Dereli, Arif Kaptan, Adnan Turani, Adnan Çoker, Mürşide İçmeli, Mustafa Aslıer, Necdet Kalay, Turan Erol, Mehmet Aksoy, Muzaffer Ertoran, Kamil Sonad, Hayati Misman, Zafer Gençaydın, Hasan Pekmezci, İbrahim

Örs, Özdemir Altan, Yusuf Taktak, Balkan Naci İslimyeli, Aydın Ayan, Seyit Bozdoğan, Cihat Aral gibi farklı kuşaklardan sanatçıların, izlenimci, figüratif anlatımcı, toplumsal gerçekçi, soyut vb. eğilimleri yansıtan yapıtları sergilenmiştir. Ne var ki, büyük ölçekli, köklü ve ödüllü bir etkinlik olmasına karşın 70'lerde de her sergileme sonrası, etkinliğin yeniden yapılması konusu tartışılmış, sorunlar dile getirilmiştir.

Bu dönemde, *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*'ne yönelik eleştirilerin önemli bir bölümü, yönetmeliğin yapısı ve kimi maddelerinin ihlali üzerinde yoğunlaşmıştır (Anonim, 1970p: 8; İslimyeli, 1974b: 4-5; Antmen, 2005: 125). İlk kez 1946 yılında gözden geçirilen DRHS yönetmeliğinin günün koşullarına uygun hale getirilmesi görüşü 1950 sonrasında da sürmüştür (Yasa Yaman, 1998: 125; Dolmacı, 2006: 33), 70'lerde de yaşanan sıkıntıların temel nedeni olarak görülmüştür. Dile getirilen sorunlar arasında; adil olmayan ödül dağılımı, yer yokluğu gerekçesiyle sergilenmeyen yapıtlar hakkında sanatçıların bilgilendirilmemesi, yapıtların taşınma sırasında hasar görmesi, jüri toplantılarının yönetmelikte belirtildiği günlerin dışında yapılması gibi işleyişe yönelik konular yer almaktadır (Anonim, 1970p: 8).

Sanat çevrelerince yoğun eleştiriler alan sergi yönetmeliği, 1971 yılında, Talat Halman'ın Kültür Bakanlığı'na getirildiği dönemde (*I. Erim Hükümeti* 26 Mart 1971-11 Aralık 1971) bir danışma kurulu tarafından yeniden gözden geçirilmiş, 15 Nisan 1973'de yürürlüğe giren bazı değişiklikler yapılmıştır (İslimyeli, 1973a: 8; 1973b: 4). Buna göre; birincilik ve ikincilik esasları kaldırılmış, farklı disiplinlerden seçilmiş yirmi yapıta eşit olarak dağıtılması düşünülen *Devlet Sergisi Başarı Ödülü* adı altında yeni bir ödül sistemi getirilmiştir. Ayrıca resim, heykel, grafik dallarının ayrılması da getirilen yenilikler arasındadır. Aynı yönetmelikte yer alan bir madde, önceki yıl başarı ödülü alan sanatçının bir sonraki sergide yarışma dışı tutulması, ikincilik ödülü alanların ise yeniden değerlendirmeye alınması öngörülmüş, bu durum; serginin nesnellğine/tarafsızlığına aykırı olduğu, yarışma dışı bırakılan sanatçı sayısının artışına yol açtığı gerekçesiyle yoğun bir biçimde eleştirilmiştir (Elderoğlu, 1970: 9; İslimyeli, 1970ç: 4; Özsezgin, 1975c: 18). Yönetmelik, 15 Nisan 1975, 18 Şubat 1976 tarihlerinde Rıfki Danişman'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde (*IV. Demirel Hükümeti*) ve 15 Nisan 1978, 1979 yıllarında, Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'nın döneminde (*III. Ecevit*

Hükümeti) yeniden düzenlenmiş, 1975 yılında ödül verilecek yapıt sayısı yirmiden ona düşürülmüş, 1979'da yönetmeliğe, yapıtların taşınması ve korunması sorununa yönelik önlem alma anlamında "Kültür Bakanlığı, yapıtların korunması için gerekli önlemleri alır. Seçici Kurulca sergilenmeye değer bulunan yapıtlar teslim alınıştan sergi sonunda sanatçıya geri verilmesine kadar geçen süre içinde görebileceği zararlar seçici kurulun saptayacağı bedel üzerinden ödenir" maddesi getirilmiştir (Özsezgin, 1975c: 18-20; Anonim, 1979nn: 18-19).

Devlet sergilerindeki jüri seçimleri bir diğer eleştiri konusudur. Yönetmelikte "plastik sanatlar alanında bilgi, görgü, tecrübe ve eserleriyle tanınmış sanatçılar ve tenkitçiler" arasından belirlenmesi öngörülen, Kültür Bakanlığı'nın ya da ilgili birimlerinin sorumluluğunda görevlendirilen jüri üyelerinin çoğunlukla sanatçılardan oluşması, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinin ağırlıkta olması, seçim kriterlerinin belirsizliği eleştiri konusu olmuştur (Akay, 1972: 13; Cömert, 1978c: 6). Bunun üzerine, 1979'da yenilenen yönetmelikte, jürinin dokuz kişiden kurulması, jüri üyelerinin Güzel Sanatlar Akademisi'nden (ya da akademilerden)

iki, plastik sanatlar alanında öğretim yapan üniversitelerden bir, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'ndan bir, plastik sanatlarla ilgili derneklerden iki, Kültür Bakanlığınca seçilecek bir sanat eleştirmeni ya da bağımsız bir sanatçı, Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürü'nden oluşması kararı alınmıştır (Anonim, 1979nn: 18-19). 1970-1980 yılları arasında, *Devlet Resim ve Heykel Sergileri*'nin seçici kurullarında; Mehmet Önder, Nurullah Berk, Eşref Üren, Arif Kaptan, Refik Epikman, Şadi Çalık, Zühtü Müridoğlu, Malik Aksel, Neşet Günal, Zeki Faik İzer, Adnan Turani, Mustafa Aslıer, Şefik Bursalı, Turan Erol, Adnan Çoker, Hüseyin Gezer, Hüseyin Anka Özkan, Suut Kemal Yetkin, Bozkurt Güvenç, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Mürşide İçmeli, Nevzat Akoral, Sabri Berkel, Devrim Erbil, Mustafa Pilevneli, Bahattin Akay, Reşat Atalık, Halil Akdeniz, Dinçer Erimez, Hasan Kavruk, Mustafa Ayaz, Burhan Alkar, Lütfü Günay, Hasan Kavruk, Güngör Taner, Özdemir Altan, Veysel Günay, Ergin İnan, Orhan Taylan, Tamer Başoğlu, Cihat Aral, Zafer Gençaydın, Kaya Özsezgin, Erol Eti, Kayıhan Keskinok, Güven Etkin, Tamer Başoğlu, Hüseyin Bilgili, Necdet Kalay, Namık Sevinç Arkun, Tamer Başoğlu ve Haluk Tezozar gibi isimler yer almıştır.¹⁸

Teknik sıkıntılarının artması, yönetmeliğin sürekli gözden geçirilmesine karşın beklentileri karşılayamaması gibi sorunların yaşanması kişisel olduğu kadar örgütsel tepkilere de neden olmuştur. Örneğin; 1976 yılında, Mustafa Aslier, Cihat Burak, Cemil Eren, Nazlı Ecevit, Nedim Günsür, Gencay Kasapçı, Duran Karaca, Mustafa Pilevneli, Turan Erol gibi sanatçılar sergiye yapıt göndermeyeceklerini açıklamış, Görsel Sanatçılar Derneği de, yaşanan olumsuzluklara dikkat çekmek amacıyla *Devlet Resim Heykel Sergileri*'ne katılmama kararı almıştır (Bakla, 1976a: 6; Anonim, 1976ll: 5-7; Antmen, 2005: 126).

Etkinlik, işleyişindeki aksaklıklar ve sorunların yanı sıra; sergilenen yapıtların niteliği, katılımcıların sanatsal yeterliliği, güncel olanı yansıtmadaki başarıları açısından da tartışma konusu olmuştur (Akay, 1972: 13; Cömert, 1978c: 6). Öte yandan *Devlet Resim Heykel Sergileri*'nin sürekli eleştirilen, giderek değer kaybeden bir etkinlik halini almasının nedenini, devletin kalıcı, belirgin bir sanat politikası belirleyemeyişine, değişen hükümetlerin sergiyi geçici çözümler üreterek yürütmeye çalışmasına, yönetmelik değişikliklerinin de geçici ve yüzeysel oluşuna bağlayan görüşler bulunmaktadır (Bakla, 1976a: 6).

6.4.4.6.2. DYO RESİM YARIŞMALARI: 1967

Yaşar Grubu¹⁹ şirketlerinden DYO'nun 1967'de başlattığı *DYO Resim Yarışmaları*²⁰ başlangıçta Ege bölgesine katkı sağlamak, resim sanatına ilgi duyanlara gerçek anlamda yararlı olmak ve onlara gerekli olanakları sağlamak amacıyla düzenlenmiş, 1973 tarihinden itibaren, Cumhuriyet'in 50. yılı nedeniyle Türkiye genelinde, bütün sanatçıları kapsayacak biçimde genişletilmiştir. (Sezer, 1973u: 6; Özsezgin, 1997: 17).

1971 yılında, *DYO Resim Yarışmaları* hakkında sergi kataloğuna değerlendirme yazısı yazan Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Adnan Çoker'e göre etkinlik, sanatçılara verilen destek ve özgür ifade biçimlerine tanınan olanaklar açısından önemli bir boşluğu doldurmuştur (Özsezgin, 1991: 45-46). Kaya Özsezgin'e göre de *DYO* sergileri, Türk resmindeki gelişmeleri, farklı konu yönetimlerini toplu biçimde yansıtmayı amaçlayan görünümü, açılan sergileri İzmir, İstanbul ve Ankara'da dolaşıma sokması ile toplumdaki yaygın eğitime sanat ve kültür planında katkı getirmeyi ilke edinmiş bir etkinliktir (Özsezgin, 1974a: 18-19; 1991: 86).

DYO sergilerinde esas alınan temel ölçüt; “özgür ve kişisel bakış açılarını yerel ve gerçekçi doğrultuda kullanarak çağdaş Türk resmine kararlı bir katkı getiren yapıtlar” ortaya koymaktır. Nitekim, 1979’da on ikincisi gerçekleştirilen *DYO Resim Yarışması*’nın seçici kurul üyeleri,²¹ ödüle değer buldukları yapıtları, kompozisyondaki tutarlılık, figürleri işlemedeki ustalık ve gerçekçi tutum, yerel bir konuyu çağdaş anlayış ve renkçi bir tavırla birleştirme gibi gerekçelerle değerlendirmişlerdir (Anonim, 1979f: 106).

6.4.4.6.3. TRT KÜLTÜR, SANAT VE BİLİM ÖDÜLLERİ: 1970-1971

Devletin sanata ve kültüre destek vermesi yönünde önemli bulunan bir diğer unsur, 1968 yılında yayına başlayan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)’dur ve 70’li yıllarda, siyasi oluşumların dışında kalması ve “özerk bir devlet kurumu” biçiminde hizmet vermesi planlanmıştır (Ertop, 1971: 1). Bu nedenle 1970 yılında uygulamaya başlanan *TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri* sanat çevresinde ilgiyle karşılanmıştır.

TRT genel müdürü Adnan Öztırak’ın 1 Temmuz 1970’te yaptığı: “Atatürk’ün Türk toplumuna

amaç olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma yolunda yasalarla görevli kılınmış bulunan Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu, bu görevin gereği olarak TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri sistemini kurmuş bulunmaktadır” biçimindeki açıklamanın ardından başlatılan *1. TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri*, 27 Şubat 1971 tarihinde sonuçlandırılmıştır (Ertop, 1971: 1).

Düzenlenme amacı; Türk toplumunun kültür, sanat, bilim ve düşünce potansiyelini çağdaş bir anlayışla değerlendirerek TRT yayınları için yeni ve özgün eserler sağlamak ve böylece toplum yapısının çağdaş uygarlık yönünde gelişmesine daha etkinlikle katkıda bulunmasına olanak vermek olarak belirlenen *1. TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri*, deneme, şiir, araştırma, hikaye, resim, heykel gibi farklı alanları kapsamaktadır. Yarışmanın amacı, katılımcıların eserlerinin; anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkelerle, Cumhuriyet’in niteliklerini benimsetici, ilke ve niteliklere uygun düşünce ve davranış tarzını geliştirici, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi, Atatürk devrimlerini ve bu devrimlerin getirdiği dünya görüşü ile yaşama tarzını yerleştirici/geliştirici olması gibi niteliklerle tarif edilmiştir (Ertop, 1971: 1).

İlki 1970'te gerçekleştirilen yarışmaya yirmi altı dalda üç bin doksan yapıt gönderilmiş, seçici kurulların değerlendirmesi sonucu, on altı adet "Büyük Ödül", yüz on yedi adet "Başarı Ödülü", dokuz adet "TRT Ödülü", dört adet de "Mansiyon" verilmiştir (Anonim, 1971h: 6; Süsoy, 1971: 8). Resim-heykel alanında verilecek ödüller için oluşturulan seçici kurulda; Turgut Cansever, Sabahattin Eyüboğlu, Doğan Kuban, Sezer Tansuğ, Suut Kemal Yetkin yer almış, resim dalında; Orhan Peker, Duran Karaca, Ömer Uluç, Türkan Sılay, Nadide Pamir, Nazım Özel, Turan Erol, Kadir Ata, Ali Demir, Mustafa Ayaz, Müşerref Köktürk, Gülsün Erbil, heykel dalında; Mükremin Mungan, Ferit Özşen, Mete Demirbaş, Turgut Pura, Tamer Başoğlu "Başarı Ödülü" almaya değer bulunmuştur. Yarışma sonrasında gerek ödül alan gerek seçilmek üzere gönderilen yapıtların, *Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'*nde sergilenmesine karar verilmiş, müzik, tiyatro, film ve edebiyat dallarında ödül alan yapıtların telif hakkı ödenmeksizin TRT yayınlarında kullanılması, resim-heykel dalında ödüle değer bulunan çalışmaların ise kuruma ait olması kararlaştırılmıştır. Sergide, seçici kurulun gerekçeli raporunun ve oylama çizelgesinin de yer alacak olması yarışmalı sergilerin yapısı

açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Anonim, 1971h: 6).

TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri; farklı disiplinleri içermesi, çok sayıda sanatçıya destek ve kaynak sağlaması, kalıcı bellek/belgelik oluşturma, toplanan verileri toplumsal yarara dönüştürme çabalarından dolayı sanat çevrelerinde olumlu tepkiler almış, buna karşın etkinliğin devamı gelmemiştir (Kutlar, 1970: 1; Tansuğ, 1971: 3; Katoğlu, 1971: 2).

6.4.4.6.4. DARÜŞŞAFKA SANAT ÖDÜLÜ YARIŞMASI: 1973

Cumhuriyet'in 50. yılı onuruna Darüşşafaka Cemiyeti tarafından düzenlenmeye başlanan *Darüşşafaka Sanat Ödülü Yarışması'*nda ödül almaya hak kazananlar, bir önceki yıl *Darüşşafaka Sanat Galerisi'*nde sergi açmış, otuz beş yaşını doldurmamış sanatçı adayları arasından belirlenmiştir. Yarışmaya katılanların yer aldığı sergilerin ilki 1-15 Nisan 1973 tarihlerinde, ikincisi 16-30 Nisan 1973 tarihlerinde gerçekleştirilmiş, ilk sergiye yedi, ikinci sergiye Kıbrıslı beş ressam katılmıştır.²² Yıl boyu sayıları çoğalarak devam eden bu sergilere katılan tüm adaylar

arasından başarılı bulunanlar ödüllendirilmiştir (Anonim, 1973şş: 6). Özellikle genç sanatçıları desteklemeye yönelik tavrıyla öne çıkan *Darıüşşafaka Sanat Ödülü* hakkında basında başka bilgiye rastlanmamıştır.

6.4.4.6.5. AÇIK HAVA SERGİSİ: 1974-1977

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sevenler Derneği tarafından düzenlenen *Açık Hava Sergisi*'nin ilki 23 Temmuz-6 Ağustos 1974 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzesi bahçesinde gerçekleştirilmiş, farklı disiplinlerden yetmiş sanatçının²³ katıldığı sergi, dönemin sanatından kesitler sunan, tarihsel mekanların çağdaş sanat etkinlikleriyle birlikte düşünülmesini öneren yapısıyla önemli bir oluşum olarak değerlendirilmiştir (Antmen, 2005: 128). Üçüncü yılında *İstanbul Festivali* kapsamına alınan *Açık Hava Sergisi* etkinliklerinde, çeşitli kurumların temsilcileri ve öğretim üyesi sanatçıların²⁴ oluşturduğu “seçici komite”ler, katılımcı sanatçıların kişiliği, atılımları ve teknik yetkinliğini göz önünde bulundurarak yaptıkları seçim sonucu resim, heykel, seramik dalında ödüller vermiştir.

Türkiye'deki sanat potansiyelini yansıtmaya amacıyla başlatılan ve süreklilik gösteren tek

etkinlik olan *Devlet Resim Heykel Sergileri*'nin işlevini yitirmeye başlaması, dikkatlerin, giderek artan katılımcı sayısı ve farklı disiplinleri içermesi nedeniyle *Açık Hava Sergisi*'ne yönelmesine neden olmuştur (Elibal, 1975b: 7; Ahmet Köksal, 1977a: 18).²⁵ Serginin düzenlenme amacı “çağdaş Türk sanatının son ürünlerini halka götürmek, sanatçıları tanıtmak”, aynı zamanda yenilikleri yansıtmaya, öncü eğilimleri değerlendirme, bu anlamdaki girişimlere ve deneylere açık olmaktadır (Anonim, 1975rr: 7; Anonim, 1976aaa: 2). Ahmet Köksal, *Açık Hava Sergisi*'nin 70'lerin ortalarında taşıdığı anlamı:

“Bugünkü sanatımızda değişik anlayışların, güncel eğilimlerin ve çok yönlü kişilik deneylerinin oldukça geniş bir bölümünü ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan çağdaş form anlayışı ve akımlarının değişik etkilerini yerel renk ve biçim özellikleriyle bireşime ulaştırma çabaları yanında figüre ya da doğaya ilişkin, biçimsel ya da içeriğe dönük, anlatımcı, yarı soyutlayıcı, yorumlayıcı niteliklere açılan günümüz resminin çok yönlü, araştırıcı ve özgür bir panoramasını buluyoruz”

biçiminde açıklamıştır. Köksal, panorama olarak nitelediği görüntü içinde; geleneksel resim anlayışını kendi biçimleri etrafında sürdüren, figüratif çalışan, doğa betimlemeleriyle bilinen, konularını çevreden, toplumsal yaşantıdan alan

bir grup sanatçının yanı sıra, makine estetiğiyle ilgilenen, nesnenin “öz”üne inerek detaylar üzerinde çalışan, gerçeküstü resimler yapan, kişisel yaşantısından yola çıkarak elde ettiği psikolojik çıkarımları resmeden, folklorik olandan, toplumsala, yapay olandan içsel olana evrilen bir sanatçı profili çizmiştir. Heykel sanatçıları için, çeşitli malzemelerle form arayışları içine girdikleri, figüratif olmaktan çok soyut, geometrik ve resimde olduğu gibi makine estetiğine gönderme yapan işlerin çoğunlukta olduğu değerlendirilmesini yapmıştır. Sergide seramik alanında yapıt veren sanatçıların genel yaklaşımı ise, dekoratif, geleneksel anlatımlar ve kısmen de deneysel form arayışları olarak nitelendirilmiştir. Köksal'a göre *Açık Hava Sergisi*, dönemin sanat ortamına hareketlilik getiren bir etkinliktir ve bütüncül yaklaşımıyla genç kuşakların da deneyim kazanabileceği bir ortam sunmuştur (Köksal, 1976: 21).

İlk üç sergiyi nitelikli, geniş katılımlı, sanat ortamına katkı sağlayıcı bulan Ahmet Köksal, 1977 yılında dördüncüsü düzenlenen *Açık Hava Sergisi* için önceki yılların aksine olumsuz eleştirilerde bulunmuş, serginin başlangıçtaki amacının muğlaklaştığını, seçici komitenin yargılarının sanatçılar arasında rahatsızlık yarattığını ifade

etmiş, seçilen yapıtların gündemin sanat olaylarını yansıtmakta yetersiz kaldığını vurgulamıştır (Köksal, 1977a: 18-19).

Tarihi bir mekanda gerçekleştirilen ve tanıtım broşürü Akbank tarafından hazırlanan sergiye İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, Sahip Akosman, Türkiye İş Bankası, Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Hans Von Aulock, Mualla Altınlı gibi isim ve kuruluşlar da destek vermiştir (Antmen, 2005: 129). *Açık Hava Sergileri* dört yıl sürdürülebilmiş, gerçekleştirildiği süre içerisinde farklı kuşaktan, farklı anlayışları temsil eden sanatçıların katılımlarıyla dönemin sanat etkinlikleri içinde kendine özgü yerini almıştır.

6.4.4.6.6. YILIN GENÇ SANATÇISI YARIŞMASI: 1976-1977

Görsel Sanatçılar Derneği, 1976'da resim, heykel, grafik ve seramik alanlarında yılın genç sanatçılarını seçmek amacıyla bir yarışma düzenlemiştir. Yarışmaya katılacak adaylarda aranan nitelikler, otuz beş yaşını doldurmamış olmaları, yapıtlarının “çağdaş” düzeyde ve daha önce hiçbir yerde sergilenmemiş olması biçiminde açıklanmış, seçici kurulun²⁶ değerlendirmesi sonucu

birincilikle ödüllendirilen sanatçılara kişisel sergi düzenlenmesi planlanmıştır (Anonim, 1976çççç: 6).

Derneğin düzenlediği *1. Yılın Genç Sanatçısı Yarışması*'na gönderilen elli adaya ait seksen dokuz yapıt, sanatçının kişiliği, doğaya, insana ve sorunlara bakış açısı, teknik ve estetik yetkinliği gibi ölçütler çerçevesinde değerlendirilmiş, bunun sonucunda Alaettin Aksoy, Ergin İnan, Neşet Fehmi Erdoğan, “yılın genç ressamı/grafikçisi/seramikçisi” seçilmişlerdir. Heykel dalında ödüle değer yapıt bulunamamıştır. (Anonim, 1977b: 8).

6.4.4.6.7. “Mayıs” Sergileri: 1977

Görsel Sanatçılar Derneği'nin düzenlediği bir diğer ödüllü sergi etkinliği, ilki 1977'de gerçekleştirilen *Mayıs Sergileri*'dir. *Mayıs Sergileri*, çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen, ödülleri bu örgütler tarafından finans edilen, özellikle akademiden yeni mezun olmuş genç sanatçı kuşağının ilgisini çeken bir etkinliktir. İlk serginin açılış konuşmasını yapan dernek başkanı Orhan Taylan:

“Bu serginin adını *Mayıs Sergisi* koyduk. Çünkü bunu geleneksel bir sergi yapmak, her yıl 1 Mayıs'ta açmak istiyoruz.

Her yıl işçi sınıfının uluslararası bayram gününde, tüm görsel sanatçıların Türkiye işçi sınıfıyla dayanışmasını duyuruyoruz. Bu sergi MC iktidarının denetimindeki *Devlet Resim ve Heykel Sergisi*'ne karşı, derneğimiz tarafından ilan edilen bir boykot hareketinden sonra özel bir anlam kazanmaktadır”

açıklamasını yapmıştır (Anonim, 1977aa: 6). Katılımcı sanatçılar tarafından “ilerici” bir sergi etkinliği olarak değerlendirilen *Mayıs Sergileri*'nin, politik duruşuna karşın, her tür sanatsal ifadeyi içinde barındıran bir anlayışta gerçekleştirildiği belirtilmiştir (Anonim, 1978ff: 6).²⁷

Seçici kurulda dernek üyelerinin görev aldığı *Mayıs Sergileri*'nde, ödüller çeşitli kuruluş, dernek ve basın organları tarafından verilmiş, örneğin; 1978'de gerçekleştirilen *2. Mayıs Sergisi*'nde Türkiye Maden-İş Sendikası “Heykel Başarı Ödülü”, Barış Derneği “Resim Başarı Ödülü”, *Politika Gazetesi* “Resim Başarı Ödülü” vermiştir (Anonim, 1978dd: 6).

6.4.4.6.8. İSTANBUL SANAT BAYRAMI: 1977-1987

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin güncel sanat ortamının dinamiğini belirlemek, sanatı

halkla paylaşmak ve yaygınlaştırmak amacıyla 1977 yılında başlattığı *İstanbul Sanat Bayramı*, aynı zamanda akademinin, kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü (1983) öncesinde genel durum değerlendirmesi yapma isteğinin bir sonucudur. Nitekim, 1976 yılında Akademi'de kurulan Planlama Programlama Grubu (PPG), gelecek on beş yıla ilişkin bir plan hazırlamış, bu plan dahilinde kuruluş yıldönümüne kadar ki süre içinde, her iki yılda bir tekrarlanacak sempozyumlarla Akademi'nin geçmişinin, Türk sanatındaki önemi ve rolünün gözden geçirilmesi, geleceğe ilişkin tasarıların oluşturulması amaçlanmıştır (Akkoyunlu, 2003: 71). Akademi başkanı Sadun Ersin açılış öncesi yaptığı basın toplantısında *İstanbul Sanat Bayramı*'na ilişkin olarak:

“Uluslararası niteliğinin gelecekte daha belirgin bir duruma erişeceğini umduğumuz bu geniş kapsamlı sanat olayının iki yılda bir (Biennale) yapılması öngörülmektedir. İleriki yıllarda bayrama olan ilginin giderek artacağını ve içeriğinin zenginleşeceğini ummaktayız. Bayram içeriğinde görsel sanatlarla ilgili etkinliklere ağırlık verilmiştir. Bunun yanında müzik ve yazın gibi sanatın diğer kolları da yer almaktadır.

Türk sanatının evrensel ilişki boyutlarını genişletmek ve sanatçılarımızın içte ve dışta tamamlanmalarına olanak hazırlamak, sanat ortamına canlılık, yoğunluk

ve bütünlük kazandırmak, tüm sanat kolları ve örgütleri arasında yakınlaşma ve daha sıkı bir işbirliği sağlamak gibi amaçlar taşımaktadır bu girişim”

açıklamasını yapmış, 1977'den başlayarak elde edilecek birikimlerle “bilim-sanat” bileşkesinde bir senteze ulaşmayı beklediklerini, bu çalışmayı Akademi dışına taşıyarak ilgili kurumlarla ve serbest sanatçılarla işbirliği içinde olacaklarını ifade etmiştir (Anonim, 1977nn: 6; Berkman, 1977: 8; Akbal, 1977: 2).

22 Ekim-13 Kasım 1977 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve iki bölüm halinde hazırlanan *1. İstanbul Sanat Bayramı*'nda müzik, tiyatro, bale gösterileri, sergiler, konserler bir bölümü oluştururken,²⁸ *2000 Yılına Doğru Sanatlar* (24-28 Ekim 1977) başlıklı sempozyum, etkinliğin ana unsuru olarak öne çıkmıştır (Akkoyunlu, 2003: 77). Sempozyumdan sorumlu, Akademi'nin Mimarlık bölümü öğretim üyelerinden Mehmet Çubuk amaçlarını: “Türk sanatının sorunlarını bilimsel tartışmalarla ortaya koymak, çağdaş gelişim içinde sanatın işlevini ve gerekliliğini saptamak, sanat eğitim ve uygulamasını çağdaş yorum ve boyutlara vardırarak, sanat dalları arasındaki etkileşimi vurgulamak ve aynı zamanda ulusal sanat politikasının saptanmasına yardımcı

olmak” biçiminde açıklamış, sempozyumun Akademi'nin üniversiteye dönüşmesi halinde gerekli olacak materyal ve kaynakların biriktirilmesinde yardımcı olacağına işaret etmiştir (Anonim, 1977ll: 6). Plastik sanatların yanı sıra mimarlık, edebiyat, fotoğraf, müzik, bale, tiyatro üzerine toplam kırk beş bildirinin sunulduğu sempozyumda esas olarak sanatın geleceği, sanat-toplum ilişkisi ve sanat eğitimi konuları ele alınmıştır (Berkman, 1977: 8-9; Akkoyunlu, 2003: 81).²⁹

Etkinliğin sergiler bölümü, sempozyumun konusuyla paralel olarak, ulusal ve uluslararası bellek oluşturma amacına uygun olarak hazırlanmış, sergi mekanı olarak *Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Salonları* dışında, *Sinema-TV Enstitüsü*, *Devlet Güzel Sanatlar Galerisi*, *İstanbul Resim Heykel Müzesi*, *Karikatür Müzesi*, *Maçka Sanat Galerisi* ve *Teşvikiye Sanat Galerisi* kullanılmıştır (Akkoyunlu, 2003: 92). Buna göre; *1950'den Bu Yana Türk Resim Heykel Sergisi*, *Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi*, *Karikatür Sergisi* ulusal sanatın yaygınlaşmasına, *Geleceğin Mimarları Sergisi*, *Çevre Düzenleme Sergisi*, *Eski Türk Kentleri*, *Tarihsel Çevrenin Korunması Sergisi* kültürel/tarihi değerlerin öne

çıkartılması ve çevre bilincinin kazandırılmasına, Akaretler'deki *Resim Heykel Müzesi*'nde yabancı kültür ataşeliklerinin hazırladığı *Alman Grafik Sergisi*, *Avusturya Mimarlık Sergisi*, *Fransız Litografi Sergisi*, *Hollanda Küçük Heykeller Sergisi*, *Romanya Suluboya Sergisi*, *Sovyetler Birliği Resim Sergisi* gibi sergiler ise dünya sanatının tanıtılmasına yöneliktir (Oral, 1977b: 5; Tunalı, 1977: 2; Akkoyunlu, 2003: 88). Bu sergilerden en önemlisi ve sürekli olanı *Yeni Eğilimler: Resim, Heykel, Özgün Baskı Resimleri, Grafik, Seramik, Halı, Endüstri Tasarımı, Sahne ve Görüntü Sanatları Sergisi*'dir. Hemen tüm disiplinleri bir araya getiren, güncel olanı belirlemeye, paylaşımaya açmayı hedefleyen bu sergi *İstanbul Sanat Bayramı* kapsamında iki yılda bir *Yeni Eğilimler Sergisi* adı altında sürdürülmüş, çağdaş Türk sanatında iz bırakan sanat olayları arasında yer almıştır.

13-25 Ekim 1979 tarihleri arasında ikincisi gerçekleştirilen *İstanbul Sanat Bayramı*'nın bu yılki konusu, “Eğitim ve Eğitim ve Eğitim” olarak belirlenmiş, düzenleme komitesi başkanı Orhan Şahinler amaçlananın: “çağımızın gelişimi ve ülke gerçekleri açısından sanat olgusunun biçimlendirilmesinde sanat eğitiminin önemini

vurgulamak” olduğunu açıklamıştır (Anonim, 19790: 8). Sempozyumda beşi yabancı olmak üzere yirmi beş katılımcı yer almış, Türkiye’de sanat eğitimi veren kurumların uygulama yöntemleri, kaynak ve sorunları tartışılan ana konular olmuştur.³⁰

2. *İstanbul Sanat Bayramı* kapsamında gerçekleştirilen gösteri, konser vb. etkinlikler içinde önemli bir yer tutan sergilerin sayısı ilkinde göre artırılmış, kentin farklı mekanlarına dağıtılmıştır. Etkinliklerin ortak paydası ise Türk sanatının başlangıcından bugüne değin geçirdiği süreci görünür kılmaktır. Türk sanatını geniş bir çerçeve içinde ele almayı amaçlayan; *Fotoğraflarla Türk Resim ve Heykel Sergisi, Başlangıcından Bugüne Türk Resmin-den Bir Kesit Sergisi, Türk Cilt, Tezhip ve Minyatür Sanatı Sergisi, Türk İzlenimcileri Sergisi, Türk Dışavurumcuları Sergisi, İstanbul Resim Heykel Müzesi Koleksiyonu, Geleneksel Türk Sanatları ve Çağdaş Yorum Sergisi, Başkent Ressamları Sergisi, Genç Türk Sanatçıları Sergisi, Açık hava Resim, Heykel, Seramik Sergisi* gibi geniş kapsamlı sergilerin yanı sıra, sempozyum konusuyla bağlantılı olarak sanat eğitimi verilen orta öğretim kurumlarının ve

üniversitelerin düzenlediği sergilerle etkinlik kolektif bir çabaya dönüştürülmüştür (Akkoyunlu, 2003: 89).

1977-1987 yılları arasında iki yılda bir gerçekleştirilen *İstanbul Sanat Bayramı*, zaman zaman sergilerin kalitesizliği, kitlelere yeterince ulaşamaması gibi gerekçelerle eleştirilmesine karşın,³¹ sanat ve bilim çevrelerinde genel olarak “düzeyli/nitelikli/verimli” bir etkinlik olarak nitelendirilmiş, özellikle *2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu*, 1970’li yılların sanat ortamında yaşanan sorunların dile getirilmesi, sanatın değişen görünümünün, çevreyle ve teknolojiyle kurulan ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine olanak sağlaması bakımından önemli bulunmuştur. Sempozyum sonrası yapılan çıkarımlar doğrultusunda, yüzyıl sonuna doğru sanatın giderek özgürleşeceği, sınırların ortadan kalkacağı, akademik sanatın geçerliliğini yitireceği, teknolojinin yaygınlaşmasıyla sanatın yaşamın her alanına yayılacağı ve estetik olanın yerini düşünselliğin alacağı konusunda görüş birliğine varılmıştır (Oral, 1977: 4; Onaran, 1977: 7; Eti, 1977: 6; Tunalı, 1977: 2; Berkman, 1977: 8-9; Hızlan 1979: 8; Tansuğ, 1979: 74; Akkoyunlu, 2003: 133-134).

6.4.4.6.8.1. YENİ EĞİLİMLER SERGİSİ:

1977-1987

Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin 1977'de, *İstanbul Sanat Bayramı* kapsamında düzenlemeye başladığı *Yeni Eğilimler* sergileri, Akademi üyelerinden oluşan Planlama Programlama Grubu ile bu grubun belirlediği Danışman ve Düzenleme Kurulları tarafından gerçekleştirilmiş, sergiye katılan yapıtlar her iki yılda bir ayrı üyelerden oluşan seçici kurullar tarafından değerlendirilerek başarılı bulunanlar ödüllendirilmiştir. İlkinde resim-heykel, seramik, özgün baskı, tekstil-halı, fotoğraf, endüstri tasarımı, sahne ve görüntü sanatları, karikatür olmak üzere dokuz ayrı alanda düzenlenen ve her alan için bir seçici kurulun oluşturulduğu etkinlik, ikincisinde sanat dalları arasında bütünlük sağlamak amacıyla *Yeni Eğilimler* adı altında gerçekleştirilmiş, malzeme, teknik ve alan sınırlaması getirilmemiştir. Seçici kurul ise çoğunlukla, Akademi ile Ankara, İstanbul ve İzmir'deki sanat eğitimi kurumlarında öğretim üyesi olan sanatçılardan oluşturulmuş, bu üyelere zaman zaman mimar, tasarımcı, eleştirmen ve sanat tarihçiler de dahil olmuştur (Akkoyunlu, 2003: 99).

1977'de düzenlenmeye başlayan *Yeni Eğilimler Sergisi*, Akademi'nin plastik sanatlarda var olan ya da oluşmakta olan gizli bir potansiyeli ortaya çıkarmak, Türk sanat ortamındaki yenilikleri, somut sonuçlarıyla sanat çevresine ve kamuya sunmak, Türk sanatçıların yapıtları ile başka uluslardan sanatçıların yapıtlarının karşılaştırılarak, tartışma olanağı sağlamak amacıyla başlattığı, bienal gibi iki yılda bir olmasına karar verilen bir etkinliktir (Aysan, 1983: 5; Gezgin, 2003c:287-290). Nitekim, düzenleme komitesinin üyelerinden Özer Kabaş *Yeni Eğilimler Sergisi*'nin düzenlenme gerekçesini çağın bir gereği olarak nitelendirmiştir. Konuyla ilgili olarak, 1945 sonrası sanatsal oluşumlardan örnekler veren Kabaş, teknolojik gelişmelerin yarattığı kültür şokunun Türkiye'de özellikle 60'ların sonları ile 70'lerde etkisini gösterdiğini, böyle bir dönüşüme heykel, resim gibi sınırlı ifade biçimleriyle eklemlenmenin olanaksızlığını fark eden Akademi'nin, *Yeni Eğilimler Sergisi*'ni başlattığını belirtmiştir (Kabaş, 1985: 34).

Jale Erzen, sanat ortamında eksikliği duyulan eleştirmen, sanat yazını, müze ve yayınların yarattığı boşluğun *Yeni Eğilimler Sergisi* ile kapatılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Erzen'e göre:

“1977’de açılan *Yeni Eğilimler* sergisi katılımın zenginliği ve çeşitliliği açısından bu yönde bir özlem ve beklenti olduğunu ortaya koymuştur

...

Akademi’nin bu sergiler için seçtiği *Yeni Eğilimler* ismi, zorlayıcı olmadan, izleyiciyi, eleştirmeni ve sanatçıyı değerlendirmede yeni kriterlerin varlığını ve bunların neler olduğunu düşünmeye yöneltmektedir. Avant-garde’a ya da radikalliğe karşı *Yeni Eğilimler* kalıplaşmış alışkanlık ve beğenilerden yeni olasılıklara karşı yumuşak bir geçiş ortamı hazırlamaktadır; *Yeni Eğilimler* belirli önyargıları itelemeden Türk sanat ortamının kendi mekanizması içinde geliştirici bir taban oluşturma amacını belirtmektedir.” (Erzen, 1983: 4).

Bu bağlamda *Yeni Eğilimler* sergilerinin yeni-likçi yanı, batıda uzun süredir var olan kavram sanatının Türkiye için yeni sayılan bir yöntemle, değişik sanat dilleri (yazı, hazır nesne, fotoğraf v.b.), araçları ve gereçleri birleştirerek gerçekleştirilmiş olması, ayrıca resim ve heykel dışındaki ifade biçimlerine de olanak tanınmasıdır. Nitekim; *1. Yeni Eğilimler Sergisi*’nde birincilik ödülünü, Şükrü Aysan’ın *Pentür I, II, III* adlı, bez üzerine akrilikle gerçekleştirdiği, malzemeyle oynayarak geleneksel tuval resmini yapıbozuma uğrattığı çalışması almış, Mehmet Gülerüz ve Gürel Yontan’ın 1979’da yapılan *2. Yeni Eğilimler Sergisi* sırasında, Fındıklı’da Akademi’nin yakınındaki parkta gerçekleştirdikleri çalışmalar,³²

Akademinin disiplinler arasındaki sınırlı ilişkiyi değiştirme, Türkiye’de sanatın olanaklarını çoğaltma isteğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Aksüğür Duben, 1979: 5).

Öte yandan, yirmi biri İDGSA, altısı DTGSYO, onu GEE Resim-İş Bölümü mezunu olan toplam kırk yedi sanatçının katıldığı *1. Yeni Eğilimler Sergisi*’nde Tamer Akakıncı’nın plexiglas ayna, Cengiz Çekil’in bez üzerine is boya ve balmumu, Canan Beykal (Çoker)’in ağaç kullanarak gerçekleştirdikleri işleri, Balkan Naci İslimyeli, Aynur Aytaç, Hamza Bahadır, Erol Eti gibi sanatçıların karışık teknik uygulamaları, Nur Koçak’ın Batı’da 1960 sonrası etkili olan pop-art ve foto gerçekçi akımlarını çağrıştıran yapıtı, *2. Yeni Eğilimler Sergisi*’nde Serhat Kiraz, Erol Kınalı, Ayşe Erkmen’in çalışmaları sanat ortamındaki “yeni eğilimleri” yansıttığı düşünülen diğer örneklerdir (Akkoyunlu, 2003: 106).

Yeni Eğilimler sergileri, sanat dalları arasında ayrım yapmayan, bütüncül bakışıyla öne çıkan bir sergi etkinliği olarak, 70’li yılların belirgin eğilimlerinin görünür kılınmasında da önemli bir rol oynamıştır. Yalnızca Batı’da 60’lı yıllarda başlayıp 70’lerde etkili olan minimalizm,

kavramsal sanat, foto-gerçekçilik, çevresel sanat gibi oluşumların Türkiye'deki uygulamalarını değil, toplumsal sorunları irdeleyen, yaşama dair olguları plastik sanatların biçim, renk, figür ilişkisi içinde ele alan, resim, heykel, grafik ve seramik uygulamalarını da göstermiştir. Bu anlamda sanat çevrelerinde süregelen tartışma ve sorgulamalara da yeni açılımlar kazandırmıştır. Bu tartışmaların odağında serginin çıkış noktası olan “yeni” kavramı yer almış, buna bağlı olarak “çağdaşlık/evrensellik”, “özgünlük/aktarma” gibi karşıtlıkların yeniden gündeme taşınmasına aracı olmuştur.

Tartışmaya katılanlar genellikle sorunu, niyet edilenle gerçekleştirilen arasındaki bağıntı çerçevesinde ele almışlardır. Örneğin; Kaya Özsezgin, *Yeni Eğilimler Sergisi*'nin iddialı yapısına karşılık, Batı'da on-on beş yıl önce denenilen sanatsal oluşumların bir uzantısı olmaktan öteye gidemediğini ifade etmiş, “yenilik” kavramına bir yöntem olarak bakılmadığından, yeterince içselleştirilemeyen, yalnızca “şaşırtmaya” yarayan işler üretildiğini belirtmiştir (Özsezgin, 1983: 49).

İpek Aksüğür Duben'e göre de; “yeni”nin anlamı ve tarihsel süreci bilinmeden gerçekleş-

tirilecek her eylem, “dışarıdan alınan yerelleştirmek” boyutunda kalacaktır. Aksüğür Duben'in bu konudaki görüşleri:

“Batı değerlerinin dünyada yaygın ve bastırıcı bir güç olduğu bu tarihsel evrede sanatın başarısı iki ana koşuldandır birinin gerçekleşmesini gerektiriyor: 1) Sanat dilinde, biçim, kavram veya teknikte yeni bir adım atmak, 2) Çağdaş sanat kavramları ile bölgesel, yöresel özellikleri birleştirerek yeni bir sentez oluşturmak. Yerel kültürün özelliklerinden yararlanarak yeni imge ve simgelerin oluşması evrensel sanata yeni bir duyarlılık, bir bakış açısı katabilir. Bugün dünyada etkin olan sanat çevrelerinde ikinci koşul daha çok yandaş toplamış durumdadır. Ülkelerin yerel kültür özellikleri dikkati çekmekte, ulusal kültür sorunu gündeme getirilmekte, hatta eleştirilenler Los Angeles/New York/Chicago/Hamburg/Köln gibi kent-sel ayrımları bile önemsemekteler.

Belki ilerde Türkiye'den birinci koşulu gerçekleştiren dev bir sanatçı çıkar ve sanatta evrensel boyutlarda bir devrim yaratır. Bu aşamada ülkemizden yerel kültürümüzü Batı kavramları ile özümleyen bir sanatın çıkmasını beklemek daha gerçekçi olur”

biçimindedir (Aksüğür Duben, 1983: 34). Aksüğür Duben, sözünü ettiği “aktarmacılık” tuzağına düşmemek için özellikle genç kuşağın, kavram sanatını Türkiye'ye “bilinçli” bir şekilde taşıyan Şükrü Aysan, Füsun Onur, İsmail Saray, Nur Koçak gibi sanatçılar ile Neşet Günel'in toplumsal eleştiri anlayışını psikolojik/içsel duyumlarla

zenginleştiren Alaettin Aksoy, Komet, Utku Varlık, Mehmet Güteryüz, Neşe Erdok gibi sanatçıların açtığı yolu izlemeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu sanatçılar, Aksüğür Duben'in "yeni"den beklediğini veren sanatçılardır (Aksüğür 1981: 36).

Benzer görüşler Jale Erzen tarafından da ileri sürülmüştür. Türkiye'de "özgün" ve "ilerici" çalışmaların gerçekleşmesi için henüz toplumsal bir zemin oluşmadığını ifade eden Erzen, *Yeni Eğilimler Sergileri*'nin bu anlamda önemli bir fırsat olduğuna işaret etmiştir. 1. *Yeni Eğilimler Sergisi*'nde yer alan Şükrü Aysan, Rahmi Aksungur, Hasan Safkan, Balkan Naci İslimyeli, Ergin İnan'ın yapıtlarını çağdaş Batı sanatında yerini bulacak işler olarak değerlendiren Erzen, yine de "yeni" kavramının Türkiye için geçerli bir tanımlama olduğunun altını çizmiştir (Akkoyunlu, 2003: 122).³³

Yeni Eğilimler sergileri, 70'lerin sonlarına doğru sanat ortamında beliren farklı arayışların görünür kılınması açısından önemli bulunmuş, yerleştirme, hazır nesne, fotoğraf, metin, kumaş, çadır vb. gibi farklı malzeme ve tekniklerin kullanıldığı kapsamlı içeriğiyle olduğu kadar resim, heykel, grafik, seramik gibi geleneksel disiplin

ayrımını sona erdiren ve sanatta "yeni"nin niteliğini tartışmaya açan yapısıyla da öne çıkan bir etkinlik olmuştur (Tansuğ, 1996: 357). Özellikle, *Yeni Eğilimler* sergilerine katılan Serhat Kiraz, Ayşe Erkmen, Füsün Onur, Canan Beykal (Çoker), Gülsün Karamustafa, Cengiz Çekil, İsmail Saray, Osman Dinç gibi sanatçıların, çağdaş sanat eğilimlerinin kavramsal ve güncel yönünü vurgulayan işleriyle, Altan Gürman'ın 1960'larda getirdiği önermelere bir devamlılık kazandırdıkları düşünülmektedir (Özsezgin, 1999: 90). Nitekim bu dönemde sanatçıların ortaya koydukları tavır ve deneysel çalışmalar, 80'li yılların ortalarında düzenlenmeye başlayan bir dizi etkinliğin ve özellikle *İstanbul Bienalleri*'nin gerçekleştirilmesinde hazırlayıcı bir rol oynamıştır.³⁴ 1977-1987 yılları arasında iki yılda bir düzenlenen *Yeni Eğilimler Sergileri*'ne *Sanat Bayramı*'nın kesintiye uğraması sonucunda ara verilmiş, son sergi 1994'te yapılmıştır.

6.4.4.6.9. T.B.M.M. ATATÜRK ANITI YARIŞMASI: 1979

1975-1976 yılları arasında başlanan *T.B.M.M. Anıtlar Dizisi* kapsamında gerçekleştirilen bir dizi toplantı ve araştırmanın sonucunda 1978

yılında, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldönümü nedeniyle T.B.M.M. önüne konulmak üzere bir *Atatürk Anıtı Yarışması* düzenlenmesine karar verilir (Kınaytürk, 1979: 18). Yarışmanın danışman üyeleri; Cahit Karakaş (Millet Meclisi ve Vakıf başkanı) ve mimar Behruz Çinici, jürisi; Millet Meclisi Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Sadun Ersin (jüri başkanı), Zerrin Bölükbaşı (heykeltıraş), Zühtü Müridoğlu (heykeltıraş), Turan Erol (ressam), Süha Özkan (O.D.T.Ü. öğretim üyesi), Orhan Özgüner (mimar), Muzaffer Ertoran (heykeltıraş), Remzi Savaş (GEE öğretim üyesi), İsmail Tunalı (eleştirmen)'dan oluşmuştur. Yarışmada ayrıca bir de "büyük jüri" kurulmuş, bu jüride; Cumhuriyet Senatosu Başkanı, Kenan Evren (Genelkurmay Başkanı), Tahsin Özgüç (Ankara Üniversitesi Rektörü), Bedrettin Tuncel (Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi) ve Orhan Şahinler (Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Başkanı) yer almıştır (Anonim, 1978ttt: 6).

İki aşamada gerçekleştirilen yarışmanın ilk aşamasında başarılı bulunan on adaya otuz bin lira özendirme ödülü verilmiş, 11 Haziran 1979 tarihinde sonuçlandırılan ikinci aşamada ise ilk üçe girenler belirlenmiştir (Anonim, 1978ttt: 6). Yarışmanın sonunda birincilik Hüseyin

Gezer'e, ikincilik Mehmet Aksoy'a, üçüncülük Şadi Çalık'a verilir. Hüseyin Gezer'in, Atatürk'ün "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir" sözünden esinlenerek tasarladığı ve günümüzde T.B.M.M.'nin ana binası önünde bulunan anıt, merkezde Atatürk, iki yanında bağımsızlığı simgeleyen bayrağı ile bir erkek ve bilimin simgesi meşaleyi taşıyan bir kadın figüründen oluşmuştur (Hızlan, 1979c: 8). Uygulamaya konulmayan iki projeden Mehmet Aksoy'a ait olanı, ulusal bağımsızlığı temsil eden Meclis'i ifade etmek amacıyla, Kurtuluş mücadelesini ve Atatürk devrimlerini anlatmak üzere iki bölüm halinde tasarlanmış, yarışmada üçüncülüğü elde eden Şadi Çalık'ın anıtı ise, cephelerinde Atatürk'ü, meclisin açılışını ve halkla bütünleşmeyi anlatan rölyeflerin bulunduğu, üç metrelik ayaklar üzerinde duran on sekiz metre çapındaki bir altıgen olarak projelendirilmiştir (Hızlan, 1979c: 8).

Atatürk Anıtı Yarışması'nın sonuçları, başta yarışmaya katılan sanatçılardan Mehmet Aksoy olmak üzere sanat çevrelerinin de tepkisini çekmiştir. Aksoy, önce kendi çalışmasının birinci olduğunu ancak sonradan kararın değiştirilerek bu ödülün Hüseyin Gezer'e verildiğini ifade etmiş, bunda, jüri üyesi ve dönemin Genelkurmay

Başkanı Kenan Evren'in "Kalpaklı Atatürk komünist işidir" sözlerinin etkili olduğunu belirtmiştir (Engin, 2002: 133-136). Sezer Tansuğ da, Mehmet Aksoy'un anıt projesinin birtakım gerekçelerle ikinciliğe düşürüldüğünü, Hüseyin Gezer'in çalışmasının Aksoy'un ki kadar dinamik ve güncel olmadığını ileri sürmüş, Zühtü Müridoğlu dışında kalan özellikle "büyük jüri" üyelerinin anıt uygulamaları konusundaki algıları, bilgi birikimleri ve deneyimleri sanat çevrelerince tartışma konusu olmuştur (Kınaytürk, 1979: 18-20).

6.4.4.6.10. GÜNÜMÜZ SANATÇILARI AÇIKHAVA SERGİSİ: 1980

1980 yılında kurulan Resim ve Heykel Müzeleri Derneği'nin ilk büyük etkinliği 28 Haziran-15 Temmuz 1980 tarihleri arasında İstanbul Devlet Resim Heykel Müzesi bahçesinde Mimar Sinan Devlet Resim Heykel Müzesi'nin katkılarıyla gerçekleştirdiği *Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergisi*'dir. Sergi aynı zamanda, çağdaş Türk sanat ortamında süreklilik elde etmiş, gelenek haline dönüşmüş *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergileri*'nin de ilkidir. Etkinliğin düzenlenme amacı, öncelikle "günün etkin sanatçılarının daha farklı bir platformda geniş kitlelerin ilgisine

yönelmelerini ve yaşanmakta olan temel sanat sorunlarının tartışmaya açılmasını sağlamak", öte yandan da müzenin varlığını, festival kapsamında duyurmak ve kamuoyu yaratmaktır (Anonim, 1991: 5; Atagök, 1993: 8).

Birinci *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi*'nin seçici kurulunda; Sabri Berkel, Özdemir Altan, Devrim Erbil, Erol Eti, Mustafa Pilevneli, Zeki Çakaloz, Sezer Tansuğ, İpek Aksüğü, Cihat Aral, Hüseyin Bilişik ve Rabia Çapa yer almış, Zekai Ormancı, İpek Aksüğü, Şükrü Erdiren, Erol Kınalı, Ayşe Erkmen, Mustafa Aslıer, Özer Kabaş, Ergin İnan ve Fehmi Erdoğan resim, heykel, özgün baskı, seramik dallarında ödüle değer bulunmuşlardır (Anonim, 1980k: 7; Anonim, 1980t: 7; Tansuğ, 1980: 16-17).

Yarışmalı sergilere bir örnek oluşturan ve ilk üçü *Günümüz Sanatçıları Açık hava Sergileri* olarak düzenlenen *Günümüz Sanatçıları İstanbul Sergisi*, 1983'ten itibaren kapalı mekan etkinliğine dönüştürülmüş, zamanla Mimar Sinan Üniversitesi'nin düzenlediği *Yeni Eğilimler Sergileri*'nin yerini tutmaya başlamıştır. 1983'te belirlenen hedefler, gelişmede ve yenilenmede sanatın öncülüğü olgusunu ülke çapında

gündemde tutmak, yetişmekte olan genç sanatçıları desteklemek ve topluma tanıtmak, bu yolla plastik sanatların nitelikli bir ortama erişmesine katkıda bulunmak olarak açıklanmıştır (Bek, 2000: 40).

6.5. SANATSAL YÖNELİMLER VE SANATÇI PROFİLİ

1960'ların sonlarında, farklı siyasal kamplarda belirginleşen bölünmeler sanat ortamında da kendini göstermiş, merkezi tabanlı eğilimler yerini çoğulcu bir anlayışa bırakmıştır (Madra, 1989: 41; Özsezgin, 1999: 50). Bu durum 70'li yılların sanat anlayışına da yansımış, genel eğilimler içerisinde; soyut sanat, figüratif anlatımcılık, yöreselcilik, naif sanat, toplumsal gerçekçilik, eleştirel gerçeklik, kavramsal sanat, pop sanat, foto gerçekçilik, makine estetiği, hazır nesne kullanımı, enstalasyon gibi çeşitli sanatsal yaklaşımların, farklı teknik ve arayışların öne çıktığı görülmüştür (Berk, 1983: 84; Madra, 1989: 46; Özsezgin, 1999: 77; İskender, (1983) 2002a: 1692; Antmen, 2005: 149-152).

1970'li yılları belirleyen siyasi perspektif ve bu görünümün dönemin sanat eğitimi veren üç

temel kurumdaki yansımaları, sanatçı profiliyle doğrudan ilişkili görünmektedir.³⁵ Bu dönemin sanatsal yönelimleri ve sanatçı profiline ilişkin iki farklı sınıflama yapmak gerekmektedir. Bunlardan ilki söz konusu kurumların değişen eğitim anlayışları ve buna bağlı estetik ve biçim arayışları, diğeri; içeriklere yönelik olarak sanatçıların konu ve kavramlarla oluşturdukları profildir.

6.5.1. SANAT EĞİTİMİ VEREN KURUMLARIN EĞİTİM ANLAYIŞLARI VE SANATÇI PROFİLİNE YANSIMALARI

1970-1980 yılları arasında etkin olarak sanat eğitimi veren üç kurum, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (1883), Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü (1932) ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (1957)'dur. Kuruluş amaçları; sanatçı (İDGSA), tasarımcı (İDTGSYO), öğretmen yetiştirmek (GEE Resim-İş Bölümü) olan bu okulların, kurumsal yapıları ve hedefleri farklı olmakla birlikte,³⁶ Cumhuriyet dönemindeki eğitim anlayışlarını belirleyen ana düşünce, kübizm, konstrüktivizm ve Bauhaus Okulu geleneğine bağlanabilecek ortak bir paydadan oluşmuştur. 70'li yılların sanatsal yönelimlerini, sanatçı

profilini etkileyen ana unsurlar ise, dünyadaki gelişmelere uyum sağlama çabaları ile dönemin sosyo-kültürel ve siyasi yapısının yol açtığı kimlik değişimi olmuştur. Bu değişim özellikle; öğretim kadrolarında yer alan genç sanatçılar ve üniversitelerinin yeniden yapılanması konusunda bir direnç oluşturan öğrencilerde gözlenmiş, sanattaki yansımaları *Açık Hava Sergileri*, *Yeni Eğilimler* gibi 70'lerin ortalarından sonra gerçekleştirilen sanat etkinliklerinde görünür olmuştur.

70'li yılların başlarında Akademi'nin öğretim kadrosunda, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Zeki Faik İzer, Ferruh Başağa, Sabri Berkel, Fethi Kayaalp, Dinçer Erimez, Feridun Akozan, Gündüz Gölönü, Reşat Atalık, Devrim Erbil, Neşet Günal ve asistanlık dönemleri 60'lı yıllara rastlayan Özer Kabaş, Özdemir Altan, Adnan Çoker, Neş'e Erdok, Altan Gürman, Füsün Onur gibi sanatçıların yanı sıra sonraki yıllarda yurtdışından döndükten sonra kadroya alınan Şükrü Aysan, Mehmet Güteryüz, Alaettin Aksoy, Zekai Ormancı, Cihat Aral, Mehmet Aksoy, Nur Koçak gibi genç isimler yer almaktadır (Cezar, 1983: 54-57; Berk-Özsezgin 1983: 94; Anonim, 1984b: 1421; Germaner, 2000: 90). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nde ise, 70'lerin ortalarına doğru görevlerinden

ayrılan Turan Erol, Kayıhan Keskinok, Adnan Turani, Hamza İnanç gibi sanatçıların yerini Hayati Misman, Hasan Pekmezci, Mehmet Güler, Veysel Günay, Halil Akdeniz gibi gençler almış, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu da, aynı dönemlerde Hüsamettin Koçan, Balkan Naci İslimyeli gibi genç sanatçıları kadrosuna dahil etmiştir.³⁷

Var olan öğretim kadrolarına genç kuşaktan sanatçıların katılmaya başlaması, sanat eğitimi-ndeki yerleşik estetik ve biçim dillerine karşı “yeni yaklaşımların” ortaya çıkmasına ve sanatın algılanış biçiminde “devrimci/ilerici” tavırların belirmesine zemin hazırlamıştır. Çoğu, Paris, Almanya, İngiltere gibi Avrupa ülkelerine ve ABD'ye sanat eğitimi almaya gönderilen ve Türkiye'ye döndükten sonra mezun oldukları kurumlarda görevlendirilen bu genç sanatçılar, yurtdışında buldukları süre boyunca, 70'li yıllarda Batı'da geçerli olan sanatsal oluşumları, modernizmin önemli sanatçıları ve akımlarını tanıma ve inceleme olanağını bulmuşlardır.³⁸ Öte yandan, 1968 olayları ve 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin etkili olduğu bu süreçte, bir yandan dünyadaki açlığı, işsizliği, savaşların neden olduğu yıkımları, toplumsal bunalımları sorgulayan sanatçılar,

bir yandan da üyesi oldukları üniversitelerin eğitim anlayışı ve niteliğine yönelik eleştirel yaklaşımlar sergilemişlerdir.³⁹ Akademik eğitimden geçmenin, sanat yapmanın, sanatçı olmanın anlamlarıyla uğraşan genç kuşağın üzerinde durduğu temel sorunlar, bireyin özgür davranabilme, kendini özgür ifade edebilme yetisi ve toplumla olan bağlarını yitirmeme konusudur.⁴⁰

1970'li yıllar boyunca sanat eğitimi veren kurumlardaki "toplumsal sanat", "kavramsal sanat" kadrolarının "figüratif-soyut" ekseninde belirginleşen karşıt tavırlar içinde oldukları gözlenir. Nitekim, dönemin "figüratif/dışavurumcu" sanatsal yaklaşımlarına karşı tavır alan bir grup sanatçı, 60'lı 70'li yıllarda, Amerika'da, Avrupa sanat ortamında egemen olan minimalizm, video art, process art, feminist art, photo-realizm, conceptual art, performance art gibi geleneksel biçimleri ve yerleşik kültürel değerleri sorgulayıcı akım ve hareketleri temel alan uygulamalar gerçekleştirmişlerdir (Anonim, 1974d: 14-16; Yasa Yaman, 1999: 16). 60'larda; Adnan Çoker (1927), Altan Gürman (1935), Füsun Onur (1937), Özdemir Altan (1931), Özer Kabaş (1938), 70'li yıllarda; Gürel Yontan (1938), Nil Yalter (1938), Nur Koçak (1941), Avni Yamaner (1940), Timur

Kerim İncedayı (1942), İsmail Saray (1943), Şükrü Aysan (1945), Cengiz Çekil (1945), Osman Dinç (1948), Canan Beykal (Çoker) (1948), Ayşe Erkmen (1949), Zekai Ormancı (1949), Fatma Tülin (1950), Ahmet Öktem (1951), Yılmaz Aysan (1953), Serhat Kiraz (1954), Alpaslan Baloğlu (1958) kavramsal temelli sanat anlayışını Türk sanat ortamına taşıyan isimler olmuştur. Batı'daki devinimlere koşut olarak düşüncelerinde ve eylemlerinde "sanatçı-sanat yapıtı-izleyici" ilişkisini irdeleyen bu sanatçılar, mekan düzenlemeleri, hazır nesne kullanımı, performans, fotoğraf, medya, video gibi o güne dek denenmemiş, alışılmışın dışında malzeme ve teknik kullanımına dayalı "yeni" bir tür sanat yapma anlayışını benimsemişlerdir. Bununla birlikte değişen yalnızca gösterim biçimleri olmamış, sanatın "ne"liğini, özünü, sanat yapıtının niteliği ve gerekliliğinin sorgulandığı bir tartışma ortamı⁴¹ da yaratılmıştır (Karavit, 2002: 1x; Gezgin, 2003b: 176; Akkoyunlu, 2003: 68, 136-139; Gürcan, 2003: 61).⁴² Aynı zamanda teknolojide yaşanan gelişmelerin etkisiyle, endüstri ürünlerinin ve çağdaş kent imgelerinin yansıtıldığı, kolaj ve makine estetiğine dayalı yapıtlar üretilmiş, farklı malzeme kullanımı ve foto-gerçekçi yaklaşımlar gündeme gelmiştir (İskender, 1988: 25; Antmen, 2005: 151).

Sanatta kavramsal temelli arayışlara yönelen sanatçılar “figüratif” yönelimlere karşı tavır oluştururken, akademik eğitimin “soyut/post kübist” biçimciliğinin bir uzantısı olarak şematize ettiği, salt nesne düzeyine indirgediği figür anlayışına karşı çıkan bir grup sanatçı, figüratif anlatımlarda “yeni” ifade yolları aramışlardır. Biçimi anlatımı destekleyici bir unsur olarak gören, aralarında Mehmet Güleryüz (1938), Burhan Uygur (1940), Neş'e Erdok (1940), Coşkun Gürkan (Komet) (1941), Alaettin Aksoy (1942), Ergin İnan (1943), Erol Kınalı (1944), Mustafa Ata (1945), İbrahim Örs (1946), Balkan Naci İslimyeli (1947) gibi isimlerin bulunduğu bu sanatçılar yapıtlarında mekana ve zamana, konunun öznelliğini güçlendiren, gerçek dışı ve tanımlanamaz bir nitelik kazandırırken, çarpıtma ve deformasyonlarla (biçim-bozma) insan bedeninin psikolojik ve toplumsal kimliğini öne çıkarmaya çalışmışlardır (Anonim, 1984b: 1421; Girgin, 1987: 22; İskender, 1988: 28; Germaner, 1999: 92-93; 2000: 90).

70'li yıllarda ülkede yaşanan toplumsal olayların da etkisiyle, aralarında Mehmet Aksoy (1939), Nevhiz Tanyeli (1941), Zehra Aral (1945), Figen Aydıntaşbaş (1946), Ramis Aydın, Seyyit Bozdoğan (1941), Cihat Aral (1943), Hüsnü Koldaş

(1949), Kasım Koçak (1951), Resul Aytemur (1951), Nedret Sekban (1952), Aydın Ayan (1953), Müfit İşler, Sabahattin Tuncer (1950), Mevlüt Akyıldız (1956), Ahmet Özel (1960)'in de bulunduğu bir grup sanatçı ise figürü, 70'lerin toplumsal yaşam-lılığı içinde, farklı ideolojilerin, siyasi duruşların, duyarlılıkların ve mücadelelerin bir aracı olarak kullanmış, resimlerinde, çalışan işçiler, göstericiler, işkence, kaldırım taşı üzerinde ölü yatanlar ya da bir üniversitenin holünde cenazesi beklenenler gibi konuların işlenişinde idealize edilmiş durum ve görüntülere yer vererek, şişkin pazular, büyük el ve ayaklar gibi abartılı anlatımlarla, biçimde ve ifadede anıtsallığı öne çıkarmışlardır (İskender, (1983) 2002b: 1693-1694; Berksoy, 1998: 111-142; Giray, 1998: 118-120; Özsezgin, 1999: 76; Germaner, 1999: 22; Uzunoğlu, 2003: 62-83; Antmen, 2005: 175).

1970-1980 yılları arasında soyut sanat anlayışı ağırlıklı olarak Cumhuriyet döneminin olgun sanatçı kuşağı tarafından sürdürülmekle birlikte, Ömer Uluç (1931), Zafer Gençaydın (1941), Güngör Taner (1941), Tamer Akakıncı (1942), Halil Akdeniz (1944), Adem Genç (1944), Mehmet Güler (1944), Zahit Büyükişleyen (1946) gibi genç sanatçıların da bu yönde yapıt ürettikleri ve bu

döneme kadar “geometrik-lirik” anlayışta süregelen soyut biçim diline farklı açılımlar getirdikleri görülmüştür (İskender, 1988: 25; Renda, 1993: 453-454; Tansuğ, 1996: 305-306; Çiftçioğlu, 1997: 71).⁴³ Örneğin; Veysel Günay, klasik manzara anlayışını iki renge indirgeyerek, görüneni değil “nesnelere arası ilişkiyi” göstermeyi amaçlarken, Güngör Taner, alt metni matematik, uzay, evren, müzik, felsefe, metafizik gibi kodlardan oluşan kavramsal çalışmalar gerçekleştirmiş, Mehmet Güler ise dini ritüelleri anıştıran resimlerinde “gerçeklik” algısını sorgulamıştır (İnal, 1996: 44-130; Çiftçioğlu, 1997: 72; Özsezgin, 2000: 3-5; Antmen, 2005: 176). Öte yandan, 70’li yıllarda soyut sanat çalışanlarda göze çarpan bir başka özellik, “figüratif/non-figüratif” ayrımının belirsizliğidir. Sanatçıların, “soyut/soyutlama” biçim dilini kullanmakla birlikte, yapıtla-rında çevre kirliliği, politika gibi sosyal konulara ve insanın iç dünyasına gönderme yapmaları, mekanda soyutlamaya giderken figürü/nesnel dünyanın izlerini resimden tamamen çıkarmamalarında, dönemin bunalımlı toplumsal yapısının ve aldıkları figür ağırlıklı sanat eğitiminin etkisi olduğu düşünülmektedir. Nitekim, çoğunlukla öğrencilik yıllarında Anadolu’yu, doğal çevreyi, günlük yaşamı resmeden bu sanatçılar, yurtdışı

eğitimlerinden döndükten sonra soyuta yönelmiş ancak figürden de tamamen uzaklaşmamışlardır (Büyükişleyen, 1991: 90; Beykal (Çoker), 1995: 60; Özsezgin, 2000b: 3; Oktay, 2004: 20; Antmen, 2005: 178).

Başlangıçta “soyut/kavramsal-figüratif” eksenlerinde bölünen ve karşıt tavırlar içinde olan bu sanatçılar, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sevenler Derneği tarafından düzenlenen *Açık Hava Sergileri* (1974-1977) ve Akademi’nin *İstanbul Sanat Bayramı* çerçevesinde 1977 yılından itibaren gerçekleştirdiği *Yeni Eğilimler Sergisi*⁴⁴ gibi etkinlikler aracılığıyla, ortak bir platformda yer almışlardır. Özellikle Yeni Eğilimler Sergileri, 1970’li yıllarda sanatçıların ülke gerçekleri ve Batı’daki sanatsal oluşumlar ile etkileşimini görünür kılması, Akademi dışı sanat eğitimi kurumlarında eğitim görmüş genç sanatçıları bir araya getirerek, farklı sanatsal önerme ve yaklaşımların çok sesliliğe dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Akkoyunlu, 2003: 136).

6.5.2. SANATÇILAR VE KONU YÖNELİMLERİ

1970-1980 yılları arasındaki on yıllık döneme bakıldığında iki ayrı sanatçı kuşağı ile

karşılaşılmaktadır. İlki; Cumhuriyet'in erken dönemleri ile 1950 sonrasında etkin olan, çağdaş Türk sanatı tarihine yön vermiş "olgun/ara" kuşak sanatçıları, diğeri; 60'lı yıllardan itibaren sanat ortamında varlık göstermeye başlayan, getirdikleri yeni önermelerle 1970 sonrası sanat ortamına farklı açılımlar kazandıran "genç kuşak" sanatçılardır.

6.5.2.1. CUMHURİYET KUŞAĞININ OLGUN/ARA KUŞAK SANATÇILARI

1970-1980 yılları arasındaki on yıllık dönemin sergi etkinliklerine, resmi, özel sektör ya da kişisel koleksiyonlara bakıldığında adı sıkça geçen, gündemin sanat piyasasını belirleyen isimlerin büyük çoğunluğunun Hikmet Onat (1882), Avni Lifij (1889), Eşref Üren (1897), Cevat Dereli (1900), Aliye Berger (1903), Mahmut Cuda (1904), Ali Avni Çelebi (1904), Arif Kaptan (1906), Nurullah Berk (1906), Ercüment Kalmık (1908), Füreyâ Koral (1910), Adnan Varınca (1918), Avni Arbaş (1919) gibi Cumhuriyet'in erken dönemi sanatçılarından oluştuğu görülmüştür.⁴⁵ Çağdaş Türk sanatında izlenimci, klasik romantik, kübist/konstruktivist, yerel/toplumsal, soyut eğilimi yansıtan yapıtlarıyla tanınan bu sanatçılar, 1970 öncesinin

sanatsal yönelimlerini temsil etmişlerdir. Örneğin; 70'lerde soyut sanat anlayışının önemli örneklerinin çoğunlukla Zeki Faik İzer (1905), Sabri Berkel (1907), Abidin Elderoğlu (1901), Cemal Bingöl (1912), Ferruh Başağa (1914), Adnan Turani (1925), Adnan Çoker (1927)'in de içinde bulunduğu bir sanatçı grubuna ait olduğu görülmüştür (Berk, 1983: 127; İskender, (1983) 2002a: 1692; Tansuğ, 1996: 286; 1997: 373; Özsezgin, 1999: 72). Yine 1950'lerde soyut sanat anlayışının önemli isimleri arasında yer alan Fahrünnisa Zeid (1903), Hakkı Anlı (1906), Selim Turan (1915), Abidin Dino (1913), Nejad Melih Devrim (1923), Mübin Orhon (1924) gibi sanatçılar 70'li yıllarda yurtdışındaki yaşamlarını sürdürmekle beraber, Türkiye'de açtıkları/katıldıkları sergilerle burada da varlık göstermişlerdir (Renda, 1993: 453).

Benzer biçimde, geçmiş yıllarda resimlerinde Anadolu izlenimlerini, köy/kent insanının yaşamından kesitleri aktaran Şefik Bursalı (1902), Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911), Mehmet Yücetürk (1912), Nuri İyem (1915), Cihat Burak (1915), Mustafa Esirkuş (1921), Naile Akıncı (1923), Neşet Günal (1923), Nedim Günsür (1924), Nevzat Akoral (1926), Cemil Eren (1927), Orhan Peker

(1927) Ruzin Gerçin (1929), Necdet Kalay (1932), Osman Oral (1925), Turan Erol (1927) gibi sanatçılar, kişisel sergileriyle olduğu kadar, devlet tarafından düzenlenen *Çağdaş Türk Resminden Panorama* (1971), *50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi* (1973), *Bugünkü Türk Resimleri Sergisi* (1974) ve *Devlet Resim ve Heykel Sergileri* gibi etkinliklerde de gündeme gelmişlerdir (İskender, (1983) 2002a: 1688). Anadolu kadını, manzaralarını görselleştiren, köy insanının dramatik yaşantısını yansıtan, gecekondu, maden işçilerine, gurbetçilere odaklanan, halay çekenleri, tarla sürenleri, hasat toplayanları, geleneksel yaşam biçimlerini (sünnet, bayram yeri vb.) gösteren, zanaatçılar, balıkçılar, çiftçiler, antikacılar gibi meslek gruplarını, tarihi, kültürel ve turistik özelliklere sahip şehirleri ve yöreleri konu edinen bu sanatçılar, yapıtlarında “yerel/ulusal” motiflere ağırlık vererek, 70’li yıllarda da “ulusalci” sanat anlayışının önemli temsilcileri olmayı sürdürmüşlerdir (Anonim, 1974ss: 7; Anonim, 1974üü: 7; Anonim, 1984b: 1342-1343; Bölükbaşı, 1999: 12; Aral, 2000: 42; Antmen, 2005: 86-88). Özellikle bu dönemde, Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun, öğrencileriyle birlikte gerçekleştirdiği “orijinal yazmalar, resimler ve kartpostallar” sergileri, folklor ve halk sanatları kökenli eğilimin yaygınlaşması ve bir

gelenğe dönüştürülmesi bakımından önemli çabalar olarak dikkat çekmiştir (Anonim, 1974fff: 7; İskender, 1988: 24-25).

6.5.2.2. 70’LERİN GENÇ SANATÇI KUŞAĞI VE KONUSAL YÖNELİMLERİ

70’li yıllarda sanatçıların konu yönelimini oluşturan en önemli unsurun kentsel dönüşüm ve değişen çevre koşulları olduğu söylenebilir. Sanayileşme ve kentleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte, göçlerle kalabalıklaşan, teknolojik ilerlemenin, çoğalan iletişim olanaklarının, endüstriyel üretimin, değişen tüketim alışkanlıklarının, kapitalizmin etkilerini taşıyan kentlerin, toplumsal çelişkilerin, sınıfsal/kültürel farklılıkların, uyum problemlerinin, siyasi mücadelelerin gösterim alanı haline gelmiştir (Aksoy, 1976: 17; Tansuğ, 1995: 92; 1998: 28; Giray, 1998: 118; İskender, (1983) 2002a: 1693; Bölükbaşı, 1999: 15; Antmen, 2005: 167).

Bu anlamda, 1970’leri belirleyen konu ve sorunları, soyut, figüratif, kavramsal, hazır nesne kullanımı, video gibi biçimsel ayrımlara gitmesinin bir sınıflama ve değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda; kentleşme sürecinin sanatçıların

kimliksel dönüşümleri açısından da önemli bir unsur olduğu; yapıtlarında bireyin psikik ve fizyolojik var olma çabalarına, toplumsal/kültürel değişime, metalaşma, makineleşme, yabancılaşma, kadın sorunu, çevre kirliliği, politika gibi konulara değinen sanatçıların, insanı yalnızca yerel ve ulusal değerlerin bir parçası olarak değil, genellikle kentin yarattığı koşullar içindeki konumuyla ele aldıkları görülmüştür (Madra, 1989: 7).

6.5.2.2.1. TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE KENTİN ÖTEKİLERİ

70'li yıllarda toplumsal dönüşümün yaşantılar ve ortak değerler üzerindeki etkilerini gözlemleyen bir grup sanatçı, yapıtlarında kent insanının sınıfsal ve kültürel yapısını görselleştirme yoluna gitmiştir. Örneğin; Gülsün Karamustafa'nın bu dönemki çalışmalarında, dönemin "arabesk/kitsch" kültürünün de bir yansıması olarak kent yaşantısı; içerdiği çelişkiler ve farklı kültürlerin karşılaşması açısından ele alınmış, kentli olma uğraşında olan kırsal insanının beraberinde getirdiği alışkanlıklar, davranış biçimleri, göstergeler dünyası (basma elbiseler, dantel örtülü televizyonlar, halı resimler vs.) resimsel düzlemde,

kültürel değişimin izleri olarak yer bulmuştur (İnal, 1981: 56-57; Antmen, 2005: 170).

Kentsel dönüşümü konu alan bir diğer sanatçı İbrahim Örs, 1970'lerin sonlarına doğru gerçekleştirdiği *İnsan Manzaraları* dizisinde bürokratlar ve kent soylu kadınların yanı sıra boyacı sandığı, kravat (gravat), kolye, künye, yüzük, evrak çantası gibi sembolik göstergeler kullanarak, toplumda yeni oluşmakta olan değerleri ele almış, kentin "öteki" lerini görünür kılmayı amaçlayan Neş'e Erdok ise yapıtlarında, yaşamlarını büyük ölçüde sokaklarda sürdüren dilencileri, seyyar satıcıları, evsizleri resmetmiş, garlarda ikinci mevkide yolculuk yapanlara, vapur yolcularına, kısaca sokaktaki hayata odaklanmıştır (Rona, 1997: 1409; Bilgin, 2005: 42, 50; Antmen, 2005: 160, 171).

6.5.2.2.2. MAKİNELEŞEN KENTLER/İNSANLAR, META KÜLTÜRÜ VE KADIN SORUNU

70'lerde hız kazanan sanayileşmeyle birlikte fabrikasyon üretimin gündelik yaşama etki etmeye başlaması, tüketim alışkanlıklarının değişmesine, reklam ve iletişim olanaklarının çoğalmasıyla birlikte "marka kültürü" nün oluşmasına yol

açmış, giderek kalabalıklaşan metropol yaşantısında “makineleşme/yabancılaşma/metalaşma” duygusu artış göstermiştir (Antmen, 2005: 163). Bu durum sanatçıların yapıtlarına, çağdaş kent manzaraları, makine, montaj parçalarından oluşmuş kolajlar ve kadının metalaşma sorunu olarak yansımıştır.

Örneğin; kenti, trafiğiyle, metrosuyla, fabrikalarıyla büyük bir makine olarak gören Timur Kerim İncedayı resimlerinde, çağdaş insanı ve yaşantısını konu alırken (Anonim, 1974zzzzzz: 18-19), Özdemir Altan'ın 70'lerin başlarında yaşanan siyasi gerilimlerin etkisiyle yaptığı vurulmuş, sancılar içinde kıvranan insan figürleri 1972-1973 yılları arasında mekanik kullanım eşyalarına dönüşmeye başlamış, bir nevi olayların geriliminin yarattığı “boşluk/yabancılaşma” duygusu kukla gibi mafsallı, vidalarla birleştirilen yapay nesnelere ifade edilmeye başlamıştır (Eroğlu, 2000: 194).

Öte yandan, 70'li yıllarda, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi etkenler çerçevesinde kadının temsiliyet sorununu ele alan sanatçılar olmuştur. Bu sanatçılardan Füsun Onur, kadın cinselliğini ele aldığı yapıtlarında, resmi ahlak kurallarını,

kadın bedenini cinsel objeye dönüştüren ataerkil düşünceyi yapıbozuma uğratmayı amaçlarken, Nur Koçak, 1974'te başladığı *Fetiş Nesnelere/Nesne Kadınlar* dizisinde, kadın dergilerindeki Batı tarzı reklam anlayışından yola çıkarak, iç çamaşır, parfüm şişeleri, ruj gibi kentli kadınlara özgü nesnelere üzerinden, metalaşan kadın olgusunu ele almış, kolkola girmiş erkek fotoğraflarına gönderme yaptığı *Mutluluk Resimleri* dizisinde ise, “erkek egemen ulus anlayışı”na bir gönderme yapmıştır (Anonim, 1982b: 28; Madra, 1984: 9; Turan, 1984: 11; Girgin, 1984: 13; Antmen, 2005: 165; Brehm, 2007: 50-51), Nil Yalter ise 1978-1979 yılları arasında gerçekleştirdiği *Rahime, Femme Kurde De Turquie ve Harem* adlı çalışmalarında, Doğu'lu kadının toplumsal rolü ve “ötekileştirilmesi” sorununu irdelemiştir (Bozkurt'tan aktaran Uşar, 2006: 108).

6.5.2.2.3. DOĞASI DEĞİŞEN İNSAN/KİMLİK SORUNU

27 Mayıs 1960 sonrası ortamının getirdiği sosyal sorumluluk ve özgürlük duygusuyla, kent insanını; duyguları, düşünceleri, hayalleri olan canlı bir varlık olarak gören, kendi öznel yaşantılarını

resmin içine katan kimi sanatçılar ise yapıtlarında hiciv, cinsellik, sapkınlık, başkalaşım, benzeşme gibi öğeleri öne çıkarmış, düş ve fantazi öğeleri ile ironi ve eleştiriye bir arada yansıtmayı yeğleyerek, toplumsal normlara, rollere ve kimlik edinme süreçlerine yönelik de bir eleştiri yapmışlardır (İskender, (1983) 2002a: 1694; Anonim, 1984b: 1421-1422; Germaner, 1987: 20; 1999: 94; 2000: 90-92; Antmen, 2005: 153).

Örneğin; 60'ların ortalarından itibaren figürü deforme ederek, yabancılaştırarak, grotesk bir yapı içinde sunan Mehmet Güleryüz (1938) 70'li yıllarda "burjuvazi" olarak nitelendirilen, maskelenmiş yüzleri, iğdiş edilmiş bedenleri ile kent insanını resmetmiştir (Aksüğür Duben, 1978: 28; Freeman, 1988: 14). Alaettin Aksoy (1942) ve Coşkun Gürkan (1941) resimlerinde ironiyi, mistik olanı ve düşsel çağrışımları öne çıkarırken, 70'li yılların başından itibaren yaşamını Paris'te sürdüren Utku Varlık (1942) , 1971-1972 tarihli erken dönem çalışmalarında, Türkiye'de yaşanan çatışma ortamının da etkisiyle "ölüm" temalı, zorlu kent yaşantısını görselleştiren litografiler yapmış, sonraki yıllarda insanın doğayla, çevreyle, belleğiyle ilişkisini irdeleyen simgesel

anlatımlara dayalı, düşünsel kolajlara yönelmiştir (Oral, 1977: 10; Sönmezay, 2004: 270).

Burhan Uygur (1940) ise, figürü psikolojik bir varlık olarak düşünmüş, insan doğasının değişken yapısını gösteren, sezgisel olanı, bilinçaltındaki dışavuran resimler yaparken (Özsezgin, 2000: 21); Mustafa Ata (1945), resimlerinde psikolojik algıyı öne çıkaran bir diğer isim olmuştur. Sanatçı, 70'li yılların ortalarına doğru, çevresinden soyutlanmış figürlerin yer aldığı, insan-merkezli resimler yapmaya başlamış, 1977'den sonra, toplumsal olayların insan bedeni üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Ata'nın, konusu siyasi içerikli olmakla birlikte, 1977 tarihli Taksim'de 1 Mayıs gösterileri sırasında ölenlere bir ağıt niteliğini taşıyan *Kızıl Toprak* adlı çalışması, bu tavra bir örnek oluşturur (Beykal (Çoker), 1995: 60).

Öte yandan, 70'li yıllarda insanın var olma sorununu, tarihsel kökler ve kültürel geçmiş açısından ele alan Balkan Naci İslimyeli yapıtlarında "gelenek/bellek/kimlik/aidiyet" kavramlarını öne çıkarmıştır. Geçmiş zamanın izlerini, güncel sorgulamalarla bir araya getiren sanatçının, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma

nedenleri gibi çağdaş Türk sanatında çok fazla irdelenmemiş konuları, ironik ve eleştirel bir dille ele aldığı görülmüştür (Aksüğür Duben, 1978: 27; Antmen, 2005: 169). Ergin İnan ise, gerek böcek, kertenkele vb. hayvan figürlü kolajlarında gerek toplama kamplarını konu alan ya da mektuplardan oluşan resimlerinde, insanla hayvan arasındaki ayrımın göreceli bir ayrım olduğuna, her ikisinin de organik bir bütünden oluştuğuna ve ortak paydanın canlılar dünyasındaki benzerlikler olduğuna işaret etmiştir (Ergüven, 1995: 16; Giray, 2001: 38).

6.5.2.2.4. SİYASİ MÜCADELENİN GÖSTERİM ALANI KENTLER

Sosyal değişimlerin, kültürel farklılıkların, çevre sorunları ve bireysel arayışların gösterim alanı olan kentler, aynı zamanda siyasi mücadelelerin, ideolojik kutuplaşmaların görünür kılındığı politik bir arenadır. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından yaşanan toplumsal bunalım, toplumun tüm katmanlarında görülen siyasallaşma süreci, “sosyalist/devrimci” sanat anlayışı gibi söylemler, bir grup sanatçıyı “politik” mesaj içerikli yapıt üretmeye yöneltmiştir. Bu anlayışta gerçekleştirilen yapıtlarda öne çıkan konular;

sokaklarda yaşanan şiddet eylemleri, işkence, terör, gözaltı gibi siyasi olaylar, mitingler, protestolar, maden/demiryolu/fabrika işçileri, köylü çocuklar gibi toplumun farklı kesimlerinden insanların yanı sıra, “emek/sermaye/devrim/işçi/burjuva sınıfı” gibi ideolojik söylemler olmuştur.

Günlük gazetelerde çıkan haberleri ve fotoğrafları anımsatan yapıtlarda “ölüm” teması baskın öge haline gelmiştir. Nitekim, silahlı çatışmalarda öldürülen genç insanlar, sendika liderleri, aydınlar ile 1 Mayıs, Maraş Katliamı, Nurhak, Kızıldere gibi toplumsal ve siyasi olaylar, Nedret Sekban, Hüsnü Koldaş, Cihat Aral, Mehmet Aksoy, Figen Aytıntaşbaşı, Yavuz Deniz, Seyit Bozdoğan, Kasım Koçak, Nevhiz Tanyeli gibi sanatçıların yapıtlarında sıklıkla işlenen konulardır. Öte yandan, bu resimlerde sanatçıların, siyasi alanda mücadelelerini sürdüren halka, işçilere, köylülere, öğrencilere güç aşılamak, umut vermek ve isyan duygularını harekete geçirmek arzusunda oldukları görülmektedir. Seyit Bozdoğan’ın *Karanlıktan Aydınlığa* (1979), Aydın Ayan’ın *Şimdi Gözaydın Etme Zamanıdır* (1977), Arslan Eroğlu’nun *Çağrı* (1977), Cihat Aral’ın *Güzel Günler Göreceğiz Çocuklar* (1978)

adlı resimleri bu tavra örnek oluşturur.

6.5.2.2.5. ÇARPIK KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI

Çarpık kentleşmeyle birlikte gündeme gelen çevre sorunları sanatçıların ele aldığı bir diğer konu olmuştur. Örneğin; akademi eğitimi sırasında *Türkiye'de Köyden Kente Göç ve Çarpık Kentleşme-Gecekondu* konulu bir tez hazırlayan Zahit Büyükişleyen yapıtlarında, insanın çevreyi, çevrenin insanı değiştirme sürecini ve çevre kirliliğini işlerken, Halil Akdeniz, yapıtlarına *İzmir Körfez Kirlenmesiyle İlgili Görsel Değerlendirmeler*, *İzmir'den Görsel Notlar* gibi isimler vermiş, çevre verilerini sanatsal malzeme olarak kullandığı çalışmalarında İzmir körfezinin kirlenmesini konu edinmiştir (Aral, 2000: 64, 78; Büyükişleyen, 1991: 93, 110).⁴⁶

DİPNOTLAR

1. Nitekim 70'li yıllarda seyirciyi de içine alan, müzik ve dans disiplinlerini kullanarak, alternatif mekanlarda işlerini sergileyen tiyatro çalışmaları yapılmaktadır. Örneğin; 1978 yılında, Türkiye Yazarlar Sendikası'nın beşinci yılını kutlama şenlikleri içinde Merhaba Gösteri Topluluğu adındaki amatör tiyatro topluluğu *Taksim Sanat Galerisi*'nin içinde ve dışında Türk Ceza Yasası'nın 141. ve 142. maddelerini protesto etmek amacıyla bir gösteri hazırlamış, izleyicinin dikkatini çekmek için, galerinin içinden davul eşliğinde dışarı çıkan topluluk, sokaktaki insanı "size söylüyoruz, size sesleniyoruz" çağrısıyla, galerinin içine davet etmişlerdir. Bkz: Gürcan, Göknuş, Çağdaş Türk Sanatında Performans (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2003: 66.
2. Bkz: Ek-1: 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.
3. Bkz: Ek-1: 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.
4. Eski Türk Eserleri Fotoğraf Sergisi'nde, 27 Kasım 1970'de Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi)'nde çıkan yangının ardından alınan "müzelik eşyanın bulunduğu yerden dışarıya çıkarılmasının yasaklanması"na yönelik karar gereğince, belirlenen eserlerin kendileri değil, fotoğrafları sergilenmiştir. Sözü edilen kararın alınmasında, Kültür Sarayı'nda çıkan yangın sırasında, IV. Murat oyunu için Topkapı Sarayı'ndan alınan ve sarayın üst salonunda sergilenen IV. Murat'a ait eşyaların da yanması etken olmuştur. Bkz: Borcaklı, Ahmet, *Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu*, Ankara: Güven Matbaası, 1971: 13; Ersel, Hasan, ve diğerleri (Haz.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980*, İstanbul: YKY, 2002: 240; 4.2.1.4. İstanbul Kültür Sarayı (Atatürk Kültür Merkezi): 1969.

5. 50. Yıl etkinliklerinin yapıldığı dönemde, *Melen Hükümeti* (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973) ve *Talu Hükümeti* (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) yönetimdedir.
6. Kutlama komitesi başlangıçta "50. Yıl" anısına elli heykel seçilmesini amaçlamış, ancak maddi olanaksızlıklar nedeniyle bu sayı sonradan yirmiyeye düşürülmüştür.
7. Gürdal Duyar'ın "Güzel İstanbul" adlı heykeli günümüzde, Yıldız Parkı'nda gözden uzak bir köşede durmaktadır (Bu bilgi Orhan Taylan ve Fersa Acar tarafından verilmiştir).
8. *Bugünkü Türk Resimleri Sergisi*, 1973 yılında gerçekleştirilmesi planlandığı halde 1974 yılında açılabilmiştir.
9. Sergi, Paris'ten sonra 27 Mart 1974 tarihinde Brüksel'de, Mayıs ayı içinde de Amsterdam'da tekrarlanmıştır. Bkz: Anonim, "Bugünkü Türk Resimleri", *Sanat*, 25-26, 1 Mayıs 1974: 5.
10. Turan Erol ile 19 Mayıs 2005'te yapılan söyleşiden.
11. Festival sözcüğü sözlükte: "1. Dönemi, yapıldığı çevre, katılanların sayısı veya niteliği programla belirtilen ve özel önemi olan sanat gösterisi; 2. Belli bir sanat dalında oyun ve filmlerin sunulması ve gösterilmesi sonunda ödül veya derece verilmesi biçiminde düzenlenen ulusal veya uluslararası gösteri dizisi, şenlik" anlamına gelmektedir. Bkz: *Türkçe Sözlük-1 (A-J)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, (ilk basım 1945) 1988: 775.
12. Bkz: İpekçi, Abdi, "Uluslararası Sanat Festivali", *Milliyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1972: 9; Asilyazıcı, Hayati, "Uluslararası İstanbul Festivali Düzenleniyor", *Yeni Ortam*, 13 Eylül 1972: 7; Kutlu, Pakize, "Aydın Gün'le İstanbul Festivali Üstüne Bir Konuşma", *Yeni Ortam*, 16 Mayıs 1974: 7; Anonim, "Uluslararası 3. İstanbul Festivali Bugün Başlıyor", *Milliyet Gazetesi*, 20 Haziran 1975: 8; Andak, Selmi,

“5. İstanbul Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1977: 6; Alparslan, Salim, “Uluslararası 6. İstanbul Sanat Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1978: 6; Anonim, “8. Uluslararası İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1980: 7.

13. Festival programı hakkında detaylı bilgi için bkz: Ürgüplü, Suat Hayri, “Sunuş”, (2. Uluslararası İstanbul Festivali (20 Haziran-15 Temmuz 1974) Kataloğu), İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Yayını, 1974: 6

14. Yirmi sanatçıdan on dördü Türk, altısı yabancıdır. Bkz: Coş, Nezh, “Antalya Şenliği 20 Yaşında”, *Hürriyet Gösteri*, 35, Ekim 1983: 35

15. Belediyelerin internet sitelerinden edinilen bilgiye göre, sözü edilen festivaller ve benzerleri, 70'lerdeki kadar gündemde olmamakla ve yapıları değişmekle birlikte günümüzde de devam etmektedir.

16. Ortaya çıkan bu istatistiksel bilgilerde, *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yayımlanan kültür-sanat haberleri temel alınmıştır.

17. Bkz: 5.4.4.6.5. Açık Hava Sergisi: 1974-1977; 5.4.4.6.8.1. Yeni Eğilimler Sergisi: 1977-1987.

18. Bkz: Ek: 1. 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri; Antmen, Ahu, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005: 127-128.

19. *DYO Resim Yarışmaları* 1974'ten itibaren o yıl kurulan Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından düzenlenmiştir. Vakıf; “sosyal dayanışma, manevi saygı, kamu hizmetlerine katkı ve fertle devletin bütünleşmesini pekiştirme” gibi gerekçelerle Durmuş Yaşar tarafından kurulmuştur. Vakfın bir diğer amacı;

bilim, kültür ve sanat alanlarında yaratıcı, derleyici, koruyucu, tanıtıcı ve teşvik edici çalışmalar yapmak, bilim ve sanat dallarında yarışmalar düzenlemek, ödüller vermek, yayın yapmaktır. Bkz: http://www.dyosanat.com/yasar_vakfi/index.asp.

20. *DYO* yarışmalarında ödül kazanan yapıtlar, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı'nın İzmir'de kurmuş olduğu S. Yaşar Resim Müzesi'nde sergilenmiş, aynı zamanda Müze koleksiyonuna alınmışlardır.

21. *12. DYO Resim Yarışması*'nın seçici kurul üyeleri: İsmail Tunalı, Fethi Kayaalp, Mustafa Pilevneli, Özer Kabaş ve Kaya Özsezgin'dir.

22. İlk sergiye katılanların isimleri şöyledir: Aydemir Gökmen, Gülsün Erbil, Mehmet Alagöz, Mehpere Aksoy, Memiş Aslan, Mete Utku, Sadık Altınok'tur. İkinci sergide yer alan Kıbrıslı beş sanatçı ise Emin Mustafa, İsmail Kamil, Mehmet Uluhan, Taylan Şehitali ve Türksel Rıfat'dır. Bkz: Anonim, “Darüşşafaka Sanat Ödülü Sergileri”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1973: 6.

23. Bu sanatçılardan otuz dokuzu resim, yirmisi heykeltıraş, on biri seramik sanatçısıdır. Bkz: Elibal, Gültekin, “1974'te Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam*, 2 Ocak 1975: 7; Antmen, Ahu, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005: 129.

24. Seçici komiteler, İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü başta olmak üzere, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda görevli sanatçılar ile serbest sanatçılar arasından belirlenmiştir.

25. *Açık Hava Sergisi*'ne ilk yıl yetmiş, ikinci yıl yüz yirmi üç, üçüncü yıl yüz elli sanatçı katılmış, dört yıl

süren etkinliklerinde resim, heykel, seramik, fotoğraf, özgün baskı, yerleştirme gibi farklı ifade biçimleri yer almıştır. Bkz: Ahu Antmen, *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005: 129.

26. Seçici kurulun üyeleri resimde: Devrim Erbil (DGSA), Neşet Günal (DGSA), Ramiz Aydın (Atatürk Eğitim Enstitüsü), Selahattin Taran (Ressam), Sezer Tansuğ; heykelde: Gürdal Duyar (heykeltıraş), Gültekin Elibal (eleştirmen), Haluk Tezonar (DTGSYO), Hüseyin Gezer (DGSA), Namık Denizhan (DGSA); grafikte: Fethi Kayaalp (DGSA), Ahmet Köksal (eleştirmen), Asım İşler (ressam), Mustafa Aslıer (DTGSYO), Mustafa Pilevneli (DTGSYO); seramikte: Attila Galatalı (seramikçi), Nihat Akyunak (DGSA), Erdinç Bakla (DTGSYO), Füreya Koral (seramikçi), Tülin Adalan (DGSA)'dan oluşmuştur. Bkz: Anonim, "Sanatçılar Derneği 'Yılın Genç Sanatçısı' nı Seçmek Amacıyla Bir Yarışma Düzenledi", *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1976: 6.

27. Cihat Aral ile 7 Şubat 2004'te yapılan söyleşiden.

28. Sempozyum ve plastik sanatlar sergileri dışında kalan etkinliklerden bazıları şunlardır: Olstın Pandomim Tiyatrosu'nun gösterileri, Çağdaş Sanat Bileşimi tiyatro gösterimi, İlhan Usmanbaş'ın *Rastlamsal* adlı sunumu, İstanbul Devlet Konservatuvarı ile Adnan Saygun ve Ahmet Yürür'ün hazırladıkları konserler, Teoman Madra'nın *Multi-Medya* gösterisi ve Sinema-TV Enstitüsü'nün hazırladığı "Safranbolu" filmi. Bkz: Oral, Zeynep, "Bayram Programında 22 Sergi, Birçok Gösteri '2000 Yılına Doğru Sanatlar' Sempozyumu Var", *Milliyet Sanat*, 248, 24 Ekim 1977: 5-8.

29. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çubuk, Mehmet, (Haz.), *2000'e Doğru Sanatlar Sempozyumu 24-28 Ekim 1977*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, 1978.

30. Ayrıntılı bilgi için bkz: Anonim, *Türkiye'de Sanat Eğitimi Sempozyumu 22-25 Ekim 1979*, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, 1981.

31. Bkz: Berkman, Bülent, "2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu Çeşitli Görüşlerin Topluca Açıklanmasına Olanak Sağladı", *Milliyet Sanat*, 251, 14 Kasım 1977: 8; Sözen, Gürol, "Sanat Bayramı ve Bir Tavrın Eleştirisi", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1979: 8; Taktak, Yusuf, "İkinci İstanbul Sanat Bayramı", *Sanat Emeği*, 22, Aralık 1979: 74-76; İskender, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Resim", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-6*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 1698.

32. Park Projesi, 2. *Yeni Eğilimler Sergisi*'nin bir bölümünü oluşturur. Mehmet Güler yüz bu proje kapsamında parkta kurduğu *Gazirlikler Müzesi* adlı işinde, fantastik figürler ve semboller kullanmış, Gürel Yontan ise hazırladığı gecekondu odasında gerçekliğin yeniden temsili yoluna gitmiştir. Bkz. Aksüğür, İpek, "Yeni Eğilimler Sergisi Değişik Sanat Dillerini, Çeşitli Araç ve Gereçleri Bir Araya Getiriyor", *Milliyet Sanat*, 340, 22 Ekim 1979: 4-6, 31.

33. Sanatta "yeni" tartışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Akkoyunlu, Begüm, *Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve "Yeni"nin Kimliği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2003: 120-125.

34. Bkz: Özayten, Nilgün, *Batı'da Objeler Sanatı/Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye'de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, 1992; Tansuğ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996: 357; Köksal, Aykut, "Türkiye'de

Çağdaş Sanat”, *Bilanço'98: Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 168-178; Bek, Güler, Bienal Etkinlikleri ve Türk Sanat Ortamındaki Etkileri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, 2000.

35. Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar
36. Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar
37. Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar
38. Cihat Aral ile 7 Şubat 2004'te yapılan söyleşiden.
39. Cihat Aral ile 7 Şubat 2004; Gülsün Karamustafa ile Mayıs 2004; Hüsamettin Koçan ile 30 Haziran 2007'de yapılan söyleşiden.
40. Cihat Aral ile 7 Şubat 2004'te yapılan söyleşiden; 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar.
41. Bkz: 4.6.3. Sanat Tanımı Topluluğu: 1977-1987; 5.4.4.6.8.1. Yeni Eğilimler Sergisi: 1977-1987.
42. Türkiye'de kavramsal sanat oluşumları, yeni eğilimler ve performanslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Özayten, Nilgün, *Batı'da Obje Sanatı/Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye'de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992; Atakan, Nancy, *Türkiye'de Kavramsal Sanat*, (Yayımlanmamış doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Resim Programı, 1995; Akkoyunlu, Begüm, *Çağdaş Türk Sanatında İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri ve "Yeni"nin Kimliği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2003; Gürcan, Gökür, *Çağdaş Türk*

Sanatında Performans, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2003: 61-65.

43. Bkz: 4.2.2. Sanat Eğitimi Veren Kurumlar.
44. Bkz: 5.4.4.6.5. Açık Hava Sergisi: 1974-1977; 5.4.6.6.8.1. Yeni Eğilimler Sergisi: 1977-1987
45. Ek-1: 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri
46. Bkz: <http://www.halilakdeniz.com/yazi1.html>

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tez kapsamında dönemin sanat ortamını belirleyen etken ve oluşumlar etraflıca ele alınmaya çalışılmış, 1970-1980 yılları arasındaki on yıllık süreye bakıldığında, sanat ortamını belirleyen ana unsurların hızlı siyasallaşma, sanayileşme, kentleşme, sanatta özerk oluşumlar ve bireysel arayışlar olduğu görülmüş, değerlendirme ve sonuç bölümünde özellikle sanat-siyaset ilişkisi, sanatın “metalaşma” süreci, sanat kurumlarının 70’lerdeki konumu ve sanatsal üretimde öne çıkan üç temel eğilime değinilmiştir.

Gerek siyaset çevrelerinde gerek kültür-sanat çevrelerinde tartışılan konuların birbirine olan yakınlığı, 70’li yılların hiçbir dönemde olmadığı kadar “politize” olduğu gerçeğini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur. 27 Mayıs 1960’la başlayan toplumsal dönüşüm ve 1961 Anayasası’nın sunduğu özgürlük ortamının da etkisiyle, siyasi tavrını ortaya koymak isteyen “sağ” ve “sol” kesimlerin yayın alanındaki etkinliklerini artırması, yükselen işçi hareketi, DİSK

gibi sendikaların varlığı ve öğrenci örgütlerinin eylemleriyle belirginleşen kitlesel hareketler, 70’li yıllarda farklı ideolojilerde kamplara bölünerek uç noktalara taşınmış, sosyalistlerin, İslamcılarının, ülkücülerin “yeni bir dünya” kavramının, “başka bir dünyanın” olanaklı olduğuna dair propagandalar yürüttüğü bir süreç yaşanmıştır.¹ Öte yandan, 1970-1980 yılları arasındaki dönemde, on üç kez hükümet değişikliğine gidilmesi siyasi istikrarsızlığın nedeni olmuş, karşı ideolojilerde keskinleşen kutuplaşmalarla birlikte, siyaset çevrelerinin sanata müdahale etme, yön verme, kendi siyasi perspektiflerine göre biçimlendirme arzusunda oldukları görülmüştür. Amaç sanatı devlete bağımlı kılmak, dış etkenlerden, “zararlı” (Marksist, sosyalist, Maoçu ideolojiler gibi) unsurlardan arındırmak ve “milli kültür” görüşüne uygun hale getirmektir. “Sağ”/“milliyetçi”/“İslami” eğilimleri yansıtan siyasi kadrolar “sanatı devlet yönetime, erkine bırakmayı, denetlemeyi ve gerekirse yasaklar koymayı” önerirken, bu konudaki tek

karşı düşünce soldan gelmiş, Cumhuriyet Halk Partisi, özerk yapılaşmadan söz etmiş, yetkiyi de sanatçılara vermeyi önermiştir.² Sanatı siyasi mücadele alanlarından biri olarak gören karşıt grupların, kurumlar üzerinden politika yapmaları, sözlük karşılığı aynı olan kavramları farklı ideolojilere göre yeniden anlamlandırmaları üzerine sanatta siyasallaşmanın etkileri belirgin bir biçimde izlenmiştir. Nitekim; Cumhuriyet'in erken dönemlerinden itibaren süregelen "ulusal-lık/evrensellik" tartışmaları içinde ayrımlaşan "ulusal/milli kültür" sorunsalı, 70'li yıllara gelindiğinde yön değiştirmiş, söylemlerin içeriği ve kavramların sözcük anlamları karşıt görüşlerin, ideolojik yaklaşımların temsil edildiği göstergelere dönüşmüş,³ bu durum sanat etkinliklerine yönelik değerlendirmelere de yansımıştır. Örneğin; sol söylemi savunan çevreler için "burjuvaya hizmet ettiği, ücretlerin yüksek tutulması nedeniyle halkın yararlanmasının engellendiği" bir etkinlik olarak değerlendirilen *İstanbul Festivali*, muhafazakar, "sağ" söylemi benimseyen çevreler için, yabancı kültürlerin ülkeye sızdığı, Batı'nın temsil edildiği, Türk insanının kültürünü, görgüsünü yansıtmayan bir etkinlik olmuştur. Farklı açılardan yaklaşımlarına karşın her iki kesim için de *İstanbul*

Festivali, halkı temsil etmeyen "elit" bir etkinlik özelliğini taşımıştır.⁴ Ancak, muhafazakar, "sağ" görüşlü kesimler, *İstanbul Festivali*'ne alternatif olarak gerçekleştirilen yerel festivalleri de aynı bakış açısıyla ele almış ve eleştirmişlerdir.⁵ Nitekim, "milli kültür" kavramını, "milli değerlere sahip çıkmak, ahlaki ve toplumsal duyarlılıklara saygılı olmak" biçiminde içselleştiren "sağ" görüşlü kesimler için yerel yönetimlerce düzenlenen festivaller, "sol" kesimin "Marksist" ideolojiyi yaygınlaştırmak için benimsediği bir etkinlik biçimidir.

70'lerdeki siyasallaşmadan TRT, Kültür Bakanlığı gibi kurumlar da etkilenmiş, nitekim; resmi bir yayın organı olarak devreye giren TRT, hükümette çoğunluğu sağlayan her siyasi partinin söylemlerini ve düşünce sistemini görsel medya aracılığı ile yayabileceği bir ortam haline gelmiş, yayın akışı ve programı "milli kültürü" benimseyen siyasiler için, "milli değerlerle, dini duyguları" öne çıkaracak, "ulusal sanat" anlayışını yaygınlaştırmak isteyenler içinse "Anadoluluk" vurgusunu içerecek yönde değiştirilmiştir. Bu nedenle kitle iletişiminde dönemin etkili aracı olan TRT, karşıt ideolojilere sahip hükümetlerin "temsil" organı haline gelmiştir.

TRT gibi Kültür Bakanlığı da 70'li yıllarda siyasilerin ideolojilerini gerçekleştirme olanağını elde edebilecekleri bir başka kurum olmuştur. Özellikle “sağ” görüşlü hükümetlerin Kültür Bakanlığı kurulması konusundaki ısrarlı tavırları, bakanlığı, kültürel alanda verdikleri mücadele açısından önemli bir mevki olarak görmelerinden ileri gelmiştir. Bu anlamda, Türkiye'nin ilk Kültür Bakanlarından (1971/I. *Erim Hükümeti*) Talat Halman'ın, “sağ hükümetler”in Kültür Bakanlığı konusunda önceleri, komünist rejimi hatırlatması nedeniyle çekinceli davranırken, sonradan “milli kültür” siyasetlerini kurumlar ve kitleler üzerinde yaygınlaştırabilmenin etkili bir yolu olarak görmeye başladıkları yönündeki ifadesi ilgi çekicidir.⁶ Nitekim, 1970-1980 yılları arasında kurulan on üç hükümetin beşinde Kültür Bakanlığı yer almış, bunlardan yalnızca bir tanesi demokratik solun temsil çoğunluğuna sahip *III. Ecevit Hükümeti* (15 Ocak 1978-12 Kasım 1979) döneminde kurulmuştur.⁷

70'li yıllarda sanat-siyaset ilişkisi açısından “devlet”, kültür-sanat politikaları ile sanat çevrelerinin merkezinde yer almaya devam etmiştir. Hükümet programlarında alışıldık ifadelerle sözü edilen kültür-sanat politikaları, Kültür Bakanlığı

ve Kültür Müsteşarlığı tarafından dönüşümlü olarak yürütülmeye çalışıldığı dönemlerde de, bütçe yetersizliği, kadro eksikliği gibi olumsuzluklar nedeniyle, çoğunlukla uygulamaya dönüşmeyen söylemler olarak kalmış, dönem içerisinde kültür ve sanat çevrelerinden gelen yoğun talep ve önerilere karşın, belirli bir kültür programının oluşturulamayışında iktidarların siyasi çekişmelerinin önemli bir payı olmuştur. Öte yandan, 1939 yılından bu yana düzenli olarak gerçekleştirilen tek etkinlik olan *Devlet Resim ve Heykel Sergisi* ve *50. Yıl Kutlamaları* (1973) dışında herhangi bir varlık gösteremeyen, yurtiçinde sanat etkinliklerine gereğince önem vermediği, sanata destek konusunda yetersiz kaldığı yönünde eleştiriler alan devletin, Türk resmini tanıtmak amacıyla yurtdışı sergilerine ağırlık vermesi daha çok Talat Halman'ın da belirttiği gibi “vitrini güçlendirme” anlayışından kaynaklanmış olmalıdır.⁸ Ayrıca bu dönemde müzelerin, resmi koleksiyonların işlevsiz, sorunların çözümsüz kalması, sanat çevrelerinden gelen önerilerin karşılık bulmaması gibi etkenler 70'lerin sonlarına doğru devlete duyulan güveni azaltmıştır. 1980 sonrasında özel girişimcilerin artması, sponsorluk sisteminin yaygınlaşmasıyla birlikte devletin sanata desteği, sanatçı haklarının korunması gibi sorunlar

sempozyumlarda, sanat toplantılarında ele alınan gündem dışı konular olmuştur.

Sanat-politika ilişkisinin bir başka boyutunu, siyasi çevrelerin, karşıt görüşten grupların ve özellikle de devletin sanat yapıtlarına karşı baskıcı, sansürcü ve yıkıcı tavırları oluşturmuştur. 1976 yılında *Antalya Resim ve Heykel Sempozyumu*'nda yapıtlara yönelik saldırılar, İstanbul'da *20 Heykel Projesi* sırasında parklara konulan heykellerin tahrip edilmesi ya da yerlerinden kaldırılması, Ankara Sanat Tiyatrosu'nun siyasi oyunlar sergileniyor gerekçesiyle kapatılması, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "milli kültür"ü yaşatamadığı için görevini yerine getirmemekle suçlanması ve yerine alternatif olarak bir Türk Güzel Sanatlar Okulu'nun kurulmak istenmesi, TBMM önüne konulacak heykelin seçiminde "kalpaklı Atatürk komünist işidir" diyerek birinciliğin bir sanatçıdan alınarak, başka bir sanatçıya verilmesi bu duruma birer örnek oluşturur.

70'lerde sanat alanındaki siyasallaşma süreci geçmiş dönemlerde olduğu gibi yalnızca bir grup sanatçının "toplumsal" konulara eğilmesi ya da

"toplumcu gerçekçi" anlayışta resimler yapması şeklinde olmamıştır. 70'li yıllarda sanatçı işçinin yerine, işçi sanatçının yerine geçmiştir. Özellikle "sol" görüşlü çevrelerin terminolojisini oluşturan "devrimci edebiyat/kültür/sanat" söylemleri çerçevesinde kurulan işçi tiyatroları, sınıfsal mücadelenin temel unsuru olarak görülen işçileri sanatla buluşturmak, sanatı halka ulaştırmak için benimsenen etkili bir yoldur.⁹ Bazı sanatçıların afişler ve bildiriler hazırlayarak işçi eylemlerine doğrudan destek verdikleri bilinmektedir.¹⁰ Görsel Sanatçılar Derneği'nin düzenlediği *Mayıs Sergileri*'nde siyasi görüşüyle tanınan *Politika* gibi kimi yayın organlarının sanatçılara ödül vermesi yine bu ilişkiye örnek oluşturmuş, festivaller, yerel yönetimlerce düzenlenen "alternatif" etkinlikler, açık hava sergileri, devrimci tiyatrolar, sinemalar, toplantılar, Görsel Sanatçılar Derneği'nin kuruluş amacı, afişler, duvar resimleri bu yaklaşımın somut örnekleri olarak öne çıkmıştır.

Politik tavrını eyleme dönüştüren, sokağa taşıyan, sanat diline yansıtan sanatçılar bulunduğu gibi, bunu tercih etmeyen ve sanat anlayışlarına politik tavırlarını yansıtmayan sanatçılar da vardır ve bu sanatçılar da kendilerini

“devrimci/ilerici” olarak nitelendirmişlerdir.¹¹ 70’li yılların ana söylemlerinden biri olan “devrimci/ilerici” anlayışa göre, sanatın dili ne olursa olsun, toplumu ileriye götürecektir, “yenilikçi ve dönüştürücü” bir nitelikte olması önemlidir. Örneğin; *Mayıs Sergileri*’ne katılan kavramsalcular, sanatın dönüştürücü, sorgulayıcı, yenilikçi yönünü öne çıkarmış, “devrim”den yana olduklarını sanatçı duruşuyla göstermeyi yeğlemişlerdir.

70’li yıllarda kültür-sanat çevrelerinde siyasallaşmanın yoğun etkileri gözlenirken, sanat ortamında özerk oluşumlar ve kurumsallaşmaya yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kapitalizmin etkilerinin yoğun bir biçimde yaşandığı, ekonomide dışa açılma politikalarının gündeme gelmeye başladığı bu dönemde, iç politikada yaşanan istikrarsızlığın yol açtığı krizlere rağmen dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik bunalımları fırsata dönüştürmeyi bilen bireysel girişimciler, sermaye sahipleri, sanayiciler sanatı dış ticarete bir prestij sağlama aracı olarak görmeye başlamış, devletin etkisiz kaldığı bir süreçte sanata yatırım yaparak sanat ortamının kendi iç dinamiklerinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. 70’lerin ortalarından itibaren özellikle gelir düzeyi yüksek semtlerde açılan çok

sayıda özel galeri ile birlikte sergi etkinliklerinin sayısında da bir artış yaşanmış, Cumhuriyet’in olgun sanatçı kuşağına yönelik birikim yapan koleksiyonerlerin genç sanatçılara da ilgi duymaya başladığı görülmüştür. Öte yandan, terör olaylarının ve sokaktaki şiddetin dozunu artırdığı 70’lerin sonlarına doğru sergilemelerin artması ve sanat yapıtı satın almaya yönelik, siyasi bunalımdan uzaklaşmak isteyenlerin psikolojisiyle ilgili bir durum olabileceği gibi sanat yapıtının ticari değeri olan bir “meta” olarak algılanması, “iç pazar/piyasa” olgusunun oluşmaya başlaması, daha önce de belirtildiği gibi ticari ilişkilerinde saygınlık kazanmak isteyenlerin sanata yönelmesi, sergi mekanlarının, koleksiyonerlerin sayısının artması, yurtdışındaki sanatçıların dikkatlerini Türkiye’ye çevirmesi gibi oluşumlarla yakından ilişkilidir.

Öte yandan, sanat yapıtının tecimsel değerinin öne çıkarılması, sanat yapıtının “meta”, sanatın “pazar” haline getirilmesi, bazı çevrelerce hoş karşılanmamıştır. Sermayeyi temsil eden bankaları, özel galerileri reddeden, sosyal hak ve özgürlüklerin elde edilmesinde bir mücadele alanı yaratmak, sanatçı dayanışmasını sağlamak amacıyla kendi örgütlerini, sergi mekanlarını ve

ödül sistemlerini kuran kimi sanatçılar için bu süreç “burjuvazi”yi temsil eden bir yapılanmanın ürünüdür. Sanatın “metalaşması”nı tekelci sermayenin yeni “pazar” arayışlarıyla ilişkilendirenler, bankaları, özel galerileri, eleştirmenleri bu pazara hizmet eden yer ve kişiler olarak görmüş, dönemin yaygın söylemlerinden “topluma yönelmek/halka ulaşmak” idealinin bu oluşumlarla birlikte sekteye uğradığını savunmuşlardır (Beykal (Çoker), 1980: 12 -15; Cihat Aral ile 7 Şubat 2004'te yapılan söyleşi).

Bu dönemde, sanat eğitimi veren kurumlara yenilerinin eklenmesiyle mezun olan sanatçı sayısındaki artış ve kadrolardaki yenilenme, farklı sanatsal yönelimleri ve arayışları gündeme getirmiş, Cumhuriyet'in olgun kuşak sanatçılarının piyasayı belirlemesine karşın 70'lerin sanat ortamını biçimlendiren genç sanatçı kuşağı olmuştur. Sanayileşmenin hız kazanması, köyden kentlere göçlerin artması, konu yöneliminde başat unsurun kentsel dönüşüm ve değişen çevre koşulları olmasına yol açmış, estetik/biçim dilinde “yeni” önermeler gündeme gelirken, kavramsal ve figüratif sanat anlayışında beliren üç temel eğilim öne çıkmıştır. 1960'lar ve 70'lerde Amerika, Avrupa sanat ortamında etkisini

göstermeye başlayan yeni malzeme ve teknik kullanımını Türkiye'de uygulayan bir grup sanatçının kavramsal temelli çalışmaları 70'lerde görünürlük kazanmış, bu çalışmalar 80 sonrasında düzenlenen etkinlikler ve bienaller için hazırlayıcı bir rol oynamıştır.¹² Bu dönemde öne çıkan bir başka eğilim, Akademi'nin salt “form/motif” olarak gördüğü “figür” anlayışına karşı geliştirilen eleştirel tutumdan kaynaklanan “yeni figüratif” arayışlar olmuştur. Figürü psikolojisi, biyolojisi ve kültürel kimliğiyle canlı bir varlık olarak gören bir grup genç sanatçı, resme düşsel olanı, çirkinliği, bedensel ve zihinsel çarpıklıkları, ironiyi katarak, değişen insan doğasını, toplumsal düzene uyum çabalarını irdelemişlerdir.

70'li yıllar, siyasi çekişmelerin keskinleştiği, öğrenci-işçi hareketlerinin, şiddet ve terör olaylarının tırmanışa geçtiği, “sosyalist/devrimci” söylemlerin kitlelere etki ettiği bir dönemdir ve siyasi mesajlar içeren yapıtların yoğunluğu dikkat çekicidir. Bu konuya ilişkin araştırmacılar tarafından çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin; Ahu Antmen *Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980)* konulu doktora çalışmasında bu sanatçılarla ilgili olarak, akademik

figür anlayışından uzaklaşan bir tavır koymakla birlikte sanatsal bağlamda yenilikçi olmadıklarını belirterek, 70'lerde öne çıkan siyasi içerikli yapıtların “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” yaklaşımlar olarak görülebileceğine işaret etmiş, Funda Berksoy *20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik* adlı kitabında toplumu ilgilendiren konuları gerçekçi bir bakış açısıyla ele alanlar ve ajitasyon-propaganda amaçlı yaklaşanlar biçiminde ele almış, bazı sanatçıların yapıtlarının sosyalist düzenden yana tavır alan “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” anlayışı yansıttığını ifade etmiştir (Berksoy, 1998: 128, 130; Antmen, 2005: 174). Berksoy'un tanımına göre “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” sanat, politikacıların ileri sürdüğü çözümleri çeşitli tipler (işçi, köylü) aracılığıyla somutlaştırmayı, iyi niyetli düşünce ve özlemleri yansıtmayı ilke edinen, gerçekçi betimlemeden çok, yüceltme ve coşturmayı önemseyen bir anlayışa sahiptir (Berksoy, 1998: 111). Berksoy, çağdaş Türk sanat ortamında “toplumcu (sosyalist) gerçekçi” anlayışın ilk örneklerinin 70'li yıllarda verildiğini, Seyyit Bozdoğan'ın “burjuva”yı konu alan resimlerinde sınıf eleştirisi yaparak bu doğrultuda yapıtlar üreten sanatçılara örnek oluşturduğunu belirtmiştir (Berksoy, 1998: 130).

Bu görüşlerle birlikte, Karşı Sanat Çalışmaları tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen *Pankart: 1970-1980 Sergisi*, 70'li yıllardaki siyasi içerikli sanatsal üretimin daha önce görülmemiş örneklerini ve sergi kapsamında sürdürülen söyleşilerle döneme ilişkin farklı okumaları gündeme getirmiştir. Örneğin; konuya psiko-sosyal açıdan yaklaşan Ahmet Hilmi Balcı'ya göre sergide yapıtları bulunan sanatçıların öne çıkardığı en önemli unsur kutsallaştırılmış, kanıksanmış, anlamsızlaşmış “ölüm” olgusudur. Dönemi içinde plastik dil açısından zayıf, ajitasyona dayalı, kuru ve şematik bulunan¹³ bu resimler Balcı'ya göre psikolojik bir travmanın izlerini yansıtır ve en dikkat çekici olanı özgünleşecek, ekol haline gelecek zamanı bulamamıştır.¹⁴ Aydın Çubukçu ise resimlerin duygusal boyutuna işaret ederek, işçileri motive etmenin, etkilemenin, güven vermenin, güçlü kılmanın bir yolu olarak sanatı kullandıklarını, gerçeği yansıtmasa bile olması gerekeni duyurduklarını ifade etmiştir. Çubukçu'nun görüşünü destekleyen Sabahattin Tuncer ise, o dönemde soldaki gelişmeleri uluslararası boyutuyla takip ettiklerini, önce yaşadıkları ülkeyi, sonra da dünyayı değiştirebileceklerine dair inançları olduğunu söylemiş, işçi hareketi içinde bir “nefer” gibi çalıştıklarını belirtmiştir.¹⁵ Bu

görüşlere karşın daha önce “sosyalist-devrimci sanat anlayışı” başlıklı bölümde söz edildiği gibi siyasi içerikli sanat yapan sanatçıların, politik sistemi tehdit edecek, gündemi etkileyecek güce sahip olmadığını, devrimci sanatı biçim-içerik ilişkisi içinde gördüklerini ileri süren görüşler olmuştur.¹⁶ Tüm bu görüşler bir araya geldiğinde 70’li yıllarda politik mesaj amaçlı sanat yapan sanatçıların içinde buldukları özgül koşullar içinde hareket ettikleri, “duygusal” tepkilerini yansıttıkları, buna karşın inandıkları devrimci düşüncüyü temsil etmekte gerekli ortamı bulamadıkları gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, 70’li yıllarda genç kuşak sanatçıların sanat ortamına kazandırdığı “yeni” açılımlar ve önermelerde sanat eğitimi veren kurumların rolü önemli olmuştur. Bu bağlamda Akademi’nin, sanat eğitimi ve öğretimi konusundaki sorumluluğunun başka eğitim kurumları tarafından da paylaşılmaya başlanmasına karşın¹⁷ 70’li yıllarda da “yeni” oluşumlara öncülük ettiği ve sanat ortamına yön verici özelliğini koruduğu görülmüştür. Sanatta estetik/biçim diline getirilen yeni açılımlarda, sanat etkinliklerine katılımında Akademi çıkışlı sanatçıların öne çıktığı görülmüş,¹⁸ Osman Hamdi ve Mimar Sinan

Salonu adını taşıyan mekanlarda gerçekleştirilen sergiler, Akademi’nin yeni açılımlara, Batı’daki oluşumlara, Arnavutluk, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti gibi politik yönleriyle öne çıkan ülkelerin sanatına eşit mesafede yaklaştığını ve değişime açık bir kurum olma özelliğini koruduğunu göstermiştir. Bunda, Akademi’nin diğer eğitim kurumlarına göre daha özerk bir yapıya sahip oluşunun, kuruluş amaçları tasarımcı ve öğretmen yetiştirmek olan Gazi Eğitim Enstitüsü ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nun, bir yandan kadrolaşmayla, bir yandan da Milli Eğitim Bakanlığı’nın politikalarıyla uğraşmak zorunda kalmalarının ve sanat ortamındaki özerk oluşumların henüz sanat ortamına yön verecek düzeye ulaşmamasının etkisi olmalıdır.

Öte yandan, 70’li yıllarda gerçekleştirilen *Ankaralı Ressamlar 50. Yıl Toplu Sergisi*, *Çağdaş İstanbul Sergisi*, *Başkent Ressamları Sergisi* gibi sergiler başlangıçta, Ankaralı ve İstanbullu sanatçıların buldukları kenti ve kentli kimliklerini öne çıkarmayı amaçladıklarını göstermekle birlikte, zaman içerisinde Ankara ile İstanbul sanat ortamı arasında bir karşıtlık kurulmasına ve gruplaşmalara yol açmıştır. Nitekim, 70’li yıllarda sergi mekanlarının, etkinliklerinin ağırlıklı olarak

İstanbul'da yoğunlaştığı bir dönemde, Ankaralı sanatçıların Birleşik Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği etrafında toplanması, kendi yayınlarını çıkarmaları, Gazi Eğitim Enstitüsü'nün ege-menliğinde Ankara'ya özgü bir sanatçı profili-nin oluşması, Zahit Büyükişleyen'in Özdemir Altan'ın danışmanlığında *Ankaralı Ressamlar* çalışmasını hazırlaması bu gruplaşmanın ken-diliğinden gelişen bir sürecin sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç olarak, 1970-1980 yılları arasındaki on yıllık süreçte var olan düzeni değiştirmeye yöne-len, yeni arayışlar içine giren gençler, 70'lerin kendi sanatçı kuşağını varetmesinde önemli bir rol oynamış, bunun yanında, özerk oluşumlar, dışa açılma çabaları, sanatın tecimsel değerini belirlemeye yönelik girişimler, yayınlar, galeriler ve koleksiyonerler aracılığıyla sanat ortamının devletten bağımsızlaşma süreci başlamış, disip-linlerarası ayrımları ortadan kaldıran önermeler ve sorgulamalarla çağdaş Türk sanatında o güne değin süregelen yaklaşımların yön değiştirmesine zemin hazırlanmıştır.

DİPNOTLAR

1. Aydın Çubukçu'nun Karşı Sanat Çalışmaları tarafından düzenlenen *Pankart: 1970-1980 Sergisi* (1 Mayıs-11 Haziran 2002) kapsamında 22 Mayıs 2002 tarihinde yaptığı konuşma... Aydın Çubukçu'nun Konuşması.
2. Bkz: 3.1. Ulusal/Milli Kültür Sorunsalı; 4.1.2. Hükümet Programlarında Kültür-Sanat Sorunu.
3. Bkz: 3.1. Ulusal /Milli Kültür Sorunsalı.
4. Bkz: Mürşidoğlu, Aydın, "Festivaller ve Kültür Yapımız", *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976: 7; Akyan, Necati, "Türkiye, Yabancı Kültürlerin Panayırı Olmamalı", *Bayrak Gazetesi*, 3 Temmuz 1976: 7; Çimen, Mustafa, "Festivalleri Toplumla Yaklaştırmak", *Bayrak Gazetesi*, 18 Aralık 1976: 8.
5. Bkz: Doğan, Mehmet Nuri, "Antalya Festivali", *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976: 7; Anonim, "Festivaller Bize Ne Kazandırıyor?", *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976: 8; Akyan, Necati, "Antalya Festivali Siyasi Bir Nitelik Kazanıyor", *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976: 8; Çimen, Mustafa, "Yarımcı Festivali", *Bayrak Gazetesi*, 31 Temmuz 1976: 7.
6. Talat Halman ile 20 Mayıs/2 Haziran 2005'te yapılan söyleşiden.
7. Bkz: 4.1. Devlet-Sanat İlişkisi.
8. Talat Halman ile 20 Mayıs/2 Haziran 2005'te yapılan söyleşiden.
9. Bkz: 3.3. Sosyalist-Devrimci Sanat Anlayışı.
10. Bkz: 4.2.2.1. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi: 1883 (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: 2004).

11. Turan Erol ile 19 Mayıs 2005; Şükrü Aysan ile 26 Mayıs 2005'te yapılan söyleşiden.
12. 1980 sonrası etkinlikler ve bienaller için bkz: Bek, Güler, Türkiye'de Bienal Etkinlikleri ve Türk Sanat Ortamındaki Etkileri, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2000.
13. Bkz: Özsezgin, Kaya, "Toplumsal ve Siyasal İçerik Taşıyan Sanatla Slogancı Sanatı Birbirinden Ayırmak Gerekir", *Milliyet Sanat*, 24 Eylül 1976b: 9-13.
14. Ahmet Hilmi Balcı'nın Karşı Sanat Çalışmaları tarafından düzenlenen *Pankart: 1970-1980 Sergisi* (1 Mayıs-11 Haziran 2002) kapsamında hazırladığı "19. yy'dan 21. yy'a Hayatı Sanata Şikayet Eden Ressam Özne'nin Belirsiz Sosyolojisinde Hakikat ve Kutsallık: SeccadeVersus Tuval'de Politik Olanın Kendiliğindenliği" başlıklı yayımlanmamış metninden.
15. Aydın Çubukçu'nun Karşı Sanat Çalışmaları tarafından düzenlenen *Pankart: 1970-1980 Sergisi* (1 Mayıs-11 Haziran 2002) kapsamında 22 Mayıs 2002 tarihinde yaptığı konuşmadan.
16. Bkz: 3.3. Sosyalist-Devrimci Sanat Anlayışı.
17. Bkz: Özsezgin, Kaya, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 64; "1973-1983 Resim Sanatımızda Verimli Bir Dönem"; Berk, Nurullah-Kaya Özsezgin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983: 119.
18. Bkz: 5.5.1 Sanat Eğitimi Veren Kurumların Eğitim Anlayışları ve Sanatçı Profiline Yansımaları; Ek-1. 1970-1980 Yılları Arasında Sergi Etkinlikleri.

KAYNAKÇA

ACAROĞLU, Türker, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 197: 2.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul: Hil Yayınları, 1992.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.

AHMAD, Feroz, “Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 1991-1998.

AK, M. Akif, “Bir Yobazlık Örneği”, *Bayrak Gazetesi*, 4 Ocak 1976: 8.

AKALAN, Ayperi, “Sanat-Politika İlişkisi”, *Yön Gazetesi*, 15 Mayıs 1963: 14-15.

AKAR, Yılmaz, “Mehmet Güler ve Salih Acar'ın Sergileri Almanya'da İlgi Topluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1978: 6.

AKARSU, Güney, “Bodrum Sanat Şenliği Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Eylül 1973: 7.

AKAT, Asaf Savaş, “İktisadi Politikalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 1090-1112.

AKAY, Ali, *Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

AKAY, İhsan, “Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Varlık*, 779, Ağustos 1972: 13.

AKBAL, Oktay, “Sanat Dünyamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1974: 2.

AKBAL, Oktay, "Kültüre Bakanlar!",
Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1975: 2.

AKBAL, Oktay, "Arad'ın Sergisinde",
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ekim 1976: 7.

AKBAL, Oktay, "Sanat Bayramının Ardından",
Cumhuriyet Gazetesi, 3 Aralık 1977: 2.

AKBAL, Oktay, "Güzel Sanatlar Üniversitesi",
Cumhuriyet Gazetesi, 14 Nisan 1979: 8.

AKBAL, Oktay, "Bir Sanat Sergisi",
Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mart 1980: 2.

AKERSON, Cihan, "Nasip İyem İtalya'da
Düzenlenen Uluslararası Seramik Seminerine
Davet Edildi", *Milliyet Gazetesi*, 1 Temmuz
1972: 6.

AKGÖNÜL, Cevat, "Fikir ve Sanat Eserlerinde
Bilirkişiler", *Milliyet Gazetesi*, 10 Eylül 1971: 2.

AKKOYUNLU, Begüm, "Çağdaş Türk Sanatında
İstanbul Sanat Bayramı Yeni Eğilimler Sergileri
ve "Yeni"nin Kimliği, (Yayımlanmamış Yüksek
Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim
Dalı, 2003.

AKSEL, Erdağ, "Türkiye'de Çağdaş Sanatın
Desteklenmesi Sorunu", *Türkiye'de ve Amerika
Birleşik Devletleri'nde Çağdaş Plastik Sanatlar*,
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar
Fakültesi Yayını, 1986: 11-19.

AKSOY, Fahir, "Ülkesel Türk Resminin
'Yeniden Doğuşu'", *Cumhuriyet Gazetesi Sanat
Edebiyat Eki*, 4 Eylül 1970: 2.

AKSOY, Fahir, "İnsite Sanat Üzerine", *Özgür
İnsan*, 11, Nisan 1973: 62-64.

AKSOY, Fahir, "Altılar Grubu"nun Yeni
Sergisi", *Milliyet Gazetesi*, 31 Ekim 1975: 8.

AKSOY, Fahir, "Türk Resminde Değişme ve
Yenileşme", *Milliyet Sanat*, 179, 9 Nisan 1976: 17.

AKSOY, Fahir, "Halk Sanatı, Halk Resmi",
Sanat Emegi, 25, Mart 1980: 30-39.

AKSOY, Fahir, "Toplumcu Gerçekçilik", *Sanat
Çevresi*, 168, Ekim 1992: 28-30.

AKSOY, Suat ve Diğerleri (Yay. Hz.),
“Türk Resminde Toplumcu Eğilimler”,
20. Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi-6,
İstanbul: Görsel Yayınları, 1984a: 1341-1343.

AKSOY, Suat ve Diğerleri (Yay. Hz.),
“Türk Resminde ‘Yeni’ Figüratif Eğilimler”,
20.Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi-6,
İstanbul: Görsel Yayınları, 1984b: 1421-1422.

AKSOY, Yaşar, “Ölümsüzün Sergisi”,
Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ekim 1979: 8.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek, “Karma Sergi”,
Milliyet Sanat, 297, 13 Kasım 1978: 25-27.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek, “Yeni Eğilimler
Sergisi Değişik Sanat Dillerini, Çeşitli Araç ve
Gereçleri Bir Araya Getiriyor”, *Milliyet Sanat*,
340, 22 Ekim 1979: 4-6, 31.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek, “1981 ‘Yeni Eğilimler’
Sergisi Işığında Çağdaş Türk Sanatı ve Eleştiri”,
Milliyet Sanat, 34, 15 Ekim 1981: 32-37, 45.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek, “Türk Resminde
Yeni Eğilimler ve Yeni Eğilimler Sergisi”, *Milliyet
Sanat*, 83, 1 Kasım 1983: 32-35.

AKSÜĞÜR DUBEN, İpek, “Cumhuriyet’te
Tenkit”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in Renkleri,
Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 166.

AKŞİN, Sina, “Türk Ulusçuluğu”, *CDTA-*
7, İletişim Yayınları (ilk basım 1983) 2002a:
1941-1942.

AKŞİN, Sina, “Siyasal Partiler/Cumhuriyet
Halk Partisi’nin Siyasal, Toplumsal ve İdeolojik
Kökenleri”, *CDTA-8, İletişim Yayınları* (ilk basım
1983) 2002b: 1941-1942.

AKURGAL, Ekrem, “Kültür Evrensel Midir,
Ulusal Mıdır?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım
1976a: 2.

AKURGAL, Ekrem, “Kültür Politikamız”,
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Aralık 1976b: 2.

AKYOL, Avni, *Kültür ve Sanat Üzerine (Demeçler, Konuşmalar, Açıklamalar)*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mart 1978a: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Mart 1978b: 6.

ALPARSLAN, Salim, “İstanbul Kültür Müdürü Batur, Kentimizin Kültürel Sorunlarını Anlattı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1978c: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1978ç: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftalık Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mayıs 1978d: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1978e: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1978f: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1978g: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Karikatürcü Doğan ile Ressam Güteryüz, Junij-78 Sergisine Katıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Eylül 1978h: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ekim 1978i: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1978i: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1978j: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1978k: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1978l: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Kasım 1978m: 6.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1979a: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Nisan 1979b: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1979c: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1979ç: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1979d: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1979e: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1979f: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1979g: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ekim 1979h: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 1979ı: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1979i: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1979j: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1979k: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Kasım 1979l: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Kasım 1979m: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1979n: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Aralık 1979o: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1979ö: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Aralık 1979p: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Aralık 1979r: 8.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1980a: 9.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1980b: 9.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak 1980c: 9.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Şubat 1980ç: 9.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1980d: 9.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1980e: 9.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Şubat 1980f: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1980g: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1980h: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Devletin Beş Milyonluk İstanbul'daki Tek Sanat Galerisi Kapanma Tehlikesiyle Karşı Karşıya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1980i: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Alelacele Bir Seçimle Katıldığımız Romanya'daki Bienal'de Dört Türk Sanatçısı Ödül Kazandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1980i: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Nisan 1980j: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1980k: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1980l: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1980m: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Mayıs 1980n: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mayıs 1980o: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1980ö: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mayıs 1980p: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1980r: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Haziran 1980s: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Haftanın Sanat Çizelgesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1980ş: 7.

ALPARSLAN, Salim, “Uluslararası 8. İstanbul Festivali 20 Haziranda Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1980t: 7.

ALTAN, Özdemir, “Zekai Ormancı, Yusuf Taktak, Canan Çoker ve Sanatta ‘Yeni’”, *Sanat Çevresi*, 29 Mart 1981: 14-15.

ALTHUSSER, Louis, “1968 Mayıs Olayları Üzerine Bir Mektup”, (Çev. Taciser Belge), *Birikim*, 1, Mart 1975: 39-49.

ALTINOK, İsmail, “Dünya Resmi ve Biz”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 1/42-43, Ekim-Kasım 1977: 16-18.

ALTINOK, İsmail, “Çağımızın Resmi Nasıl Olmalıdır”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 19/61, Mayıs 1979a: 18-20.

ALTINOK, İsmail, “Olumlu Sanat Olumsuz Sanat”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 21/63, Temmuz 1979b: 26.

ALTINOK, İsmail, “40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi 4”, *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 28/70, Şubat 1980: 27-28.

ANDAK, Selmi, “Yaşamak ve Yaratmak Gerçekten Güzel Şey”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ekim 1970a: 6.

ANDAK, Selmi, “Altın Palmiyeli Bir Sanatçımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1970b: 6.

ANDAK, Selmi, “Sanat Dünyamızda”,
Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ocak 1971a: 6.

ANDAK, Selmi, “Sanat Dünyamızda”,
Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1971b: 6.

ANDAK, Selmi, “Umut Veren Ressam Mustafa
Ata”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1971c: 6.

ANDAK, Selmi, “Sanat Dünyamızda”,
Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1971ç: 6.

ANDAK, Selmi, “Sanatçı İki Kızkardeş ve İki
Büyük Başarı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran
1971d: 6.

ANDAK, Selmi, “Seramikçilerimiz Ödül
Rekoru Kırıyorlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12
Haziran 1971e: 6.

ANDAK, Selmi, “Gün Işığına Çıkarılan Sanat
Eserleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1971f: 6.

ANDAK, Selmi, “Sanat Dünyamızda”,
Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1971g: 6.

ANDAK, Selmi, “Avustralya, Jale Yılmabaşar’ı
Bekliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1971h: 6.

ANDAK, Selmi, “Adalet Cimcoz İçin Karma
Bir Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs
1972a: 6.

ANDAK, Selmi, “Mevsim Sonunda İlginç
Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1972b: 6.

ANDAK, Selmi, “Güler Aras’ın Devamlı
Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1972c: 6.

ANDAK, Selmi, “İsviçre’de Bir Türk”,
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Haziran 1972ç: 6.

ANDAK, Selmi, “Plastik Sanat Alanında Yeni
Bir Çığır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz
1972d: 6.

ANDAK, Selmi, “Çağdaş Sanat ve Ressam
Herold”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Temmuz 1972e: 6.

ANDAK, Selmi, “Resim Sanatında Temel
Unsur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1972f: 6.

ANDAK, Selmi, "Sergiler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1975a: 5.

ANDAK, Selmi, "Ressamlar Cemiyeti 39. Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 1975b: 5.

ANDAK, Selmi, "Karma Sergiler ve Diğerleri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 1975c: 6.

ANDAK, Selmi, "Edip Hakkı Köseoğlu'nun İlk Kişisel Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Nisan 1975ç: 6.

ANDAK, Selmi, "Mehmet Güteryüz Sanatın Siyasal Yaşamda Yeri Olduğu İnancında", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1975d: 6.

ANDAK, Selmi, "Sergiler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1975e: 6.

ANDAK, Selmi, "Bedri Rahmi ve Mübin", *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1975f: 6.

ANDAK, Selmi, "Mevsim Sonunu Renklendirenler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1975g: 6.

ANDAK, Selmi, "Plastik Sanatlar", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Haziran 1975h: 6.

ANDAK, Selmi, "Sergiler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1975i: 6.

ANDAK, Selmi, "Arkadaş Galerisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1975i: 6.

ANDAK, Selmi, "Birim Bozok İspanya'da Sergi Açtı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1975j: 6.

ANDAK, Selmi, "Şahin Kaygun'un Fotoğraf Sergisi Antalya Müzesi'nde", *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1975k: 6.

ANDAK, Selmi, "Teoman Madra'nın Değişik Biçimde Fotoğraf Baskıları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Eylül 1975l: 6.

ANDAK, Selmi, "İstanbul Yeni Bir Galeriye Kavuşuyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ekim 1975m: 6.

ANDAK, Selmi, "Sergiler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1975n: 6.

ANDAK, Selmi, "Sergiler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1975ö: 6.

ANDAK, Selmi, "Neşet Günal'ın 'Toprak Adamları' Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1975ö: 6.

ANDAK, Selmi, "Sergiler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Şubat 1976a: 6.

ANDAK, Selmi, "5. İstanbul Festivali", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1977: 6.

ANDAK, Selmi, "6. Uluslararası İstanbul Festivali Sorunlarını Aydın Gün Açıklıyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1978: 6.

ANDAK, Selmi, "Sanatta Ulusallıktan Evrenselliğe ve Halk", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1979: 8.

ANDAK, Selmi, "Sekiz Yıl Önceki Bütçeyle Yaşatılan Bir Festival", *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1980: 7.

ANDAY, Melih Cevdet, "Yersel-Evensel", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1973a: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Ulusal Sanat", *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1973b: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Çıplak", *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1974a: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Kültürümüz", *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1974b: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Sanatın Anlaşılması", *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1976a: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Bir Serginin Düşündürdükleri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1976b: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Devlet ve Kültür", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1978: 2.

ANDAY, Melih Cevdet, "Resim Üstüne", *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1980: 2.

ANONİM, *Gazi Eğitim Enstitüsü 35. Yıldönümü*, Ankara: Doğu Matbaası, 1961: 1-2.

ANONİM, "Hükümet Programları ve Kültür", *Papirüs*, 33, Mart 1969: 1-4.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ocak 1970a: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ocak 1970b: 6.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 1970c: 6.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ocak 1970ç: 6.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ocak 1970d: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak 1970e: 6

ANONİM, “İngiliz Heykelleri İstanbul'da”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Şubat 1970f: 8.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Şubat 1970g: 6.

ANONİM, “Türkiye Sanatçılar Birliği Kuruluyor”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Şubat 1970h: 8.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Şubat 1970ı: 6.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Şubat 1970i: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Şubat 1970j: 6.

ANONİM, “Sanat Hareketleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1970k: 6.

ANONİM, “Galatalı, Uluslararası Kadın Sanatçılar Sergisine Katılacak”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Nisan 1970l: 8.

ANONİM, “Mevsimin Son Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1970m: 6.

ANONİM, “Mengü 3. Defa Sergi Açıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Nisan 1970n: 8.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1970o: 6.

ANONİM, “Son Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1970ö: 6.

ANONİM, “Devlet Resim Heykel Sergisinde Yönetmeliğin Çiğnendiği Yolundaki İddia”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Mayıs 1970p: 8.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1970r: 6.

ANONİM, “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1970s: 6.

ANONİM, “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Haziran 1970ş: 6.

ANONİM, “Önsöz”, *Türkiyemiz*, 1 Haziran 1970t: 1.

ANONİM, “Ressam Ümran Baradan İran’a Gitti”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Haziran 1970u: 8.

ANONİM, “‘Türkiyemiz’ Adlı Sanat Dergisi Çıktı”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1970ü: 8.

ANONİM, “Fikret Mualla Yüzünden Bir Fransız Eleştiricisi Akademiye Savaş Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1970v: 6.

ANONİM, “Türk Sanatı Amerika’da Tanıtılacak”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1970y: 6.

ANONİM, “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Eylül 1970z: 6.

ANONİM, “Kralların Ressamı Rahmi Pehlivanlı 12 Yıl Sonra Yurda Döndü”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Ekim 1970aa: 8.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Kasım 1970bb: 6.

ANONİM, “Sanat Haberleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Aralık 1970cc: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Aralık 1970çç: 8.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Aralık 1970dd: 6.

ANONİM, “Amerika’da Muhteşem Bir ‘Çağdaş Türk Resim Sanatı’ Sergisi Açıldı”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Aralık 1970ee: 8.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
8 Ocak 1971a: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*,
11 Ocak 1971b: 8.

ANONİM, “Çağdaş Sanat Şenliğinde
Uluslararası Başarı Sağladık”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 15 Ocak 1971c: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
22 Ocak 1971ç: 6

ANONİM, “Bedri Baykam Yirmi Dördüncü
Sergisini Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Ocak 1971d: 8.

ANONİM, “Hüseyin Bilişik 7. Kişisel Sergisini
Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Ocak 1971e: 6.

ANONİM, “Devamlı Galeri”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 30 Ocak 1971f: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
17 Şubat 1971g: 6.

ANONİM, “TRT Resim ve Heykel Yarışması
Sonuçlandı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1971h: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
20 Şubat 1971i: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*,
23 Şubat 1971i: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
27 Şubat 1971j: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
6 Mart 1971k: 6

ANONİM, “Türk Ordusu İdareyi Üzerine
Almaya Kararlı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Mart
1971l: 1.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*,
20 Mart 1971m: 6.

ANONİM, “31 Martçılar Akademiyi Basıp
Tahrip Etti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan
1971n: 1.

ANONİM, “Prof. Nusret Suman’ın
Amerika’daki Eserleri İstanbul’da”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 10 Nisan 1971o: 6.

ANONİM, “Kırk Yedi Yıldır Toplanan Tablolardan Seçmeler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1971ö: 6.

ANONİM, “Mediha Akarsu'nun Açtığı Seramik Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1971p: 6.

ANONİM, “Ruzin Galatalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1971r: 6.

ANONİM, “Saime Belir, Son Sergisi'nde 'Köy' Temasını İşliyor”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1971s: 6.

ANONİM, “Ercüment Kalmık'ın 'Oyuncak' Adlı Eseri Ödül Kazandı”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1971ş: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1971t: 6.

ANONİM, “Köyünde Yaptığı Resimleri Sergileyen Ali Atmaca Şehirlileri Şaşırtıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1971u: 8.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1971ü: 6.

ANONİM, “Çeşitli Haberler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1971v: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Haziran 1971y: 6.

ANONİM, “Ressamlarımız Şölene Çağrılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1971z: 6.

ANONİM, “Kristin Saleri'nin Atina'daki Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Temmuz 1971aa: 6.

ANONİM, “Üç Sanatçımız Londra'ya Davet Edildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Temmuz 1971bb: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1971cc: 6.

ANONİM, “Talat S. Halman Kültür Bakanı”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1971çç: 1, 9.

ANONİM, “Türkiye Sanatseverler Derneği ve Hareketli Bir Yıl”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1971dd: 6.

ANONİM, “Kültür Bakanlığı Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1971ee: 2.

ANONİM, “Halman: ‘Kültür Reformu Çalışmaları Hızla İlerliyor’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1971ff: 1.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1971gg: 6.

ANONİM, “Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltıraşlar Derneği’nde”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*, 1, 15 Ekim 1971hh: 4

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ekim 1971ii: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1971ii: 6.

ANONİM, “Konularını Anadolu’dan Alan Ressam: Necdet Kalay”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1971jj: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1971kk: 6.

ANONİM, “Retrospektif Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1971ll: 6.

ANONİM, “Türkiye’de Resim Sanatı ve Çeşitli Sorunlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1971mm: 6.

ANONİM, “Başarılı İki Heykeltıraş: Berika Kıram ve Metin Haseki”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Aralık 1971nn: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Aralık 1971oo: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Aralık 1971öo: 6.

ANONİM, “Köylü Ressamın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1972a: 6.

ANONİM, “İki Ressam”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ocak 1972b: 6.

ANONİM, “Ressam Birim Bozok”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1972c: 6.

ANONİM, “Duran Karaca’nın Başarılı Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1972ç: 6.

ANONİM, “Orijinal Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1972d: 6.

ANONİM, “Amerikan Baskıları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1972e: 6.

ANONİM, “Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun İlk Eserler Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Şubat 1972f: 6.

ANONİM, “Danışma Kurulu Toplandı”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*, 5, 15 Şubat 1972g: 1, 4.

ANONİM, “Akdeniz Yarışmasında Devrim Erbil İkinci Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1972h: 6.

ANONİM, “Monaco Kültür Şenliği'nde Tekrar Başarı Sağladık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Şubat 1972i: 6.

ANONİM, “Yirmisekiz Ressam”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1972i: 6.

ANONİM, “Zafer'in Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1972j: 6.

ANONİM, “Naile Akıncı'nın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1972k: 6.

ANONİM, “Panaromik Açından Dünya Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mart 1972l: 6.

ANONİM, “Bütün Eserleri Alındı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Nisan 1972m: 6.

ANONİM, “İstanbul Yeni Bir Galeri Kazandı”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Nisan 1972n: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Nisan 1972o: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlarda Önemli Bir Olay”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1972ö: 6.

ANONİM, “Güney Haşmetoğlu Brüksel'e Gidecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1972p: 6.

ANONİM, “Uluslararası İstanbul Festivali Yapılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1972r: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Nisan 1972s: 6.

ANONİM, “Sanatın Geleceği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1972ş: 2.

ANONİM, “Yeni Bir Sanat Galerisi Açıldı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mayıs 1972t: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Milliyet Gazetesi*,
27 Mayıs 1972u: 6.

ANONİM, “Fahir Aksoy’un Resim Sergisi”,
Cumhuriyet Gazetesi, 3 Haziran 1972ü: 6.

ANONİM, “Atilla Galatalı En Büyük Ödülü
Kazandı”, *Milliyet Gazetesi*, 17 Haziran 1972v: 6.

ANONİM, “Akbank’ın Düzenlediği ‘Resim
ve Fotoğraf Yarışması’nın Sonuçları Belli Oldu”,
Milliyet Gazetesi, 24 Haziran 1972y: 6.

ANONİM, “Fahrunisa Zeyd’in Açtığı Yeni
Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Haziran
1972z: 6.

ANONİM, “Resim ve Fotoğraf Yarışmaları
Bitti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz
1972aa: 6.

ANONİM, “Jale Yılmazbaşar, Altın Madalyası
ile İtalya’ya Gitti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22
Temmuz 1972bb: 6.

ANONİM, “Ressam Oya Katoğlu ‘Uluslararası
Kadın Ressamlar Sergisi’nde Birincilik Ödülü
Aldı”, *Milliyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1972cc: 6.

ANONİM, “Metal ve Tahta Gravürler”,
Cumhuriyet Gazetesi, 31 Temmuz 1972çç: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar: Balaban 70
Kiloluk Tablo Yaptı/Orhan Taylan Ünlü Kişilerin
Afişini Yapıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Eylül
1972dd: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar: İzmir’de
Amerikan Heykel Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 17 Eylül 1972ee: 7.

ANONİM, “Semih Berksoy Paris’te Sergi
Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Eylül 1972ff: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 25 Eylül 1972gg: 7.

ANONİM, “Seramik Dalında Yeni Yarışma
Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ekim 1972hh: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 10 Ekim 1972ii: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ekim 1972ii: 7.

ANONİM, “Ressam Nuri İyem Sergi Açamama Tehlikesiyle Karşılaştı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ekim 1972jj: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatçıların Sorunları Üstüne Sezer Tansuğ ile Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Ekim 1972kk: 7.

ANONİM, “Büyük Resim Yarışması”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ekim 1972ll: 5.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Ekim 1972mm: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Ekim 1972nn: 7.

ANONİM, “Gülşen Çalık Can’ın İlk Kişisel Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1972oo: 6.

ANONİM, “Maral Kılıç, Bakır Üstüne Mine Çalışmaları Yapıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Kasım 1972öo: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1972pp: 7.

ANONİM, “Heykeltıraş Şadi Çalık ‘Devlet Sanatçmayı Korumalıdır’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Kasım 1972rr: 7.

ANONİM, “Neşeyi ve Mutluluğu Hedef Tutan Bir Sanatçı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1972ss: 6.

ANONİM, “Resim ve Heykel Müzesinin Her Tarafı Akıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1972şş: 1.

ANONİM, “Gölönü’nün Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1972tt: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Aralık 1972uu: 7.

ANONİM, “Batı’da Sosyalist Eğitimler Güçleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1972üü: 7.

ANONİM, “Anadolu’ya Bir Şeyler Vermek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1972vv: 6.

ANONİM, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Aralık 1972yy: 7.

ANONİM, “Ressam Mustafa Esirkuş Son Çalışmalarını Sergiledi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Aralık 1972zz: 7.

ANONİM, “Ortak-Pazar ve Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1972aaa: 4.

ANONİM, “Ali Atmaca Çalışmalarını Yarı Figüratif Dönüştürdü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Aralık 1972bbb: 7.

ANONİM, “Ressam Necdet Kalay Bugün Sergi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ocak 1973a: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Ocak 1973b: 7.

ANONİM, “Yılın Sanatçısı Nasıl Seçildi”, *Milliyet Sanat*, 14, 5 Ocak 1973c: 4-6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Ocak 1973ç: 7.

ANONİM, “Ressam Metin Altıok İle Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Ocak 1973d: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ocak 1973e: 7.

ANONİM, “İlerici Politika ve Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ocak 1973f: 7.

ANONİM, “Görüntüyü Konu Alan Heykeltıraş ve Ressamlar Sergi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Ocak 1973g: 7.

ANONİM, “Seramik Sanatı Sergisi Salı Günü Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ocak 1973h: 7.

ANONİM, “Atmaca’nın Köy Gerçeğini Konu Alan Çalışmaları İlgiyle Karşılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Ocak 1973i: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ocak 1973j: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1973k: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Ocak 1973k: 7.

ANONİM, “Sovyet Sanatçılarının Grafik ve Heykel Sergisi Yarın Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ocak 1973l: 7.

ANONİM, “Nedim Günsür’ün II. Sergisi Türk Gerçekçi Resim Sanatını Yansıtıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Şubat 1973m: 7.

ANONİM, “Beyoğlu Şehir Galerisinde İlginç Bir Şiir Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1973n: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Şubat 1973o: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Şubat 1973ö: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Şubat 1973p: 7.

ANONİM, “Sovyet Gravür ve Heykelcilik Sergisi Büyük İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1973r: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Şubat 1973s: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Şubat 1973ş: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Şubat 1973t: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Şubat 1973u: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Şubat 1973ü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Şubat 1973v: 7.

ANONİM, “Gülsün ve Devrim Erbil’in Resim Sergileri 24 Şubatta Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Şubat 1973y: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Şubat 1973z: 7.

ANONİM, “Erkut Uzelli’nin Resim Sergisi Anadolu Gerçeklerini Yansıtıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Şubat 1973aa: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Şubat 1973bb: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Şubat 1973cc: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Şubat 1973çç: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Mart 1973dd: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mart 1973ee: 7.

ANONİM, “Bu Yıl İlk Kez Yapılacak ‘İstanbul Festivali’nin Hazırlıkları Bitti”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Mart 1973ff: 7.

ANONİM, “Resam Rahmi Pehlivanlı ‘Atatürk Dizisi’ Çalışmalarını Sürdürüyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Mart 1973gg: 7.

ANONİM, “Çoker’in Siyah Simetri Sevgisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 1973hh: 6.

ANONİM, “Adnan Çoker ‘Siyah Simetri’ Adlı Resim Sergisini 20 Martta Açacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Mart 1973ıı: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Mart 1973ii: 7.

ANONİM, “Resam Necla Humbaracı’nın Resim Sergisi İlgiyle Karşılandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1973jj: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Mart 1973kk: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Mart 1973ll: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Mart 1973mm: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Mart 1973nn: 7.

ANONİM, “Nuri İyem ‘Çağdaş Türk Resminin Durumu Pek İç Açıcı Değil’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Nisan 1973oo: 7.

ANONİM, “Tülin Öztürk’ün Sergisi Açıldı”,
Yeni Ortam Gazetesi, 5 Nisan 1973öö: 7.

ANONİM, “Kıbrıslı Beş Genç Ressamın Ortak
Sergisi Yarın Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15
Nisan 1973pp: 7.

ANONİM, “Mengü Ertel’in Münih’te Açtığı
Afiş Sergisi Büyük İlgiyle Karşılandı”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 21 Nisan 1973rr: 7.

ANONİM, “Antalya Güzel Sanatlar Galerisi
Yeni Bir Yapıya Kavuşuyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*,
29 Nisan 1973ss: 7.

ANONİM, “Darüşşafaka Sanat Ödülü
Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1973şş: 6.

ANONİM, “İsmail Türemen Gravürde Kendi
Buluşu Olan Yeni Bir Teknik Uyguluyor”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 1 Mayıs 1973tt: 7.

ANONİM, “Yedi Genç Sanatçının Ortak Resim
Sergisi Bugün Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2
Mayıs 1973uu: 7.

ANONİM, “Fahir Aksoy İzmir Alman Kültür
Merkezi Galerisi’nde Sergi Açtı”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 3 Mayıs 1973üü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 5 Mayıs 1973vv: 7.

ANONİM, “Türkiye’de İlk Kez Bir Ressamın
Dokuduğu Halılar Sergilenecek”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 7 Mayıs 1973yy: 7.

ANONİM, “Sanatçı Dr. Hayri Davas’ın
İlk Resim Sergisi İlgiyle İzlendi”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 12 Mayıs 1973zz: 7.

ANONİM, “Özdemir Altan’ın İlgi Gören
Sergisi Kapanıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mayıs
1973aaa: 7.

ANONİM, “Ressam Orhan Tamer Yeni
Sergisini Taksim Sanat Galerisinde Açıyor”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 24 Mayıs 1973bbb: 7.

ANONİM, “Ressam Ayşe Nur Kocatopçu’nun
Soyut Resimleri İlgiyle İzlendi”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 31 Mayıs 1973ccc: 7.

ANONİM, “Sunuş”, *Kültür ve Sanat*, 1, Haziran 1973ççç: 2-3.

ANONİM, “Agop Arad: ‘Ben Sait Faik’in Hikayelerini Çiziyorum’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Haziran 1973ddd: 7.

ANONİM, “‘Türk Halkının Atatürk’e Arz-1 Şükranı’ Tablosu Dava Konusu Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1973eee: 6.

ANONİM, “Ressam Hasan Kavruk Yeni Sergisini Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Haziran 1973fff: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Haziran 1973ggg: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Haziran 1973hhh: 7.

ANONİM, “Yarımca Şenliği Uluslararası Sanat Şenliğine Dönüştürülecek/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Haziran 1973iii: 7.

ANONİM, “Genç Ressamlar Eserlerini Sergileme Konusunda Yeni Yöntemler Peşinde”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Temmuz 1973iii: 7.

ANONİM, “Ressam Cihat Burak Yeni Bir Sergi açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Temmuz 1973jjj: 7.

ANONİM, “Prof. Oygur İtalya’daki Seramik Yarışması’nda Altın Madalya Kazandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Temmuz 1973kkk: 7.

ANONİM, “Aykut Köksal’dan Sonra Ressam Ali Demir’in Sergi İzni de İptal Edildi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ağustos 1973lll: 7.

ANONİM, “Mersinliler Sanat Galerisinde Sahip Çıkmayı Bildiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ağustos 1973mmm: 7.

ANONİM, “İstanbul Festivali Fazla Ağırdı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1973nnn: 5.

ANONİM, “Festival 8,5 Milyon Liraya Mal Oldu”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1973ooo: 5.

ANONİM, “Bilet Fiyatları Herkese Çok Şey Göstermek İçin Ayarlanmıştı”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Ağustos 1973ööö: 5.

ANONİM, “Ressam Orhan Taylan Mevsimin İlk Sergisini Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ağustos 1973ppp: 7.

ANONİM, “Gülşen Çalık Can Galeri Bulamadığı İçin Hemen Sergi Açamıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Eylül 1973rrr: 7.

ANONİM, “Seramikçi Füreyya Porselen Röprodüksiyon Sergisi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ekim 1973sss: 7.

ANONİM, “Seramikçi Şara Yazıcı Ankara’da Yeni Eserlerini Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Ekim 1973şşş: 7.

ANONİM, “50. Yıl Resim ve Heykel Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ekim 1973ttt: 7.

ANONİM, “Güzel ve Yararlıyla Çok Kişiyeye Seslenmek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1973uuu: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1973üüü: 7.

ANONİM, “Füreyya’nın Yeni Porselen Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Kasım 1973vvv: 7.

ANONİM, “Burhan Uygur Yeni Sergisiyle İlgi Topluyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Kasım 1973yyy: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Kasım 1973zzz: 7.

ANONİM, “Attila Galatalı Avrupa Dönüşü İlk Sergisini Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Kasım 1973aaaa: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Kasım 1973bbbb: 7.

ANONİM, “Güzel Sanatlar Birliği’nin Yeni Sergisi 16 Kasım’da Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Kasım 1973cccc: 7.

ANONİM, “Kasım ve Aralık Ayları Yarımca’da Sanat Yönünden Hareketli Gececek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Kasım 1973çççç: 7.

ANONİM, “Nevin Çokay: ‘Resim Sanatımız Edebiyatımızdan Aşağıda Değil’”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Kasım 1973dddd: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1973eeee: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Kasım 1973ffff: 7.

ANONİM, “Ankaralı Ressamların Toplu Halde Açtıkları Sergi İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Kasım 1973gggg: 7.

ANONİM, “Nuri İyem Sergi Açamıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Kasım 1973hhhh: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Aralık 1973iiii: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Aralık 1973iiiii: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Aralık 1973jjjj: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Aralık 1973kkkk: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Aralık 1973llll: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Aralık 1973mmmm: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Aralık 1973nnnn: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Aralık 1973oooo: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Aralık 1973öööö: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Aralık 1973pppp: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Aralık 1973rrrr: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Aralık 1973ssss: 7.

ANONİM, “Amerikalı Sanatçı Paul Suttman Tunç Heykelin Yapımını Anlattı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Aralık 1973şşşş: 7.

ANONİM, “Necdet Kalay Resimlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Aralık 1973tttt: 7.

ANONİM, “Heykeltıraş Füsun Onur Eserlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1973uuuu: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Aralık 1973üüüü: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Aralık 1973vvvv: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Aralık 1973yyyy: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Aralık 1973zzzz: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Aralık 1973aaaa: 7.

ANONİM, “Oygar Sanat Galerisi Yeniden Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Aralık 1973bbbb: 7.

ANONİM, “Ressam Mehmet Pesen’in Sergisi Büyük İlgi Gördü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Aralık 1973ccccc: 7.

ANONİM, *Ak Günlere: CHP 1973 Seçim Bildirgesi*, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, 1973ççççç: 157-161.

ANONİM, “Ressam Rahmi Pehlivanlı Atatürk Portreleri Sergisi Açacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1974a: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ocak 1974b: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ocak 1974c: 7.

ANONİM, “Sanatçılar Birliği Derneği Kuruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1974ç: 6.

ANONİM, “Yontucu Tüzün Paris’te Sergi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ocak 1974d: 7.

ANONİM, “Televizyonda 50 Yılda Plastik Sanatlar Adlı Bir Program Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Ocak 1974e: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar: Gümüşsuyu Parkındaki Bakır Heykel Bilinmeyen Kişiler Tarafından Çalındı/Türkiye’de İlk Kez Bakırdan Atatürk Heykeli Yapıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Ocak 1974f: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ocak 1974g: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ocak 1974h: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ocak 1974ı: 7.

ANONİM, “1973 Dünyasındaki Sanat Hareketleri, Estetik Olduğu Kadar Politik, Ekonomik Eğilimleri de Yansıtıyordu”, *Milliyet Sanat*, 63, 18 Ocak 1974i: 6-7, 10.

ANONİM, “Plastik Sanatlar: Ankara’da Yeni Bir Sanat Galerisi Daha Hizmete Girdi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ocak 1974j: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Ocak 1974k: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ocak 1974l: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1974m: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ocak 1974n: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1974o: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Şubat 1974ö: 7.

ANONİM, “Sevgi Erdemir Çalışmalarını Sergiledi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Şubat 1974p: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Şubat 1974r: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Şubat 1974s: 7.

ANONİM, “Hüseyin Avni'nin Resimleri İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1974ş: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Şubat 1974t: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Şubat 1974u: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Şubat 1974ü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Şubat 1974v: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Şubat 1974y: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Şubat 1974z: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Şubat 1974aa: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Şubat 1974bb: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Şubat 1974cc: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Şubat 1974çç: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Şubat 1974dd: 7.

ANONİM, “Hükümetten Ne Bekliyoruz?”, *Ankara Sanat*, 94, Mart 1974ee: 15.

ANONİM, “Sanatçılar, Yeni Hükümetten, Herşeyden Önce Ayrıntılı Bir Kültür Politikası Saptamasını İstiyorlar”, *Milliyet Sanat*, 69, 1 Mart 1974ff: 3-7, 15.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mart 1974gg: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mart 1974hh: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mart 1974ıı: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mart 1974ii: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Mart 1974jj: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Mart 1974kk: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Mart 1974ll: 7.

ANONİM, “Ressam Şenocak’ın Resim Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mart 1974mm: 7.

ANONİM, “Fransa’daki Türk Ressamları Yurt Dışında Açılan 50. Yıl Sergilerine Katılmayacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mart 1974nn: 7.

ANONİM, “Güzel İstanbul Heykeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Mart 1974oo: 1.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Mart 1974öö: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Mart 1974pp: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Mart 1974rr: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Mart 1974ss: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Mart 1974şş: 7.

ANONİM, “Elif Naci, Yeni Sergisinde ‘Sanat Hayatının Hesabı’nı Verecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mart 1974tt: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mart 1974uu: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Mart 1974üü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Mart 1974vv: 7.

ANONİM, “Heykelin Sökülmesi İçin Prof. Gezer ‘Ayıp Oldu’ Dedi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Mart 1974yy: 1.

ANONİM, “Gümüşsuyu Parkında Çalınan 50. Yıl Heykeli 4,5 Aydır Bulunamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974zz: 1.

ANONİM, “Hadi Bara Heykel Yarışmasında Derece Alan Eserler Açıklandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Mart 1974aaa: 7.

ANONİM, “Balkan Naci İslimyeli Beşinci Kişisel Resim Sergisini Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Mart 1974bbb: 7.

ANONİM, “İstanbul’da Yeni Bir Sanat Galerisi Daha Sürekli Olarak Hizmete Girdi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1974ccc: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Mart 1974ççç: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mart 1974ddd: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Mart 1974eee: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Nisan 1974fff: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Nisan 1974ggg: 7.

ANONİM, “Elif Naci’nin Beklenen Sergisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Nisan 1974hhh: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Nisan 1974ııı: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Nisan 1974ııı: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Nisan 1974jjj: 7.

ANONİM, “Grafik Sanatçısı Turgay Betil İlk Afiş Sergisini Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Nisan 1974kkk: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Nisan 1974lll: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Nisan 1974mmm: 7.

ANONİM, “Oygar Sanat Galerisi Mayıs Ayında Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Nisan 1974nnn: 7.

ANONİM, “Ressam Turan Erol’un Açıklaması: ‘Yurt Dışına Gönderilen Sergilerin Amacı, Dışarıda İlgi Uyandırmaktır’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1974ooo: 6.

ANONİM, “Ressam Canan Çoker’in Yağlıboya Resim Sergisi İlgiyle İzlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Nisan 1974ööö: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Nisan 1974ppp: 7.

ANONİM, “Heykel Olayı”, *Özgür İnsan*, 16, Nisan 1974rrr: 71.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mayıs 1974sss: 7.

ANONİM, “Plastik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Mayıs 1974şşş: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Mayıs 1974ttt: 7.

ANONİM, “Sanatçılar Birliğinin Ankara Şubesi Kuruluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1974uuu: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mayıs 1974üüü: 7.

ANONİM, “Ressam Hüsnü Züber’in Yunus Emre Konulu Grafik Sergisi Bugün Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mayıs 1974vvv: 7.

ANONİM, “Ünlü Ressam Turgut Zaim Öldü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Mayıs 1974yyy: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Mayıs 1974zzz: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Mayıs 1974aaaa: 7.

ANONİM, “Cumhuriyetin 50. Yıl Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1974bbbb: 1.

ANONİM, “Cumhuriyet Sergisi Büyük İlgi Görüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1974cccc: 1.

ANONİM, “Türk Heykeltıraşlar Derneği 28 Mayıs'ta Nü Sergisi Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mayıs 1974çççç: 7.

ANONİM, “1. Bahar 1974 Karma Resim Sergisi' 23 Mayıs'ta Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Mayıs 1974dddd: 7.

ANONİM, “Tophane Parkındaki Emekçi Yontusunun Kolunu Kırdılar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Mayıs 1974eeee: 7.

ANONİM. “Tophane'deki İşçi Heykeli Kırıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1974ffff: 1.

ANONİM, “Ressam Fikret Mualla'nın Kemikleri Yurda Getiriliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1974gggg: 1.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Mayıs 1974hhhh: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mayıs 1974iiii: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Mayıs 1974iiii: 7.

ANONİM, “Fikret Mualla'nın Kemikleri 7 Yıl Sonra Paris'ten İstanbul'a Getirildi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Mayıs 1974jjjj: 7.

ANONİM, “Plastik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Haziran 1974kkkk: 7.

ANONİM, “Fikret Mualla'nın Kemikleri Yurda Getirildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1974llll: 1.

ANONİM, “Heykeltıraşlar Derneği Taksim'de 'Çıplak Heykel' Sergisi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Haziran 1974mmmm: 7.

ANONİM, “Kolları Kırılan Emekçi Yontusunu Şimdi de Kırmızıya Boyadılar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Haziran 1974nnnn: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Haziran 1974oooo: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Haziran 1974öööö: 7.

ANONİM, “Ecevit’in Görüşüyle Sanat ve Politika”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Haziran 1974pppp: 7.

ANONİM, “Prof. Hüseyin Gezer Yapacağı Heykel İçin Lefkoşe’ye Gitti”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Haziran 1974rrrr: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Haziran 1974ssss: 7.

ANONİM, “Plastik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Haziran 1974şşşş: 7.

ANONİM, “Çağdaş Fransız Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1974tttt: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Haziran 1974uuuu: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Haziran 1974üüüü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Haziran 1974vvvv: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Haziran 1974yyyy: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Haziran 1974zzzz: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Haziran 1974aaaa: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Haziran 1974bbbb: 7.

ANONİM, “Plastik/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Temmuz 1974cccc: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Temmuz 1974çççç: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Temmuz 1974dddd: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Temmuz 1974eeee: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Temmuz 1974ffff: 7.

ANONİM, “Bodrum’dan Sonra Trabzon’da da Bir Sanat Galerisi Açılması İsteniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Temmuz 1974ggggg: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Temmuz 1974hhhhh: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Temmuz 1974ııııı: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Temmuz 1974ııııı: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Temmuz 1974jjjjj: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Temmuz 1974kkkkk: 7.

ANONİM, “Arkeoloji Müzesi Bahçesinde İlk Kez Bir Resim Heykel Sergisi Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Temmuz 1974lllll: 7.

ANONİM, “Atilla ve Ruzin Galatalı’nın Seramik Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Temmuz 1974mmmmm: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Ağustos 1974nnnnn: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Ağustos 1974ooooo: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ağustos 1974ööööö: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Ağustos 1974ppppp: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ağustos 1974rrrrr: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ağustos 1974sssss: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ağustos 1974şşşşş: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ağustos 1974ttttt: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ağustos 1974uuuuu: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Ağustos 1974üüüüü: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Ağustos 1974vvvvvv: 7.

ANONİM, “Halka Açık Sanat Müzesi’nde Ürenlerin Sergisi İzlenecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ağustos 1974yyyyy: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ağustos 1974zzzzz: 7.

ANONİM, “Plastik/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ağustos 1974aaaaa: 7.

ANONİM, “Eyüboğlu’nun Öğrencisi Hale Sontaş’ın Sergisi İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Eylül 1974bbbbbb: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Eylül 1974ccccc: 7.

ANONİM, “1970’ler Amerikasında Plastik Sanatların Durumu: ‘Pop’ Akımından Sınır Tanımayan Bir Gelişimine Doğru”, *Milliyet Sanat*, 97, 13 Eylül 1974çççççç: 14-16.

ANONİM, “Devlet Güzel Sanatlar Galerisi’nde Retrospektif Resim Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Eylül 1974ddddd: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Eylül 1974eeeeee: 7.

ANONİM, “Gerçekçiler Grubu’nun Birinci Resim Sergisini Ankara’da Düzenlendi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ekim 1974fffff: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Ekim 1974gggggg: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar Alanındaki Yarışmalar ve Ödüller”, *Milliyet Sanat*, 100, 4 Ekim 1974hhhhh: 14-16.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ekim 1974iiiiii: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Ekim 1974jjjjj: 7.

ANONİM, “Salih Acar 4 Kasım’da Açacağı Sergiye Hazırlanıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ekim 1974jjjjj: 7.

ANONİM, “Niyazi Toptoprak Resimlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Ekim 1974kkkkkk: 7.

ANONİM, “Cihat Burak, Nedim Günsür ve Nuri İyem’in Sergileri Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Ekim 1974llllll: 7.

ANONİM, “Neveser Aksoy Paris’te Resim Sergisi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Ekim 1974mmmmmm: 7.

ANONİM, “Ressam Salih Acar Kelaynak Kuşları Konulu Sergisini Cuma Günü Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ekim 1974nnnnnn: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1974oooooo: 7.

ANONİM, “Nükhet Aksoy Resimlerini Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Kasım 1974öööööö: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1974pppppp: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Kasım 1974rrrrrr: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Kasım 1974ssssss: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Kasım 1974şşşşşş: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Kasım 1974tttttt: 7.

ANONİM, “Devrim ve Gülsün Erbil’in Ortak Sergisi Yarın Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Kasım 1974uuuuuu: 7.

ANONİM, “Nihat Darcan’ın Resimleri İzmir’de İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Kasım 1974üüüüüü: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Kasım 1974vvvvvv: 7.

ANONİM, “Kültür ve Sanat Hizmetinde 30 Yıl”, *Sanat Dünyamız*, 1, Kasım 1974yyyyyy: 1-2.

ANONİM, “Genç Ressam İncedayı Milano’daki Sergisinde Çağdaş İnsanı yansıtıyor”, *Milliyet Sanat*, 106, 15 Kasım 1974zzzzzz: 18-19.

ANONİM, “Mustafa Pilevneli: ‘Malzemeleri Çok Yönlü Kullanıyorum’”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Aralık 1974aaaaaaa: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Aralık 1974bbbbbbb: 7.

ANONİM, “İsmail Altınok Ankara’da Or-An Sanat Galerisinde Resimlerini Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Aralık 1974ccccccc: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Aralık 1974ççççççç: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Aralık 1974ddddddd: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Aralık 1974eeeeeee: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Aralık 1974ffffff: 7.

ANONİM, “Eyüboğlu, ‘Resimle Hayatını Kazanan Sanatçı Pek Az’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1974ggggggg: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1974hhhhhhh: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Aralık 1974iiiiiii: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Aralık 1974jjjjjjj: 7.

ANONİM, *Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü*, Ankara: Doğu Matbaası, 1974jjjjjjj: 2.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Ocak 1975a: 7.

ANONİM, “Necdet Kalay Köy Görünümlerini İçeren Yeni Bir Resim Sergisi Açtı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Ocak 1975b: 7.

ANONİM, “58. İstanbul Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1975c: 5.

ANONİM, “Kültür Bakanı ‘Ülkemizin Tutarlı Bir Kültür Politikası Olmalı’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1975ç: 5.

ANONİM, “‘Künmat’ Adlı Yeni Bir Sanat Galerisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Ocak 1975d: 7.

ANONİM, “A. Memedoğlu Suçlanan Resimlerini Dostlar Tiyatrosunda Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Ocak 1975e: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ocak 1975f: 7.

ANONİM, “Galeriler ve Yorumlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Ocak 1975g: 7.

ANONİM, “Yayınımız Üzerine Belediye Sanat Galerilerinde Mesai Saatleri Değişti”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Ocak 1975h: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Şubat 1975ı: 7.

ANONİM, “Yarımca Sanat Şenliği Başlarken...”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1975i: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Şubat 1975j: 7.

ANONİM, “Mehmet Pesen Resimlerinin Tümünde İnsan Sevgisini Yansıtmayı Amaçlamış”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1975k: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Şubat 1975l: 7.

ANONİM, “Beyoğlu Şehir Galerisi Yer Değiştiriyor”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Şubat 1975m: 8.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Şubat 1975n: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Şubat 1975o: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Şubat 1975ö: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mart 1975p: 7.

ANONİM, “Gülşen Çalık Can ile Bir Konuşma/ Üniversitelerarası Resim-Heykel ve Sanatçılar

Derneğinin 11. Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mart 1975r: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Mart 1975s: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Mart 1975ş: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Mart 1975t: 7.

ANONİM, “III. İstanbul Festivali 20 Haziran-15 Temmuz Tarihlerinde Yapılacak/ Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mart 1975u: 7.

ANONİM, “Bir Galerinin Düşündürdükleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Mart 1975ü: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Mart 1975v: 7.

ANONİM, “İbrahim Çallı’nın Eserleri Cumalı Sanat Galerisinde Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1975y: 7.

ANONİM, “Avni Arbaş’ın Paris’teki Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1975z: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneğine Seramik ve Fotoğraf Sanatçıları da Girebilecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mart 1975aa: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 31 Mart 1975bb: 7.

ANONİM, “Edip Hakkı Köseoğlu’nun Yapıtları İlk Kez Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Nisan 1975cc: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Nisan 1975çç: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Nisan 1975dd: 7.

ANONİM, “Kümme Sanat Galerisinin Övgüye Değer Girişimi: E. Hakkı Hoca Yapıtlarını Yeni Kuşaklara Tanıtıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1975ee: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Nisan 1975ff: 7.

ANONİM, “Belediye Sarayı Sanat Galerisi Hizmete Girdi”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Nisan 1975gg: 8.

ANONİM, “Kültür Bakanlığı Devlet Resim ve Heykel Sergisi Yönetmeliği Açıkladı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Nisan 1975hh: 7.

ANONİM, “Festival/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Nisan 1975ii: 7.

ANONİM, “Sık Sık İsim Değiştiren Doğu Alman Sanatçısı Ralf Winkler’in Dresden’deki ‘Figür Sergisi’ İlgiyle İzleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1975ii: 6.

ANONİM, “Yaprak Berkant; ‘Sanatçı Topluma Yönelik Olarak Çalışmalı’ Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Nisan 1975jj: 7.

ANONİM, “Devlet Resim ve Heykel Sergisinde Başarı Ödülü Kazanan Sanatçılar Açıklandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Mayıs 1975kk: 6.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Mayıs 1975ll: 7.

ANONİM, “Nasip İyem Son Çalışmalarını Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mayıs 1975mm: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mayıs 1975nn: 7.

ANONİM, “Alman sanatçıların Bursa’da Açtığı Sergi İlgi Gördü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Mayıs 1975oo: 7.

ANONİM, “Beş Genç Sanatçı İlk Resim Sergilerini Açıyorlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Mayıs 1975öö: 7.

ANONİM, “Gürol Sözen’in Kurtuluş Savaşını Konu Alan Resimleri Yayımlandı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Mayıs 1975pp: 7.

ANONİM, “İstanbul Arkeoloji Müzesi Bu Yıl da 21 Haziranda Bir Karma Sergi Açacak”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Mayıs 1975rr: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Mayıs 1975ss: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Mayıs 1975şş: 7.

ANONİM, “11 Ressam Çalışmalarını Bugün Taksim Sanat Galerisinde Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Mayıs 1975tt: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Haziran 1975uu: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Haziran 1975üü: 7.

ANONİM, “İstanbul Festivali/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Haziran 1975vv: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Haziran 1975yy: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Haziran 1975zz: 7.

ANONİM, “Devrim ve Gülsün Erbil Ankara’da Son Çalışmalarını Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Temmuz 1975aaa: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Temmuz 1975bbb: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Temmuz 1975ccc: 7.

ANONİM, “Görsel Sanatlar Derneği Kuruldu”, *Milliyet Sanat*, 139, 4 Temmuz 1975ççç: 31.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Temmuz 1975ddd: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Temmuz 1975eee: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Temmuz 1975fff: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Temmuz 1975ggg: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Temmuz 1975hhh: 7.

ANONİM, “İstanbul Arkeoloji Müzesi Sanat Ödülleri Dağıtıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1975ııı: 6

ANONİM, “İstanbul Festivali/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Temmuz 1975iii: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Temmuz 1975jjj: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Temmuz 1975kkk: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Temmuz 1975lll: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 11 Ağustos 1975mmm: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Ağustos 1975nnn: 7.

ANONİM, “12. Antalya Festivalinin Programı Gerçek Bir Sanat Şöleni Niteliklerini Taşıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ağustos 1975ooo: 6.

ANONİM, “Y. Dönmez’in Resim, Heykel ve Seramik Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1975ööö: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ağustos 1975ppp: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Ağustos 1975rrr: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Ağustos 1975sss: 7.

ANONİM, “Mevsimin İlk Sergileri Taksim Sanat Galerisi’nde Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Eylül 1975şşş: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Eylül 1975ttt: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Eylül 1975uuu: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Eylül 1975üüü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Eylül 1975vvv: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Eylül 1975yyy: 7.

ANONİM, “Ressam Cemil Eren Son Çalışmalarını Sonunda Ankara’da Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Eylül 1975zzz: 7.

ANONİM, “Fürey’a’nın Son Seramik Çalışmaları 18 Eylül’de Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Eylül 1975aaaa: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Eylül 1975bbbb: 7.

ANONİM, “Fürey’a’nın Çalışmaları İlgiyle İzleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Eylül 1975cccc: 7.

ANONİM, “İzmir Resim ve Heykel Müzesi’ndeki Sergileri Bir Yılda 39 Bin Kişi Gezdi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Eylül 1975çççç: 7.

ANONİM, “Galeri Baraz 14 Kasımda Göknül, Baraz’ın Son Çalışmalarıyla Açılıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Eylül 1975dddd: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Eylül 1975eeee: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Eylül 1975ffff: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ekim 1975gggg: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Ekim 1975hhhh: 7.

ANONİM, “Neveser’i Doğa, Nevbahar’ı İse Çelişkiler Etkiliyor”, *Milliyet Gazetesi*, 5 Ekim 1975ıııı: 2.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, *Sergiler*, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ekim 1975ıııı: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1975jjjj: 6.

ANONİM, “Aliye Berger’in Resim ve Gravür Çalışmaları Akademide Sergilenecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Ekim 1975kkkk: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Ekim 1975llll: 7.

ANONİM, “Türk Sanatçılarının Almanya’da Açtığı Mehmet Berlin’de Adlı Sergi İlgi Gördü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ekim 1975mmmm: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ekim 1975nnnn: 7.

ANONİM, “Aliye Berger’in Yapıtları Sergileniyor”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ekim 1975oooo: 8.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ekim 1975öööö: 7.

ANONİM, “Prof. Gezer Devletin İlgisizliğinden Yakındı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ekim 1975pppp: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Ekim 1975rrrr: 7.

ANONİM, “Sanat Olayları Sanat Haberleri”, *Özgür İnsan*, 24, Ekim 1975ssss: 103-104.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1975şşşş: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1975tttt: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Kasım 1975uuuu: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Kasım 1975üüüü: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Kasım 1975vvvv: 7.

ANONİM, “Avni Arbaş’ın Çalışmaları Sergileniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Kasım 1975yyyy: 7.

ANONİM, “İzmir Resim ve Heykel Müzesinde, Resim ve Seramik Sergisi Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Kasım 1975zzzz: 7.

ANONİM, “Turan Erol Son Çalışmalarını Melda Kaptana Galerisinde Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1975aaaa: 7.

ANONİM, “Üç Türk Sanatçısının Açtığı ‘Mehmet Berlin’de’ Sergisi, Berlin Festivali’nde Başarı Kazandı”, *Milliyet Sanat*, 159, 21 Kasım 1975bbbb: 18-20.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Kasım 1975cccc: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Kasım 1975ççççç: 7.

ANONİM, “Güleryüz’ün Yeni Sergisi 2 Aralık’ta Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Kasım 1975ddddd: 6.

ANONİM, “3. Yıl Karma Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1975eeeeee: 6.

ANONİM “Doğar’ın Güzel Sanatlar Galerisinde Engellenen Sergisi Ankara’da Açıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Aralık 1975fffff: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Aralık 1975ggggg: 7.

ANONİM, “Turan Erol’un Dört Yıllık Bir Aradan Sonra Açtığı Resim Sergisi Uzatıldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Aralık 1975hhhhh: 7.

ANONİM, “Cihat Burak Resimlerini Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Aralık 1975iiii: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Aralık 1975iiii: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1975jjjjj: 7.

ANONİM, “Ressam Neşet Günel Çalışmalarını 26 Aralık Günü Sergileyecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Aralık 1975kkkkk: 7.

ANONİM, “Türkiye Ressamlar Cemiyeti’nin 43. Karma Sergisi Başkent’te İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Aralık 1975lllll: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Aralık 1975mmmmm: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Aralık 1975nnnnn: 7.

ANONİM, “Görsel sanatçılar Derneği İstanbul’da Yeni Bir Galeri Açıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Aralık 1975ooooo: 7.

ANONİM, *Başbakan Süleyman Demirel Tarafından Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi’nde Okunan Hükümet Programı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1975ööööö: 11.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*,
1 Ocak 1976a: 7.

ANONİM, “Taksim Sanat Galerisindeki
Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Ocak 1976b: 7.

ANONİM, “Neşet Günal ‘Toprak Adamları’nı
Sergiledi”, *Milliyet Gazetesi*, 9 Ocak 1976c: 8

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 10 Ocak 1976ç: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 11 Ocak 1976d: 7.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 15 Ocak 1976e: 7.

ANONİM, “Fahir Aksoy’un Tabloları
Stockholm’de Büyük İlgi Gördü”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 21 Ocak 1976f: 6.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 22 Ocak 1976g: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 25 Ocak 1976h: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*,
29 Ocak 1976ı: 7.

ANONİM, “5. Yılı Kutlayan Melda Kaptana
Galerisinde Karma Sergi Açılıyor”, *Yeni Ortam
Gazetesi*, 30 Ocak 1976i: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar/Sergiler”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 1 Şubat 1976j: 7.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği’nin
Galerisi Yarın Karma Bir Sergi İle Açılıyor”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 2 Şubat 1976k: 7.

ANONİM, “Melike Abasıyanık Kurtiç Seramik
Çalışmalarını 17 Şubatta Sergileyecek”, *Yeni
Ortam Gazetesi*, 3 Şubat 1976l: 7.

ANONİM, “Akbank, Satın Aldığı Tabloları
Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1976m: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatlar Merkezinde İlk
Karma Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat
1976n: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*,
4 Şubat 1976o: 7.

ANONİM, “Görsel Sanatlar Merkezi’nde İlk Karma Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1976ö: 6

ANONİM, “Anadolu Doğal ve Arkeolojik Zenginlikler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1976p: 6.

ANONİM, “Nevbahar’ın Son Çalışmaları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1976r: 6.

ANONİM, “Akyol’un 3. Kişisel Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1976s: 6.

ANONİM, “Plastik Sanatlar Dalında İki Ayrı Dernek Kuruldu”, *Milliyet Sanat*, 171, 13 Şubat 1976ş: 20.

ANONİM, “Sergiler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Şubat 1976t: 7.

ANONİM, “Ankara Yeni Bir Sanat Galerisine Kavuşuyor”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Şubat 1976u: 8.

ANONİM, “İskenderiye Bienali’nde İki Türk Sanatçısı Ödül Aldı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Şubat 1976ü: 7.

ANONİM, “Ankara’da ‘Yaşayan Bedri Rahmi Eyüboğlu’ Adlı Sergi Açılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Şubat 1976v: 6.

ANONİM, “Sergiler/Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Şubat 1976y: 7.

ANONİM, “İlhan Berk Desenlerini Galeri Baraz’da Sergiliyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 29 Şubat 1976z: 7.

ANONİM, “Başkent’te Yeni Bir Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1976aa: 6.

ANONİM, “Yaşayan Bedri Rahmi Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Mart 1976bb: 8.

ANONİM, “Antalya Festivali 13. Yılında Uluslararası Hale Getirildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1976cc: 6.

ANONİM, “‘Romanya Çağdaş Resmi’ Konulu Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mart 1976çç: 6.

ANONİM, “İlhami Demirci Anısına Sergi Düzenlendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1976dd: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1976ee: 6.

ANONİM, “Tülin Öztürk 4. Resim Sergisini Ankara’da Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1976ff: 6.

ANONİM, “Gül Derman ve Türkan Sılay Rador’un Sergisi Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1976gg: 6.

ANONİM, “Köksal Önem, Akdeniz Sanat Galerisi’nde Resimlerini Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1976hh: 6.

ANONİM, “Cemil Eren’in Sergisi İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1976ii: 6.

ANONİM, “Kültür ve Sanat Haberleri”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Nisan 1976ii: 7.

ANONİM, “Resim Heykel Müzesinin Problemleri”, *Bayrak Gazetesi*, 29 Nisan 1976jj: 7.

ANONİM, “Sergiler”, *Bayrak Gazetesi*, 29 Nisan 1976kk: 7.

ANONİM, “Birçok Sanatçı, Mayıs’ta Açılacak Devlet Resim ve Heykel Sergisi’ne Niçin Eser Göndermedi”, *Milliyet Sanat*, 182, 30 Nisan 1976ll: 5-7.

ANONİM, “Yontucu Hayri Karay’ın Galeri Baraz’daki Sergisi 18 Mayıs’a Kadar Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1976mm: 6.

ANONİM, “Asuman Kılıç 19. Kişisel Sergisini Türk-Amerikan Derneği’nde Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1976nn: 8.

ANONİM, “Naile Akıncı’nın Resim Sergisi: Yerli Konu Yerli Anlayış”, *Bayrak Gazetesi*, 15 Mayıs 1976oo: 2.

ANONİM, “Habib Aydoğdu, Or-an Sanat Galerisi’nde Sergi Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1976öo: 6.

ANONİM, “Beyhan Yakın’ın Başkent’teki Resim Sergisi İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1976pp: 6.

ANONİM, “Tabiat 76’ İlgi ile İzleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1976rr: 6.

ANONİM, “Sadi Diren’in Çalışmaları”,
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mayıs 1976ss: 6.

ANONİM, “Nevin Göker Ulutaş’ın Resim
Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1976şş: 6.

ANONİM, “Andiçen Sanat Ödülleri
Açıklandı”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1976tt: 8.

ANONİM, “Turan Erol Suluboya Yapıtlarını
Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs
1976uu: 6.

ANONİM, “Akdeniz Sanat Galerisinde Yeni Bir
Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1976üü: 6.

ANONİM, “Fikret Mualla’nın Eserleri
Ankara’da Sergilendi”, *Milliyet Gazetesi*, 4
Haziran 1976vv: 8.

ANONİM, “Paris’te Vitrinlerde Açılan
Sergilere Türk Ressamlarının Yapıtları da Alındı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 8 Haziran 1976yy: 6.

ANONİM, “Akdeniz Sanat Galerisinde
37 Sanatçının 80 Yapıtı Sergilendi”, *Milliyet
Gazetesi*, 11 Haziran 1976zz: 8.

ANONİM, “İstanbul Arkeoloji Müzeleri’ni
Sevenler Derneği’nin Düzenlediği Sergi 21
Haziran’da Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
11 Haziran 1976aaa: 6.

ANONİM, “Bulgar Ressamları Başkent’te
Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran
1976bbb: 6.

ANONİM, “Bu Gece Akademi’de ‘Çağdaş
Sanatlar Birleşimi’ Gösterisi Düzenlenecek”,
Milliyet Gazetesi, 23 Haziran 1976ccc: 8.

ANONİM, “Başlangıcından Bugüne Türk
Resim Sanatını Tanıtan Büyük Bir Sergi
Romanya’da Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26
Haziran 1976ççç: 6.

ANONİM, “Festivaller Bize Ne Kazandırıyor?”,
Bayrak Gazetesi, 26 Haziran 1976ddd: 8.

ANONİM, “Gülgün Başarır’ın Resim
Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Temmuz
1976eee: 6.

ANONİM, “İstanbul Festivali”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 11 Temmuz 1976fff: 6.

ANONİM, “Yarımca Şenliği Programını Hazırlayan Kutlar Sorularımızı Yanıtladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1976ggg: 8.

ANONİM, “36 Sanatçının Resimleri Sergilendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1976hhh: 8.

ANONİM, “İstanbul Yeni Bir Sanat Galerisine Kavuşuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ağustos 1976ııı: 6.

ANONİM, “Ayvalık'ta Sanat Olayları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1976ııı: 6.

ANONİM, “Erdal Alantar Sergisini 1 Eylül'de Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1976jjj: 6.

ANONİM, “Tamer Akakıncı İlk Sergisi Yarın Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ağustos 1976kkk: 6.

ANONİM, “Heykel Sanatçısı Metin Ekiz'in İlk Kişisel Sergisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Eylül 1976lll: 6.

ANONİM, “Altı Türk Kadın Sanatçısının Fransa'da Açtıkları Sergi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Eylül 1976mmm: 6.

ANONİM, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yapılarının İçinde ve Dışında Oluşturulacak Anıtlar ve Sanat Yapıtları İçin Bir Yarışma Düzenledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Eylül 1976nnn: 6.

ANONİM, “10. DYO Resim Yarışmasının Sonuçları Belli Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Ekim 1976ooo: 6.

ANONİM, “Cihat Burak'ın Yeni Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ekim 1976ööö: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyasından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1976ppp: 6.

ANONİM, “Agop Arad 40. Sergisini Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1976rrr: 6.

ANONİM, “Paris'te Açılan Çağdaş Sanat Sergisinde Türk Sanatçılar Başarı Kazandılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1976sss: 6.

ANONİM, “Lerzan Bengisu Heykellerini Taksim Gezisinde Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ekim 1976şşş: 6.

ANONİM, “Akbank’ın Koleksiyonundan 50 Örnekle 40 Türk Ressamı Konulu Sergisi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Kasım 1976ttt: 6.

ANONİM, “Fatma İzgi’nin Yapıtları Bugün Görsel Sanatlar Merkezinde Sergilenecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Kasım 1976uuu: 6.

ANONİM, “Seramik Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Kasım 1976üüü: 6.

ANONİM, “Sovyetlerin ‘Yaratı’ Dergisi Bir Bölümünü Gürer Ener’in Resimlerine Ayırdı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1976vvv: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyasında Yeni Bir Tür: ‘Fotoğraf Heykel’, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1976yyy: 6.

ANONİM, “Sanatının 60. Yılında Elif Naci”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Kasım 1976zzz: 6.

ANONİM, “‘Türkiye’de ve Dünyada Kadın’ adlı Sergi Başkentte Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Kasım 1976aaaa: 6.

ANONİM, “Akademi’nin Bugünkü Sorunları ve Yöneltilen Eleştiriler Üzerine Akademiklilerin Görüşleri”, *Milliyet Sanat*, 210, 17 Aralık 1976bbbb: 7-13.

ANONİM, “Festivalden İzlenimler”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Aralık 1976cccc: 8.

ANONİM, “Sanatçılar Derneği ‘Yılın Genç Sanatçısı’nı Seçmek Amacıyla Bir Yarışma Düzenledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1976çççç: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Ocak 1977a: 6.

ANONİM, “İGSD’nin düzenlediği ‘Yılın Genç Sanatçıları’ Yarışması Sonuçlandı”, *Milliyet Sanat*, 213, 7 Ocak 1977b: 8

ANONİM, “Sanatçılar ve Galericiler Resim Ticaretini Tartıştılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1977c: 7.

ANONİM, “DGSA’de Koray Ariş ve Metin Haseki’nin Heykel Sergileri Açıldı”, *Politika Gazetesi*, 16 Ocak 1977ç: 6.

ANONİM, “Aliye Berger’in Sergilenen Yapıtları Sanatçının Anısına Saygıyı Simgeliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1977d: 6.

ANONİM, “Aliye Berger’in Yapıtlarından Oluşan Sergi İlgiyle İzlendi”, *Politika Gazetesi*, 19 Ocak 1977e: 6.

ANONİM, “Hikmet Onat 95 Yaşında İlk Kişisel Sergisini Açıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 28 Ocak 1977f: 8.

ANONİM, “Kuzgun Acar Ölümünün 1. Yılında Anılıyor”, *Politika Gazetesi*, 5 Şubat 1977g: 6.

ANONİM, “Peker, Güvenli Pentür Ustalığını İzleyiciye Kabul Ettiriyor”, *Politika Gazetesi*, 9 Şubat 1977h: 6.

ANONİM, “Üç Sanatçı Gravürlerini Sergiliyor”, *Politika Gazetesi*, 10 Mart 1977i: 6.

ANONİM, “Fahir Aksoy: ‘Matrahçı Nasuh Belgeseli İlgi Gördü’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mart 1977i: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 1977j: 6.

ANONİM, “Kuş Ressamı Salih Acar Yaban Hayvanlara Yönelde”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1977k: 6.

ANONİM, “DGSA Öğrencilerinin Protesto Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1977l: 6.

ANONİM, “Çobanlıktan Yetişen Ressam: ‘Süleyman Şahin’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mart 1977m: 6.

ANONİM, “Gürkan Coşkun Komet’in Sergisi Bugün Açılıyor/Ayten Mizanoğlu Taksim Galerisinde Kişisel Yapıtlarını Sergileyecek”, *Politika Gazetesi*, 29 Mart 1977n: 6.

ANONİM, “Soruşturma: Sadi Diren: ‘Kültürü Geçmişe Bağlamak Benzerini İstemek Bir Kültür Siyaseti Değildir’”, *Politika Gazetesi*, 30 Mart 1977o: 6.

ANONİM, “Soruşturma: Ali Germaner ‘Sanatın Siyasal Bildirisi Vardır, Bundan da Kaçınamaz’”, *Politika Gazetesi*, 6 Nisan 1977ö: 6.

ANONİM, “Bir Sanatçının 24 Saati: Nuri İyem”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1977p: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Politika Gazetesi*, 11 Nisan 1977r: 6.

ANONİM, “Nihat Darcan: ‘İstanbul’da Bir Galeri Furyası Var’, Muhsin Kut: ‘Resim Borsası Henüz Oluşmamıştır’”, *Politika Gazetesi*, 12 Nisan 1977s: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1977ş: 6.

ANONİM, “Fikret Otyam Yapıtlarını Mersin’de Sergiliyor”, *Politika Gazetesi*, 14 Nisan 1977t: 6.

ANONİM, “Politik Nedenler Yüzünden Venedik Bienali’nin Sona Ermesi Tehlikesi Var”, *Milliyet Sanat*, 227, 15 Nisan 1977u: 14-15.

ANONİM, *Sanat ve Sanatçı-2*, (Milliyetçi Hareket Partisi’nin Bildirisi), Ankara, 1977ü.

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Nisan 1977v: 6.

ANONİM, “1977 Mayıs Sergisi Başarı Ödülleri”, *Politika Gazetesi*, 30 Nisan 1977aa: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Yarışması Sonuçlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Mayıs 1977y: 6.

ANONİM, “İstanbul ve Ankara’da Mevsim Sonu Sergileri”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Mayıs 1977z: 12.

ANONİM, “Politika’da Sanat”, *Politika Gazetesi*, 14 Mayıs 1977bb: 6.

ANONİM, “UFACSI Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran 1977cc: 6.

ANONİM, “İstanbul Festivali Yine Küçük Bir Azınlığa Seslenecek”, *Politika Gazetesi*, 11 Haziran 1977çç: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1977dd: 6.

ANONİM, “14. Uluslararası Antalya Sanat Festivali 2 Temmuz’da Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1977ee: 6.

ANONİM, “Ramis Aydın’ın Sergisi Sona Eriyor/14. Antalya Festivali Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 29 Haziran 1977ff: 6.

ANONİM, “Bir Festival Biterken Bir Diğeri Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 9 Temmuz 1977gg: 6.

ANONİM, “Almanya’da ‘Avrupa Türk Sanatçılar Derneği’ Kuruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Temmuz 1977hh: 6.

ANONİM, “Yarımca Şenliği Sanat Gecesinde İşçiler Çoğunlukta’ydı”, *Politika Gazetesi*, 20 Temmuz 1977ii: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği Yeni Yerinde Çalışmalarına Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 20 Temmuz 1977ii: 6.

ANONİM, “Paris’teki ‘Le Scriptorium’ Galerisi Mevsime Anlı’nın Sergisiyle Girecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Temmuz 1977jj: 6.

ANONİM, “Gürol Sözen Resimlerini Cumalı Sanat Galerisi’nde Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1977kk: 6

ANONİM, “‘İstanbul Sanat Bayramı’ 22 Ekim’de Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Eylül 1977ll: 6

ANONİM, “Necdet Kalay: ‘Anadolu’da Bugüne Dek Bozulmadan Saflığını Koruyabilmiş Tek Yer Safranbolu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Eylül 1977mm: 6.

ANONİM, “İstanbul Sanat Bayramı 22 Ekim’de”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1977nn: 8.

ANONİM, “Galeri Baraz’da Bakır Eşyalar Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Ekim 1977oo: 6.

ANONİM, “10. Paris Gençler Bienali’nde Gözler Türkiye Ekibinde/‘Grev Sergisi’ İlgi İle İzleniyor”, *Politika Gazetesi*, 15 Ekim 1977öo: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
19 Ekim 1977pp: 6.

ANONİM, “‘Yeni Eğilimler’ Adlı Yarışmanın
Sonuçları Belli Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
19 Ekim 1977rr: 6.

ANONİM, “Eşref Üren’in Sergisinin Açılışına
Kültür Bakanı da Katıldı”, *Milliyet Gazetesi*,
21 Ekim 1977ss: 10.

ANONİM, “İstanbul Sanat Bayramı Bugün
Açılıyor”, *Politika Gazetesi*, 22 Ekim 1977şş: 6.

ANONİM, “İstanbul Sanat Bayramı Dün
Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1977tt: 6.

ANONİM, “İstanbul Sanat Bayramı’nda
Yarışmalı Serginin Ödülleri Dağıtıldı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ekim 1977uu: 6.

ANONİM, “Akademi Başkanı Sadun Ersin
Sempozyumu Bir Konuşma ile Açtı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 26 Ekim 1977üü: 6.

ANONİM, “İstanbul Sanat Bayramı’nın
Sempozyum Programı Bu Akşam Kapanıyor”,
Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 1977vv: 6

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 2 Kasım 1977yy: 6.

ANONİM, “Hakkı Anlı’nın Paris Sergisi İlgi
Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1977zz: 6.

ANONİM, “Paris’te ‘Genel Grev-4 Ressam-
Türkiye’ Sergisi Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
9 Kasım 1977aaa: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
9 Kasım 1977bbb: 6.

ANONİM, “Adnan Varınca’nın Resimleri
Maçka Sanat’ta Sergileniyor”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 26 Kasım 1977ccc: 7.

ANONİM, “‘Genel Grev-4 Ressam-Türkiye’
Sergisi Paris’te Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
29 Kasım 1977ççç: 6.

ANONİM, “Genel Grev-4 Ressam-Türkiye’ Konulu Sergi Paris’te”, *Milliyet Gazetesi*, 30 Kasım 1977ddd: 10.

ANONİM, “Genel Grev 4 Ressam Türkiye’ Sergisi Paris’te Sürüyor”, *Politika Gazetesi*, 30 Kasım 1977eee: 6.

ANONİM, “Resim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Aralık 1977fff: 6.

ANONİM, “Sanat Dünyası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1977ggg: 6.

ANONİM, “Balaban ile ‘Üretenlerin Sureti’ Üzerine Bir Söyleşi”, *Politika Gazetesi*, 10 Aralık 1977hhh: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1977ııı: 6.

ANONİM, “Dino’nun ‘Yeni Çiçekler’ Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Aralık 1977iii: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1977jjj: 6

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Aralık 1977kkk: 6

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1978a: 6

ANONİM, “Balaban, 1978’de İlk Kişisel Sergisini İzmir’de Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1978b: 6

ANONİM, “Hükümet Programı Meclis’lerde Okundu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ocak 1978c: 5.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1978ç: 6.

ANONİM, “Devlet Resim Heykel Sergisinin Demokratikleştirilmesi’ Tartışılacak”, *Politika Gazetesi*, 18 Ocak 1978d: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ocak 1978e: 6.

ANONİM, “Sanatçı Örgütleri Yeni Hükümetten Ne Bekliyor?”, *Milliyet Sanat*, 261, 23 Ocak 1978f: 4-9.

ANONİM, “Sanatçılar Hükümetten Neler Bekliyor?”, *Politika Gazetesi*, 28 Ocak 1978g: 6.

ANONİM, “GSD’de 4 Ressamın Sergisi Sürüyor”, *Politika Gazetesi*, 28 Ocak 1978h: 6.

ANONİM, “Kültür Bakanı Kışlalı: ‘Ulusal Kültür Politikamızın Hedefi Özgür Bir İnsandır’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ocak 1978i: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1978i: 6.

ANONİM, “Sanatçılar Hükümetten Neler Bekliyor?”, *Politika Gazetesi*, 1 Şubat 1978j: 6.

ANONİM, “Nurullah Berk’in Bükreş Sergisi”, *Politika Gazetesi*, 4 Şubat 1978k: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Şubat 1978l: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1978m: 6.

ANONİM, “Heykeltıraş Mükremin Mungan Uluslar arası Pablo Neruda Yarışması’nda ‘Güzel

Sanatlar’ Dalında Birinci Oldu”, *Politika Gazetesi*, 18 Şubat 1978n: 6.

ANONİM, “Ulusal-Demokratik Kültür Politikası Seminerinin Sonunda Ortak Bir Bildiri Yayınlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978o: 6.

ANONİM, “DSF’nin Heykel ve Afiş Yarışmasının Katılma Süresi 1 Mart’ta Sona Eriyor”, *Politika Gazetesi*, 25 Şubat 1978ö: 6.

ANONİM, “‘Çağdaş İstanbul Resim Sergisi’ Düzenlenecek”, *Politika Gazetesi*, 25 Şubat 1978p: 6.

ANONİM, “‘Çağdaş İstanbul Resmi’ Adlı Bir Sergi Düzenleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1978r: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Şubat 1978s: 6.

ANONİM, “Uluç Yapıtlarını Başkent’te Sergileyecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978ş: 6.

ANONİM, “Güleryüz Yapıtlarını Polonya’da Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978t: 6.

ANONİM, “12. İskenderiye Bienali 30 Mart Günü Açılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978u: 6.

ANONİM, “‘Pablo Neruda’ Ödülünü Kazanan Heykeltıraş ve Grafikçi Mükremin Mungan Sanatçının Tarafsız Olamayacağını Söyledi”, *Politika Gazetesi*, 8 Mart 1978ü: 6.

ANONİM, “Alantar Frankfurt’ta ‘Ayın Sanatçısı’ Seçildi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Mart 1978v: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneğinde Karma Sergi Açılıyor”, *Politika Gazetesi*, 15 Mart 1978z: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Mart 1978y: 6.

ANONİM, “Dino’nun Sergisi 3 Nisan’da Atina’da”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1978aa: 6.

ANONİM, “Sanat Emeği’nden”, *Sanat Emeği*, 1, Mart 1978bb: 3-4.

ANONİM, “Güler’in Resim Sergisi ‘Kadınlığın Kaderi’ Adını Taşıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1978cc: 6.

ANONİM, “GSD ‘1 Mayıs’a Hazırlık Atölyesi’ni Kurdu/Abidin Dino Atina’da Sergi Açtı/Kültür Yüksek Kurulu Oluşturuldu”, *Politika Gazetesi*, 8 Nisan 1978çç: 6.

ANONİM, “‘2. Mayıs Sergisi’ Politika Özel Ödülünü İbrahim Örs Kazandı”, *Politika Gazetesi*, 26 Nisan 1978dd: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği Sergisinde Ödüller Dağıtıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1978ee: 6.

ANONİM, “GSD ‘2. Mayıs Sergisi’nde Politika Başarı Ödülü Kazanan İbrahim Örs’le Bir Söyleşi”, *Politika Gazetesi*, 29 Nisan 1978ff: 6.

ANONİM, “Kültür İşleri Yüksek Kurulu İlk Toplantısını Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1978gg: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Mayıs 1978hh: 6.

ANONİM, “Gülsün Karamustafa Taksim Sanat Galerisi’nde Resim Sergisi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1978ii: 6.

ANONİM, “Lerzan Öke Evini Sanat Galerisi Haline Getirdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1978ii: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1978jj: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1978kk: 6.

ANONİM, “Sanat Şenlikleri İçin Ne Dediler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1978ll: 6.

ANONİM, “Uluslararası 6. İstanbul Sanat Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1978mm: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği’nin Kongresinin Yenilenmesi İstendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1978nn: 6.

ANONİM, “XV. Antalya Uluslararası Sanat Şenliği’nde Bu Yıl Bir Şarkı Yarışması da Yer Alacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1978oo: 6.

ANONİM, “Antalya Uluslararası Sanat Şenliği Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1978öö: 6.

ANONİM, “15. Antalya Şenliği Bugün Bitiyor: Şenliğin Sloganı Barış”, *Politika Gazetesi*, 8 Temmuz 1978pp: 4.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği Bir Açıklama Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978rr: 6.

ANONİM, “Ankara’da İlk Kez Bir ‘Halk Şenliği’ Düzenlendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1978ss: 6.

ANONİM, “Karma Sergi Büyük İlgi Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Temmuz 1978şş: 6.

ANONİM, “İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1978tt: 6.

ANONİM, “DTGSYO Öğrencileri Çalışmalarını Sergiliyorlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1978uu: 6.

ANONİM, “‘Kültür Bakanlığı Kültür Yüksek Kurulu’ Oluşturuldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1978üü: 6.

ANONİM, “Kartal Sanat Şenliği Yarın Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ağustos 1978vv: 6.

ANONİM, “Kartal Kültür ve Sanat Şenliği Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Ağustos 1978yy: 6.

ANONİM, “Kartal Kültür ve Sanat Şenliği Resim-Heykel Yarışması'nın Sonucu Bugün Belli Oluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ağustos 1978zz: 6.

ANONİM, “Kartal Şenliği Resim-Heykel Yarışması Sonuçlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1978aaa: 6.

ANONİM, “Cumalı Sanat Galerisi'ndeki ‘Yaz Karma Resim Sergisi’ Ay Sonuna Değın Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1978bbb: 6.

ANONİM, “Galeri Baraz Chicago Sanat Fuarı'na Çağrıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1978ccc: 6.

ANONİM, “‘Çağdaş Türk Ressamları Sergisi’ Bir Belgesel Nitelik Taşıma Amacını Gündüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1978ççç: 6.

ANONİM, “Kartal Şenliği'ni Halk Benimsemişti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1978ddd: 6.

ANONİM, “Birinci Yakacık Kültür ve Sanat Şenliği Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1978eee: 6.

ANONİM, “İş Bankası Ankara ve İzmir'de Sanat Galerileri Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ağustos 1978fff: 6.

ANONİM, “Acar'ın ‘Kelebekler, Böcekler ve Balıklar’ Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1978ggg: 6.

ANONİM, “Akbank Bebek'te Bir Sanat Galerisi Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1978hhh: 6.

ANONİM, “İktidarın Kültür Politikası ve Festivallerin Acıklı Sonu”, *Sanat Emeği*, 6, Ağustos 1978ııı: 70-72.

ANONİM, “Özben 7. Kişisel Sergisini Antalya’da Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1978ııı: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği’nin İzmir Temsilciliđi Kuruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Eylül 1978ııı: 6.

ANONİM, “Kültür Alanı Demokratikleşmelidir”, *Sanat Emeği*, 7, Eylül 1978kkk: 3-5.

ANONİM, “Kültür Bakanlığı Sanatın Toplumda Yaygın Hale Gelmesi İçin Çalışıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Eylül 1978ııı: 6.

ANONİM, “Orhan Taylan Uluslararası Afiş Yarışması’nda Başarı Ödülü Aldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Eylül 1978mmm: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatlar Derneği Kültür Yarkulu Çalışmalarını Sürdürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Eylül 1978nnn: 6.

ANONİM, “AFSAD ile İFSAK Ortak Bir Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ekim 1978ooo: 6.

ANONİM, “Taksim Sanat Galerisi’nde Seçici Kurul Oluşturuldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1978ööö: 6.

ANONİM, “Kültür Bakanlığı, Kültür Yüksek Kurulu, Kışlalı’nın Başkanlığında Toplandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1978ppp: 6.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1978rrr: 6.

ANONİM, “Sevimli’nin Son Sergisi Fransa’da Topladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978sss: 6.

ANONİM, “Cüda, Beşinci Sergisini Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978şşş: 6.

ANONİM, “Atatürk Anıtı Yarışma Koşulları Belli Oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1978ttt: 6.

ANONİM, “Varınca’nın Resimleri Paris’te Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1978uuu: 6.

ANONİM, “Çağdaş Türk Ressamlarının Yapıtları Amerika’da Sergilendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1978üüü: 6.

ANONİM, “Elif Naci Sergi Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Aralık 1978vvv: 6.

ANONİM, “Malatya Güzel Sanatlar Galerisi Ocak Ayında Resmen Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1979a: 6.

ANONİM, “Fotoğrafta Hareketli Bir Yıl”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1979b: 6.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar S.S.K. Haklarından Yararlanabilecek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ocak 1979c: 6.

ANONİM, “İzmir’de Resim Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1979ç: 6.

ANONİM, “Elif Naci ile Bir Söyleşi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1979d: 6.

ANONİM, “Karamustafa Afiş Üzerine Bir Söyleşi Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1979e: 6.

ANONİM, “DYO 12. Resim Yarışması Sonuçları”, *Çevre*, 1, Ocak-Şubat 1979f: 106-107.

ANONİM, “Devlet Sanatçıya İlgi Göstermeli, Çalışmaları Karşılığında Ödüllendirmeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1979g: 6.

ANONİM, “Sanat Kültür Emekçilerinin Önündeki Büyük Görev”, *Sanat Emegi*, 12, Şubat 1979h: 5-6.

ANONİM, “AKM’de Plastik Sanatlarla İlgili Filmler Sunuluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1979i: 6.

ANONİM, “Kültür Bakanı A.Taner Kışlalı, Ressam Eşref Üren’e ‘Onur Belgesi’ Verdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1979i: 6.

ANONİM, “Kadri Özyayten’in Yapıtlarını Bugün Ankara’da Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Şubat 1979j: 6.

ANONİM, “Günümüzde Görsel Propaganda”, *Sanat Emegi*, 13, Mart 1979k: 32-44.

ANONİM, “Devletin Sanatçıya Karşı İlgisine İlişkin Bildiri”, *Sanat Çevresi*, 5, Mart 1979l: 5.

ANONİM, “Sanat 78’ Adlı Serginin Seçici Kurulu İlk Toplantısını Bugün Yapıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1979m: 6.

ANONİM, “Güvemli’nin Resim Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mart 1979n: 8.

ANONİM, “İkinci İstanbul Sanat Bayramının Bu Yılki Konusu Sanat ve Eğitim Olacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1979o: 8.

ANONİM, “Osman Hamdi Ödülleri Sergisi İ.D.G.S.A.’nde Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979ö: 8.

ANONİM, “Reşat Fehmi Erdoğan’ın Heykel Sergisi Bugün Ankara’da Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979p: 8.

ANONİM, “Mehmet Güler’in Sergisi Federal Almanya’nın Kassel Kentinde Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Mart 1979r: 8.

ANONİM, “Seramiğin Verdiği Teknik İmkanların ve Dokuların Beni Nereye Götürebileceğini Arıyorum”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart 1979s: 8.

ANONİM, “Yüksel Arslan’la Kapital Resimlemeleri Üstüne Bir Söyleşi”, *Sanat Emegi*, 14, Nisan 1979ş: 48-56.

ANONİM, “Arslan ‘Kapital’le İlgili Çalışmalarını Paris’te Sunuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Nisan 1979t: 8.

ANONİM, “GSD ile İstanbul Sanatsevenler Derneği Resim Yarışması Düzenledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Nisan 1979u: 8.

ANONİM, “Mehmet Güler’ün Desenleri Almanya’da İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1979ü: 8.

ANONİM, “Bedrettin Cömert Salonu”ndaki Sergi İlgi ile İzleniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1979v: 8.

ANONİM, “Ressam Yalçın Gökçebağ, Üçüncü Kişisel Sergisi’ni Bugün Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1979y: 8.

ANONİM, “Özerk kültür Kurumu Toplantısı Yapıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1979z: 8.

ANONİM, “20. Ölüm Yıldönümü Nedeniyle Zeki Kocamemi'nin Öğrencileri Bir Sergi Oluşturdu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1979aa: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1979bb: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mayıs 1979cc: 8.

ANONİM, “18 Öğrenci Beşiktaş DMO Duvarına Resim Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1979çç: 8.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği, 3. Geleneksel Mayıs Sergisi Düzenliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1979dd: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1979ee: 8.

ANONİM, “DGSA Mezunları Derneği Ankara Şubesinin 1. Karma Sergisi Cuma Günü Kapanıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1979ff: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1979gg: 8.

ANONİM, “GSD 3. Geleneksel Mayıs Sergisi Dün Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1979hh: 8.

ANONİM, “Sanatçılar Yapıtlarını ‘Kalender’ Vapurunda Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1979ıı: 8.

ANONİM, “Gencay Kasapçı Resimlerini Sergiledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1979ii: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1979jj: 8.

ANONİM, “GSD'nin Geleneksel Mayıs Sergisi Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1979kk: 8.

ANONİM, “Nil Yalter Macaristan'da Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1979ll: 8.

ANONİM, “Devlet Resim ve Heykel Sergisi Yeni Yönetmeliği”, *Sanat Çevresi*, 9, Temmuz 1979mm: 18-19.

ANONİM, “İstanbul Festivali Burjuva Sanatçıları Yetiştiriyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1979nn: 8.

ANONİM, “Şahinler: ‘Kültür Bakanlığı’nın Sanat Bayramı 1979’a İlgisiz Kalışı Üzücüdür””, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1979oo: 8.

ANONİM, “Plastik Sanatlar Ulusal Bienali İçin 60 Sanatçı Adı Saptandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1979öö: 8.

ANONİM, “İDGA Tarafından 13-25 Ekim Tarihlerinde Gerçekleştirilecek 2. Sanat Bayramı-İstanbul Sanat Bayramı 1979’un Belgisi, ‘Eğitim, Eğitim, Eğitim’ Olarak Saptandı”, *Politika Gazetesi*, 17 Temmuz 1979pp: 4.

ANONİM, “İş Bankası Bir Sanat Galerisi Daha Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1979rr: 8.

ANONİM, “Batı Trakyalı Bir Türk Ressam İskeçe’de Açılan Karma Sergide Yer Aldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ağustos 1979ss: 8.

ANONİM, “Vakko Sanat Galerisi’nde İki Sergi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ağustos 1979şş: 8.

ANONİM, “3’üncü Kartal Kültür ve Sanat Festivali Yarın Başlıyor: Amacımız Dünya Barışını Pekiştirmek”, *Politika Gazetesi*, 3 Ağustos 1979tt: 4.

ANONİM, “Kartal III. Kültür ve Sanat Şenliği Bugün Bitiyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ağustos 1979uu: 8.

ANONİM, “Kültür Bakanlığı Sanat ve Kültür Alanında Verdiği Ödüllerin Miktarını Yükseltti”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1979üü: 8.

ANONİM, “Alantar’ın Resim Sergisi 5 Eylül’de Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ağustos 1979vv: 8.

ANONİM, “Ressam Selim Turan İstanbul’a Geldi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Eylül 1979yy: 8.

ANONİM, “Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü’nden Duyuru”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Eylül 1979zz: 8.

ANONİM, “İngiltere’nin En Ünlü Heykelticilerinden Robert Thomas’la Bir Söyleşi: ‘Meclis Önüne Konacak Atatürk Anıtı 1930’ların

Faşist Heykeltçilerinin Somut Bir Örneğidir”,
Politika Gazetesi, 30 Eylül 1979aaa: 4.

ANONİM, “İstanbul Sanat Bayramı
Yarın Başlıyor”, *Politika Gazetesi*, 14 Ekim
1979bbb: 4.

ANONİM, “Prof. Onat, Güzel Sanatlar
Parkı'na İlişkin Soruları Yanıtladı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 16 Ekim 1979ccc: 8.

ANONİM, “Erbil: Akademi, Sanat Gerçeklerini
Karşılacak Yasaya Kavuşturulmalı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ekim 1979ççç: 8.

ANONİM, “Yeni Eğilimler Resim ve Heykel
Sergisinin Değerlendirme Ölçütleri”, *Sanat
Çevresi*, 13, Kasım 1979ddd: 5-8.

ANONİM, “Seramikçi Emine Kopuz Atölye
Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1979eee: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12
Kasım 1979fff: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26
Kasım 1979ggg: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10
Aralık 1979hhh: 8.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17
Aralık 1979ııı: 8.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği Baskıları
Kınadı”, *Sanat Emeği*, 22, Aralık 1979ııı: 82

ANONİM, “Ressam Kalay'ın Resimleri
Paris'te Sürekli Sergileniyor”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 16 Ocak 1980a: 8.

ANONİM, “İş Bankası Amblem Yarışmasında
Birinciliği Remzi Savaş Kazandı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 27 Mart 1980b: 7.

ANONİM, “Sergi İzlenimleri”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 2 Nisan 1980c: 7.

ANONİM, “Mehmet Gülerüz Paris'te Bir
Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1980ç: 7.

ANONİM, “GSD: ‘Kültür Bakanlığı'nın
Politikası Çağdaş Bir Dünya Görüşünün İdeolog
ve Kuramcılarının Ürünü”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
12 Nisan 1980d: 7.

ANONİM, “İstanbul Sergilerinden”,
Cumhuriyet Gazetesi, 16 Nisan 1980e: 7.

ANONİM, “Dadaizm ve Modern Resimde
Uygulanan Şekliyle Kolaaj, Ulusal Kültürümüze
Uygun Düşmüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29
Nisan 1980f: 7.

ANONİM, “Filiz Başaran Özayten Ankara’da
Bir Sergi Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Nisan
1980g: 7.

ANONİM, “Görsel Sanatçılar Derneği 41.
Devlet Resim ve Heykel Sergisine Katılmama
Çağrısında Bulundu”, *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs
1980h: 14.

ANONİM, “Serhat Kiraz 1980 Paris Genç
Sanatçılar Biennialine Katılıyor”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 7 Mayıs 1980i: 7.

ANONİM, “8. İstanbul Festivali Afiş Yarışması
Sonuçlandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Mayıs 1980i: 7.

ANONİM, “Sergi İzlenimleri”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 14 Mayıs 1980j: 7.

ANONİM, “İstanbul Festivali’nde Bir Açık
Hava Sergisi Açılacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17
Mayıs 1980k: 7.

ANONİM, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19
Mayıs 1980l: 7.

ANONİM, “Burhan Uygur Stuttgart’ta Sergi
Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980m: 7.

ANONİM, “Mehmet Gülerüz’ün Sergisi
Fransız Basınında Olumlu Eleştirilerle
Karşılandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran
1980n: 7.

ANONİM, “İstanbul’dan Sergi İzlenimleri”,
Cumhuriyet Gazetesi, 11 Haziran 1980o: 7.

ANONİM, “Karamustafa: ‘Günümüzde
Afiş Sanatı Yeni Açılım ve Bir Çeşit Bağımsızlık
Kazandı’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran
1980ö: 7.

ANONİM, “Murat Belge: Sanatçı Yapıtlarında
İdeolojiyi Kırabilmelidir”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
12 Haziran 1980p: 7.

ANONİM, “Abidin Dino’nun Paris’teki Sergisi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1980r: 7.

ANONİM, “8. Uluslararası İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Haziran 1980s: 7.

ANONİM, “Bir Türk Sanatçısı Atina’da Duvar Resmi Yaptı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 1980ş: 7.

ANONİM, “Devlet Resim Heykel Müzesi’nin Bahçesinde Açık hava Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Temmuz 1980t: 7.

ANONİM, “Elif Naci Yeni Çalışmalarını İzmir’de Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1980u: 7.

ANONİM, “Elif Naci: ‘Modern Sanata Selçuk Halılarının Üzerinden Yürüyerek Ulaştım’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1980ü: 7.

ANONİM, “Sanat Dünyasından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ağustos 1980v: 7.

ANONİM, “Kuşadası Kültür ve Sanat Şenliği Yarın Başlıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül 1980y: 7.

ANONİM, “İstanbul’da Yoğun Bir Sergileme Dönemi Başladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 1980z: 7.

ANONİM, “Norveç’te Yapılan Grafik Bienali’ne Türkiye’den de İki Sanatçı Katıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1980aa: 7.

ANONİM, “Mehmet Güler’in Ankara’daki Resim Sergisi İlgiyle İzlendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ekim 1980bb: 7.

ANONİM, “41. Devlet Resim ve Heykel Sergisi’nin Ödülleri Belirlendi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1980cc: 6.

ANONİM, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1980çç: 6.

ANONİM, “Mehmet Pesen 28. Kişisel Sergisini Tıglat Sanat Galerisinde Açıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1980dd: 7.

ANONİM, “Sergilerden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1980ee: 7.

ANONİM, “Plastik Sanatlar Evreninden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1980ff: 4.

ANONİM, “Sanat Evreninden...”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1980gg: 4.

ANONİM, “İstanbul Resim-Heykel Müzesi Sürekli Olarak Açık Tutulacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1980hh: 4.

ANONİM, “Mümtaz Yener Son Sergisinde Üç Ayrı Konuyu İşliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1980ii: 4.

ANONİM, “Ankara Galerileri ile Söyleşi”, *Yeni Boyut*, 1/3, Mayıs 1982a: 24-25.

ANONİM, “Nur Koçak ile Söyleşi”, *Yeni Boyut*, 4, Haziran 1982b: 27-30.

ANONİM, “Dosya: Devlet-Kültür-Sanat İlişkisi”, *Hürriyet Gösteri*, 36, Kasım 1983: 76-91.

ANONİM, “Türk Resminde Toplumcu Eğilimler”, Atilla Aksoy (Ed.), *20. Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi-6*, İstanbul: Görsel yayınlar, 1984a: 1341-1343.

ANONİM, “Türk Resminde ‘Yeni’ Figüratif Eğilimler”, Atilla Aksoy (Ed.), *20. Yüzyıl Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi-6*, İstanbul: Görsel yayınlar, 1984b: 1421-1422.

ANONİM, “Ayın Dosyası: Türk Heykelinin Dünü ve Bugünü”, *Hürriyet Gösteri*, 66, Mayıs 1986a: 79-97.

ANONİM, “Ayın Dosyası: Devletin Kültür Siyaseti Var mı?”, *Hürriyet Gösteri*, 68, Temmuz 1986b: 71-98.

ANONİM, “Ayın Dosyası: Resmimizde Gençler”, *Hürriyet Gösteri*, 69, Ağustos 1986c: 43-69.

ANONİM, *1920-1989 T.C. Hükümet Programlarında Kültür Politikası*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, 1990.

ANONİM, “Sunuş”, (Günümüz Sanatçıları 12. İstanbul Sergisi Kataloğu), 1991

ANONİM, “Krallar ve Kraliçelerden Dev Boyutlara”, *Anons*, 10, Ocak 1992a: 12-13.

ANONİM, “Aydın Cumalı: ‘Kriz Yok, Gerçek Fiyatlar Ortaya Çıktı’”, *Anons*, 10, Ocak 1992b: 14-15.

ANONİM, “Dosya: Devlet ve Kültür”, *Evrensel Kültür*, 3, Şubat 1992c: 25-39.

ANONİM, “İşçiler ve Sanat”, *Evrensel Kültür*, 5, Mayıs 1992ç: 25-40.

ANONİM, “İsmail Yıldırım’ın Serüveni/ Resimleri”, *Evrensel Kültür*, 13, Ocak 1993a: 58-61.

ANONİM, “Yıkım Estetiği”, *Evrensel Kültür*, 15, Mart 1993b: 58-60.

ANONİM, “Atatürk Kültür Merkezi”, (Haz. Çağatay Anadol), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi-1*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayını, 1993c: 385-387.

ANONİM, “İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı”, (Haz. Çağatay Anadol), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi-4*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayını, 1993ç: 229-232.

ANONİM, “Dosya: Ulusal Kültür IV (Milliyetçilik-1)”, *Evrensel Kültür*, 40, Nisan 1995a: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Ulusal Kültür V (Milliyetçilik -2)”, *Evrensel Kültür*, 41, Mayıs 1995b: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Ulusal Kültür VI (Milliyetçilik-3)”, *Evrensel Kültür*, 42, Haziran 1995c: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-I”, *Evrensel Kültür*, 47, Kasım 1995ç: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-II”, *Evrensel Kültür*, 48, Aralık 1995d: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-III”, *Evrensel Kültür*, 49, Ocak 1996a: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-IV”, *Evrensel Kültür*, 50, Şubat 1996b: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-V”, *Evrensel Kültür*, 51, Mart 1996c: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-VI”, *Evrensel Kültür*, 52, Nisan 1996ç: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-VII”, *Evrensel Kültür*, 53, Mayıs 1996d: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Sosyalist Kültürün Günümüzdeki Temelleri-VIII”, *Evrensel Kültür*, 54, Haziran 1996e: 25-40.

ANONİM, “Kurumsallaşma, Galeriler, Kültür Kuruluşları, Koleksiyonculuk”, *Türkiye’de Plastik Sanatların Yaşama Akışı 21. Yüzyıl Perspektifinde Sanat*”, (UPSD’nin 19-20 Temmuz 1996’da Tüyap İstanbul’da Düzenlediği Etkinlik), İstanbul: a+A Yayını, 1996f: 102-117.

ANONİM, “Dosya: Sanatçı Özgürlüğü ve Politik Bağlanma”, *Evrensel Kültür*, 73, Ocak 1998a: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Kültür, Sanat ve Antiemperyalizm”, *Evrensel Kültür*, 75, Mart 1998b: 25-40.

ANONİM, “Dosya: Gelenekten Güncele Sol’un Paradigması”, *Evrensel Kültür*, 115, Temmuz 2001: 25-40.

ANTMEN, Ahu, Türk Sanatında Yeni Arayışlar (1960-1980), (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2005.

APAK, Sudi-Adil OĞUZHAN, Ayhan AYTAÇ, “Yurtdışına İşçi Göçü ve Türkiye Ekonomisi’ne Etkileri”, *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, (7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi 21-23 Kasım 2001), İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2002: 151-196.

ARCHER, Michael, *Art since 1960*, London: Thames and Hudson, 1997.

ARAL, İnci, *Zahit Büyükişleyen: Gökle Yer Arasında*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000.

ARIKAN, Ziya, “Kültür Bakanlığı Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1971: 2.

ARMAĞAN, İbrahim, *Sanat Toplumbilimi: Demokrasi Kültürüne Giriş*, İzmir: İleri Kitabevi, 1992.

ARNASON H.H., *A History of Modern Art*, London: Thames and Hudson, 1977.

ARTUN, Ali ve Diğerleri (Ed.), “Bir Başlangıç”, *1950-2000 Cumhuriyet Merkez Bankası Çağdaş Türk Sanatı Koleksiyonu*, Ankara, 1994.

ASILYAZICI, Hayati, “Uluslararası İstanbul Festivali Düzenleniyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 13 Eylül 1972: 7.

ASILYAZICI, Hayati, “İkinci İstanbul Festivali”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Haziran 1974: 7.

ASILYAZICI, Hayati, “MC’ye Uygun Bir Festival”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Haziran 1975: 7.

ASİL, Lolita, 1970’den Günümüze Türk Resminde Eleştiri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Resim Programı, 1995.

ASLAN, Niyazi, “Sanata Karşı Tutumumuz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1976: 8.

ASLIER, Mustafa, “Tatbiki Güzel Sanatlar”, *1963 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1962: 70-73.

ASLIER, Mustafa, “Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu”, *Türkiyemiz*, 1, Haziran 1970: 29-36.

ASLIER, Mustafa, “İstanbul’da 20 Heykel”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974: 104-109.

ASLIER, Mustafa, “Yüksek Okulların Temel Sorunları”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Eylül 1975: 2.

ATAGÖK, Tomur, “Günümüz Sanatçıları 14. İstanbul Sergisi”, *Artist*, 21, Haziran-Temmuz 1993: 8-9.

ATAGÖK, Tomur, “Türkiye’de Müzecilik”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 212-221.

ATAKAN, Nancy, Türkiye’de Kavramsal Sanat, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Resim Programı, 1995.

ATAKAN, Nancy, *Arayışlar: Resimde ve Heykelde Alternatif Akımlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.

ATAÖV, Türkkaya, *Turkish Painting*, Ankara, 1979.

ATASOY, Sümer, “Müzecilik Konusunda Etkili ve Sürekli Bir Devlet Politikası Uygulanmalıdır”, *Milliyet Sanat*, 128, 18 Nisan 1975: 20.

ATSIZ, Yağmur, “Grafikçi Uçansu’nun Yapıtları Avrupa Basını’nda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1978a: 6.

ATSIZ, Yağmur, “Yurt Dışında Ünü Gittikçe Artan Bir Ressamımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1978b: 6.

AYDIN, Mustafa, “Bu Yurdun Sanatı”, *Bayrak Gazetesi*, 25 Mart 1976: 7.

AYDINOĞLU, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980): “Bir Amneziğin Anıları”*, İstanbul: Versus Yayınları, 2007.

AYKAN, Necati, “Necdet Kalay’ın Resim Sergisi/Marmara Sanat Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 23 Mart 1976a: 7.

AYKAN, Necati, “Sanat Adına Siyasi İstismar”, *Bayrak Gazetesi*, 26 Haziran 1976b: 8.

AYKAN, Necati, “‘İstanbul Festivali’ Üzerine”, *Bayrak Gazetesi*, 3 Temmuz 1976c: 7.

AYSAN, Şükrü, “Sanatın Koşullarına Bir Yaklaşım”, *Boyut*, 1/5, Eylül 1982: 24.

AYSAN, Şükrü, “Yeni Eğilimler Sergisi Sanatımızın Geleceğe Dönük Yüzünü Yansıtır”, 4. *İstanbul Bayramı Yeni Eğilimler Sergisi 17 Ekim-11 Kasım 1983*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1983.

BAKINDI, Mahmut, 1970-1980 Yılları Arası Türkiye’de Üniversite Öğrenci Olayları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2001.

BAKLA, Erdinç, “Sanayi İçin Tatbiki Güzel Sanatlar”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Nisan 1972: 2.

BAKLA, Erdinç, “Devletin Düzenlediği Sanat Düzensizliği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1976a: 6

BAKLA, Erdinç, “Sanatçı Basından Yakınıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Aralık 1976b: 5.

BALABAN, İbrahim, “Ressam Olanda Yaşantı ve Görüntü”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ocak 1973: 7.

BALEL, Mustafa, “Devrimci Sanat Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1976: 5.

BALEL, Mustafa, “Sanatta Ulusallık”, *Politika Gazetesi*, 11 Kasım 1979: 4.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *Türk Plastik Sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

BARAZ, Yahşi-Önder ŞENYAPILI, “Türk Resim Sanatının Gelişmesi İçin”, 1. *Plastik Sanatlar Sempozyumu 25-27 Nisan 1985*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986: 19-22.

BAŞARAN, M, “Ölümünün 1. Yılında Bedri Rahmice”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Eylül 1976: 6.

BAŞKAN, Seyfi, *Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi*, Ankara: Ak Yayınları, 1989.

BAYAR, Zühtü, “Tan Oral’la Plastik Sanatların Sorunları Üzerine Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Eylül 1972a: 7.

BAYAR, Zühtü, “Yeni Dönem Sergileri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Ekim 1972b: 7.

BAYAR, Zühtü, “Ressam Nihat Darcan’a Sorular”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1973: 7.

BAYDAR, Oya, “Marks Üzerine”, *Politika Gazetesi*, 4 Ocak 1978: 2.

BAYDAR, Oya, “‘Muasır Medeniyet’ Ütopyasından ‘Köşe Dönme’ Hayaline”, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 9-30.

BAYKAL, Emre, “Ne’şe Erdok: Başarının Dinozorlaştıramadığı Ressam”, *Anons*, 21, Aralık 1992: 22-24.

BEHRAMOĞLU, Ataol, “Sanatçılar Yeni Hükümetten Ne Bekliyor?”, *Politika Gazetesi*, 4 Şubat 1978: 6.

BEHRAMOĞLU, Ataol, “Şenlikler ve Yerel Yönetimler Gerçeği”, *Politika Gazetesi*, 21 Kasım 1979: 4.

BEHRAMOĞLU, Ludmila, “Cihat Aral’la Yıllar Sonra”, *Anons*, 23, Şubat 1993: 8-9.

BEK, Güler, Biental Etkinlikleri ve Türk Sanat Ortamındaki Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, 2000.

BEKİR, Kemal, “Sadi Çalık’ın Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Aralık 1979: 8.

BELGE, Murat, “Sanat, Toplumsal Hayatla Daha Yakın Bağlar Kuruyor”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Ocak 1976a: 2.

BELGE, Murat, “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, *Birikim*, 12, Şubat 1976b: 9-16.

BELGE, Murat, “Bir Afiş Dolayısıyla Devrimci Resim Üstüne”, *Birikim*, 26, Nisan 1977: 67-68.

BELGE, Murat, “1968 Gençlik Hareketleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a: 810-811.

BELGE, Murat, “Türkiye’de Günlük Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b: 836-876.

BELGE, Murat, “Kültür”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-5*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002c: 1288-1304.

B.M, “Balaban’ın Sergisi”, *Yön Gazetesi*, 7 Mayıs 1965: 14.

BERK, Nurullah, “1961’de Resim ve Heykel”, *1962 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1961: 69-80.

BERK, Nurullah, “1963’de Plastik Sanatlar”, *1964 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1963: 67-78.

BERK, Nurullah, *Resim Bilgisi*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1964a.

BERK, Nurullah, “1964’te Plastik Sanatlar”, *1965 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1964b: 72-85.

BERK, Nurullah, “1966’da Plastik Sanatlar”, *1967 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1966: 105-111.

BERK, Nurullah, “1967’de Plastik Sanatlar”, *1968 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1967: 101-111.

BERK, Nurullah, “1968’de Plastik Sanatlar”, *1969 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1968: 104-118.

BERK, Nurullah, “1969 ve Plastik Sanatlar”, *1970 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1969: 91-99.

BERK, Nurullah, “Plastik Sanatın Yankıları”, *Varlık*, 752, Mayıs 1970a: 11.

BERK, Nurullah, “Sanat Yankıları”, *Varlık*, 759, Aralık 1970b: 9-10.

BERK, Nurullah, “1970 Yılında Plastik Sanatlar”, *1971 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1970c: 119-133.

BERK, Nurullah, “Resim ve Heykel Müzesi”, *Varlık*, 760, Ocak 1971a: 10.

BERK, Nurullah, “Türkiye ve Avrupa”, *Varlık*, 762, Mart 1971b: 5, 15.

BERK, Nurullah, “Sanat Yankıları”, *Varlık*, 771, Aralık 1971c: 5.

BERK, Nurullah, “1971 Yılında Plastik Sanatlar”, *1972 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1971ç: 153-170.

BERK, Nurullah, “Sergiler ve Kitaplar”, *Varlık*, 778, Temmuz 1972a: 12.

BERK, Nurullah, “Batı Sanatının Doğuya Yönelişi”, *Varlık*, 780, Eylül 1972b: 8.

BERK, Nurullah, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*, İstanbul: Akbank Yayınları, 1972c.

BERK, Nurullah, “1972’de Plastik Sanatlar”, *1973 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1972ç: 145-149.

BERK, Nurullah, “Bir Koleksiyon Üstüne Düşünceler”, *Türkiyemiz*, 9, Şubat 1973a: 21-28.

BERK, Nurullah, “Güdümlü Sanat”, *Varlık*, 790, Temmuz 1973b: 8.

BERK, Nurullah, “50. Yılda Resim Sanatımız ve Gelişmeleri”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973c: 107-118.

BERK, Nurullah, “Çağdaş Resmimizin Ellinci Yılı”, *Varlık*, 794, Kasım 1973ç: 13.

BERK, Nurullah, “Sanat Sorunları: Resim Üstüne Tartışma”, *Varlık*, 795, Aralık 1973d: 13.

BERK, Nurullah, “Turgut Zaim ve Yerel Sanat”, *Varlık*, 802, Temmuz 1974a: 10.

BERK, Nurullah, “Bir Yanlı Olmak ve Sanat”, *Varlık*, 803, Ağustos 1974b: 7.

BERK, Nurullah-Adnan TURANİ, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi-2*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1981.

BERK, Nurullah-Hüseyin GEZER, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1973.

BERK, Nurullah-Kaya ÖZSEZGİN, *Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983.

BERK, Selma, “Halkın İstanbul Festivaline Sahip Çıkması Lazım”, *Ekonomi Politika Gazetesi*, 14 Haziran 1973: 8.

BERKMAN, Bülent, “2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu Çeşitli Görüşlerin Topluca Açıklanmasına Olanak Sağladı”, *Milliyet Sanat*, 251, 14 Kasım 1977: 8-9.

BERKSOY, Funda, 20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 1993.

BERKSOY, Funda, “Çağımız Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik”, *Sanat Çevresi*, 208, 1996: 44-56.

BERKSOY, Funda, *20. Yüzyıl Batı ve Türk Resminde Toplumsal Gerçekçilik*, İstanbul: Bakışlar Matbaacılık, 1998.

BERKSOY, Funda, “Sosyal Olayların Türk Resmine Yansıması ve Batı Etkileri”, *Uluslararası “Sanatta Etkileşim” Sempozyumu Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi*

Bölümü (25-27 Kasım 1998), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998: 58-63.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Özel Galeriler Sorunu”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Nisan 1975a: 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Sanatlararası İlişki”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Mayıs 1975b: 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Mayıs 1975c: 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Sanat ve Ortamı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Haziran 1975ç: 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Sanatçı ve Eleştirmen”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Haziran 1975d: 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Kadın Yılında Bir Sergi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Temmuz 1975e: 7.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Bir Heykel Sergisinin Anımsattıkları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1978a: 6.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Ekim Devrimi Sanatı”, *Sanat Emegi*, 9, Kasım 1978b: 26-53.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Sanatsal Uyuşum”, *Sanat Çevresi*, 3, Ocak 1979: 13

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Resim Sanatımız ve Tekelci Sermaye”, *Sanat Emegi*, 25, Mart 1980: 9-26.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, “Baraz Sergisi”, *Kalın*, 6, Haziran-Temmuz 1987: 8-13.

BEYKAL (ÇOKER), Canan, *Mustafa Ata*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayını, 1995.

BEZİRCİ, Asım, “Edebiyatta Sosyalist Gerçekçilik”, *Yön Gazetesi*, 4 Temmuz 1962: 19.

BEZİRCİ, Asım, “Sosyalist Kültür”, *Politika Gazetesi*, 4 Ocak 1978a: 6.

BEZİRCİ, Asım, “Kültür Emperyalizmi”, *Politika Gazetesi*, 11 Ocak 1978b: 6.

BEZİRCİ, Asım, “Ulusal Kültür”, *Politika Gazetesi*, 1 Şubat 1978c: 6.

BEZİRCİ, Asım, “Burjuva Kültürü”, *Politika Gazetesi*, 22 Şubat 1978ç: 6.

BEZİRCİ, Asım, “Evet, Slogan!”, *Politika Gazetesi*, 15 Mart 1978d: 6.

BEZİRCİ, Asım, “Propagandayı Nasıl yapmalı”, *Politika Gazetesi*, 22 Mart 1978e: 6.

BİLDİRİCİ, Faruk, “Abdi İpekçi Parkı’ndan Yükselen Bir Heykel: ‘Eller’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1980: 6.

BİLGİÇ, Emin, “Milli Kültür Anlayışı”, *Milli Kültür*, 1, Ocak 1977a: 2-3;

BİLGİÇ, Emin, “Kültür Milliyetçiliği ve Kültür Emperyalizmi”, *Milli Kültür*, 2, Şubat 1977b: 2-3;

BİLGİÇ, Emin, “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler”, *Milli Kültür*, 3, Mart 1977c: 2-5;

BİLGİÇ, Emin, “Kültür Politikası Üzerine Düşünceler (II)”, *Milli Kültür*, 4, Nisan 1977ç: 2-6;

BİLGİÇ, Emin, “Kültür Politikaları Üzerine Düşünceler (III)”, *Milli Kültür*, 5, Mayıs 1977d: 2-5.

BİLGİN, Zafer E, *İbrahim Örs*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2005.

BİLGİNER, Recep, “Agop Arad’ın Resimleri... ya da Resimlerindeki Arad”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Kasım 1971: 6.

BİLİR, Defne, 12 Mart Romanları-Tematik İnceleme-(1970-1980), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2001.

BİNYAZAR, Adnan, “İnsan ve Sanat”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1972: 2.

BİRGÜL, Cahide, *Aklın Yolu Bindir: Talat S. Halman Kitabı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2003.

BİRİNCİOĞLU, Baise, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1975: 6.

BOCOLA, Sandro, *Die Kunst der Moderne*, München: Prestel, 1994.

BOLVADİNLİ, Mehmet, “İstanbul’da Sergiler”, *Politika Gazetesi*, 8 Şubat 1978a: 6.

BOLVADİNLİ, Mehmet, “İstanbul’da Sergiler”, *Politika Gazetesi*, 18 Şubat 1978b: 6.

BORAN, Behice, “Türkiye’de Burjuvazi Yok mu?”, *Yön Gazetesi*, 12 Eylül 1962: 8-9.

BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Ed. Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınevi, 2000: 297-379.

BORCAKLI, Ahmet, *Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu*, Ankara: Güven Matbaası, 1971.

BÖLÜKBAŞI, Hadiye, Sanat Sorunsalı ve İzlek Yönelimi (1970-1983), (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 1999.

BREHM, Margrit, *Fusun Onur*, İstanbul: YKY, 2007.

BÜYÜKİŞLEYEN, Zahit, *Türk Resminde Ankaralı Sanatçılar*, Ankara: Sanat Yapım Yayıncılık, 1991.

C., “Türkiye’de Sanatçının Durumu”, *Özgür İnsan*, 7, Aralık 1972: 57-60.

CAN, Gülşen Çalık, “Mehmet Güteryüz ile Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ekim 1975: 7.

CEMAL, Ahmet, “Temelsiz Eleştiriler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Kasım 1974: 7.

CEMAL, Ahmet, “Bedri Rahmi’den Yurt Söyleşileri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1976a: 7.

CEMAL, Ahmet, “Bugün Hiçbir Sanatçı Politika Yapmıyorum Diyemez”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1976b: 6.

CEZAR, Mustafa, “Güzel Sanatlar Akademisi’nden 100. Yılda Mimar Sinan Üniversitesi’ne”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983: 5-84.

CİBİROĞLU, Yıldız, “Yüksel Arslan’da ‘Kapital’ ve ‘Mal’”, *Adam Sanat*, 198, Temmuz 2002: 74-77.

CLARK, Toby, *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültür Çağında Politik İmge*, (Çev. Esin Hoşsucu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

Coş, Nezh, “Antalya Şenliği 20 Yaşında”, *Hürriyet Gösteri*, 35, Ekim 1983: 35-36.

CÖMERT, Bedrettin, “Sergiler”, *Yansıma*, 13, Ocak 1973: 120-122.

CÖMERT, Bedrettin, “Sanatta Bireycilik, Toplumculuk”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Ağustos 1974: 7.

CÖMERT, Bedrettin, “Balaban’ın Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Şubat 1975: 7.

CÖMERT, Bedrettin, “Sanat ve Düşünce Tek Başına Devrim Yapmaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1977: 6.

CÖMERT, Bedrettin, “Şermin Bezmen’in Safranbolu Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1978a: 6.

CÖMERT, Bedrettin, “Balaban’ın Sekizinci Dönem Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1978b: 6.

CÖMERT, Bedrettin, “Saygınlığını Bekleyen Bir Devlet Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1978c: 6.

CÖMERT, Bedrettin, “Tuncay Betil’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1978ç: 6.

CÖMERT, Bedrettin, “Yurdumuzda Marksçı Yazın Eleştirisinin Durumu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1978d: 7.

CÖMERT, Bedrettin, “Yeni Turan Erol: Işın ve Işıltılardan Oluşan Bir Renk Bileşkisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1978e: 10.

CÖMERT, Bedrettin, “Hamiye Çolakoğlu’nun Seramik Heykelleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1978f: 6.

CÖMERT, Bedrettin, “Tükenmeyen Bir Soru: Sanat Nedir?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1979: 8.

CUDA, Mahmut, “Ressam Nurettin Ergüven’i Yitirdik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Nisan 1979: 8.

CUDA, Mahmut, “Özel Resim Galerileri Sanat Yaşamımızda Umutları Tazeledi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1980: 7.

CUMALI, Necati, “Sanatçı Çankaya’da”, *Milliyet Sanat*, 265, 20 Şubat 1978: 17.

CUMALI, Necati, “Şadi Çalık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Ocak 1979: 2.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Kutluğ’un Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart 1977a: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Bu Ayak Değil, Ayakkabı... ve Tezonar Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Nisan 1977b: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Aydın’ın ve Önem’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1977c: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Önemli Bir Serginin Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1977ç: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Nuri İyem 1977”,
Cumhuriyet Gazetesi, 28 Mayıs 1977d: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Çağdaş Sanat Eleştirisi
Üzerine Söyleşi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran
1977e: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Beklediğim Sergi ve
Beklediğim Sonuç”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6
Temmuz 1977f: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Osman Hamdi'nin
Kucağında”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Temmuz
1977g: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Sanat Kurultayı
Kurulmalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz
1977h: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “‘Elektronik’ Resim mi?”,
Cumhuriyet Gazetesi, 31 Temmuz 1977i: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Yaz Mevsiminde Dörtlü
Bir Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1977i: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “İnsanların Dünyası ve
Gürol Sözen”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül 1977j: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Eski Bir Ustanın Yeni
Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Eylül 1977k: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Işık Işık Eşref Ürenler”,
Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ekim 1977l: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Tiglat'ta Onbeş Ressam”,
Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ekim 1977m: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “‘Cumalı’da ‘Dereli’
Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım
1977n: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “II. DYO Sergisi”,
Cumhuriyet Gazetesi, 9 Kasım 1977o: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “‘Beyaz’ın Ustası Bir
Ressam: Burhan Uygur”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
29 Kasım 1977ö: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Malik Aksel Sergisi’nde
Resim-Folklor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ocak
1978a: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Taksim Sanat
Galerisi’nde Üç Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14
Şubat 1978b: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Güncel Sanat ve Mehmet Gülerüz", *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1978c: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Minyatür Resim Ozanlığı'nda Mehmet Pesen", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1978ç: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "İstanbul Resim-Heykel Müzesi Sorunu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1978d: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Resimsel Resim Yorumunda Orhan Peker", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1978e: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "İSOŞEM'de Fotoğraf Sanatçıları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1978f: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Olga Saviç ve İkbâl Moneim Sergileri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1978g: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Tiglat'ta Hasan Kavruk-Oya'da Ali Atmaca Sergileri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1978h: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Ramis Aydın'ın Yeni Yapıtları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1978i: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Mustafa Esirkuş'un Resim Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1978i: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Teoman Südor ve Şenol Yoroğlu Sergileri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1978j: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Suman'ı da Yitirdik", *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1978k: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Galerilerimiz Halka Daha Çok İnmeli", *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Eylül 1978l: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Cumalı'da Beş Ressam", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ekim 1978m: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Hamit Görele Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ekim 1978n: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Şahin Kaygun'un 'Sanat İnsanları'", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1978o: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “7 Genç Kuşak Sanatçısı Yapıtlarını Aynı Galeride Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1978ö: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Üç Serginin Getirdikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978p: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Bir Yarışmanın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1978r: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Süregelen Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1978s: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Türk Primitifleri Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Aralık 1978ş: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Adnan Turani ve Necdet Kalay Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Aralık 1978t: 6.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “1978 Yılı ve Görsel Sanatlarımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ocak 1979a: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “1979’un İlk Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1979b: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Müridoğlu Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 1979c: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Ocak Ayının Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1979ç: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Çağdaş Türk Fotoğraf Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1979d: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Galerilerimizden Beklentilerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1979e: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Yeni Eşref Üren’ler İçin”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Şubat 1979f: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Ayataç’ın Sergisinde İnsanı ve Doğası ile Urfa Dile Geliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Şubat 1979g: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “İki Galeride Dört Sanatçı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979h: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “İki Sergiden İzlenimler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mart 1979ı: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Mübin Orhon Sergisi",
Cumhuriyet Gazetesi, 4 Nisan 1979i: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Dört Sergiden
İzlenimler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Nisan 1979j: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "1979'da Cevat Dereli",
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1979k: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Ölümünün 20.Yılında
Zeki Kocamemi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Mayıs
1979l: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Gürol Sözen ve Lütfü
Günay Sergileri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs
1979m: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Çoker'in Kolaj Sergisi",
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1979n: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Zeki Kocamemi
Öğrencileri Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 30
Mayıs 1979o: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Ali İsmail Türemen
Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1979ö: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Finlandiya 'Çağdaş
Grafik' Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran
1979p: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Tavanarası Galerisinde
Şükriye Dikmen", *Cumhuriyet Gazetesi*, 20
Haziran 1979r: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Erol Kınalı'da Yontu ve
Resim Birliği", *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran
1979s: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Afiş Yarışması Sergisi",
Cumhuriyet Gazetesi, 10 Temmuz 1979ş: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Resim ve Heykel
Müzeleri Derneğine Doğru", *Cumhuriyet Gazetesi*,
18 Temmuz 1979t: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Sanatçıya Saygı Görevi",
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Temmuz 1979u: 8

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Kırdoğlu'nun Yontu,
Enginoğlu'nun Suluboya Sergileri", *Cumhuriyet
Gazetesi*, 10 Ekim 1979ü: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "İstanbul Sanat Bayramının İlginç Bir Sergisi: Yeni Eğilimler", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ekim 1979v: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Başkent Ressamları Bir 'Ankara Okulu Oluşturuyor'", *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1979y: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Nakış-Resim ve Kadri Özyayten yapıtları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1979z: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Başkent'ten Bir Ressam: Arif Kaptan", *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1979aa: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Üç Sanatçı Üç Biçem", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Kasım 1979bb: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "İstanbul'da İki Resim Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Aralık 1979cc: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Köksal ve Toğul'un Yapıtları İlgi Çekiyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1979çç: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Turan Erol ve Sefer Öztürk'ün Sergileri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Aralık 1979dd: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Germaner'in ve Tekcan'ın Özgün Baskıları", *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Nisan 1980a: 8

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Mustafa Esirkuş Deniz Emekçilerinin Gerçeğine Yorum Getiriyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1980b: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Erbil ve Resim Sanatımız", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1980c: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Metafizik Resim ve Ali Osman Gencer", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980c: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Desen Bilgisi ve Yetkinliğini Kanıtlayan Bir Sanatçı: Aliye Berger", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1980ç: 8.

ÇAKALOZ, O. Zeki, "Trost'un Sergisinde Temel Sanat Bilgisi ve Birikiminin Örnekleri İzleniyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Haziran 1980d: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Hollanda Printshop Sanatçılarında Çağdaş Grafik Çözümler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1980e: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “1. ‘Günümüz İstanbul Sanatçıları’ Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Temmuz 1980f: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Yeni Sergiler Süreci Yaklaşırken”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ağustos 1980g: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “İzmir’li Sanatçılar Karma Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül 1980h: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Sorunlarla Dolu Bir Yapı: İzmir Resim ve Heykel Müzesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Eylül 1980i: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Üç Sanatçı ve İki Sergi...”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1980j: 7.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Ürünlerinde Arabeskin Varsıllaştığı Bir Ressam: Mehmet Pesen”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Kasım 1980k: 4.

ÇAKALOZ, O. Zeki, “Sabri Berkel’de Bir Ustalığın Durulması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1980k: 4.

ÇAKALOZ, Zeki, “İki Serginin Önerdikleri”, *Sanat Çevresi*, 38, Aralık 1981: 32-33.

ÇALIKOĞLU, Levent, “Kendi Sürekliliği İçersinde Türk Resmi”, *Turkuvaz 2000: Çağdaş Türk Sanatından Bir Kesit*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayını, 2000.

ÇALIKOĞLU, Levent (Ed.), *20. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk Sanatı: Modern Türk*, İstanbul: İstanbul Sanat Müzesi Vakfı Yayını, 2001.

ÇALIŞLAR, Aziz, “Milli Kültür İdeolojisi”, *Politika Gazetesi*, 2 Mart 1977: 6.

ÇALIŞLAR, Aziz, *Ulusal Kültür ve Sanat*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.

ÇANKAYA, Özden, *Türk Televizyonunun Program Yapısı (1968-1985)*, İstanbul: Mozaik Yayın, 1992.

ÇANKAYA, Özden, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: 1927-2000*, İstanbul: YKY, 2003.

ÇATALTAŞ, Füsun, “Sanatta Toplumsallık ve Siyasal İktidar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978: 7.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

ÇAVDAR, Tevfik, “Gençlik/Cumhuriyet Döneminde Gençlik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a: 802-812.

ÇAVDAR, Tevfik, “Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b: 1074-1084.

ÇEÇEN, Anıl, “Kültür ve Sanat Örgütlenmesi”, *Milliyet Sanat*, 254, 5 Aralık 1977: 17.

ÇEÇEN, Anıl, “Bakanlık Galerileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1979: 8.

ÇELİK, İsa, “50 Heykel Dikilecekti Ama Para Sağlanamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974a: 5.

ÇELİK, İsa, “Gurbete Çıkmak İçin Bekleşen İşçilerin Görüntüsü Bir Heykelin Doğmasına Yol Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1974b: 6.

ÇELİK, İsa, “Paris'in Simgesi Olan Eyfel Kulesi de Önce Tepki Yaratmıştı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mart 1974c: 6.

ÇETİNKAYA, Hikmet, “Seramik Sanatında Dünyaca Tanınıyoruz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1979a: 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet, “Ressam Aksoy: “Naif Resim, Çocuksu Duyarlıkların Egemen Olmasıdır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979b: 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet, “Berk: Yazmak Benim Cehennemimse, Resim Sevincimdir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1979c: 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet, “Ressam Mehmet Pesen Cumhuriyet'in Sorularını Yanıtladı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1979ç: 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet, “Seramikçi Başarır: ‘Düşüncelerimi Yansıtmada Esin Kaynağım İnsandır’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1979d: 8.

ÇETİNKAYA, Hikmet, “Fahir Aksoy: Sanat Evrenseldir, Çağdaş Sanat Sınır Tanımaz Sözlerinin Geçerliliği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1980: 7.

ÇEVİK, Savaş, “Orijinal Türk Sanatı Gerçeği-1”, *Bayrak Gazetesi*, 17 Nisan 1976a: 2.

ÇEVİK, Savaş, “Orijinal Türk Sanatı Gerçeği-2”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Nisan 1976b: 2.

ÇEVİKÖZ, Feryal, “İDGSA Şenliği'nde ‘Sanatta Gerçekçilik’ Konusu Tartışıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1980a: 7.

ÇEVİKÖZ, Feryal, “Albert Kahn’ın Fotoğraf Sergisi Topkapı Sarayı’nda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1980b: 4.

ÇİFTÇİOĞLU, İbrahim, *Bir Yaprakta Bütün Dünya: Veysel Günay*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1997.

ÇİFTLER, Kemal, “Balaban’ın Mayası”, *Yön Gazetesi*, 23 Ocak 1963: 15.

ÇİMEN, Mustafa, “Resmimize Kültürümüz ve Manevi Zevklerimiz Sinmeli”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Mayıs 1976a: 8.

ÇİMEN, Mustafa, “Sanat Adına İhtilalci Gösteriler”, *Bayrak Gazetesi*, 3 Haziran 1976b: 7.

ÇİMEN, Mustafa, “Yarımca Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 31 Temmuz 1976c: 7.

ÇİMEN, Mustafa, “Sokaklar Sahnede”, *Bayrak Gazetesi*, 28 Ağustos 1976ç: 7.

ÇİMEN, Mustafa, “Marksist Sanatın Gündümlülüğü”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Eylül 1976d: 8.

ÇİMEN, Mustafa, “Kültür ve Sanat”, *Bayrak Gazetesi*, 25 Eylül 1976e: 8.

ÇİMEN, Mustafa, “Festivalleri Topluma Yaklaştırmak”, *Bayrak Gazetesi*, 18 Aralık 1976f: 8.

ÇOBAN, İbrahim, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş Bölümü'nün Çağdaş Türk Resim Sanatı İçerisindeki Yeri (1932-1973), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Bölümü, 1993.

ÇOKER, Adnan-Kemal İSKENDER, "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı ve Sanatı (1925-1980): Resim", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi-1*, İstanbul: YEM Yayınları, 1997: 370-375.

ÇOŞ, Nezih, "Antalya Şenliği 20 Yaşında", *Hürriyet Gösteri*, 35, Ekim 1983: 33-39.

ÇUBUK, Mehmet (Hz.), *2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu*, (Sempozyum Bildirileri 24-28 Ekim 1977), İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1977.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Resmi İdeoloji ve Kültür-Sanat Dergileri", *Evrensel Kültür*, 7, Temmuz 1992a: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Günümüzde İslamiyet ve Sanat", *Evrensel Kültür*, 8, Ağustos 1992b: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Sanat Edebiyat Örgütleri", *Evrensel Kültür*, 12, Aralık 1992c: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Heykel ve Politika", *Evrensel Kültür*, 26, Şubat 1994a: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Yerel Yönetimler ve Kültür", *Evrensel Kültür*, 27, Mart 1994b: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Ulusal Kültür", *Evrensel Kültür*, 37, Ocak 1995: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Sosyalist Gerçekçilik-I", *Evrensel Kültür*, 57, Eylül 1996a: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), "Dosya: Sosyalist Gerçekçilik-II", *Evrensel Kültür*, 58, Ekim 1996b: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın, "Göçün Eli, Göçürenin Kimliği", *Evrensel Kültür*, 59, Kasım 1996c: 4-7.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), “Dosya: Sosyalist Gerçekçilik-III”, *Evensel Kültür*, 59, Kasım 1996ç: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), “Dosya: Sosyalist Gerçekçilik-IV”, *Evensel Kültür*, 60, Aralık 1996d: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın, “O, Bir Başkaldırıydı”, *Evensel Kültür*, 71, Kasım 1997: 58-61.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), “Dosya: Göç”, *Evensel Kültür*, 74, Şubat 1998a: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın, “Memedoğlu'nun İşçileri”, *Evensel Kültür*, 83, Kasım 1998b: 62-63.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), “Dosya: Propaganda, Sanat, Estetik”, *Evensel Kültür*, 86, Şubat 1999a: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın ve Diğerleri (Haz.), “Dosya: Propaganda, Sanat, Estetik 2”, *Evensel Kültür*, 87, Mart 1999b: 25-40.

ÇUBUKÇU, Aydın, *Bizim'68*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1999c.

DANIŞMAN, Rıfki, “Sunarken”, *Kültür ve Sanat*, 1, Ocak 1977: 1.

DAPONTE, Kosta, “Paris'ten Sevgilerle”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1972a: 6.

DAPONTE, Kosta, “Fransa Başkentinde Türk Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1972b: 6.

DAPONTE, Kosta, “Picasso Türkiye'yi Tanır ve Severdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Nisan 1973: 6.

DAPONTE, Kosta, “Paris'teki Türk Resim Sergisi 'TRT'nin Türk Şairlerini' Andırıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mart 1974a: 6.

DAPONTE, Kosta, “Paris'te Türk Ressamları: Fransa'da Resim Geleneği ve Değişen Koşullar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1974b: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris'te Türk Ressamları: Avni Arbaş”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Haziran 1974c: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris'te Türk Ressamları: Hakkı Anlı'ya Göre Picasso'dan Sonra Resmin Geleceği Kötüleştirdi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1974ç: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Türk Ressamları: Abidin Dino, ‘Sanatın Kendini Kabul Ettirmesi Kalabalıklarla Buluşmasına Bağlı’ Diyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1974d: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Türk Ressamları: Mübin Orhon: Resim Değil, Ardındaki Önemli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Haziran 1974e: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Türk Ressamları: Raşa, ‘Devlet Sanatçıya Yaşama Olanığı Sağlamalı’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Haziran 1974f: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Türk Ressamları: Selim Turan: Klasik Devir Tozun, Modern Devir İse Rüzgarın Resmini Yapar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1974g: 4.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Türk Ressamları: Müzehher Bilen, Ömer Kaleşi, Traje Dikmen ve Diğer Sanatçılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Haziran 1974h: 4.

DAPONTE, Kosta, “Alev Ebuzziya-Siesby’nin Bir Seramiği Stockholm Ulusal Müzesi’nde”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1975a: 6.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Yapıtlarını Yeniden Sergileyen Nejad’la Bir Konuşma”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Kasım 1975b: 6.

DAPONTE, Kosta, “Türk Ressamı Varlık’ın Sergisi Paris’te Övgülerle Karşılandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1976: 6.

DAPONTE, Kosta, “Fikret Mualla’nın Yapıtları Paris’te Satıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1977: 6.

DAPONTE, Kosta, “Paris’te Yapıtlarını Sergileyen Komet Eleştirmenlerin Övgüsünü Kazandı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1978a: 6.

DAPONTE, Kosta, “Abidin Dino, Atina’daki Sergisine İlişkin İzlenimlerini Anlattı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1978b: 6.

DAPONTE, Athena, “Alantar Yeni Yapıtlarını Paris’te Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ocak 1979: 6.

DAYIMOĞLU, Turgut, “Türkiye İş Bankası Koleksiyonculukta Öncülük Ediyor”, *Ankara Sanat*, 22-23 (özel sayı), Temmuz 1971: 23.

DEMİRHAN, Hüseyin, “Gürol Sözen’in ‘Vurulmaz Atları’ ya da Devinen Dünya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1979: 8.

DEMİRKOL, Altan, “Uluslararası 3. İstanbul Festivali Bugün Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Haziran 1975a: 8.

DEMİRKOL, Altan, “Antalya Film Festivali’nin Adı da İçeriği de Değişti”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Ağustos 1975b: 8.

DEMİRKOL, Altan, “Antalya’da 7 Sanat Birarada”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1975c: 8.

DEMİRKOL, Altan, “13. Antalya Festivali Pazar Günü Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Haziran 1976: 8.

DETELA, Lev, “Angaje Edebiyat Nedir? Angaje Yazar Nedir?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1977: 6.

DİCLELİ, Özgür, “Amerikalı 150 Sosyolog İlgiyle İzledi/Heykeltıraş Onaran’ın Yapıtları Ölümünden Sonra Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ekim 1976: 6.

DİCLELİ, Özgür, “Salih Acar Bir Ay İçinde Üçüncü Sergisini de Açtı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Aralık 1979: 8.

DİCLELİ, Özgür, “Salih Acar’ın Son Yapıtları: ‘Yırtıcı Kuşlar Dünyası’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1980: 7.

DİKMEN, Ahmet Alpay (Ed.), *Kentleşme Göç ve Yoksulluk-7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, (Türk Sosyal Bilimler Derneği’nin 21-23 Kasım 2001 Tarihinde Düzenlediği Sempozyum Bildirilerinden Seçmeler), Ankara: İmaj Yayıncılık, 2002.

DİLMEN, Güngör, “Atatürk ile Çocuk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1975: 6.

DİNAMO, Hasan İzzettin, “İyem’in Resim Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mayıs 1974: 7.

DİNAMO, Hasan İzzettin, “İki Sergi Üstüne”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Mayıs 1975: 7.

DİNAMO, Hasan İzzettin, “Ali Demir’in Resim Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Şubat 1976a: 7.

DİNAMO, Hasan İzzettin, “Resim Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Haziran 1976b: 6.

DİNO, Abidin, “Soyut Somut Üzerine”, *Yön Gazetesi*, 3 Nisan 1963: 14.

DİNO, Abidin, “Ünlü Sanat Yorumcusu Alexandre: ‘Mengü Ertel Bir Afişçi-Ressam Değil, Bir Ressamdır’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mayıs 1977: 8.

DİREN, Sadi, “50. Yılda Türk Seramik Sanatından Görünümler”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973: 135-141.

DOĞAN, Mehmet, “Sanat Dışı-Sanat Eleştirileri”, *Yön Gazetesi*, 27 Ağustos 1965: 14.

DOĞAN, Mehmet, “Sanatçının Yaratma Özgürlüğü”, *Papirüs*, 4, Eylül 1966: 3-7.

DOĞAN, Mehmet, “Sanatta İlericilik Gericilik Üstüne”, *Yeni Dergi*, 73, Ekim 1970: 261-265.

DOĞAN, Mehmet, “Sanat ve Slogan”, *Adam Sanat*, 10, Eylül 1986: 48-62.

DOĞAN, Mehmet, “Sanattan Vazgeçelim mi?”, *Adam Sanat*, 23, Ekim 1987: 8-11.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Sanat Hayatımızda Umutlu Gelişmeler”, *Bayrak Gazetesi*, 2 Mart 1976a: 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Milli Düşüncemiz ve Sanat”, *Bayrak Gazetesi*, 11 Mart 1976b: 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Sanatta Millilik”, *Bayrak Gazetesi*, 16 Mart 1976c: 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Antalya Festivali”, *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976ç: 7.

DOĞAN, Mehmet Nuri, “Ünlü Seramikçimiz Jale Yılmazbaşı’la Bir Sohbet: Seramik Çalışmalarında Prensibim Orijinaliteyi Bulmak ve Türk Olmak”, *Bayrak Gazetesi*, 27 Nisan 1976d: 7.

DOLMACI, Sevil, 1939-1950 Yılları Arasında Düzenlenen Devlet Resim ve Heykel Sergileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2006.

DORSAY, Atilla, “Sanatçıya Baskı, Tepkiyi de Beraberinde Getiriyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1977: 6.

DORSAY, Atilla, “Şenlikler, Politika ve Yerel Yönetimler Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1978: 6.

DOSTOĞLU, Haldun, “Son 25 Yılda Sanat Piyasası”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 202-205.

DURBAŞ, Refik, “Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 4 Ekim 1970a: 3.

DURBAŞ, Refik, “Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 4 Kasım 1970b: 3.

DURBAŞ, Refik, “Sanat ve Geleneklerimiz”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 4 Aralık 1970c: 3.

DURBAŞ, Refik, “Sanat ve Geleneklerimiz Konusunda”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 3 Ocak 1971: 3.

DURŞUN, Tarık, “Sanata Karşı mısınız?”, *Milliyet Gazetesi*, 10 Şubat 1971: 6.

DURU, Orhan, “Ecevit: ‘Sanat ve Kültürde Atılımlar, Açılışlar Olacak’”, *Milliyet Sanat*, 70, 8 Mart 1974: 6.

DURU, Orhan, “Kültür Bakanlığı’nın Bütçesi Millet Meclisi’nde Olaylı Şekilde Görüşülürken Yapılan Konuşmalar”, *Milliyet Sanat*, 266, 27 Şubat 1978a: 22-23.

DURU, Orhan, “Devlet Elindeki Resimler: Kapalı Kapılar Ardında Duran ve Kıyıma Uğrayan Yüzlerce Değerli Tablo”, *Milliyet Sanat*, 300, 4 Aralık 1978b: 30-32.

EAGLETON, Terry, *Estetiğin İdeolojisi*, (Çev. Bülent Gözkan ve diğerleri), Ankara: Doruk Yayıncılık, tarihsiz.

EDGÜ, Ferit, “Bir Koleksiyon”, Ferit Edgü (Ed.), *Taviloğlu Koleksiyonu: Türk Resmi*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 1997: vi-vii.

EDHEM, Halil, *Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, (Çev. Gültekin Elibal), İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

ELDEROĞLU, Abidin, “Devlet Resim ve Heykel Sergisiyle Doğan Problem Üstüne”, *Ankara Sanat*, 51, Temmuz 1970: 9.

ELDEROĞLU, Abidin, “Plastik Sanatlar ve Reform”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1972: 2.

ELİBAL, Gültekin, “Feyhaman Duran”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1970: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Sergiler: 3’ü”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Nisan 1971a: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Sanat Yapıtları ve Müzeler”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ağustos 1971b: 2.

ELİBAL, Gültekin, “Sergilerin Bilincinde...”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mayıs 1974a: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Dilim Varmıyor Usta...”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mayıs 1974b: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Fikret Mualla’nın Dönen-
gesinde”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Haziran 1974c: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Görsel Sanatlarımızın Sorunları”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Eylül 1974ç: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Resim ve Seramik”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Kasım 1974d: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Leyla Gamsız Sarptürk ve Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Aralık 1974e: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Yapıtların Pazarlanması”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Aralık 1974f: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Avuntu”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 15 Aralık 1974g: 7.

ELİBAL, Gültekin, “1974’te Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Ocak 1975a: 7.

ELİBAL, Gültekin, “1974’te Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ocak 1975b: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sanat Çevresi’nin Çevresi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Ocak 1975c: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Çeşitleme”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Ocak 1975ç: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Karalama”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Şubat 1975d: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Galeri, Üç Sergi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Şubat 1975e: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Galeri, Bir Ressam”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Mart 1975f: 7.

ELİBAL, Gültekin, “İki Sergi, Bir Galeri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Mart 1975g: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Ziya Keseroğlu ve Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 23 Mart 1975h: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Seçme Onuru”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Nisan 1975i: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Kültür ve Sanat”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 26 Nisan 1975j: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Dağınıklığın İçinden”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Mayıs 1975j: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Eleştiri Boğuluyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Haziran 1975k: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Üç Sergi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Haziran 1975l: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Devlet Galerisi Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Haziran 1975m: 7.

ELİBAL, Gültekin, “İki Sergi, Bir Yarışma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Temmuz 1975n: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Tutucu Festival”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Temmuz 1975o: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sanat Yayınları Üstüne”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Ağustos 1975ö: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Resim ve Yontu Müzesi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ekim 1975p: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Galeri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Ekim 1975r: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Ressam/Resim/Yaygınlık: II”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Kasım 1975s: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Ressam ve Resim Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Aralık 1975ş: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sergilerden Notlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Aralık 1975t: 7.

ELİBAL, Gültekin, “1975’te Görsel Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 2 Ocak 1976a: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Sergiler Sürecek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Ocak 1976b: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Neşet Günal’ın Onikisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Şubat 1976c: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Avni Lifij Hiç Kuşkusuz Kuşağının Bir Renk Ustasıdır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1976ç: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Görsel Sanatlarımız Devletin Desteginden Bu Yıl da Uzaktı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Ocak 1977a: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Kuzgun Acar Vardı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Şubat 1977b: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Orhan Peker: ‘Ben Her Gün Resim Yapar, Resim Yaşarım’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Şubat 1977c: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Gravür Ustası Fethi Karakaş’ı Yitirdik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1977ç: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Üç Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mayıs 1977d: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Geçmiş Yıllara Göre”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Haziran 1977e: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Haziran 1977f: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Georges Mathieu ve Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Temmuz 1977g: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Karma Sergiden Notlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Eylül 1977h: 6.

ELİBAL, Gültekin, “İki’li Bir Sergi ya da Üren’ler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Ekim 1977i: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Türkiye Dışındaki Türk Sanatçıları Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Ekim 1977i: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Afiş Yarışması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Kasım 1977j: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Altın Yürekli Bir Usta: Malik Aksel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1977k: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Avusturya’da Yedi Türk Grafikçisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Aralık 1977l: 6.

ELİBAL, Gültekin, “1977 Yılında Görsel Sanatımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1978a: 7.

ELİBAL, Gültekin, “Dinçer Erimez’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1978b: 6.

ELİBAL, Gültekin, “İnsan...İnsanlar...da Ergin İnan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Şubat 1978c: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Abaç ve Altan’ın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Mart 1978ç: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Soyutun Sınırsızlığı ya da Tedirginlik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart 1978d: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Lerzan Bengisu’nun Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1978e: 6.

ELİBAL, Gültekin, “İki Sergiden İzlenimler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Nisan 1978f: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Şadan Bezeyiş’in Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1978g: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Cemal Tollu Usta’nın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1978h: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Bilişik’in Yeni Yapıtları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1978ı: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Karma Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1978i: 6.

ELİBAL, Gültekin, “İzmir Ressamları Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1978j: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Jean-Baptiste Vanmour”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1978k: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Ressamlar Derneği Plastik Sanatlar Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978l: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Yıl Sonu Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 1978m: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Burak ve Erbil Resimlerini Ayvalık’ta Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1978n: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Nusret Suman’ın Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1978o: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Güzel Sanatlar Birliği Resim Derneği’nin Son Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1978ö: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Işılar’ın Yontu ve Desenleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1978p: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Tangül Akakıncı’nın Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Ocak 1979a: 6.

ELİBAL, Gültekin, “Görsel Alanın Bir Ustası: Mengü Ertel”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Şubat 1979b: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Adnan Çoker’in Yağlıboya ve Grafikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1979c: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Arad’ın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Nisan 1979ç: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Komet’in Viyana Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1979d: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Sanatçıyı Yaşatmak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1979e: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Bir Resim ve Yontu Müzesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Haziran 1979f: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Batılı Sanatçıların Gözüyle Türkiye ve Türkler Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1979g: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Richard Smith’in Baskı ve Grafikleri Ankara’da Sergileniyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1979h: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Mahmut Cuda 75 Yaşında”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ağustos 1979i: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Devlet Galerileri Üstüne”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Ağustos 1979i: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Suluboya Ressamları Grubu Sergisi’nde Yeni Kimliklerin Katkısı da Görülüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Eylül 1979j: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Alantar’ın Yağlıboya Resim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1979k: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Cafer Bater’in Suluboya Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ekim 1979: 8.

ELİBAL, Gültekin, “Ünal Cimit’in Seramikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1980: 9.

ENGİN, Aydın, *Heykel Oburu “Mehmet Aksoy Kitabı”*, İstanbul: Kültür Yayınları, 2002.

EPIKMAN, Refik, “50. Yılda Sanatımız”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973: 153.

ER, Ali Cengiz, “Devrimci Edebiyat Nedir? Nasıl Olmalıdır?”, *Oluşum*, 18, Ekim 1975: 3.

ERBAY, Mutlu, *Plastik Sanatlar Eğitimi'nin Gelişimi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları 2000.

ERDER, Necat, “Kültürel Gelişme ve Devlet”, *Kültür Politikaları Sempozyumu (26-28 Ekim 1998)*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001: 105-106.

ERDOĞAN, Altay Ömer ve Diğerleri (Haz.), “Dosya: Kültür Merkezleri”, *Evrensel Kültür*, 23, Kasım 1993: 25-40.

ERDOST, Muzaffer, “Emperyalist Dönemde Ulusal Sanat ve Edebiyat”, *Papirüs*, 40, Ekim 1969: 1-10.

EREN, Cemil, “Ulusallık Üzerine”, *Özgür İnsan*, 24, Ekim 1975a: 90-92.

EREN, Cemil, “Aliye Berger”, *Özgür İnsan*, 25, Kasım 1975b: 79-81.

EREN, Cemil, “Ressam Rasih Güran”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 19 Kasım 1975c: 7.

EREN, Cemil, “Sanatı Halka Götürmek”, *Özgür İnsan*, 27, Ocak 1976: 65-67.

ERGİN, Ayşegül, 1950-1960 Yılları Arasında Türk Resim Sanatında Konu Yönelimi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 2000.

ERGÜN, İsmet, “Dünden Bugüne Türkiye Ekonomisi ve İki binli Yıllara Bir Bakış”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi

Enstitüsü Ankara 8-9 Mart 1990, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

ERGÜVEN, Mehmet, “Ressam Mahmut Cuda: ‘Yorum Yapıtla İzleyici Arasındaki Bir Sorundur’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Şubat 1979a: 6.

ERGÜVEN, Mehmet, “Devrim Erbil: ‘Sorun; Sanatçının Kendini Tanıyarak Geliştirdiği Anlatım Biçimidir’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Nisan 1979b: 8.

ERGÜVEN, Mehmet, “İyem: Toplum Ortak Beğeni ve Değerlerini Kolayca Atamaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1979c: 8.

ERGÜVEN, Mehmet, “Günel: ‘Galeriler, Değerler Kargaşası Üreten Kuruluşlar Görünümündedir’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Haziran 1979ç: 8.

ERGÜVEN, Mehmet, “Kültür Politikamız”, *Sanat Çevresi*, 14, Aralık 1979d: 15.

ERGÜVEN, Mehmet, “Aydın Ayan’da Toplumsal Gerçekliğe Bağlı Kurgu Gücü”, *Sanat Çevresi*, 15, Ocak 1980a: 23.

ERGÜVEN, Mehmet, “Eleştirmenlik Biraz da Doğuştan Gelen Ayrıcalığı Gerektirir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Nisan 1980b: 7.

ERGÜVEN, Mehmet, “Günsür: ‘Yığınların Sanata İlgisi Bir Eğitim Sorunudur’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mayıs 1980c: 7.

ERGÜVEN, Mehmet, “Festival Bitti, Yaşasın Festival”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Eylül 1980ç: 7.

ERGÜVEN, Mehmet, “41. Devlet Resim-Heykel Sergisi”, *Sanat Çevresi*, 26, Aralık 1980d: 18-19.

ERGÜVEN, Mehmet, “Kör Ölmeden de Badem Gözülü Olur”, *Sanat Çevresi*, 29, Mart 1981: 26.

ERGÜVEN, Mehmet, “Duvar”, *Adam Sanat*, 136, Mart 1997: 19-26.

ERGÜVEN, Mehmet, “Fatma Tülin ya da Kendine Yuvarlanan Ben”, *Adam Sanat*, 147, Şubat 1998: 31-37.

ERKAN, Hüsnü, *Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma*, İstanbul: İmge Yayınevi, 2000.

ERKÜN, Safa, “Akademilerin Üniversiteleşmeleri Zorunludur”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Eylül 1972: 2.

EROĞLU, Özkan, *Özdemir Altan-1 (1949-1984)*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2000.

EROL, Turan, “Resmimizin Son On Beş Yılı”, (Sanat Tenkitçileri Cemiyeti Tarafından Düzenlenen Gençlerarası Resim Yarışması Sergi Yarışması), 1969: 6-19.

EROL, Turan, “Resim Üzerine Notlar”, *Yeni Dergi*, 71, Ağustos 1970: 145-148.

EROL, Turan, “Kültür Bakanlığı Üzerine”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Gazetesi*, 1, 15 Ekim 1971: 1.

EROL, Turan, “Sanatta Gelenek ve Ulusallık Sorunu”, *Özgür İnsan*, 3, Ağustos 1972a: 50-51.

EROL, Turan, “Büyük Geleneğin Yeniden Doğuşu”, *Özgür İnsan*, 5, Ekim 1972b: 61-63.

EROL, Turan, “Devlet Sanatı Koruyor mu?”, *Özgür İnsan*, 8, Ocak 1973: 62-63.

EROL, Turan, “Kültür İşleri ve Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1974a: 2.

EROL, Turan, “La Peinture Turque Contemporaine”, *Peintures Turques d'aujourd'hui*, (UNESCO-Paris, du 21 Fevrier au 7 Mars 1974b Sergi Broşürü).

EROL, Turan, “Yurtdışına Gönderilen Sergilerin Amacı Dışarıda İlgi Uyandırmaktır”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1974c: 6.

EROL, Turan, “Paris’te ‘Bugünkü Türk Resimleri’ Sergisi”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Dergisi*, 25-26 , 1 Mayıs 1974ç: 4.

EROL, Turan, “Heykel Sorunu”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Dergisi*, 25-26, 1 Mayıs 1974d: 1.

EROL, Turan, “Ecevit’in Düşünceleri”, *Sanat: Aylık Güzel Sanatlar Dergisi*, 29, 15 Ocak 1975: 1.

EROL, Turan, “Kültür Bakanlığı, Özerk Yönetim ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi”, *Milliyet Sanat*, 264, 13 Şubat 1978: 21.

ERSARAÇ, İbrahim, “Sergiler”, *Varlık*, 759, Aralık 1970: 10.

ERSARAÇ, İbrahim, “Sergiler”, *Varlık*, 761, Şubat 1971: 19.

ERSARAÇ, İbrahim, “Nuri İyem Anlatıyor”, *Varlık*, 773, Şubat 1972: 15.

ERSOY, Ayla, *Günümüz Türk Resim Sanatı (1950'den 2000'e)*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1998.

ERTEN, Özgül, “Yılın Sanat Olayları”, *Sanat Emeği*, 23, Ocak 1980: 72-74.

ERTOP, Konur, “TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 7 Mart 1971: 1.

ERTOP, Konur, “Son On Yılda Romancılarımız Özellikle ‘Toplum Düzenini Değiştirme Yolları’ Sorununu Ele Aldılar”, *Milliyet Sanat*, 239, 8 Temmuz 1977a: 13-16, 32.

ERTOP, Konur, “Cömert: Bizde Sanat Tarihi Henüz Yönünü Arıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1977b: 7.

ERZEN, Jale, “Yeni Eğilimler: Genel Bir Değerlendirme”, *Yeni Boyut*, 18, Aralık 1983: 3-7.

ERZEN, Jale, “Cumhuriyet’in Son Çeyreğinde Sergiler”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 206.

ESİRKUŞ, Mustafa, “Mehmet Pesen’in Yerel Sanatlara Tutkusu Var”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mayıs 1972a: 6.

ESİRKUŞ, Mustafa, “Sanatta Etkiden Kurtulunamaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1972b: 2.

ESİRKUŞ, Mustafa, “Yerel Sanatlarımız ve Biz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1972c: 2.

ESİRKUŞ, Mustafa, “Yerel Sanatlar ve Nurullah Berk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Aralık 1972ç: 6.

ESİRKUŞ, Mustafa, “‘Sorun Kendimize Özgü Bir Ses Olmak’, Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Mart 1974: 7.

ETİ, Sevim, “Sanat ve Bilimin Kesiştiği Bir Şenlik: İstanbul Sanat Bayramı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Kasım 1977: 6.

ETİKE, Serap, “Türkiye’de Sanat Eğitime Tarihsel Bir Bakış”, *Sanat ve Tabular*, (Sanat Görsel Sanatları Destekleme Derneği Tarafından 4-6 Mayıs 1992 Yılları Arasında Düzenlenen 2. Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Ankara: Solaris İletişim Ltd. Şti, 1995: 303-313.

EVREN, Burçak, “Görsel Sanatlarda Eleştiri Çıkmazı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 17 Şubat 1975a: 7.

EVREN, Burçak, “İstanbul Festivali”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 30 Haziran 1975b: 7.

EVREN, Burçak, “Yarımca Sanat Festivali Başlarken”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Temmuz 1975c: 7.

EVREN, Burçak, “Geç Kalan Eleştiri ya da İstanbul’un Ortasında Yirmi Heykel”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 25 Ağustos 1975ç: 7.

EVREN, Burçak, “Yeşilçam Filmlerinin Onda Sekizinde Yine Seks Var; Bu Sezon Ancak Birkaç Olumlu Ürün Görebileceğiz”, *Milliyet Sanat*, 154,14 Ekim 1975d: 4-5.

EYÜBOĞLU, Bedri Rahmi, *Resme Başlarken*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

FIRAT, Nurcan İnci, *Ankara’da Cumhuriyet Dönemi Mimarisinden İki Örnek: Etnografya Müzesi ve Eski Türk Ocağı Merkez Binası*, Ankara: TTK, 1998.

FİŞEKÇİ, Turgay, “Sanat Emeği”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mayıs 1980: 7.

FREEMAN, Nan, *Mehmet Güteryüz*, İstanbul: Galeri Nev Yayını, 1988.

FUAT, Memet, “Sanatın Öncülüğü”, *Yön Gazetesi*, 3 Nisan 1963a: 15.

FUAT, Memet, “Sanata Güvenmek”, *Yön Gazetesi*, 24 Nisan 1963b: 15.

FUAT, Memet, “Sanat-Politika İlişkisi”, *Yön Gazetesi*, 23 Mayıs 1963c: 14-15.

FUAT, Memet, "Halka Dönük Sanat Yolunda", *Milliyet Gazetesi*, 7 Ocak 1970: 2.

GENÇAY, Güngör, "Sanat ve Edebiyatımızda 15-16 Haziran", *Evrensel Kültür*, 66, Haziran 1997: 7-11.

GENÇAYDIN, Zafer, "Batı Kültürüne Çatmak Yetiyor mu?", *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1979: 8.

GENÇAYDIN, Zafer, "40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Üstüne Söylenenler", *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs 1980: 12-13.

GERÇEKÇİ, Musa, "Balaban'ın Sergisi", *Yön Gazetesi*, 26 Eylül 1962: 18-19.

GERGER, Haluk, "Dış Politika/Türk Dış Politikası (1946-1980)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-2*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 537-548.

GERMANER, Ali Teoman, "Cumhuriyetimizin 75. Yılında, Ülkemizde 'Heykel' Olgusuna Genel Bir Bakış", *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1998: 60-65.

GERMANER, Semra, "1950'den Günümüze Türk Resmi", *Sanat Çevresi*, 102, Nisan 1987: 18-19.

GERMANER, Semra, *1960 Sonrası Sanat*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997.

GERMANER, Semra, "Cumhuriyet Döneminde Resim Sanatı", *Bilanço'98: Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 8-25.

GERMANER, Semra, "1968 Kuşağı Sanatçıları", *Cumhuriyet'in Yetmiş Beş Yılında Kültür ve Sanat*, (18-19 Mart 1999 Sempozyum Bildirileri), İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 2000: 87-96.

GEVGİLİLİ, Ali, "Türkiye'de Kültür, Sanat ve Düşünce Yasaklamaları", *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1976: 2, 9.

GEZER, Hüseyin, "Kültür, Sanat ve Devlet", *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1974a: 2.

GEZER, Hüseyin, "1974, Heykel Sanatımız Yönünden Olaylı Geçti: Yoğun Bir Çalışmanın

Ürünleri, Olaylara, Gürültülere Yol Açtı”, *Milliyet Sanat*, 112, 27 Aralık 1974b: 22-23.

GEZGİN, Ahmet Öner (Ed.), “Mustafa Cezar”, *Akademi Tanımak-1*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003a: 85-134.

GEZGİN, Ahmet Öner (Ed.), “Adnan Çoker”, *Akademi Tanımak-1*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003b: 137-188.

GEZGİN, Ahmet Öner (Ed.), “Şükrü Aysan”, *Akademi Tanımak-1*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003c: 287-298.

GİRAY, Kıymet, *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.

GİRAY, Kıymet, “Cumhuriyet’in 75 Yılında Resim ve Heykel Sanatımızın Gelişim Çizgisi”, *Türk Plastik Sanatları 75. Yıla Armağan*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1998: 100-122.

GİRAY, Kıymet, *Aydın Ayan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999.

GİRAY, Kıymet, *Ergin İnan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001.

GİRAY, Kıymet, *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 2002.

GİRAY, Muhteşem, “Kurumumuz 100 Yaşında”, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100 Yıl*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Basımevi, 1983: 3-4.

GİRGİN, Emin Çetin, “Nur Koçak veya/ Şaibeli Uygurlukların Kavram Fetişizmi Üstüne Bir Deneme”, *Sanat Çevresi*, 72, Ekim 1984: 12-13.

GİRGİN, Emin Çetin, “Türk Resminin Kimliği”, Yahşi Baraz (Yay. Haz.), *Türk Resminde Modernleşme Süreci*, (15 Nisan-15 Mayıs 1987’de Atatürk Kültür Merkezi’nde Yapılan Serginin Kitabı), İstanbul: Galeri Baraz, 1987: 20-24.

GİRİTLİ, İsmet, “Kültür İkilmesi”, *Milliyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1970: 2.

GÖKAYDIN, Nevide, “Evren Galerisinde Ciddi Bir Olay”, *Oluşum*, 27/69, Ocak 1980: 30.

GÖRELE, Hamit, “Plastik Sanatlar Üvey Evlat mı?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ocak 1972: 2.

GÖRELE, Hamit, “Çağdaş Türk Resim Sergisi Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1974: 2.

GÖREN, Ahmet Kamil, *50. Yılında Akbank Resim Koleksiyonu*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 1998.

GÖREN, Ahmet Kamil, “Çağdaş Türk Resim Heykel ve Seramik Sanatının Gelişimi”, *Turkuvaz 2000: Çağdaş Türk Sanatından Bir Kesit*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi Yayını, 2000.

GÜLERYÜZ, Mehmet, “Resim Sanatında Güncellik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Mart 1978: 7.

GÜLTEKİN, Gönül, *Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı*, Ankara: Ziraat Bankası Yayını, 1996.

GÜNAL, Neşet, “Kendi Kendime Saptamalar”, *Sanat Çevresi*, 38, Aralık 1981: 4-16.

GÜNAY, Veysel, “Bir Çağdaşlaşma Projesi: Gazi Eğitim Enstitüsü”, *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar*, Gazi Üniversitesi Yayını, 2006: 68-69.

GÜNDOĞDU, Meral ve Diğerleri (Hz.), “Dosya: Sermaye ve Sanat”, *Evrensel Kültür*, 6, Haziran 1992: 25-40.

GÜNDOĞDU, Meral, “Gelenek ve Gelecek”, *Evrensel Kültür*, 32, Ağustos 1994: 60-61.

GÜNLÜK, Ahmet, “Türkiye’de Bankerlik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-2*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 179-190.

GÜNSÜR, Mehmet, “İstersen Bana Tutucu De”, *Adam Sanat*, 110, Ocak 1995: 36-39.

GÜRÇAN, A. Göknur, *Çağdaş Türk Sanatında Performans*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2003.

GÜRKAN, Turhan, “Avrupa’da Türk Sanatını Tanıtacak”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1972a: 6.

GÜRKAN, Turhan, “İstanbul Sanat Festivali”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Ağustos 1972b: 6.

GÜVENÇ, Bozkurt, “MC'nin Programı ve Dünya Görüşüyle Son Derece Tutarlı Görünen, Bilinçli Bir Kültür Politikası Var!”, *Milliyet Sanat*, 214, 14 Ocak 1977: 13, 33.

GÜVEMLİ, Zahir, “1960'da Resim ve Heykel”, *1961 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1960: 57-63.

HALMAN, Talat, “Kültürel Hizmet”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Ekim 1970: 2.

HALMAN, Talat, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 25 Nisan 1971: 2.

HIZLAN, Doğan, “Uluç: ‘Ben Resmimde Soyuttan Figüre Vardım’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1978a: 6.

HIZLAN, Doğan, “Şenliklerin Getiremedikleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Temmuz 1978b: 6.

HIZLAN, Doğan, “Sözen: Gelenek ve Doğa, Yüklü ve Zengin Bir Simgedir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Mayıs 1979a: 8.

HIZLAN, Doğan, “Sanat Eğitimi ve Kitaplar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1979b: 8.

HIZLAN, Doğan, “Atatürk Heykel Yarışması'nı Kazananlar Atatürk'ü Anlattılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ağustos 1979c: 8.

HIZLAN, Doğan, “Devlet Resim ve Heykel Müzesi 20 Ekim'de Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Eylül 1979ç: 8.

HIZLAN, Doğan, “Sanatımızın Gündemindeki Sorun: Eğitim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1979d: 8.

HIZLAN, Doğan, “Mehmet Güler: Resimlerimde Görülen Doğa, Çoğu Kez Var olan Değil Olması Gerekendir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1979e: 8.

HIZLAN, Doğan, “Amaç: Kültürel Çeşitlilik İçinde Bütünleşmek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1980a: 9.

HIZLAN, Doğan, “Kültür Siyasetimiz Nasıl Oluşturulmalı?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1980b: 9.

HIZLAN, Doğan, “Yaşar Yeniceci: Ressam ve Seyirci Arasında Bir Bütünleşme Olmuştur?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1980c: 9.

HIZLAN, Doğan, “Uluç: ‘Türkiye’de Sanatçılar Artık Kurumsallaşıyor””, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 1980ç: 7.

HİLAV, Selahattin, “Sanat ve Sosyalizm”, *Yön Gazetesi*, 30 Ocak 1963: 15.

HİLAV, Selahattin, “Toplumcu Sanat Felsefesinde Yeni Görüşler-1”, *Yön Gazetesi*, 19 Şubat 1965a: 14.

HİLAV, Selahattin, “Toplumcu Sanat Felsefesi Yeni Gelişmeleri Açısından Sanatın Özü Problemi-2”, *Yön Gazetesi*, 26 Şubat 1965b: 14.

HİLAV, Selahattin, “Sanatın Görevi Nedir?”, *Yön Gazetesi*, 5 Mart 1965c: 14.

HİLAV, Selahattin, “Sanat ile Halk Arasındaki İlişkiler”, *Yön Gazetesi*, 12 Mart 1965ç: 14.

HİLAV, Selahattin, “Yüksel Arslan Üzerine”, *Papirüs*, 17, Ekim 1967: 3-6.

HOCAOĞLU, Sırrı, “Türk Burjuvazisi”, *Yön Gazetesi*, 14 Şubat 1962: 6.

HÜNALP, Ayhan, “1940 Kuşağının Vefakarlığı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1980: 9.

HÜSEYİN, Hasan, “Çağdaş Irak Sanatı”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 1 Temmuz 1974: 7.

ILGAZ, Rıfat, “T.İ.P.’in Resim Sergisi”, *Yön Gazetesi*, 17 Ekim 1962: 18.

ILGAZ, Turhan, “Sanat ve Tedirginlik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1970a: 6

ILGAZ, Turhan, “Sanat Uğruna Elveda Hukuk”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Nisan 1970b: 6.

ILGAZ, Turhan, “Fırçadaki Başarının Sırrı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mayıs 1970c: 6.

IRMAK, Sadi, “Kültür ve Kültür Politikamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ocak 1972: 2.

IRMAK, Sadi, “Kültür Politikamızın Esasları Üzerine”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974: 14-15.

İLERİ, Selim, "Tülin Öztürk'ün Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Nisan 1977: 6.

İNAL, Gülseli, "Gülsün Karamustafa Anlatıyor", *Sanat Olayı*, 5, Mayıs 1981: 56-57.

İNAL, Gülseli, *Güngör Taner*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1996.

İNSEL, Ahmet, "Demokrasinin Sancılı Yılları", (Ed. Bedirhan Toprak), *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)-3: 1961-1980*, İstanbul: YKY, (İlk basım 1998) 2002: 2-6.

İPEKÇİ, Abdi, "Kültür İşleri", *Milliyet Gazetesi*, 2 Ağustos 1971: 7.

İPEKÇİ, Abdi, "Müzelerimizin Durumu", *Milliyet Gazetesi*, 17 Nisan 1972a: 9.

İPEKÇİ, Abdi, "Uluslararası İstanbul Sanat Festivali", *Milliyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1972b: 9.

İPEKÇİ, Abdi, "Kapanan Resim Heykel Müzesi", *Milliyet Gazetesi*, 10 Mayıs 1976: 9.

İPŞİROĞLU, M. Ş. ve Diğerleri, "Yüksel Arslan İçin", *Çevre*, 2, Mart-Nisan 1979: 90-98.

İSKENDER, Kemal, "Türk Resminin Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Gergedan*, 19, Eylül 1988: 8-32.

İSKENDER, Kemal, "1950-1990: Türk Resminin Gelişim Süreci İçinde 'Çağdaşlık' Kavramının Anlamı", *Sanat Çevresi*, 140, Haziran 1990: 22-24.

İSKENDER, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Resim", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-6*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a: 1677-1714.

İSKENDER, Kemal, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Sanat ve Estetik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b: 1746-1758.

İSLİMYELİ, Nüzhet, "Bankalarımız ve Sanat Çabaları", *Ankara Sanat*, 48, Nisan 1970a: 19.

İSLİMYELİ, Nüzhet, "XXXI. Devlet Resim ve Heykel Sergisi", *Ankara Sanat*, 50, Haziran 1970b: 4-6, 11.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Güzel Sanatlar Genel Müdürünü Bekleyen Görevler”, *Ankara Sanat*, 53, Eylül 1970c: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Yönetmelik ve Jüri”, *Ankara Sanat*, 54, Ekim 1970ç: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “XXXII. Devlet Resim ve Heykel Sergisi Hazırlıkları ve Düşündükleri”, *Ankara Sanat*, 59, Mart 1971a: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Kültür Bakanlığına Doğru”, *Ankara Sanat*, 61, Mayıs 1971b: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “XXXII. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 62, Haziran 1971c: 4-8.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Türkiye İş Bankası Koleksiyonundan Seçmeler Sergisinin Düşündükleri”, *Ankara Sanat*, (özel sayı), 15 Temmuz 1971ç: 6-9.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “XXXIII. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 74, Haziran 1972a: 3-6.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Yine Kültür Bakanlığı”, *Ankara Sanat*, 75, Temmuz 1972b: 7.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Yeni Yönetmelik Neler Getirecek?”, *Ankara Sanat*, 84, Nisan 1973a: 8.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “XXXIV. Devlet Resim ve Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 86, Haziran 1973b: 3-8.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Yeni Yönetmelikte Açık Kapı”, *Ankara Sanat*, 87, Temmuz 1973c: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “50. Yıl Resim-Heykel Sergisi”, *Ankara Sanat*, 92, Aralık 1973ç: 4-6.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Sanat ve Özel Sektör”, *Ankara Sanat*, 93, Ocak 1974a: 4.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “XXXV. Devlet Sergisi”, *Ankara Sanat*, 98, Haziran 1974b: 4-5.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Plastik Sanatlar Açısından Geride Bıraktığımız Yıl”, *Ankara Sanat*, 104, Aralık 1974c: 10-11.

İSLİMYELİ, Nüzhet, “Kültür Bakanlığı”,
Ankara Sanat, 105, Ocak 1975: 4.

İYEM, Nuri, “Resim Sanatımız Üstüne”,
Cumhuriyet Gazetesi, 20 Mart 1973: 6.

İYEM, Nuri, “İstanbul’un Galeri Sorunu
Zaman Geçirmeden Halledilmelidir”, *Milliyet
Sanat*, 94, 23 Ağustos 1974: 26.

İYEM, Nuri, “İhsan Şurdum’un İlk Kişisel Sergi-
si Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Aralık 1975: 6.

KABACALI, Alpay, “Müstehcen’e Karşı Cihad,
Tepkiler, Temeldeki Nedenler ve Çıkar Yol”,
Milliyet Sanat, 88, 12 Temmuz 1974: 4-6.

KABACALI, Alpay, “1975’de Dergiler,
Fazlalıkları ve Eksiklikleriyle Yine Kültür, Sanat,
Edebiyat Yaşamımızın Nabzı Oldular”, *Milliyet
Sanat*, 164, 26 Aralık 1975: 12-13.

KABACALI, Alpay, “Şubat Ayı Dergileri:
İdeoloji-Faşizm-Sanat”, *Milliyet Sanat*, 312, 26
Şubat 1979: 25.

KABAKLI, Ahmet, “Milli Kültür ve İlim
Bakanlığı”, *Tercüman*, 17 Mayıs 1971: 2.

KABAKLI, Ahmet, “Kültür Bakanlığı”,
Tercüman, 12 Ocak 1973a: 2.

KABAKLI, Ahmet, “Milli Kültür Bakanlığı”,
Tercüman, 5 Temmuz 1973b: 2.

KABAŞ, Özer, “Türk Resminde Montaj”,
Papirüs, 33, Mart 1969: 16 -21.

KABAŞ, Özer, “Yeni Eğilimler Sergisi ve
Değişik Çağrışımlar”, *Milliyet Sanat*, 131, 1 Kasım
1985: 32-34.

KAFALOĞLU, Arslan Başer, “Kültür ve
Milliyetçilik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ocak
1975: 2.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Elim Sende”,
Kalın, 1, Nisan 1986a: 12-16.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Elim Sende”,
Kalın, 2, Mayıs 1986b: 7-9.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Yeni Döneme Girerken-1: Galeriler ve Piyasa Açısından”, *Kalın*, 3, Kasım-Aralık 1986c: 4-7.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Yeni Döneme Girerken-2”, *Kalın*, 4, Ocak 1987a: 6-7.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Elim Sende”, *Kalın*, 5, Nisan-Mayıs 1987b: 16-20.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Elim Sende”, *Kalın*, 6, Haziran-Temmuz 1987c: 16-22.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Elim Sende”, *Kalın*, 7, Ağustos 1988: 53-59.

KAHRAMAN, Nihat, “40. Devlet Resim-Heykel Sergisi”, *Sanat Çevresi*, 15, Ocak 1980: 22.

KAHRAMAN, Nihat, “Sanat Ortamımız 60-81”, *Sanat Çevresi*, 29, Mart 1981: 28.

KAHRAMANKAPTAN, Şefik, “Başkente 78 Tablolu Karma”, *Art+Decor*, 50, Mayıs 1997: 220-224.

KANTARCIOĞLU, Selçuk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

KAPTAN, Arif, “Plastik Sanatlarımızda 50. Cumhuriyet Yılı”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973: 168-169.

KAPTAN, Arif, “50 Yıldaki Türk Kadın San’atçıları”, *Oluşum*, 3-4, Temmuz-Ağustos 1974: 3-4.

KAPTANA, Melda, *Ben Bir Bizans Bahçesinde Büyüdüm*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

KARABEY, Haydar, “İstanbul’da Bir Güzel Sanatlar Parkı Kuruluyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1979: 8.

KARADENİZ, Engin, “Lerzan Bengisu ve Sundukları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Nisan 1973a: 6.

KARADENİZ, Engin, “Kadrünnisa Aydemir’in Bahçeleri, Parkları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Nisan 1973b: 6.

KARADENİZ, Engin, “Orhan Peker’in Kediler’i”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1973c: 6.

KARADENİZ, Engin, “Suluboya Ressamları Grubu’nun 4. Ortak Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Aralık 1973ç: 6.

KARAESMEN, Erhan, “Selim Turan Olayı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1980a: 9.

KARAESMEN, Erhan, “Müze Kültürü-Galeri Kültürü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Kasım 1980b: 4.

KARAMAN, Abdülkadir, “Kültür Bakanlığı, Milli Kültür ve Sanatı Koruyacaktır”, *Bayrak Gazetesi*, 27 Temmuz 1976: 8.

KARATAY, Yeşim, “Nesnellik Karşısındaki ‘Narkissus’”, *Sanat Çevresi*, 2, Aralık 1978: 24-26.

KARAVİT, Caner, *Akadeğilmi*, İstanbul: Umut Matbaası, 2002: 1X.

KARPAT, Kemal, *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*, (Çev. Abdulkerim Sönmez), İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

KATOĞLU, Murat, “Bir Kültür Hareketi Olarak TRT Ödülleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1971: 2.

KATOĞLU, Murat, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, (Ed. Sina Akşin), *Türkiye Tarihi-4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul, 2000: 417-520.

KAVAS, Yurdakul, “Alt-Üst Yapıdan Sanata”, *Oluşum*, 37/79, Kasım 1980: 19-20.

KAYADOR, Vakur, “Arabesk Kültür ve Türkiye”, *Adam Sanat*, 83, Ekim 1992a: 73-80.

KAYADOR, Vakur, “Arabesk Kültür ve Türkiye II”, *Adam Sanat*, 84, Kasım 1992b: 57-65.

KAYALI, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

KAZGAN, Gülten, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

KEJANLIOĞLU, Dilek Beybin, *Türkiye’de Yayıncılık Politikası: Ekonomik ve Siyasal*

Boyutlarıyla Türkiye'de Radyo Televizyon Yayıncılığı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon-Sinema Anabilim Dalı, 1998.

KEYDER, Çağlar, "İktisadi Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-4*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 1065-1073.

KILIÇ, Fatma, 12 Mart'ta Basın, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2001.

KILIÇ, Selami, "II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri", *Toplumsal Tarih*, 83, Kasım 2000: 16-20.

KINAYTÜRK, Hamit, "TBMM Atatürk Anıtı Yarışması", *Sanat Çevresi*, 13, Kasım 1979: 18-20.

KINAYTÜRK, Hamit, "Sanat Galerıciliğinde 15 Yıl", *Sanat Çevresi*, 145, Kasım 1990: 4-11.

KIRCALI, Fuat, "Hazım Başkaynak Sergisi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980: 7.

KIŞLALI, Ahmet Taner, "Ulusal Demokratik Halkçı Kültür Siyaseti", *Ulusal Kültür*, 1, Temmuz 1978: 1-6.

KIŞLALI, Ahmet Taner, "Devletin Kültür Siyaseti Var mı?", *Hürriyet Gösteri*, 68, Temmuz 1986: 71.

KIYILI, Yücel, "Tekstil Sanatları Sergisi", *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Şubat 1973a: 7.

KIYILI, Yücel, "Erbiller'in Sergisi", *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Mart 1973b: 7.

KIYILI, Yücel, "Siyah Simetri-Siyah Yanılgı", *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Nisan 1973c: 7.

KIYILI, Yücel, "Nuri İyem: 'Amacım Resmi Halka Sevdirmek, Benimsetmektir' Diyor", *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Nisan 1973ç: 7.

KIYILI, Yücel, "Atelyemiz-3 Resim Sergisi Alışılmışın Dışına Çıkan Genç Ressamlar", *Yeni Ortam Gazetesi*, 27 Nisan 1973d: 7.

KİLİ, Suna, "Dünya'da ve Türkiye'de Çağdaş Ulusçuluk", *Milliyet Gazetesi*, 30 Mart 1977: 2.

KOCAGÖZ, Samim, “Sanatı Uslu Kişiler Yapabilir”, *Yön Gazetesi*, 2 Temmuz 1965: 14.

KOCATOPÇU, Ayşe Nur, “Türkiye’deki Çağdaş Burjuva Resminin Genel Planda Eleştirisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 7 Eylül 1975: 7.

KOÇAK, Nur, “İzlenimciliğin 100. Yılına Kutlarken”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Aralık 1974: 7.

KOÇAK, Nur, “Devlet ve Görsel Sanat İlişkileri”, *Sanat Çevresi*, 3, Ocak 1979: 4-8.

KONGAR, Emre, “Türkiye’nin Sorunu: Modernleşme Sancıları”, *Milliyet Gazetesi*, 20 Ocak 1972: 2.

KONGAR, Emre, “Hükümet, Devlet ve Sanat”, *Milliyet Sanat*, 189, 18 Haziran 1976: 17.

KONGAR, Emre, “Ulusal Kültürün Evrensel Boyutlara Ulaşması İçin Düşünce Alanındaki Engeller Kaldırılmalıdır”, 262, *Milliyet Sanat*, 30 Ocak 1978a: 3-11.

KONGAR, Emre, “Ulusal-Demokratik-Çağdaş-Devrimci Kültür Üzerine: Türkiye Bir Rönesans

Eşiğindedir”, *Milliyet Sanat*, 280, 5 Haziran 1978b: 23-26, 32.

KONGAR, Emre, “Günümüz Türkiye’sinde Gelişmekte Olan Çağdaş Sınıflar, Düşünce Akımlarının Mihenk Taşdır”, *Milliyet Sanat*, 342, 5 Kasım 1979: 3-13.

KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

KOPARAN, Ergin, “Neşet Günel”, *Anons*, 14-15, Mayıs-Haziran 1992: 12-13.

KOTİL, Ahmet, “Dünyada ve Türkiye’de Siyasal Partiler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7/8*, İstanbul: İletişim Yayınları, (İlk basım 1983) 2002: 2000-2009.

KÖKER, Osman, “Şefik Hüsnü’nün Komünist Manifesto Çevirisi”, *Toplumsal Tarih*, 58, Ekim 1998: 19-21.

KÖKLÜGİLLER, Ahmet, “Devrimci Edebiyat Nedir? Nasıl Olmalıdır?”, *Oluşum*, 15-16, Temmuz-Ağustos 1975: 5.

KÖKSAL, Ahmet, “Yediler’in Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 10 Mayıs 1973: 7.

KÖKSAL, Ahmet, “Bilişik’in Resimleri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Mayıs 1973: 7.

KÖKSAL, Ahmet, “Arad ile Tamer’in Sergileri”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Haziran 1973: 7.

KÖKSAL, Ahmet, “Kavruk’un Sergisinde”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 20 Haziran 1973: 7.

KÖKSAL, Ahmet, “Nuri İyem’de ‘İnsan Manzaraları’”, *Yansımada*, 17, Mayıs 1973a: 336-338.

KÖKSAL, Ahmet, “Özdemir Altan’ın Resimleri”, *Yansımada*, 19, Temmuz 1973b: 63-64.

KÖKSAL, Ahmet, “Mevsimin İlk Karma Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ekim 1973c: 7.

KÖKSAL, Ahmet, “Geçen Mevsimin Sergileri: Türk Resmi Çok Hareketli Bir Oluşma Döneminde”, *Milliyet Sanat*, 93, 16 Ağustos 1974a: 19, 26.

KÖKSAL, Ahmet, “İstanbul’daki Galeriler ve Sergileme Olanakları: 1”, *Milliyet Sanat*, 97, 13 Eylül 1974b: 19.

KÖKSAL, Ahmet, “İstanbul’daki Galeriler ve Sergileme Olanakları: 2”, *Milliyet Sanat*, 98, 20 Eylül 1974c: 19.

KÖKSAL, Ahmet, “Açık hava Sergisi, Plastik Sanatçılarımızın Güncel Eğilimleriyle Kişisel Deneylelerini Ortaya Koyuyor”, *Milliyet Sanat*, 192, 9 Temmuz 1976: 18-21.

KÖKSAL, Ahmet, “Açık hava Sergisi, Geniş Bir Sanatçı Kesiminin Eğilimlerini ve Kişisel Deneylelerini Yansıtıyor”, *Milliyet Sanat*, 239, 8 Temmuz 1977a: 18-21.

KÖKSAL, Ahmet, “Ekonomik Bunalım Sanatımızı da Etkiledi”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ekim 1977b: 10.

KÖKSAL, Ahmet, “Dereli’nin Resimleri”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Kasım 1977c: 10.

KÖKSAL, Ahmet, “Yeni Sezona Girerken: Resim Satışları Arttıysa da Türkiye’de Henüz ‘Resim Piyasası’ Oluşmadı”, *Milliyet Sanat*, 288, 11 Eylül 1978a: 18-21.

KÖKSAL, Ahmet, “Atatürk Kültür Merkezinde Görsel Sanatlarımızın 55 Yıllık Eğilimlerini Yansıtan Bir Sergi Açıldı”, *Milliyet Sanat*, 295, 30 Ekim 1978b: 18-20.

KÖKSAL, Ahmet, “Jale Yasan Koleksiyonu”, *Milliyet Sanat*, 338, 8 Ekim 1979: 26.

KÖKSAL, Ahmet, “Türk Resminde Çağdaşlaşma”, *Türk Resminde Modernleşme Süreci (15 Nisan-15 Mayıs 1987)*, İstanbul: Galeri Baraz, 1987: 27-33.

KÖKSAL, Aykut, “Bir Sergiden İzlenimler”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 21 Nisan 1973a: 7.

KÖKSAL, Aykut, “Mevsimin İlk Karma Sergisi”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 18 Ekim 1973b: 7.

KÖKSAL, Aykut, “Türkiye’de Çağdaş Sanat”, *Bilanço’98: Cumhuriyet’in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 168-177.

KRAUSSE, Anna C., *The Story of Painting: From the Renaissance to the Present, China*: Könemann, 1995.

KURUÇ, Bilsay, “Cumhuriyet Döneminde İktisat Politikaları Üzerine Gözlemler”, *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bir Bakış Uluslararası Kongresi II. Cilt: Ekonomi-Toplum-Çevre, 10-12 Aralık 1998 ODTU Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları*, 1999: 21-32.

KURTULUŞ, Akif, “70’lerde Devrimci Politika, Devrimci Sanat”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi-7*, Cilt (1960-1980), İstanbul: İletişim Yayınları, 1988: 2366-2367.

KUTLAR, Onat, “Türkiye’de Sanatçının Durumu ve TRT Ödülleri”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 6 Ağustos 1970: 1

KUTLAR, Onat, “Kültür Politikası Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1977: 7.

KUTLU, Pakize, “Grafik Sanatçısı Erkal Yavi İle Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 4 Kasım 1972: 7.

KUTLU, Pakize, “Gülşen Çalık Can İle Op-art”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 6 Kasım 1972: 7.

KUTLU, Pakize, “Cihat Burak’ın Resim Sergisinde Hayattan Alınmış Tablolar Yer Alıyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 12 Haziran 1973a: 7.

KUTLU, Pakize, “Festival, Şenlik, Bayram/ Plastik Sanatlar”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Haziran 1973b: 7.

KUTLU, Pakize, “Aydın Gün’le İstanbul Festivali Üstüne Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Mayıs 1974: 7.

KUTLU, Pakize, “III. İstanbul Festivali Üstüne Aydın Gün’e Sorular”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 14 Nisan 1975: 7.

KÜLEBİ, Cahit, “Sanatta Devlet Eli”, *Milliyet Sanat*, 121, 28 Şubat 1975: 17.

LENİN, Vladimir, *Ne Yapılmalı*, Ankara: Yücel Yayınları, 1976.

LEQUENNE, Michel, *Marksizm ve Estetik*, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000.

LUKÁCS, Georg, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, (Çev. Cevat Çapan), İstanbul: Payel Yayınevi, 2000.

MADRA, Beral, “Nur Koçak’ın Sanatında Güncellik ve Gerçekçilik”, *Sanat Çevresi*, 72, Ekim 1984: 8-9.

MADRA, Beral, “Yahşi Baraz’la Bir Söyleşi”, *Türk Resminde Modernleşme Süreci 15 Nisan-15 Mayıs 1987*, (Düz. Yahşi Baraz), İstanbul: Galeri Baraz, 1987.

MADRA, Beral, “Bugünkü Resim Borsası Resim Sanatına Nasıl Yön Veriyor?”, *Gergedan*, 9, Eylül 1988: 31-32.

MADRA, Beral, *Çağdaş Sanatın Kimliği*, İstanbul: Galeri BM Yayını, 1989.

MAHİR, Mehmet, “1960-1970’li Yılların Figüratif Gerçekçiliği”, *Sanat Çevresi*, 196, Şubat 1995: 36-39.

MAKAL, Mahmut, “Kültür Siyasamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Aralık 1979: 2.

MEMEDOĞLU, Avni, "Güvercin Düşmanları", *Yön Gazetesi*, 14 Mayıs 1962: 19.

MEMEDOĞLU, Avni, "Ülkemizde Kültür ve Sanat Şenlikleri", *Politika Gazetesi*, 5 Temmuz 1978: 6.

MENE, Aşık, "Türkiye Heykel Sanatında Yeni Bir Soluk: Mehmet Aksoy", *Sanat Çevresi*, 19, Mayıs 1980: 6-7.

MERAY, Seha L., "Yıkmalıyım Kaleleri", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1974: 2.

MERİÇ, Murat, "Neler Dinledik, Nelerle Çoştuk", (Ed. Oya Baydar), *Bilanço'98: 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, Tarih Vakfı Yayını, 1999: 193-209.

METİN, Ziya, "Türkiye'de Sinema Seyircisi: Sonunda Sabrı Taştı; Televizyona Yönelip Sorumluları Protesto Etti", *Milliyet Sanat*, 154, 14 Ekim 1975: 10-11.

MOORE-GİLBERT, Bart (Ed.), *The Arts in the 1970s: Cultural Closure?*, London and New York: Routledge, 1994.

MUTLU, Asım, "DGSA ve Üniversite Haline Gelme Sorunu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Kasım 1971: 2.

MUTLUAY, Rauf, "1970'de Roman ve Hikaye", *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 3 Ocak 1971: 3.

MÜDERRİSOĞLU, Yeşim, "Fırçası Serbest ve Sağlam Bir Ressam: Adnan Varınca", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Kasım 1980: 4.

MÜRİTOĞLU, Zühtü, "Heykel Sanatı ve Hadi Bara", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ekim 1971: 2.

MÜRŞİDOĞLU, Aydın, "Festivaller ve Kültür Yapımız", *Bayrak Gazetesi*, 20 Mart 1976a: 7.

MÜRŞİDOĞLU, Aydın, "Sosyalizm ve Kültür", *Bayrak Gazetesi*, 8 Haziran 1976b: 2.

NACİ, Elif, "Nurullah Berk'in Sergisi Nedeniyle", *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Mart 1977a: 6.

NACİ, Fethi, "Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme", *Milliyet Sanat*, 224, 25 Mart 1977b: 17.

NACİ, Fethi, “Roman”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 611-619.

NAYIR, Yaşar Nabi, “Tedirgin Bir Ortamda”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ocak 1971a: 2.

NAYIR, Yaşar Nabi, “Kültür Bakanımız Talat Sait Halmanla”, *Varlık*, 770, Kasım 1971b: 5.

NEFTÇİ, Nermin, *Demokrasinin Kilit Taşı Anılar*, İstanbul: TESAV Yayınları, 1997: 337-338.

NUTKU, Özdemir, “Kültür ve Sanat Sorunumuz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Mayıs 1971: 2.

OCAKLI, Cuma, “Amacım Sahtelikten Uzak Organik Bütünlük Elde Etmek”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 5 Nisan 1975: 7.

OKAN, Tuncan, “1972-73’ün Filmlerinde Başlıca Konular: Politika ve Seks”, *Milliyet Sanat*, 1, 29 Eylül 1972: 3-5.

OKAN, Tuncan, “Sansür ve Petrol Zamlarından Doğan Fiyat Artışları Umutsuzluk

Verici Bir Sinema Mevsimi Hazırladı”, *Milliyet Sanat*, 99, 27 Eylül 1974: 4-5.

OKAYBEN, Yavuz, “Kayseri’deki Resim ve Şiir Sergisi İlgi Gördü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Eylül 1977: 6.

OKTAY, Ahmet, *Sanat ve Siyaset*, İstanbul: Yön yayıncılık, 1993.

OKTAY, Ahmet, *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*, İstanbul: Kültürel Çalışmalar, 2003.

OKTAY, Ahmet, *Adem Genç: Post Dada ve Pop Sürecinde Yeni-Soyut Yaklaşımlar*, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 2004.

ONARAN, Bertan, “Bir Sanatçının 24 Saati: Mahmut Cuda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ocak 1977a: 6.

ONARAN, Bertan (Çev.), “Andy Warhol: ‘Yaşam Müthiş Göz Kamaştırıcı’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1977b: 7.

ONARAN, Bertan, “Sanat Bayramında Tartışılan Düşüncelerin Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1977c: 7.

ORAL, Zeynep, “Ressam Nedim Göknil İskelet Parçalarıyla Resim Yapar”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ağustos 1970: 6.

ORAL, Zeynep, “Aliye Berger Herşeyi Renkli Görüyormuş”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Şubat 1971a: 6.

ORAL, Zeynep, “Yeni Galeri Modern Müze Görevini Görecek”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Şubat 1971b: 6.

ORAL, Zeynep, “Ressam Sevek Tablolarında Yumurtanın Akını Kullanıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 3 Ağustos 1971c: 6.

ORAL, Zeynep, “Fransa'nın İki Türk Ressamı”, *Milliyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1971ç: 6.

ORAL, Zeynep, “Fikret Mualla'ya Sahip Çıkmakta Geç Kaldık”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Ocak 1972a: 6.

ORAL, Zeynep, “İstanbul'da Bir Maya Galerisi Vardı”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Şubat 1972b: 6.

ORAL, Zeynep, “Sanatçılar Yeni Belediye Başkanından Ne Bekliyor?”, *Milliyet Sanat*, 62, 11 Ocak 1974a: 5.

ORAL, Zeynep, “İstanbul Festivali Başladı”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Haziran 1974b: 6.

ORAL, Zeynep, “Atatürk'ün En Büyük Mermer Heykeli Açılıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 13 Ekim 1974c: 5.

ORAL, Zeynep, “4. İstanbul Festivali Pazar Günü Başlıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Haziran 1976: 8.

ORAL, Zeynep, “Avni Arbaş Ankara'da İlk Sergisini Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Şubat 1977a: 8.

ORAL, Zeynep, “Bayram programında 22 Sergi, Birçok Gösteri ‘2000 Yılına Doğru Sanatlar’ Sempozyumu Var”, *Milliyet Sanat*, 248, 24 Ekim 1977b: 4-9.

ORAL, Zeynep, “‘Sanat 77’ ya da ‘Vurun Sanata’”, *Milliyet Gazetesi*, 2 Aralık 1977c: 10.

ORAL, Zeynep, “Gülyüz, Polonya’da ‘Galeri Teatr Studio’da Sergi açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 22 Aralık 1977ç: 10.

ORAL, Zeynep, “Utku Varlık: Ressam Günün 24 Saatini Resimle Yaşar”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Aralık 1977d: 10.

ORALOĞLU, Ali, “Fransız Ana-Kız, Fikret Mualla’yı Bütün Dünyaya Tanıtmak İçin Seferber Olmuşlar”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Nisan 1970a: 8.

ORALOĞLU, Ali, “İstiklal Caddesinde Açılan Resim Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Haziran 1970b: 8.

ORALOĞLU, Ali, “Avrupa’da Bir Kadın Ressamımız Durmadan Madalya Kazanıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 30 Temmuz 1970c: 6.

ORALOĞLU, Ali, “Salih Acar: ‘Gayem Kuşları Sevdirmektir’”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ekim 1970ç: 6.

ORALOĞLU, Ali, “Alev Ebuzziya Danimarka’da Sergi Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 18 Ocak 1972: 6.

ORAN, Fatma, “Sanat Yapıtları ile Anlaşabilmek Önce Bir Eğitim Sorunudur”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1980: 7.

ORMANLAR, Çağla, “Toplumsal Hareketliliğin Getirdiği Özgürleşme 1970-1980”, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999: 73-81.

OSMA, Kıvanç, Yeniler Grubu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 1990.

OTYAM, Fikret, “Orhan Sarısı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Haziran 1978: 4.

OVA, Ali, “İki Köylü Ressam”, *Politika Gazetesi*, 13 Temmuz 1977a: 6.

OVA, Ali, “Antalya Festivalinden İzlenimler”, *Politika Gazetesi*, 16 Temmuz 1977b: 6.

ÖGEL, Semra, *Çevresel Sanat*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yayını, 1977.

ÖGEL, Zeynep (Ed.), *Karşıdan Karşıya Geçerken: Sanat, Salı Toplantıları 93-94*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.

ÖNDER, Mehmet (Ed.), *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1993.

ÖNDİN, Nilüfer, Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Kültür Politikalarının Türk Resim Sanatı Üzerindeki Yansımaları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 2002: 42.

ÖNSİPAHİOĞLU, Hasan, "Akademi'ye Karşı 'Türk Güzel Sanatlar Yüksek Okulu' Kurulması Girişimi ve Ardındaki Oyunlar", *Milliyet Sanat*, 210, 17 Aralık 1976: 15-16.

ÖYMEN, Altan, "Ecevit Başbakanlık Dönemini Anlatıyor: Güzel İstanbul Heykeli ve Erbakan", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1975: 4.

ÖZ, Sayra, *Çağdaş Bilge: Seniye Fenmen*, İstanbul: Bileşim Yayınları, 2003.

ÖZAYTEN, Nilgün, Batı'da Obje Sanatı/ Kavramsal Sanat/Post-Kavramsal Sanat ve Türkiye'de 1965-1992 Yılları Arasındaki Benzer Eğilimler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

ÖZAYTEN, Nilgün, "Ahmet Öktem", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi-3*, İstanbul: YEM Yayınları, 1997a: 1405.

ÖZAYTEN, Nilgün, "İsmail Saray", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi-3*, İstanbul: YEM Yayınları, 1997b: 1614-1615.

ÖZBEN, Münip, "Ankara Türk Devrim Ocağı'nın Güz Sergisi", *Yön Gazetesi*, 28 Kasım 1962: 15.

ÖZDEK, Refik, *Hedef TRT*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1977.

ÖZDEMİR, Hikmet, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye*

1908-1980 (Ed. Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınevi, 2000: 227-286.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu, “Türk Ulusçuluğunda Irkçı Temalar: 1930 ve 40’ların Türkçü Akımı”, *Toplumsal Tarih*, 29, Mayıs 1996: 19-24.

ÖZDOĞAN, Mehmet, “Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasi Yönlendirmeler-Çelişkiler ve Gelişim Süreci”, *Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi 1.Cilt: Siyaset-Kültür-Uluslararası İlişkiler (10-12 Aralık 1998, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999: 195-196.

ÖZEL, Mehmet (Hz.), *Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1992.

ÖZEL, Mehmet-Zafer KÜKREN (Yay. Haz.), *T.C. Maliye Bakanlığı Sanat Eserleri Koleksiyonu*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Yayını, 1998.

ÖZER, Bülent, “Sanatta Yörüngesizlik ve Çağdaş Türk Sanatı Üzerine”, *Sanat Çevresi*, 1, Kasım 1978: 7-8.

ÖZKAN, Necdet, “Kentler İnsanlarla Kucaklaşmalı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Haziran 1979: 2.

ÖZKIRIMLI, Atilla, “Halka Açılmayan Bir Festival”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 1976: 6

ÖZKIRIMLI, Atilla, “Sanatçı Yetiştirmek”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Kasım 1979: 8.

ÖZKIRIMLI, Atilla, “Anahatlarıyla Edebiyat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-3*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 580-602.

ÖZLÜ, Demir, “12 Mart Romanları” Baskılardan Kaynaklanan Bir Roman Topluluğu Olarak Ele Alınmalıdır”, *Milliyet Sanat*, 238, 1 Temmuz 1977: 12-15, 31.

ÖZÖN, Nijat, “Türk Sineması”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 1878-1907.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Türk Resmi Derken”, *Papirüs*, 40, Ekim 1969: 23-26.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Kültür Bakanlığı ve Plastik Sanatlarımız”, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1971: 2.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Bir Serginin Ardından”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1973: 68.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Bir Yarışma ve Bir Serginin Türk Resmine Getirdikleri”, *Milliyet Sanat*, 107, 22 Kasım 1974a: 18-19.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Bir Serginin Ardından”, *Kültür ve Sanat*, 3, Aralık 1974b: 67-71.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Türk Resim Sanatı Hareketli Bir Yıl Geçirdi Ancak Geniş Kitleleri Eğitime Amacına Yine Erişilemedi”, *Milliyet Sanat*, 112, 27 Aralık 1974c: 18-21.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Koleksiyonculuk Konusunda”, *Yeni Dergi*, 125, Şubat 1975a: 40-43.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Kültürün Politikası”, *Yeni Dergi*, 127, Nisan 1975b: 38-40.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Otuz Altıncı Devlet Resim ve Heykel Sergisi Sanatımızdaki

Eğilimlerin Panoramasını Çiziyor”, *Milliyet Sanat*, 131, 9 Mayıs 1975c: 18-20.

ÖZSEZGİN, Kaya, “1975, Plastik Sanatlarda Özgün Bireşimlere Ulaşma Yılı Oldu Ama, Bazı Bürokratik Engeller Aşılamadı”, *Milliyet Sanat*, 164, 26 Aralık 1975ç: 28-32.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Resim-Heykel Müzesi Sorunu”, *Milliyet Sanat*, 187, 4 Haziran 1976a: 27.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Toplumsal ve Siyasal İçerik Taşıyan Sanatla Slogancı Sanatı Birbirinden Ayırmak Gerekir”, *Milliyet Sanat*, 24 Eylül 1976b: 9-13.

ÖZSEZGİN, Kaya, “1976, Plastik Sanatlar Açısından Eski Değer Yargılarının Yeniden Gözden Geçirildiği Bir Yıldı”, *Milliyet Sanat*, 212, 31 Aralık 1976c: 27-33.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Werner Kaush Sergisi”, *Milliyet Gazetesi*, 11 Mart 1977a: 8.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Görsel Sanatlar 1977’de Gelişimini Sürdüdü, Ama Temel Sorunların

Çözümü Bir Kez Daha Ertelendi”, *Milliyet Sanat*, 257, 26 Aralık 1977b: 18-22, 34.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Özel Galeriler Dönemine Girerken”, *Milliyet Sanat*, 263, 6 Şubat 1978: 27.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Resim, Türkiye’nin Çağdaş Kültür Koşullarını Biçimlendirici İşlevini Biraz Daha Hızlandırdı”, *Milliyet Sanat*, 304, 1 Ocak 1979: 18-22.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Başkent Ressamları Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1980a: 9.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Toplumcu Gerçekçilik ve Arnavutluk Sanatı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ocak 1980b: 9.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Selim Turan’ın Resimleri Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ocak 1980c: 9.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Nuri İyem’in İnsanları ya da Bizim İnsanlarımız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 1980ç: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Dündar Elbruz’u Anma Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1980d: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Ergin İnan’da ‘Eski’ Olanın Şiiri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Mart 1980e: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Hoca Ali Rıza Gerçeği Üzerine”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 1980f: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Ankara Resim ve Heykel Müzesi Bugün Açılıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Nisan 1980g: 9.

ÖZSEZGİN, Kaya, “‘Çizikler’ Sergisi Çağdaş Bir Sanatçı Yorumunun Özgün Boyutlarıyla Bezeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Nisan 1980h: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Keskinok’un Resmi, İlk Aşamanın Gürbüz ve İyimser Dünyasına Yeni Bir Dönüşün İzleriyle Yüklü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Nisan 1980i: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Kadın Ressamların Ortak İşlevleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mayıs 1980i: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Geleceğe Güvenle Bakabilmek İçin Okullarda Köklü Sanat Eğitimine Ağırlık Vermeliyiz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mayıs 1980j: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Bartolini Sergisi Çağdaş İtalyan Resminin Bir Yönünü Aydınlatıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Mayıs 1980k: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Suluboya Ressamları Grubu'nun 10 Yılı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mayıs 1980l: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Artisan Galeri'deki Karma Sergi Uyumu ve Tutarlılığıyla Dikkat Çekici”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1980m: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Muammer Bakır'ın Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1980n: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Müritoğlu ve Sanatçı Fantezisini Yönlendiren Temel Kaygılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1980o: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Hamit Görele, Türk Resminde Yenileşme Döneminin Öncülerinden Biri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1980ö: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Jak İhmalyan'ın Resimlerinde Çelebi Bir Ressamın İncelikli Yorumları Görülüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Haziran 1980p: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Ergi Koleksiyonu, Ankara Resim ve Heykel Müzesi'ne Yeni Bir Güç Aşılamaştır”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1980r: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, Yaz Karma Sergisi Daha Önce Sergilenen Yapıtlardan Oluşuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Temmuz 1980s: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Sanat Piyasası mı, Sanat Borsası mı?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Temmuz 1980ş: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Amatör Ressamlar Konusunda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Temmuz 1980t: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Türk Resminin Temel Sorunu: Özgünlük ve Kişisellik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Eylül 1980u: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Atatürk Portreciliği Anlamsal İçeriğinden Soyutlanan Bir Örnek Portrelere Dönüşüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1980ü: 7.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Türk Resminde Natürmort Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Kasım 1980v: 4.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi-3*, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1981.

ÖZSEZGİN, Kaya, “‘Yeni Eğilimler’ mi, ‘Eğilimsiz Yenilikler’ mi?”, *Milliyet Sanat*, 85, 1 Aralık 1983: 49-50.

ÖZSEZGİN Kaya, “Plastik Sanatlar ve Kültür Politikaları”, *Hürriyet Gösteri*, 68, Temmuz 1986: 97.

ÖZSEZGİN, Kaya, *DYO Resim Yarışmalarının Katkıları İle Türk Resim Sanatında 25 Yıl*, İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1991.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Resmi*, Türkiye İş Bankası Koleksiyonu, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*, İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 1996.

ÖZSEZGİN, Kaya, *DYO Resim Yarışmalarının Katkıları ile Türk Resim Sanatında 30 Yıl*, İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, 1997.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, (1999).

ÖZSEZGİN, Kaya, *Türk Plastik Sanatçıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Burhan Uygur*, İstanbul: YKY, (İlk Baskı 1998) 2000a.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Mehmet Güler: Barışçıl Kuşatma*, İstanbul: Galeri Binyıl, 2000b.

ÖZSEZGİN, Kaya, *Banka Koleksiyonlarından Seçmeler 14 Haziran-13 Temmuz 2002, Kazım Taşkent Sanat Galerisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002a.

ÖZSEZGİN, Kaya, “Koleksiyonculuk: Merakın Tutkuya Dönüşmesi”, Zeynep Rona (Ed.), *Çağdaş Resim Koleksiyonu (1975-2002)*, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2002b: 23-49.

ÖZSEZGİN, Kaya-Mustafa ASLIER,
Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı-4, İstanbul: Tıglat Yayınları, 1989.

ÖZTUNA, Yılmaz, “Kültür Savaşı-1”,
Milli Kültür, 1, Ocak 1977a: 4-7.

ÖZTUNA, Yılmaz, “Kültür Savaşı”,
Milli Kültür, 2, Şubat 1977b: 4-7.

ÖZTÜRK, Sırrı (Yay. Hz.), *Avni Memedoğlu:
Politika-Sanat-Estetik Yolunda “Emeğin
Ressamı”*, İstanbul: Sorun Yayınları, 1999.

ÖZTÜRK, Tülin, “Küflü Resimler ve
Parçalanan Heykeller”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
4 Mart 1979: 8.

ÖZTÜRK, Tülin, “Sanatçının Umutsuz
Olmaya Hakkı Yoktur”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
25 Ağustos 1980: 7.

PEKMEZCİ, Hasan, “Türk Sanat Eğitiminde
ve Sanatında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş
Bölümü”, *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar*,
Gazi Üniversitesi Yayını, 2006: 61-67.

PEKŞEN, Yalçın, “DGSA Resim Bölümü Giriş
Sınavında Usulsüzlük Saptandı; 60 Öğrenci
Danıştaya Başvurdu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20
Ocak 1974: 1.

PLEHANOV, G. H., *Sanat ve Toplumsal Hayat*,
(Çev. Cevat Karakaya), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1987.

PULUR, Hasan, “Resim Sergisinde Yırtık ve
Boşluk”, *Milliyet Gazetesi*, 1 Ocak 1972: 5.

RENDA, Günsel, “Bedrettin Cömert İçin”,
Cumhuriyet Gazetesi, 15 Temmuz 1978: 7.

RENDA, Günsel-Turan EROL, *Başlangıcından
Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi-1*,
İstanbul: Tıglat Yayınları, 1979.

RİFAT, Oktay, “Sanat ve Propaganda”, *Milliyet
Sanat*, 103, 25 Ekim 1974: 17.

ROBERTS, J. M., *Yirminci Yüzyıl Tarihi*,
Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

RONA, Zeynep, “İbrahim Örs”, *Eczacıbaşı
Sanat Ansiklopedisi-3*, İstanbul: YEM
Yayınları, 1997: 1409.

RONA, Zeynep (Ed.), *Çağa Resim Koleksiyonu (1975-2002)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Belge Ltd. Yayını, 2002.

RONA, Zeynep-Ahu ANTMEN (Ed.), “Müzeler: Yeni Kurulanlar, Kurulmakta Olanlar ve Yeniden Yapılandırılanlar”, *Sanat Yıllığı 2*, İstanbul: Sanat Bilgi Belge Ltd. Yayını, 2003: 166.

SABANCI, Sakıp, “Koleksiyoncunun Kaleminden”, *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Resim Koleksiyonundan Seçmeler*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 2002: 6-9.

SALDIRAY, Sümer, Baraz Galerisi ve İlk Sergi Üzerine”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Kasım 1975: 7.

SANCAR, Nuray, “Neşet Günal’ın Desenlerinde Çözülme Gerilim”, *Evensel Kültür*, 113, Mayıs, 2001: 58-61.

SAV, Atilla, “Sanata Dokunulmaz”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1977: 7.

SAYIN, Erol, “Teknoloji”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 9*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002: 2480-2490.

SELÇUK, Handan, “Paris’te 4 Ressamla Konuşma”, *Yön Gazetesi*, 27 Mart 1963: 14-15.

SELÇUK, İlhan, “Güzel İstanbul”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart 1974: 2.

SELÇUK, İlhan, “Bir Sanatçı Öldü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ocak 1980: 2.

SEZER, Sennur, “TRT’de Resim-Heykel”, *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 4 Nisan 1971: 3

SEZER, Sennur, “Seramikte İnsan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Eylül 1972a: 6.

SEZER, Sennur, “Şiir ve Resim”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Eylül 1972b: 6.

SEZER, Sennur, “Fahrelnisa Zeid’in Portreleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Eylül 1972c: 6.

SEZER, Sennur, “Hız ve Cesaret İsteyen Bir Resim Türü”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1972ç: 6.

SEZER, Sennur, “Seramikte Çağdaş İlişkiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1972d: 6.

SEZER, Sennur, “İnsan Yalnızdır”,
Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1972e: 6.

SEZER, Sennur, “Sanatı, Köylere ve Kahvelere
Götürmek İsteyen Bir Sanatçı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 17 Kasım 1972f: 6.

SEZER, Sennur, “Gravürün Olanakları”,
Cumhuriyet Gazetesi, 21 Kasım 1972g: 6.

SEZER, Sennur, “Anadolu’dan”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 21 Ocak 1973a: 6.

SEZER, Sennur, “Ot Boyadan Yağlı Boyaya”,
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ocak 1973b: 6.

SEZER, Sennur, “Kuşlar İnsanlar”,
Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1973c: 6.

SEZER, Sennur, “Ayın Sergileri”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 6 Şubat 1973ç: 6.

SEZER, Sennur, “Yaşantı İzlenimleri”,
Cumhuriyet Gazetesi, 10 Şubat 1973d: 6.

SEZER, Sennur, “Peyman’ın Maskları”,
Cumhuriyet Gazetesi, 20 Şubat 1973e: 6.

SEZER, Sennur, “Salon Sorunu ve
Şubat’ın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
3 Mart 1973f: 6.

SEZER, Sennur, “Erdoğan Değer’e Yardım
İçin Açılan Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart
1973g: 6.

SEZER, Sennur, “İyem’in Kadın Portreleri”,
Cumhuriyet Gazetesi, 31 Mart 1973h: 6.

SEZER, Sennur, “Anıtsal Yapı-Resim İlişkisi”,
Cumhuriyet Gazetesi, 16 Nisan 1973i: 6.

SEZER, Sennur, “Halk Sanatı”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 18 Nisan 1973i: 6.

SEZER, Sennur, “Üç Sergi Üç Sanatçı”,
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Mayıs 1973j: 6.

SEZER, Sennur, “Tatbiki Güzel Sanatlar
Yüksek Okulu Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*,
6 Temmuz 1973k: 5.

SEZER, Sennur, “Cumalı Galerisi’nde
Tamer’in Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 12
Temmuz 1973l: 5.

SEZER, Sennur, “Canlandırma Filmleri Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1973m: 5.

SEZER, Sennur, “Cihat Burak’ın Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1973n: 5.

SEZER, Sennur, “Güz Döneminin İlk Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Eylül 1973o: 6.

SEZER, Sennur, “Üç Yol Ağızı: 10 Sanatçının Oluşturduğu Grup Sergisinin Düşündükleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ekim 1973ö: 6.

SEZER, Sennur, “Resim ve Uusallık”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1973p: 6.

SEZER, Sennur, “Ekim Ayının Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1973r: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Kasım 1973s: 6.

SEZER, Sennur, “Darüşşafaka Sanat Ödülleri Sergisi Açıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1973ş: 6.

SEZER, Sennur, “Çağdaş Seramiğin Sorunları Galatalı’ların Taksim Sergisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Kasım 1973t: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Kasım 1973u: 6.

SEZER, Sennur, “İstanbul’da Aralık Ayı Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Aralık 1973ü: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1973v: 6.

SEZER, Sennur, “Eyüboğlu’nun Son Sergisi Doğa’ya Yeni Bir Gözle Dönüş”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Aralık 1973y: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Aralık 1973z: 6.

SEZER, Sennur, “1973’ün Son, 1974’ün İlk Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Ocak 1974a: 6.

SEZER, Sennur, “23 Ocak’a Kadar Açık Kalan Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ocak 1974b: 6.

SEZER, Sennur, “Sanatı Yararlı Kılmak”,
Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ocak 1974c: 6.

SEZER, Sennur, “Mutluluk ve Yalnızlık”,
Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ocak 1974ç: 6.

SEZER, Sennur, “Olgunlaşma’da İlginç Bir
Sergi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Ocak 1974d: 6.

SEZER, Sennur, “Avni Lifij’in Eserleri”,
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Şubat 1974e: 6.

SEZER, Sennur, “Şubat Ayı Sergilerinden”,
Cumhuriyet Gazetesi, 2 Şubat 1974f: 6.

SEZER, Sennur, “Eren Eyuboğlu’nun
Resimleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Şubat 1974g: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 15 Şubat 1974h: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 23 Şubat 1974ı: 6.

SEZER, Sennur. “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 12 Mart 1974i: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 19 Mart 1974j: 6.

SEZER, Sennur, “50 Heykel Dikilecekti Ama
Para Sağlanamadı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Mart
1974k: 5.

SEZER, Sennur, “Ellinci Yılda İstanbul’un
Yirmi Heykeli”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Mart
1974l: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 29 Mart 1974m: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 12 Nisan 1974n: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 19 Nisan 1974o: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 27 Nisan 1974ö: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet
Gazetesi*, 10 Mayıs 1974p: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1974r: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mayıs 1974s: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Haziran 1974ş: 6.

SEZER, Sennur, “Sergiler: Ekim Ayı Sergileri ve Kadın Sanatçılar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Ekim 1974t: 5.

SEZER, Sennur, “Akdik, Ağaoğlu Demirkol ve Taylan'ın Sergileri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Kasım 1974u: 5.

SEZER, Sennur, “ARAD'ın Son Sergisi: İstanbul'dan Öyküler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1976: 6.

SEZER, Sennur, “Galeri Baraz'daki Karma Sergi Değişik Anlayıştaki Ressamları Bir Arada Sunuyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Şubat 1977a: 6.

SEZER, Sennur, “Baskı Sanatının Çağdaş Yorumu: Ergin İnan, İsmail Türemen ve

Mehmet Özer”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mart 1977b: 6.

SEZER, Sennur, “Doğa Tutkunu Bir Resam: Gürkan Çoşkun (Komet)”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1977c: 6.

SEZER, Sennur, “Ünlü Fransız Ressam Mathieu Resimlerini İstanbul'da Sergiliyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Temmuz 1977ç: 6.

SEZER, Sennur, “Bir Çağdaş Ressam ve Dekoratör: Turgut Atalay”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1977d: 6.

SEZER, Sennur, “Burhan Uygur'un Tanık Noktaları”, *Politika Gazetesi*, 26 Kasım 1977e: 6.

SEZER, Sennur, “Ömer Uluç: Kendime Özgü Bir Renk Düzeni Yakaladım”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Aralık 1977f: 7.

SİVRİ, İsmail, “Almanya'dan Geldi ve Ayağının Tozu ile Sergi Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 1 Mayıs 1973: 6.

SMITH, Edward Lucie, *Movements in Art Since 1945*, New York: Thames and Hudson, 1984.

SMITH, Edward Lucie, *Art Today*, Singapore: Phaidon, 1995.

SOMTÜRK, Güner, “Mustafa Esirkuş ve Yurttan Resimle Türküler”, *Oluşum*, 9, Temmuz 1978: 30.

SOYER, Nejat, “Resmin Devrimciliği”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 24 Ağustos 1975: 7.

SÖNMEZAY, Ayşegül, *Güldüğüme Bakma “Mehmet Güler yüz Kitabı”*, İstanbul: Kültür Yayınları, 2004.

SÖZEN, Gürol, “1919-1923/Destan”, *Özgür İnsan*, 1, Haziran 1972: 64.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Sanatçı Değişim İçindeki Topluma Sahip Çıkmak İstiyor”, *Politika Gazetesi*, 15 Ocak 1977a: 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Nedim Günsur: Gelecekte Çok Umutluyum, Tüm Uluslar İçin”, *Politika Gazetesi*, 17 Ocak 1977b: 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Mustafa Aslıer: Sanatçı Siyasa ile Olan İlişisini Kurmakta Tam Özgür Olmalıdır”, *Politika Gazetesi*, 27 Ocak 1977c: 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Nurullah Berk: Bugün Ulusallığın Yerelliğin Olduğu Kadar, Evrenselliğin de Müfrit Savunucusu ve Temsilcileri Var”, *Politika Gazetesi*, 1 Şubat 1977ç: 6.

SÖZEN, Gürol, “Soruşturma: Günal: Çağımızın Geleceğini Sömürü Düzenleri ile Sömürülenlerin Savaşımı Belirleyecek”, *Politika Gazetesi*, 23-24 Şubat 1977d: 6.

SÖZEN, Gürol, “Hangi Gelecek?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1977e: 7.

SÖZEN, Gürol, “Sokaklar ve Renkler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978: 7.

SÖZEN, Gürol, “Sanat Bayramı ve Bir Tavrın Eleştirisi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Kasım 1979: 8.

SÖZER, Önay, “Sanatın Kendine Bakışı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1979: 8.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Kültür ve Sanat Temel Sorunumuz Batılılaşma Sorunu Değil”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1974a: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Batılılaşma Sürecinde Türk Kültür Yaşamının Üç Olgusu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1974b: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Toplumumuzun Kültür-Sanat Kuruluşu ve Yaşayışı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1974c: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Çözüm Yolunun İki İlkesi Özgün Düşünce ve Çevreden Evrene”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Haziran 1974ç: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Gerekseme Duyulan Yeni Kültür Kurumları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1974d: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Yoğun Bir Düşünce ve

Sanat Üretimi Sağlanması”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Haziran 1974e: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, “Türk Kalarak Çağdaşlaşmak: Gereken Tedbirler ve Öneriler”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Haziran 1974f: 4.

SUN, Muammer-Murat KATOĞLU, *Türk Kalarak Çağdaşlaşma: Türkiye'nin Kültür Sanat Sorunları*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993.

SÜPHANDAĞLI, Ateş, “Marksçılık ve Sanat”, *Adam Sanat*, 114, Mayıs 1995a: 42-50.

SÜPHANDAĞLI, Ateş, “Marksçılık ve Sanat II”, *Adam Sanat*, 117, Ağustos 1995b: 48-54.

SÜPHANDAĞLI, Ateş, “Marksçılık ve Sanat III”, *Adam Sanat*, 118, Eylül 1995c: 62-74.

SÜPHANDAĞLI, Ateş, “Marksçılık ve Sanat IV”, *Adam Sanat*, 120, Kasım 1995ç: 48-59.

SÜREYA, Cemal, “İçinde Bulduğumuz Sosyal ve Ekonomik Ortamın Sanatımıza Etkisi:

Türk Sanatçısı Direniyor”, *Milliyet Sanat*, 311, 19 Şubat 1979: 17.

SÜSOY, Yener, “Orhan Peker: Konularımı Daha Çok Çevremden Seçerim”, *Milliyet Gazetesi*, 21 Kasım 1970a: 6.

SÜSOY, Yener, “25 Kadın Ressam Ankara’da Sergi Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Aralık 1970b: 8.

SÜSOY, Yener, “TRT Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri Sonuçlandı”, *Milliyet Gazetesi*, 8 Mart 1971: 8.

ŞAHİNLER, Orhan, “Güzel Sanatlar Akademisi Korunmalıdır”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Nisan 1972: 2.

ŞAHİNLER, Orhan, “Niçin Güzel Sanatlar Üniversitesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Haziran 1978: 2.

ŞAHİNLER, Orhan, “Akademilere Konulmak İstenen Ambargo”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 1980: 2.

ŞARDAĞ, Rüştü, “‘Ulusal Kültür’ Silahı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Aralık 1978: 2.

ŞİMŞEK, Aydın, *Siyasal Tarih Sürecinde Sanat ve İktidar*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000.

ŞMİDT, Nikolay, “Sovyet Plastiği”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 22 Şubat 1973: 7.

TAKTAK, Yusuf, “Sanatçı, Sanatını Yaparak Yaşamını Kazanmalıdır”, *Sanat Çevresi*, 7, Mayıs 1979: 20-22.

TANALTAY, Erdoğan, “Yahşi Baraz ile Bir Gün”, *Sanat Çevresi*, 205, Kasım 1995a: 38-42.

TANALTAY, Erdoğan, “Aydın Cumalı İle Bir Gün”, *Sanat Çevresi*, 206, Aralık 1995b: 66-69.

TANSUĞ, Sezer, “Sorunlar ve Sergiler”, *Yeni Dergi*, 55, Nisan 1969: 402-407.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler-Tartışmalar Bir Konuşma”, *Yeni Dergi*, 64, Ocak 1970a: 64-71.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler Değİnmeler”, *Yeni Dergi*, 65, Şubat 1970b: 145-155.

TANSUĞ, Sezer, “Sergiler”, *Yeni Dergi*, 66, Mart 1970c: 222-229.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler", *Yeni Dergi*, 67, Nisan 1970ç: 302-305.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler", *Yeni Dergi*, 68, Mayıs 1970d: 388-391.

TANSUĞ, Sezer, "TRT'de Resim-Heykel", *Cumhuriyet Gazetesi-Sanat Edebiyat Eki*, 4 Nisan 1971: 3.

TANSUĞ, Sezer, "Yeni Sergileme Yılında", *Yeni Ortam Gazetesi*, 28 Ekim 1972a: 7.

TANSUĞ, Sezer, "Yüksel Arslan'ın Sonu", *Yeni Ortam Gazetesi*, 3 Kasım 1972b: 7.

TANSUĞ, Sezer, "Altinyurt'ta Ramazan Seyirliği", *Yeni Ortam Gazetesi*, 8 Kasım 1972c: 7.

TANSUĞ, Sezer, "Turgut Zaim Usta İçin", *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Haziran 1974a: 6.

TANSUĞ, Sezer, "Bir Müze Serüveni", *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ekim 1974b: 2.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler ve Ötesi", *Yeni Dergi*, 122, Kasım 1974c: 38-41.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler", *Yeni Dergi*, 123, Aralık 1974ç: 39-44.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler", *Yeni Dergi*, 124, Ocak 1975a: 44-47.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler ve Gül Masalları", *Yeni Dergi*, 125, Şubat 1975b: 44-47.

TANSUĞ, Sezer, "Sergiler", *Yeni Dergi*, 127, Nisan 1975c: 40-42.

TANSUĞ, Sezer, "Tatavla-Kurtuluş ve Baraz Galerisi", (sergi broşürü), 1975ç: 1-3.

TANSUĞ, Sezer, *Türk Resim Sanatında "Figüratif" Gelişme*, Türkiye Turizm Yatırım ve Dış Ticaret Bankası Yayını, tarihsiz.

TANSUĞ, Sezer, *Beş Gerçekçi Türk Ressamı (Turgut Zaim, Nuri İyem, Cihat Burak, Neşet Günal, Nedim Günsür)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1976a.

TANSUĞ, Sezer, "Batılılaşma Süreci İçindeki Dinamikler", *Milliyet Gazetesi*, 8 Nisan 1976b: 2.

TANSUĞ, Sezer “Oluşum Süreci İçinde Sanatın Geçmişi ve Geleceği”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Aralık 1977: 2.

TANSUĞ, Sezer, “Türk Resminin Dünü ve Bugünü”, *Sanat Çevresi*, 2, Aralık 1978: 4-6.

TANSUĞ, Sezer, “Mart 1979 Sergilerinden Seçmeler”, *Sanat Çevresi*, 6, Nisan 1979a: 14-17.

TANSUĞ, Sezer, “İDGSA İstanbul 2. Sanat Bayramı Genel Değerlendirmesi ve Yeni Eğilimler Sergisi”, *Çevre*, 6, Kasım-Aralık 1979b: 74-83.

TANSUĞ, Sezer, “Değınmeler”, *Sanat Çevresi*, 14, Aralık 1979c: 20-22.

TANSUĞ, Sezer, “1. Açık Hava Sergisi ve Akademi Günü”, *Sanat Çevresi*, 22, Ağustos 1980: 16-17.

TANSUĞ, Sezer, *Türk Resminde Yeni Dönem*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.

TANSUĞ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.

TANSUĞ, Sezer, *Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1997.

TANSUĞ, Sezer, “1950’den Bu Yana Türk Resminin Özellikleri”, *Gergedan*, 19, Eylül 1988: 28.

TARHAN, Bülent, “Ali Atmaca ve Nilüfer Ermiş İle Bir Konuşma”, *Yansıma*, 27, Mart 1974: 174-176.

TARKAN, Nilgün, “Nermin Neftçi”, *Milliyet Sanat*, 108, 29 Kasım 1974: 3.

TARKAN, Nilgün, “Günay: Amacımız Toplum Estetik Yönden Eğitmektir”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ocak 1976a: 8.

TARKAN, Nilgün, “Açık Oturumda ‘Devletin Kültür Politikası İktidarların Silahlarından Biridir’ Dendi”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Şubat 1976b: 8.

TARKAN, Nilgün, “Devletin Kültür Politikası ve Devrimci Sanat Toplantısı: Bugünkü Kültür Politikası Eleştirildi”, *Milliyet Sanat*, 171, 13 Şubat 1976c: 16.

TARKAN, Nilgün, “Partilerin Seçim Bildirgelerinde Kültür ve Sanat Sorunlarımız İçin

Hangi Çözümüolları Öneriliyor”, *Milliyet Sanat*, 233, 27 Mayıs 1977: 10-11.

TARKAN, Nilgün, “4. Beş Yıllık Plan’da Kültür ve Sanat Konuları”, *Milliyet Sanat*, 301, 11 Aralık 1978: 10.

TAŞDİKEN, Mehmet, “Sanat ve Dadaizm”, *Bayrak Gazetesi*, 14 Nisan 1976a: 7.

TAŞDİKEN, Mehmet, “Gerçekçilik Üstüne”, *Bayrak Gazetesi*, 17 Nisan 1976b: 7.

TAVİLOĞLU, Mustafa, “Birkaç Söz”, Ferit Edgü (Ed.), *Taviloğlu Koleksiyonu: Türk Resmi*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 1997: v.

TAYGUN, Ali, “Sanatın Özü Yapıtın İçeriği-2”, *Politika Gazetesi*, 1 Temmuz 1978a: 6.

TAYGUN, Ali, “Sanatın Özü/Yapıtın İçeriği”, *Politika Gazetesi*, 8 Temmuz 1978b: 4.

TAYGUN, Ali, “Sanatın Ekonomi Politikteki Yeri Üstüne Düşünceler”, *Sanat Emeği*, 3, Mayıs 1978c: 26-40.

TAYGUN, Ali, “İstanbul Festivali’ni Ne Yapmalı”, *Sanat Emeği*, 18, Ağustos 1979a: 19-45.

TAYGUN, Ali, “Sendikalar ve Kültür”, *Sanat Emeği*, 19, Eylül 1979b: 53-59.

TAYGUN, Ali, “İdeoloji Çalışmaları İçin Bir Model: Sanat Emeği”, *Sanat Emeği*, 20, Ekim 1979c: 28-32.

TAYGUN, Ali, “İdeoloji”, *Adam Sanat*, 16, Mart 1987: 11-14.

TAYLAN, Orhan, “Genç Arkadaşlarımız Adına”, *Politika Gazetesi*, 20 Temmuz 1977a: 6.

TAYLAN, Orhan, “Nasıl Oldu da Sanatçılar Örgütlendi”, *Politika Gazetesi*, 27 Temmuz 1977b: 6.

TAYLAN, Orhan, “Yaratıcı Sanatçı Olmak”, *Politika Gazetesi*, 3 Ağustos 1977c: 6.

TAYLAN, Orhan, “Kendimizi Titizlikle Hazırlamıyoruz”, *Politika Gazetesi*, 10 Ağustos 1977ç: 6.

TAYLAN, Orhan, “Antropoloji, Cephe, Sanatçılar vesaire...”, *Politika Gazetesi*, 17 Ağustos 1977d: 6.

TAYLAN, Orhan, “Biraz ‘Proletkult’ Üstüne”, *Politika Gazetesi*, 24 Ağustos 1977e: 6.

TAYLAN, Orhan, “Küçük Burjuva Devrimciliğinin Sanat Anlayışı Üzerine”, *Politika Gazetesi*, 14 Eylül 1977f: 6.

TAYLAN, Orhan, “Sanatçılık Maça İşidir, Palavra Kaldırmaz”, *Politika Gazetesi*, 5 Ekim 1977g: 6.

TAYLAN, Orhan, “‘Soyut’ Bir Olumsuzluk mu?”, *Politika Gazetesi*, 12 Ekim 1977h: 6.

TAYLAN, Orhan, “Ajit-Prop Sanatı ile ‘Kalıcı Olan’ Ayrımı”, *Politika Gazetesi*, 9 Kasım 1977i: 6.

TAYLAN, Orhan, “Hey Gidi Başkaldırı Sanatı”, *Politika Gazetesi*, 16 Kasım 1977j: 6.

TAYLAN, Orhan, “Kalıcılık, Çarpıcılık ya da Her İki Birden”, *Politika Gazetesi*, 30 Kasım 1977j: 6.

TAYLAN, Orhan, “Yeniden Duvar Resmi”, *Politika Gazetesi*, 14 Aralık 1977k: 6.

TAYLAN, Orhan, “Muhafifler Neye Muhafif?”, *Politika Gazetesi*, 21 Aralık 1977l: 6.

TAYLAN, Orhan, “Yıpranmak Büyümektir”, *Politika Gazetesi*, 4 Ocak 1978a: 6.

TAYLAN, Orhan, “İttihatçılıkla Demokrat Olmanın Arasındaki Dağlar”, *Politika Gazetesi*, 11 Ocak 1978b: 6.

TAYLAN, Orhan, “Sanatçıya Devlet Desteği”, *Politika Gazetesi*, 18 Ocak 1978c: 6.

TAYLAN, Orhan, “Başını Kuma Sokanların Açıkta Kalan Yanı”, *Politika Gazetesi*, 25 Ocak 1978ç: 6.

TAYLAN, Orhan, “Ressamlar, Gerici Dış Politika ve Kıbrıs’a Dair”, *Politika Gazetesi*, 8 Şubat 1978d: 6.

TAYLAN, Orhan, “Sanatçılar, Askerler ve Heykelleri Üzerine”, *Politika Gazetesi*, 15 Şubat 1978e: 6.

TAYLAN, Orhan, “Bağışlayın”, *Politika Gazetesi*, 22 Şubat 1978f: 6.

TAYLAN, Orhan, “Türkiye’de Nazi Heykelciliği”, *Sanat Emeği*, 1, Mart 1978g: 9-20.

TAYLAN, Orhan, “Amerika’da Başkaldıran Duvar Resmi”, *Sanat Emeği*, 4, Haziran 1978h: 54-61.

TAYLAN, Orhan, “Küba Afişleri ve Afişçilik Militan Tavır”, *Sanat Emeği*, 11, Ocak 1979a: 42-51.

TAYLAN, Orhan, “Sanat ve Kültür Emekçileri Barış İçin”, *Sanat Emeği*, 15, Mayıs 1979b: 70-74.

TAYLAN, Orhan, “Baskı Dönemi Hoş Geldi Sefa Geldi”, *Politika Gazetesi*, 26 Aralık 1979c: 8.

TAYLAN, Orhan, “Resim Sanatı Üstüne Düşünceler”, *Adam Sanat*, 11, Ekim 1986: 44-50.

TEKÇE, Fuat, “Köln’de Bir Galeri, Bir Türkiye Penceresi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Kasım 1978: 6.

TELLİ, Hidayet, “Cumhuriyetimizin Bir Anıt Kurumu”, *Üç Kuşak Gazi Eğitimli Sanatçılar*, Gazi Üniversitesi Yayını, 2006: 23-37.

TOLLU, Cemal, “1962’de Plastik Sanatlar”, *1963 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1962: 63-69.

TOPRAK, Bedirhan (Ed.), *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)-3: 1960-1980*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, (ilk basım 1998) 2002.

TOPUZ, Hıfzı, “Kültür Politikaları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Kasım 1979: 2.

TOSUN, Öztekin, “Çeviri ile Komünizm Propagandası Suçu İşlenir mi?”, *Milliyet Gazetesi*, 31 Ocak 1977: 2.

TÖR, Vedat Nedim, “Niçin Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Haziran 1971a: 2.

TÖR, Vedat Nedim, “Kültür Bakanlığı”, *Milliyet Gazetesi*, 16 Ağustos 1971b: 2.

TÖR, Vedat Nedim, “Niçin Sanat Politikası Gerekiyor?”, *Milliyet Gazetesi*, 4 Kasım 1971c: 2.

TÖR, Vedat Nedim, “Bir Öneri: Üç Kıt’a Festivali”, *Milliyet Gazetesi*, 15 Ağustos 1975: 2.

TUĞRUL, Semih, “TRT Televizyonu, Sinemaya ve Sinema Olaylarına Karşı Tam Bir Umursamaz Davranış İçindedir”, *Milliyet Sanat*, 14 Ekim 1975: 8-9.

TUNALI, İsmail, “Tarihsel Değişme ve Süreklilik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1973: 6.

TUNALI, İsmail, “Okur Gözü İle: İki Sergi Üzerine Notlar”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1975: 6.

TUNALI, İsmail, “Şubat Ayı Sergilerinden”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 4 Mart 1976a: 6.

TUNALI, İsmail, “Resim ve Heykel Müzesi'nin Kapatılışı”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1976b: 2

TUNALI, İsmail, “Resimde Ulusallık ve Çağdaşlığa Kavuşmak İçin Ulusal Anlatımın Somutluk Kazanması Gerekir”, *Milliyet Sanat*, 179, 9 Nisan 1976c: 18-19, 31.

TUNALI, İsmail, “Sanat Açısından Birey Toplum ve Kültür”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Ekim 1976ç: 7.

TUNALI, İsmail, “‘2000 Yılına Doğru Sanat’ ve ‘Bir Bayram’”, *Milliyet Gazetesi*, 12 Kasım 1977: 2.

TUNALI, İsmail, “Bir Sanat Adamını Öldürdüler: Bedrettin Cömert'in Ardından”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1978: 7.

TUNALI, İsmail, “Tarihsel Değişme ve Süreklilik”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 1979: 2.

TUNALI, İsmail, “Sunuş”, (Günümüz Sanatçıları 4.İstanbul Sergisi Kataloğu), İstanbul, 1983.

TUNCER, Sabahattin, “Grafik Anlatım Tarihsel İşlevini Yüklenmelidir”, *Politika Gazetesi*, 19 Ocak 1977a: 6.

TUNCER, Sabahattin, “Altan Gürman'ın Yapıtları Sergileniyor”, *Politika Gazetesi*, 3 Mart 1977b: 6.

TUNCER, Sabahattin, “Hayatın Heykelde Yaşayan Destanı ve Mehmet Aksoy”, *Sanat Emegi*, 26, Nisan 1980: 68-73.

TUNÇ, Ayfer, *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek-70'li Yıllarda Hayatımız*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

TUNÇAY, Mete, "Türkiye Cumhuriyet'inde Siyasal Düşünce Akımları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002a: 1924-1928.

TUNÇAY, Mete, "Siyasal Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi-7*, İstanbul: İletişim Yayınları, (ilk basım 1983) 2002b: 1967-1990.

TURAN, Güven, "Sergilerde", *Oluşum: Aylık Sanat ve Düşün Dergisi*, 749, Mayıs 1978: 30-32.

TURAN, Güven, "Nesneler Dünyasından Yaşamayı Nesnelleştirmeye: Nur Koçak'ın Resimleri", *Sanat Çevresi*, 72, Ekim 1984: 10-11.

TURAN, Güven, "Balkan Naci İslimyeli'nin Düşsel Dünyası", *Adam Sanat*: 6, Mayıs 1986: 54-57.

TURAN, Salih, "Kartal Belediyesi Kültür ve Sanat Şenliği", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Temmuz 1978: 6.

TURANİ, Adnan, "1973'de Güzel Sanatlar", *1974 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1973: 134-149.

TURANİ, Adnan, "1974'te Güzel Sanatlar", *1975 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1974: 155-168.

TURANİ, Adnan, "Plastik Sanatlarımız", *1976 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1975: 129-142.

TURANİ, Adnan, "1976'da Plastik Sanatlar", *1977 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1976: 126-134.

TURANİ, Adnan, "Plastik Sanatlar", *1978 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1977: 125-136.

TURANİ, Adnan, "Plastik Sanatlar", *1979 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1978: 91-99.

TURANİ, Adnan, "Plastik Sanatlar", *1980 Varlık Yıllığı*, İstanbul: Varlık Yayınevi, Aralık 1979: 91-99.

TURANİ, Adnan, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984.

TÜMER, Mehmet Savaş, “Bedri Rahmi Eyüboğlu: Türk Resim Sanatı Emekleme Döneminde Dir Diyor”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 9 Aralık 1973a: 7.

TÜMER, Mehmet Savaş, “İ. Hakkı Oygur’la Seramik Sanatı Üstüne Bir Konuşma”, *Yeni Ortam Gazetesi*, 16 Aralık 1973b: 7.

TÜRENÇ, Tufan, “Güzel İstanbul Heykelinin Kaldırılması Sanatçılar Arasında Tepki Yarattı”, *Milliyet Sanat*, 72, 22 Mart 1974: 16-17.

TÜRKALİ, Vedat, “Sanatta ‘Güzel’, *Sanat Emegi*, 2, Nisan 1978: 52-54.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, “Kültür ve Sanatta Kurumlaşma”, *Milliyet Sanat*, 262, 30 Ocak 1978: 17.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, “Tanıklık, Sorumluluk ve Görev Bilinci”, *Milliyet Sanat*, 312, 26 Şubat 1979: 17.

UĞURLU, Veysel (Ed.), *Geçmişle Geleceği Arasında Kıvranan Sanat, Salı Toplantıları 92-93*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

UMAR, Leyla, “Sovyetler Birliği’ne Gönderilen 85 Tablonun Nerede Olduğu Bilinmiyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Mart 1979a: 8.

UMAR, Leyla, “22 Yıldır İsveç’te Yaşayan Yontucu İlhan Koman: ‘Her İnsanın Sanat Yapararak Yüceleceđine İnanıyorum’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Eylül 1979b: 8.

UMAR, Leyla, “Komet: ‘Bildiri Sanatı Yapmamađa Kararlıyım’”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Aralık 1979c: 8.

URAL (Ed.), Murat, *Kuzgun Acar*, (14 Nisan-30 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul İş Sanat Kibele Sanat Galerisi’nde düzenlenen ‘Kuzgun Acar’ retrospektif sergisi nedeniyle hazırlanan kitap), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004.

USKAN, Arda, “Mobil Resim Yarışması Açtı”, *Milliyet Gazetesi*, 27 Nisan 1970: 8.

UŞAR, İsmet Meltem, 1990 Sonrası Türkiye’de Video Sanatı ve Kimlik Sorunsalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2006.

UZUNOĞLU, Meryem, Toplumsal Olayların Çağdaş Türk Sanatına Yansıması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, 2003.

ÜREN, Eşref, "Türkiye İş Bankası ve Resim Sanatı", *Ankara Sanat*, (özel sayı), 15 Temmuz 1971: 4-5.

ÜRGÜPLÜ, Suat Hayri, "Sunuş", (2. Uluslararası İstanbul Festivali Kataloğu/20 Haziran-15 Temmuz 1974), İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı, 1974: 6.

ÜSTÜNİPEK, Mehmet, Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Sanat Yapıtı Piyasası, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Programı, 1998.

ÜSTÜNİPEK, Mehmet, "Cumhuriyet'in İlk 50 Yılında Sanat Piyasası", *Bilanço'98: Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999: 188-195.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, "Güzelliği Düşünme Sanatı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1974: 2.

YALÇIN, Yücel, "Milli Kültürümüzü Tanıma Zorunluluğu", *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Nisan 1972: 2.

YARDIMCI, Remzi, Atatürkçü Düşüncede Ulusal Kimlik Bilinci Kavramı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1999: 56.

YARDIMCI, Sibel, *Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

YASA YAMAN, Zeynep, 1930-1950 Yılları Arasında Kültür ve Sanat Ortamına Bir Bakış: d Grubu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, 1992.

YASA YAMAN, Zeynep, *Kayıt*, Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayını, 1993.

YASA YAMAN, Zeynep, “Kültür Politikaları Açısından Sanat Ortamı”, 4. *Ulusal Sanat Sempozyumu-Kültürün Gelişiminde Sanatın Öncülüğü* (4-6 Mayıs 1994), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1994a: 155-162.

YASA YAMAN, Zeynep, “Demokrasi ve Sanat”, *Türkiye’de Sanat*, 15, Eylül/Ekim 1994b: 28-32.

YASA YAMAN, Zeynep, “Modernizmin Siyasal/İdeolojik Söylemi Olarak Resimde Köylü/Çiftçi İzleği”, *Türkiye’de Sanat*, 22, Ocak-Şubat 1996a: 29-37.

YASA YAMAN, Zeynep, “Yurt Gezileri ve Sergileri ya da ‘Mektepten Memlekete Dönüş’”, *Toplumbilim Dergisi*, 4, Haziran 1996b: 35-52.

YASA YAMAN, Zeynep, *Sanat Defteri*, Ankara: Vakıfbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1997.

YASA YAMAN, Zeynep, “1950’li Yılların Sanatsal Ortamı ve ‘Temsil’ Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, 79, Kış 1998a: 94-138.

YASA YAMAN, Zeynep, “Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi (1923-1938) Üzerine Düşünceler”, *Arredamento Mimarlık*, 10, 1998b: 68-74.

YASA YAMAN, Zeynep, “Modernizmin Alternatifleri: 1970’lerde Sanat”, *Ark: Plastik Sanatlar Dergisi*, 6, Ocak 2000: 16-22.

YAŞAR, Nabi, “Kültür Bakanımız Talat Sait Halman’la”, *Varlık*, 770, Kasım 1971: 5

YAVİ, Necla Yazıcıoğlu, *İşletme Bilimi Gözüyle Türk Resim Sanatının Piyasa Araştırması*, İzmir: Yazıcı Yayınevi, 1996.

YAVUZ, Hilmi, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975.

YAZICI, Hasan, 1970-1980 Dönemi Romanımızda Sosyal Boyut, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, 1991.

YENER, Faruk, “Cumhuriyetimizin 50. Yılında Büyük Bir Kültür ve Sanat Olayı-İstanbul Festivali”, *Kültür ve Sanat*, 2, Ekim 1973: 197-208.

YETKİN, Çetin, *Siyasal İktidar Sanata Karşı*,
Ankara: Bilgi Yayınevi, 1970.

YETKİN, Suut Kemal, “1975’e Girerken Türk
Sanatı”, *Milliyet Gazetesi*, 6 Ocak 1975: 2.

YILDIZOĞLU, Ergin, “Bir Serginin
Düşündürdükleri”, *Adam Sanat*, 125, Nisan 1996:
33-55.

YILMAZ, İsmail Hakkı, “Hamit Kınaytürk:
Bürosunu Çantasında Taşıyan Adam”, *Sanat
Çevresi*, 200, Haziran 1995: 68-70.

YORULMAZ, Ahmet, “‘Ayvalık Sanat’
Sürüyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ağustos 1978: 6.

ZEYTİNOĞLU, Emre, “Sanayi-i Nefise’den
Günümüze”, (Ed. Ahmet Öner Gezgin)
Akademi’ye Tanıklık 1, İstanbul: Bağlam
Yayınları, 2003: 15-19.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin
Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

EK-1:
1970-1980 YILLARI
ARAŞINDA ŞERHİ
ETKİNLİKLERİ

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YER	AD	YER	YER	YER	YER	YER
1970	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1971	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1972	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1973	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1974	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1975	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1976	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1977	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1978	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1979	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1980	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1970	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1971	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1972	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1973	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1974	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1975	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1976	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1977	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1978	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1979	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1980	İstanbul	İstanbul Kültür Merkezi	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Sayısı	Yayın Durumu	Yayın İçeriği
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yayın	Yazar	Yayıncı	Yürürlük	Yayın	Yazar	Yayıncı
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YER	AD	YER	YER	YER	YER	YER
1970	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1971	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1972	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1973	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1974	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1975	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1976	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1977	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1978	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1979	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul
1980	İstanbul	Yeni Sanatçıları	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul	İstanbul

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YER	ORTAM	ORTAMIN TANIMI	ORTAMIN YERİ	ORTAMIN DURUMU	ORTAMIN KULLANIMI	ORTAMIN ÖZELLİKLERİ
1970	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1971	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1972	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1973	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1974	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1975	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1976	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1977	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1978	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1979	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.
1980	İstanbul	Sanatçı	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	İstanbul	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.	Sanatçıların yaşadığı yerlerdir.

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ
1970	1970 Yılı Kültür ve Sanat	1970 Yılı Kültür ve Sanat	1970 Yılı Kültür ve Sanat	1970 Yılı Kültür ve Sanat	1970 Yılı Kültür ve Sanat	1970 Yılı Kültür ve Sanat	1970 Yılı Kültür ve Sanat
1971	1971 Yılı Kültür ve Sanat	1971 Yılı Kültür ve Sanat	1971 Yılı Kültür ve Sanat	1971 Yılı Kültür ve Sanat	1971 Yılı Kültür ve Sanat	1971 Yılı Kültür ve Sanat	1971 Yılı Kültür ve Sanat
1972	1972 Yılı Kültür ve Sanat	1972 Yılı Kültür ve Sanat	1972 Yılı Kültür ve Sanat	1972 Yılı Kültür ve Sanat	1972 Yılı Kültür ve Sanat	1972 Yılı Kültür ve Sanat	1972 Yılı Kültür ve Sanat
1973	1973 Yılı Kültür ve Sanat	1973 Yılı Kültür ve Sanat	1973 Yılı Kültür ve Sanat	1973 Yılı Kültür ve Sanat	1973 Yılı Kültür ve Sanat	1973 Yılı Kültür ve Sanat	1973 Yılı Kültür ve Sanat
1974	1974 Yılı Kültür ve Sanat	1974 Yılı Kültür ve Sanat	1974 Yılı Kültür ve Sanat	1974 Yılı Kültür ve Sanat	1974 Yılı Kültür ve Sanat	1974 Yılı Kültür ve Sanat	1974 Yılı Kültür ve Sanat
1975	1975 Yılı Kültür ve Sanat	1975 Yılı Kültür ve Sanat	1975 Yılı Kültür ve Sanat	1975 Yılı Kültür ve Sanat	1975 Yılı Kültür ve Sanat	1975 Yılı Kültür ve Sanat	1975 Yılı Kültür ve Sanat
1976	1976 Yılı Kültür ve Sanat	1976 Yılı Kültür ve Sanat	1976 Yılı Kültür ve Sanat	1976 Yılı Kültür ve Sanat	1976 Yılı Kültür ve Sanat	1976 Yılı Kültür ve Sanat	1976 Yılı Kültür ve Sanat
1977	1977 Yılı Kültür ve Sanat	1977 Yılı Kültür ve Sanat	1977 Yılı Kültür ve Sanat	1977 Yılı Kültür ve Sanat	1977 Yılı Kültür ve Sanat	1977 Yılı Kültür ve Sanat	1977 Yılı Kültür ve Sanat
1978	1978 Yılı Kültür ve Sanat	1978 Yılı Kültür ve Sanat	1978 Yılı Kültür ve Sanat	1978 Yılı Kültür ve Sanat	1978 Yılı Kültür ve Sanat	1978 Yılı Kültür ve Sanat	1978 Yılı Kültür ve Sanat
1979	1979 Yılı Kültür ve Sanat	1979 Yılı Kültür ve Sanat	1979 Yılı Kültür ve Sanat	1979 Yılı Kültür ve Sanat	1979 Yılı Kültür ve Sanat	1979 Yılı Kültür ve Sanat	1979 Yılı Kültür ve Sanat
1980	1980 Yılı Kültür ve Sanat	1980 Yılı Kültür ve Sanat	1980 Yılı Kültür ve Sanat	1980 Yılı Kültür ve Sanat	1980 Yılı Kültür ve Sanat	1980 Yılı Kültür ve Sanat	1980 Yılı Kültür ve Sanat

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	AY	GÜN	ORTAM	ORTAM	ORTAM	ORTAM	ORTAM
1970	1	1	1	1	1	1	1
1971	1	1	1	1	1	1	1
1972	1	1	1	1	1	1	1
1973	1	1	1	1	1	1	1
1974	1	1	1	1	1	1	1
1975	1	1	1	1	1	1	1
1976	1	1	1	1	1	1	1
1977	1	1	1	1	1	1	1
1978	1	1	1	1	1	1	1
1979	1	1	1	1	1	1	1
1980	1	1	1	1	1	1	1

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041
2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050
2051	2052	2053	2054	2055	2056	2057	2058	2059
2060	2061	2062	2063	2064	2065	2066	2067	2068
2069	2070	2071	2072	2073	2074	2075	2076	2077
2078	2079	2080	2081	2082	2083	2084	2085	2086
2087	2088	2089	2090	2091	2092	2093	2094	2095
2096	2097	2098	2099	2100	2101	2102	2103	2104
2105	2106	2107	2108	2109	2110	2111	2112	2113
2114	2115	2116	2117	2118	2119	2120	2121	2122
2123	2124	2125	2126	2127	2128	2129	2130	2131
2132	2133	2134	2135	2136	2137	2138	2139	2140
2141	2142	2143	2144	2145	2146	2147	2148	2149
2150	2151	2152	2153	2154	2155	2156	2157	2158
2159	2160	2161	2162	2163	2164	2165	2166	2167
2168	2169	2170	2171	2172	2173	2174	2175	2176
2177	2178	2179	2180	2181	2182	2183	2184	2185
2186	2187	2188	2189	2190	2191	2192	2193	2194
2195	2196	2197	2198	2199	2200	2201	2202	2203
2204	2205	2206	2207	2208	2209	2210	2211	2212
2213	2214	2215	2216	2217	2218	2219	2220	2221
2222	2223	2224	2225	2226	2227	2228	2229	2230
2231	2232	2233	2234	2235	2236	2237	2238	2239
2240	2241	2242	2243	2244	2245	2246	2247	2248
2249	2250	2251	2252	2253	2254	2255	2256	2257
2258	2259	2260	2261	2262	2263	2264	2265	2266
2267	2268	2269	2270	2271	2272	2273	2274	2275
2276	2277	2278	2279	2280	2281	2282	2283	2284
2285	2286	2287	2288	2289	2290	2291	2292	2293
2294	2295	2296	2297	2298	2299	2300	2301	2302
2303	2304	2305	2306	2307	2308	2309	2310	2311
2312	2313	2314	2315	2316	2317	2318	2319	2320
2321	2322	2323	2324	2325	2326	2327	2328	2329
2330	2331	2332	2333	2334	2335	2336	2337	2338
2339	2340	2341	2342	2343	2344	2345	2346	2347
2348	2349	2350	2351	2352	2353	2354	2355	2356
2357	2358	2359	2360	2361	2362	2363	2364	2365
2366	2367	2368	2369	2370	2371	2372	2373	2374
2375	2376	2377	2378	2379	2380	2381	2382	2383
2384	2385	2386	2387	2388	2389	2390	2391	2392
2393	2394	2395	2396	2397	2398	2399	2400	2401
2402	2403	2404	2405	2406	2407	2408	2409	2410
2411	2412	2413	2414	2415	2416	2417	2418	2419
2420	2421	2422	2423	2424	2425	2426	2427	2428
2429	2430	2431	2432	2433	2434	2435	2436	2437
2438	2439	2440	2441	2442	2443	2444	2445	2446
2447	2448	2449	2450	2451	2452	2453	2454	2455
2456	2457	2458	2459	2460	2461	2462	2463	2464
2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472	2473
2474	2475	2476	2477	2478	2479	2480	2481	2482
2483	2484	2485	2486	2487	2488	2489	2490	2491
2492	2493	2494	2495	2496	2497	2498	2499	2500

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041
2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050
2051	2052	2053	2054	2055	2056	2057	2058	2059
2060	2061	2062	2063	2064	2065	2066	2067	2068
2069	2070	2071	2072	2073	2074	2075	2076	2077
2078	2079	2080	2081	2082	2083	2084	2085	2086
2087	2088	2089	2090	2091	2092	2093	2094	2095
2096	2097	2098	2099	2100	2101	2102	2103	2104
2105	2106	2107	2108	2109	2110	2111	2112	2113
2114	2115	2116	2117	2118	2119	2120	2121	2122
2123	2124	2125	2126	2127	2128	2129	2130	2131
2132	2133	2134	2135	2136	2137	2138	2139	2140
2141	2142	2143	2144	2145	2146	2147	2148	2149
2150	2151	2152	2153	2154	2155	2156	2157	2158
2159	2160	2161	2162	2163	2164	2165	2166	2167
2168	2169	2170	2171	2172	2173	2174	2175	2176
2177	2178	2179	2180	2181	2182	2183	2184	2185
2186	2187	2188	2189	2190	2191	2192	2193	2194
2195	2196	2197	2198	2199	2200	2201	2202	2203
2204	2205	2206	2207	2208	2209	2210	2211	2212
2213	2214	2215	2216	2217	2218	2219	2220	2221
2222	2223	2224	2225	2226	2227	2228	2229	2230
2231	2232	2233	2234	2235	2236	2237	2238	2239
2240	2241	2242	2243	2244	2245	2246	2247	2248
2249	2250	2251	2252	2253	2254	2255	2256	2257
2258	2259	2260	2261	2262	2263	2264	2265	2266
2267	2268	2269	2270	2271	2272	2273	2274	2275
2276	2277	2278	2279	2280	2281	2282	2283	2284
2285	2286	2287	2288	2289	2290	2291	2292	2293
2294	2295	2296	2297	2298	2299	2300	2301	2302
2303	2304	2305	2306	2307	2308	2309	2310	2311
2312	2313	2314	2315	2316	2317	2318	2319	2320
2321	2322	2323	2324	2325	2326	2327	2328	2329
2330	2331	2332	2333	2334	2335	2336	2337	2338
2339	2340	2341	2342	2343	2344	2345	2346	2347
2348	2349	2350	2351	2352	2353	2354	2355	2356
2357	2358	2359	2360	2361	2362	2363	2364	2365
2366	2367	2368	2369	2370	2371	2372	2373	2374
2375	2376	2377	2378	2379	2380	2381	2382	2383
2384	2385	2386	2387	2388	2389	2390	2391	2392
2393	2394	2395	2396	2397	2398	2399	2400	2401
2402	2403	2404	2405	2406	2407	2408	2409	2410
2411	2412	2413	2414	2415	2416	2417	2418	2419
2420	2421	2422	2423	2424	2425	2426	2427	2428
2429	2430	2431	2432	2433	2434	2435	2436	2437
2438	2439	2440	2441	2442	2443	2444	2445	2446
2447	2448	2449	2450	2451	2452	2453	2454	2455
2456	2457	2458	2459	2460	2461	2462	2463	2464
2465	2466	2467	2468	2469	2470	2471	2472	2473
2474	2475	2476	2477	2478	2479	2480	2481	2482
2483	2484	2485	2486	2487	2488	2489	2490	2491
2492	2493	2494	2495	2496	2497	2498	2499	2500

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1970	1970	1970	1970	1970	1970	1970	1970
1971	1971	1971	1971	1971	1971	1971	1971
1972	1972	1972	1972	1972	1972	1972	1972
1973	1973	1973	1973	1973	1973	1973	1973
1974	1974	1974	1974	1974	1974	1974	1974
1975	1975	1975	1975	1975	1975	1975	1975
1976	1976	1976	1976	1976	1976	1976	1976
1977	1977	1977	1977	1977	1977	1977	1977
1978	1978	1978	1978	1978	1978	1978	1978
1979	1979	1979	1979	1979	1979	1979	1979
1980	1980	1980	1980	1980	1980	1980	1980

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

YIL	AY	GÜN	YER	ORTAM	ORTAM	ORTAM	ORTAM
1970	1	1	1	1	1	1	1
1971	1	1	1	1	1	1	1
1972	1	1	1	1	1	1	1
1973	1	1	1	1	1	1	1
1974	1	1	1	1	1	1	1
1975	1	1	1	1	1	1	1
1976	1	1	1	1	1	1	1
1977	1	1	1	1	1	1	1
1978	1	1	1	1	1	1	1
1979	1	1	1	1	1	1	1
1980	1	1	1	1	1	1	1

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YER	AD	ADRES	YIL	YER	AD	ADRES	YIL	YER	AD	ADRES
1970	ANKARA	1970	ANKARA	1970	ANKARA
1971	ANKARA	1971	ANKARA	1971	ANKARA
1972	ANKARA	1972	ANKARA	1972	ANKARA
1973	ANKARA	1973	ANKARA	1973	ANKARA
1974	ANKARA	1974	ANKARA	1974	ANKARA
1975	ANKARA	1975	ANKARA	1975	ANKARA
1976	ANKARA	1976	ANKARA	1976	ANKARA
1977	ANKARA	1977	ANKARA	1977	ANKARA
1978	ANKARA	1978	ANKARA	1978	ANKARA
1979	ANKARA	1979	ANKARA	1979	ANKARA
1980	ANKARA	1980	ANKARA	1980	ANKARA

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ
1970	1970 yılı Türkiye'de...	1970 yılı Türkiye'de...	1970 yılı Türkiye'de...	1970 yılı Türkiye'de...	1970 yılı Türkiye'de...	1970 yılı Türkiye'de...	1970 yılı Türkiye'de...
1971	1971 yılı Türkiye'de...	1971 yılı Türkiye'de...	1971 yılı Türkiye'de...	1971 yılı Türkiye'de...	1971 yılı Türkiye'de...	1971 yılı Türkiye'de...	1971 yılı Türkiye'de...
1972	1972 yılı Türkiye'de...	1972 yılı Türkiye'de...	1972 yılı Türkiye'de...	1972 yılı Türkiye'de...	1972 yılı Türkiye'de...	1972 yılı Türkiye'de...	1972 yılı Türkiye'de...
1973	1973 yılı Türkiye'de...	1973 yılı Türkiye'de...	1973 yılı Türkiye'de...	1973 yılı Türkiye'de...	1973 yılı Türkiye'de...	1973 yılı Türkiye'de...	1973 yılı Türkiye'de...
1974	1974 yılı Türkiye'de...	1974 yılı Türkiye'de...	1974 yılı Türkiye'de...	1974 yılı Türkiye'de...	1974 yılı Türkiye'de...	1974 yılı Türkiye'de...	1974 yılı Türkiye'de...
1975	1975 yılı Türkiye'de...	1975 yılı Türkiye'de...	1975 yılı Türkiye'de...	1975 yılı Türkiye'de...	1975 yılı Türkiye'de...	1975 yılı Türkiye'de...	1975 yılı Türkiye'de...
1976	1976 yılı Türkiye'de...	1976 yılı Türkiye'de...	1976 yılı Türkiye'de...	1976 yılı Türkiye'de...	1976 yılı Türkiye'de...	1976 yılı Türkiye'de...	1976 yılı Türkiye'de...
1977	1977 yılı Türkiye'de...	1977 yılı Türkiye'de...	1977 yılı Türkiye'de...	1977 yılı Türkiye'de...	1977 yılı Türkiye'de...	1977 yılı Türkiye'de...	1977 yılı Türkiye'de...
1978	1978 yılı Türkiye'de...	1978 yılı Türkiye'de...	1978 yılı Türkiye'de...	1978 yılı Türkiye'de...	1978 yılı Türkiye'de...	1978 yılı Türkiye'de...	1978 yılı Türkiye'de...
1979	1979 yılı Türkiye'de...	1979 yılı Türkiye'de...	1979 yılı Türkiye'de...	1979 yılı Türkiye'de...	1979 yılı Türkiye'de...	1979 yılı Türkiye'de...	1979 yılı Türkiye'de...
1980	1980 yılı Türkiye'de...	1980 yılı Türkiye'de...	1980 yılı Türkiye'de...	1980 yılı Türkiye'de...	1980 yılı Türkiye'de...	1980 yılı Türkiye'de...	1980 yılı Türkiye'de...

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1970	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1971	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1972	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1973	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1974	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1975	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1976	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1977	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1978	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1979	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı
1980	Yayın	Yazar	Yayın Yeri	Yayın Türü	Yayın Adı	Yayın Türü	Yayın Adı

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL	YIL
1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ	YILIN ÖZETİ
1970	1970 YILI	1970 YILI	1970 YILI	1970 YILI	1970 YILI	1970 YILI	1970 YILI
1971	1971 YILI	1971 YILI	1971 YILI	1971 YILI	1971 YILI	1971 YILI	1971 YILI
1972	1972 YILI	1972 YILI	1972 YILI	1972 YILI	1972 YILI	1972 YILI	1972 YILI
1973	1973 YILI	1973 YILI	1973 YILI	1973 YILI	1973 YILI	1973 YILI	1973 YILI
1974	1974 YILI	1974 YILI	1974 YILI	1974 YILI	1974 YILI	1974 YILI	1974 YILI
1975	1975 YILI	1975 YILI	1975 YILI	1975 YILI	1975 YILI	1975 YILI	1975 YILI
1976	1976 YILI	1976 YILI	1976 YILI	1976 YILI	1976 YILI	1976 YILI	1976 YILI
1977	1977 YILI	1977 YILI	1977 YILI	1977 YILI	1977 YILI	1977 YILI	1977 YILI
1978	1978 YILI	1978 YILI	1978 YILI	1978 YILI	1978 YILI	1978 YILI	1978 YILI
1979	1979 YILI	1979 YILI	1979 YILI	1979 YILI	1979 YILI	1979 YILI	1979 YILI
1980	1980 YILI	1980 YILI	1980 YILI	1980 YILI	1980 YILI	1980 YILI	1980 YILI

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YIL	YER	AD	YER	YER	YER	YER	YER
1970	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1971	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1972	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1973	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1974	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1975	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1976	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1977	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1978	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1979	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi
1980	İstanbul	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi	Yeni Sanatçıların Sergisi

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi	Yayınlanma Tarihi
1970	1970	1970	1970	1970	1970	1970	1970
1971	1971	1971	1971	1971	1971	1971	1971
1972	1972	1972	1972	1972	1972	1972	1972
1973	1973	1973	1973	1973	1973	1973	1973
1974	1974	1974	1974	1974	1974	1974	1974
1975	1975	1975	1975	1975	1975	1975	1975
1976	1976	1976	1976	1976	1976	1976	1976
1977	1977	1977	1977	1977	1977	1977	1977
1978	1978	1978	1978	1978	1978	1978	1978
1979	1979	1979	1979	1979	1979	1979	1979
1980	1980	1980	1980	1980	1980	1980	1980

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

YEREL YEREL YEREL YEREL	YEREL	YEREL YEREL	YEREL	YEREL	YEREL YEREL	YEREL
1970-1975	1970-1975	1970-1975	1970-1975	1970-1975	1970-1975	1970-1975
1975-1980	1975-1980	1975-1980	1975-1980	1975-1980	1975-1980	1975-1980
1980-1985	1980-1985	1980-1985	1980-1985	1980-1985	1980-1985	1980-1985
1985-1990	1985-1990	1985-1990	1985-1990	1985-1990	1985-1990	1985-1990

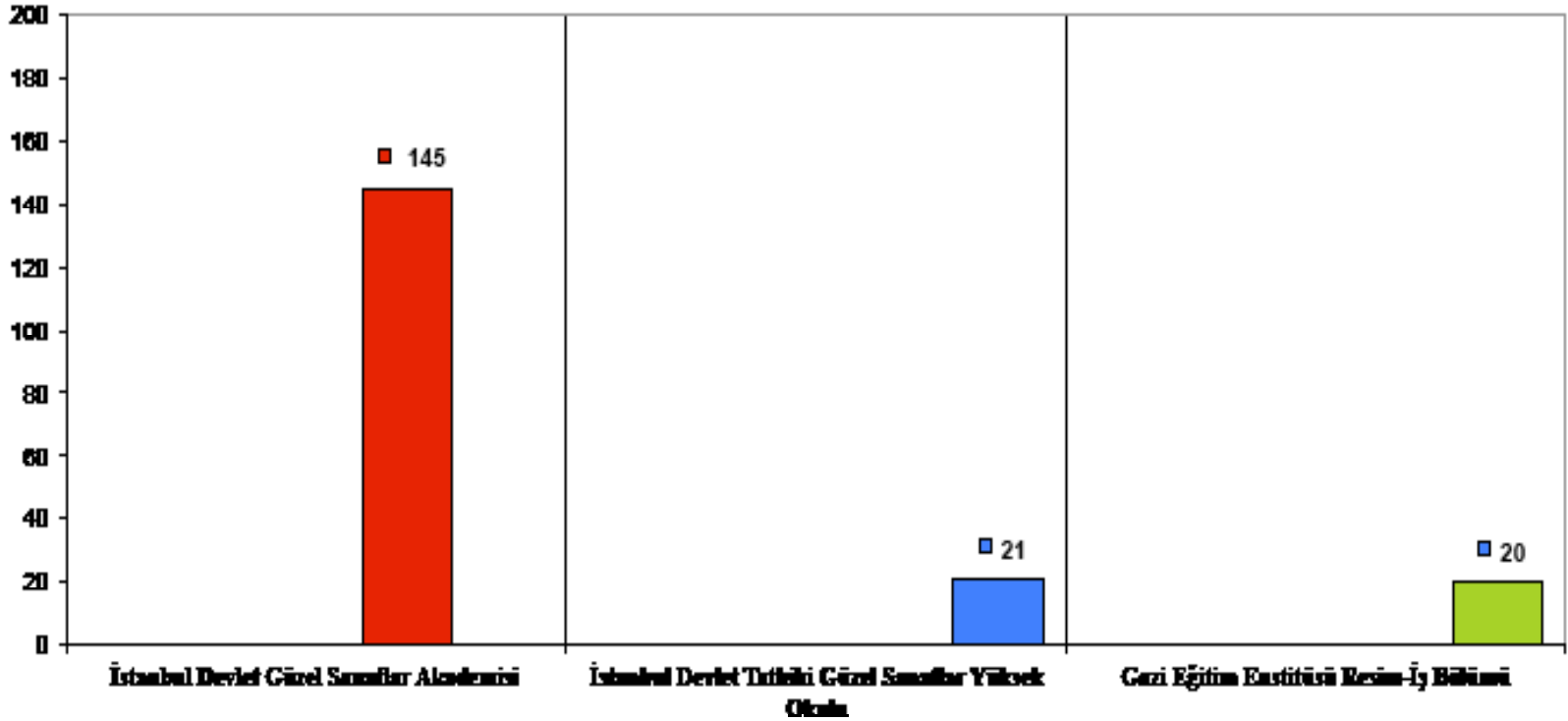

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATŞAL ORTAM

<p>1970-1971 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1970-1971</p>	<p>KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1970-1971 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1970-1971 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1970-1971 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>
<p>1972-1973 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1972-1973</p>	<p>KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1972-1973 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1972-1973 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1972-1973 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>
<p>1974-1975 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1974-1975</p>	<p>KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1974-1975 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1974-1975 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1974-1975 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>
<p>1976-1977 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1976-1977</p>	<p>KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1976-1977 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1976-1977 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>	<p>1976-1977 YILI KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI</p>

SANAT EĞİTİMİ VEREN OKULLARDAN MEZUN SANATÇILARIN 1970 - 1980 YILLARI ARASINDA SERGİ ETKİNLİKLERİNE KATILIM ORANI

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yayın Yılı	Yayın Adı	Yayıncı	Yayın Türü
1970	1970
1971	1971
1972	1972
1973	1973
1974	1974
1975	1975
1976	1976
1977	1977
1978	1978
1979	1979
1980	1980

1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Adı Soyadı	Y	Y	Y	Y
Adı Soyadı	1981	Adı Soyadı	1982	1983
Adı Soyadı	1984	Adı Soyadı	1985	1986
Adı Soyadı	1987	Adı Soyadı	1988	1989
Adı Soyadı	1990	Adı Soyadı	1991	1992
Adı Soyadı	1993	Adı Soyadı	1994	1995
Adı Soyadı	1996	Adı Soyadı	1997	1998
Adı Soyadı	1999	Adı Soyadı	2000	2001
Adı Soyadı	2002	Adı Soyadı	2003	2004
Adı Soyadı	2005	Adı Soyadı	2006	2007
Adı Soyadı	2008	Adı Soyadı	2009	2010
Adı Soyadı	2011	Adı Soyadı	2012	2013
Adı Soyadı	2014	Adı Soyadı	2015	2016
Adı Soyadı	2017	Adı Soyadı	2018	2019
Adı Soyadı	2020	Adı Soyadı	2021	2022
Adı Soyadı	2023	Adı Soyadı	2024	2025
Adı Soyadı	2026	Adı Soyadı	2027	2028
Adı Soyadı	2029	Adı Soyadı	2030	2031
Adı Soyadı	2032	Adı Soyadı	2033	2034
Adı Soyadı	2035	Adı Soyadı	2036	2037
Adı Soyadı	2038	Adı Soyadı	2039	2040
Adı Soyadı	2041	Adı Soyadı	2042	2043
Adı Soyadı	2044	Adı Soyadı	2045	2046
Adı Soyadı	2047	Adı Soyadı	2048	2049
Adı Soyadı	2050	Adı Soyadı	2051	2052
Adı Soyadı	2053	Adı Soyadı	2054	2055
Adı Soyadı	2056	Adı Soyadı	2057	2058
Adı Soyadı	2059	Adı Soyadı	2060	2061
Adı Soyadı	2062	Adı Soyadı	2063	2064
Adı Soyadı	2065	Adı Soyadı	2066	2067
Adı Soyadı	2068	Adı Soyadı	2069	2070
Adı Soyadı	2071	Adı Soyadı	2072	2073
Adı Soyadı	2074	Adı Soyadı	2075	2076
Adı Soyadı	2077	Adı Soyadı	2078	2079
Adı Soyadı	2080	Adı Soyadı	2081	2082
Adı Soyadı	2083	Adı Soyadı	2084	2085
Adı Soyadı	2086	Adı Soyadı	2087	2088
Adı Soyadı	2089	Adı Soyadı	2090	2091
Adı Soyadı	2092	Adı Soyadı	2093	2094
Adı Soyadı	2095	Adı Soyadı	2096	2097
Adı Soyadı	2098	Adı Soyadı	2099	2100

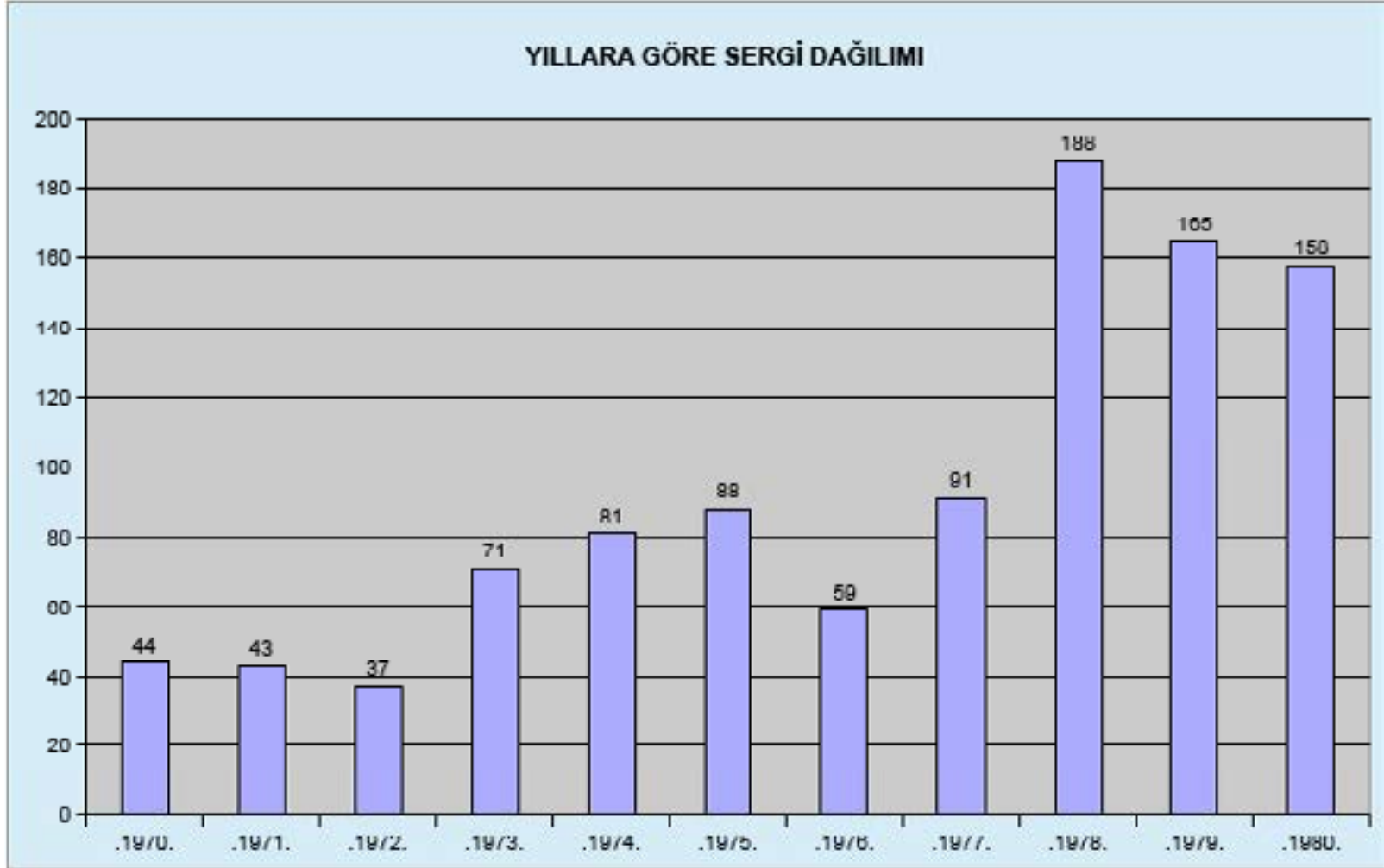
1970-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜREL VE SANATSAL ORTAM

Yıl	Yazın	Yazın	Yazın	Yazın
1970	1970	1970	1970	1970
1971	1971	1971	1971	1971
1972	1972	1972	1972	1972
1973	1973	1973	1973	1973
1974	1974	1974	1974	1974
1975	1975	1975	1975	1975
1976	1976	1976	1976	1976
1977	1977	1977	1977	1977
1978	1978	1978	1978	1978
1979	1979	1979	1979	1979
1980	1980	1980	1980	1980
1981	1981	1981	1981	1981
1982	1982	1982	1982	1982
1983	1983	1983	1983	1983
1984	1984	1984	1984	1984
1985	1985	1985	1985	1985
1986	1986	1986	1986	1986
1987	1987	1987	1987	1987
1988	1988	1988	1988	1988
1989	1989	1989	1989	1989
1990	1990	1990	1990	1990
1991	1991	1991	1991	1991
1992	1992	1992	1992	1992
1993	1993	1993	1993	1993
1994	1994	1994	1994	1994
1995	1995	1995	1995	1995
1996	1996	1996	1996	1996
1997	1997	1997	1997	1997
1998	1998	1998	1998	1998
1999	1999	1999	1999	1999
2000	2000	2000	2000	2000

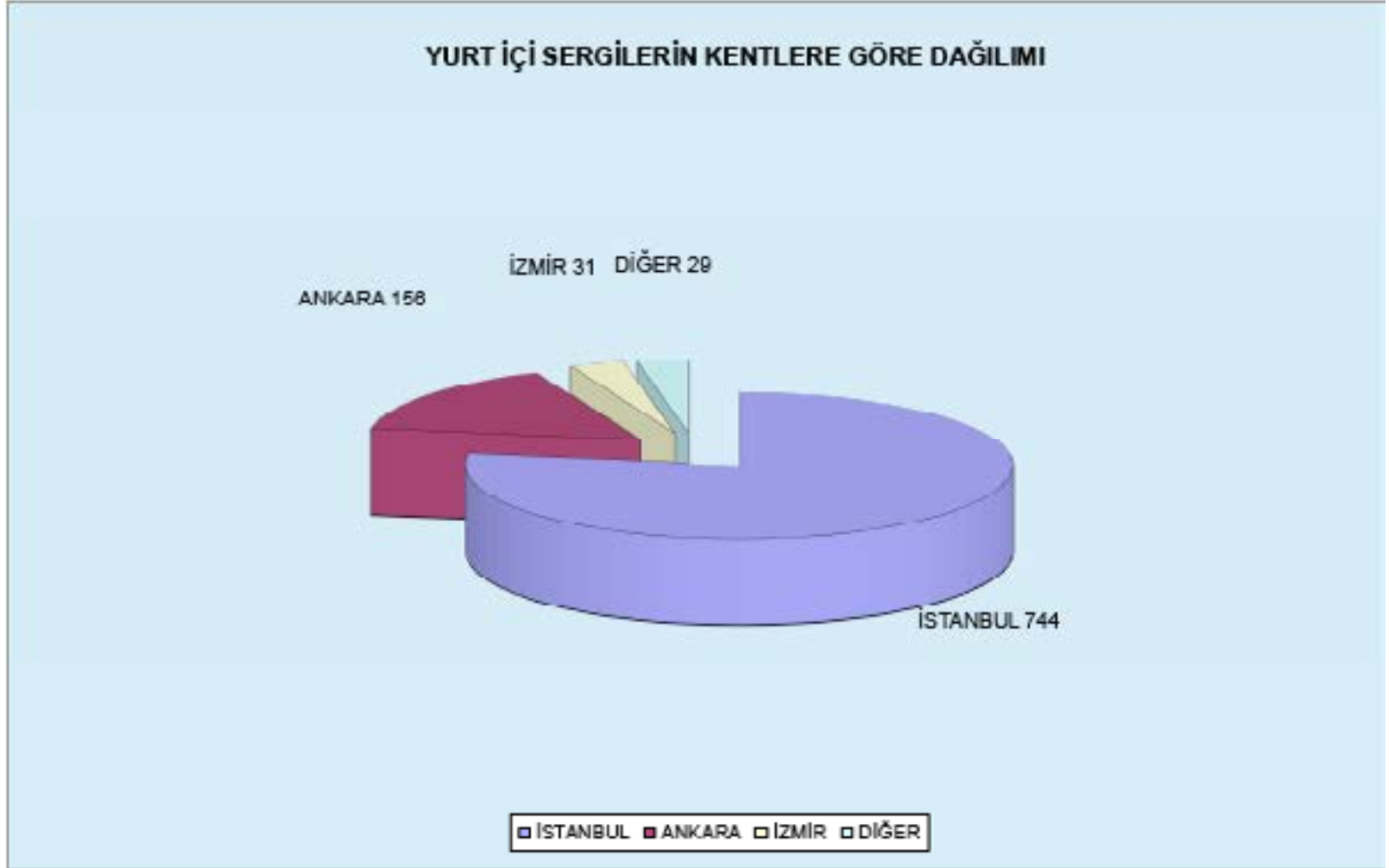

EK-2: GRAFİKLER

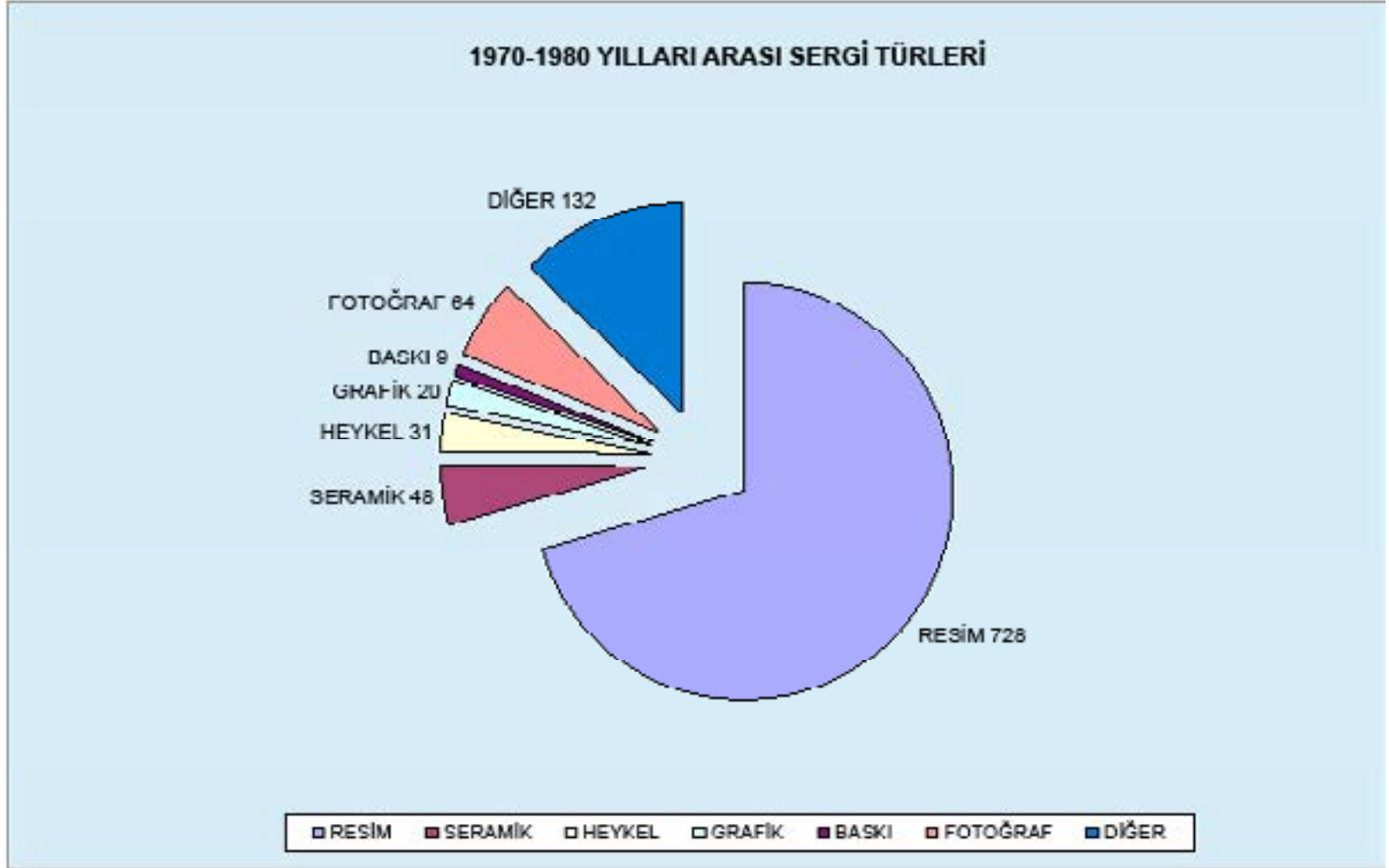
Grafik-1

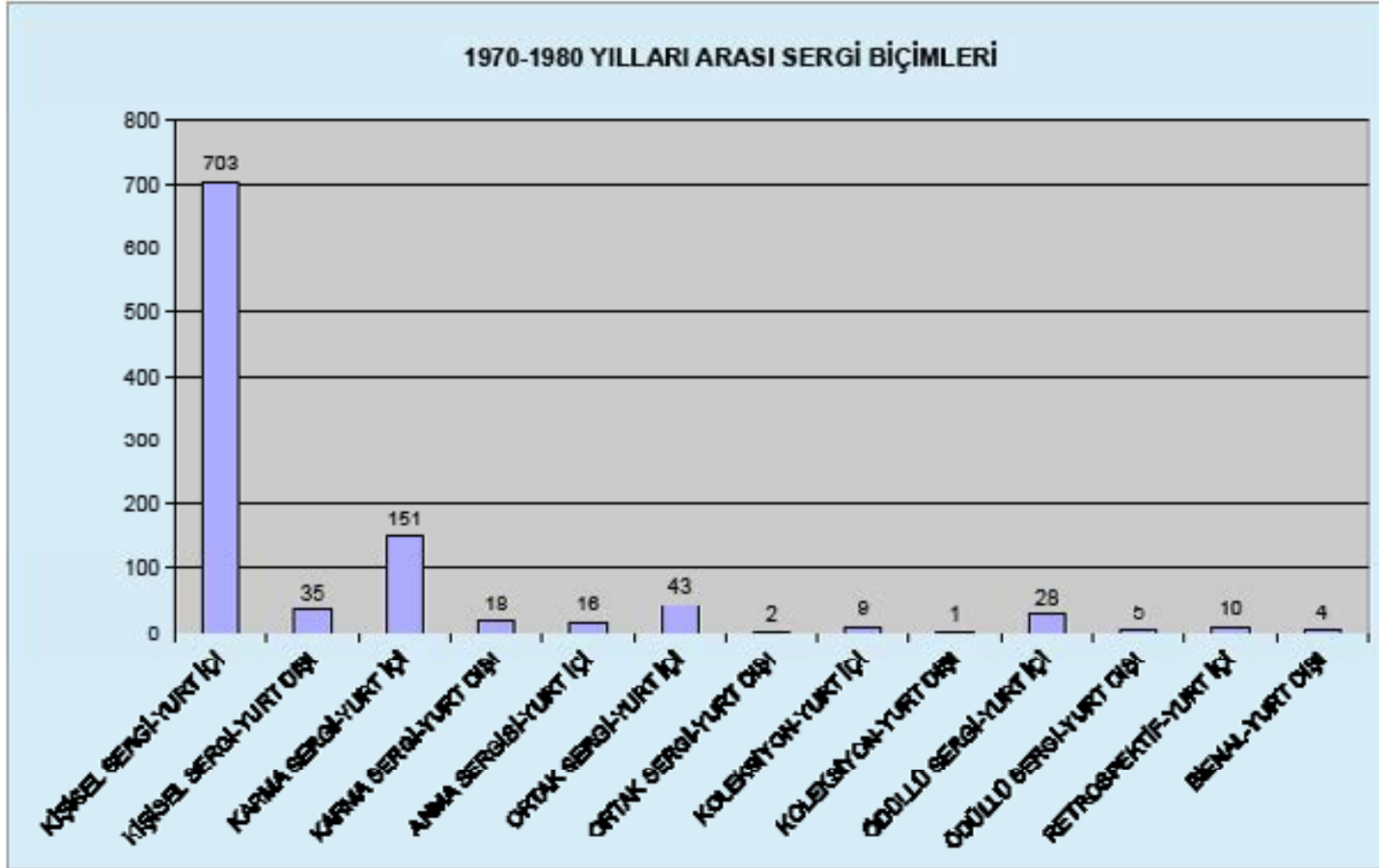
Grafik-2

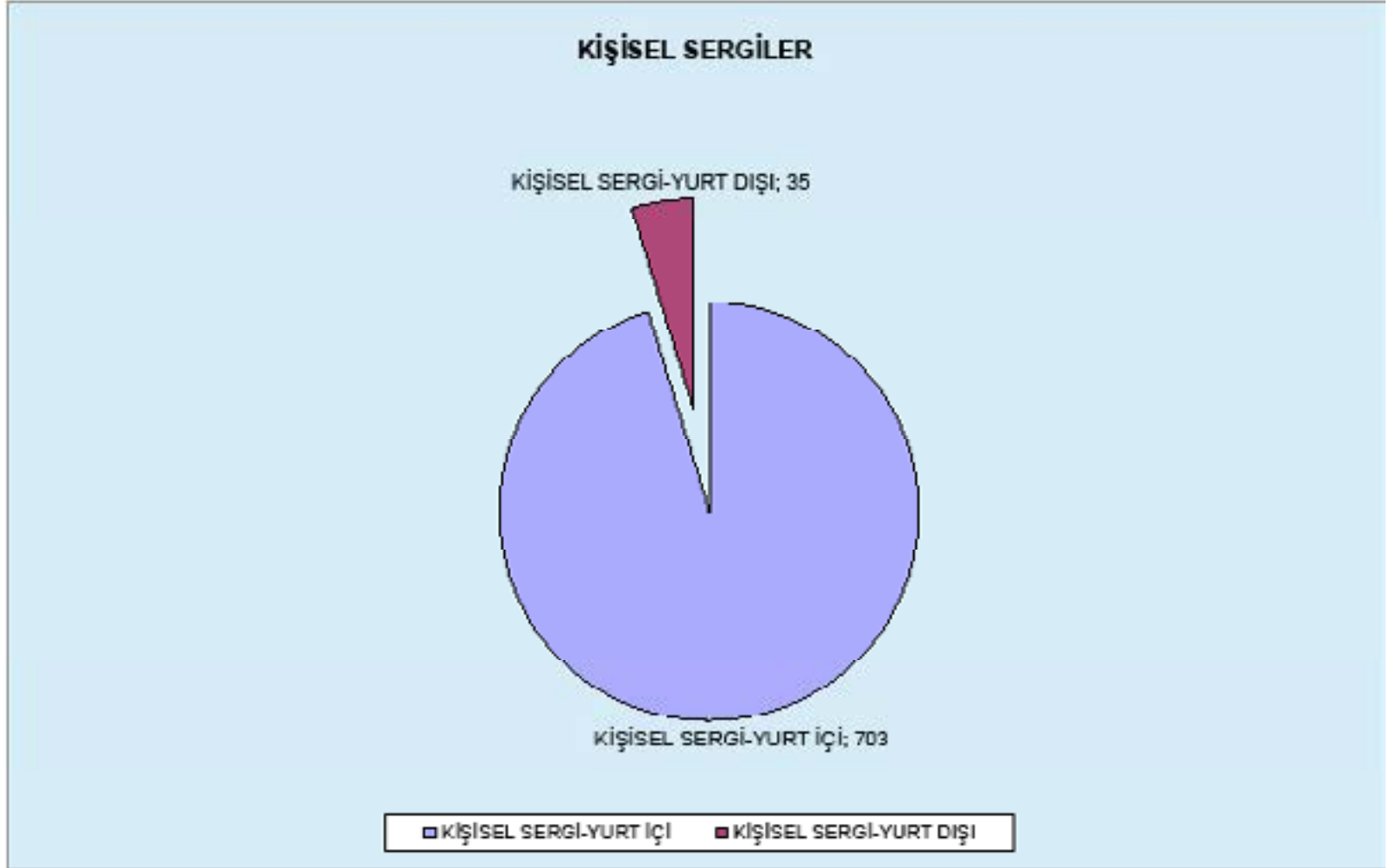
Grafik-3

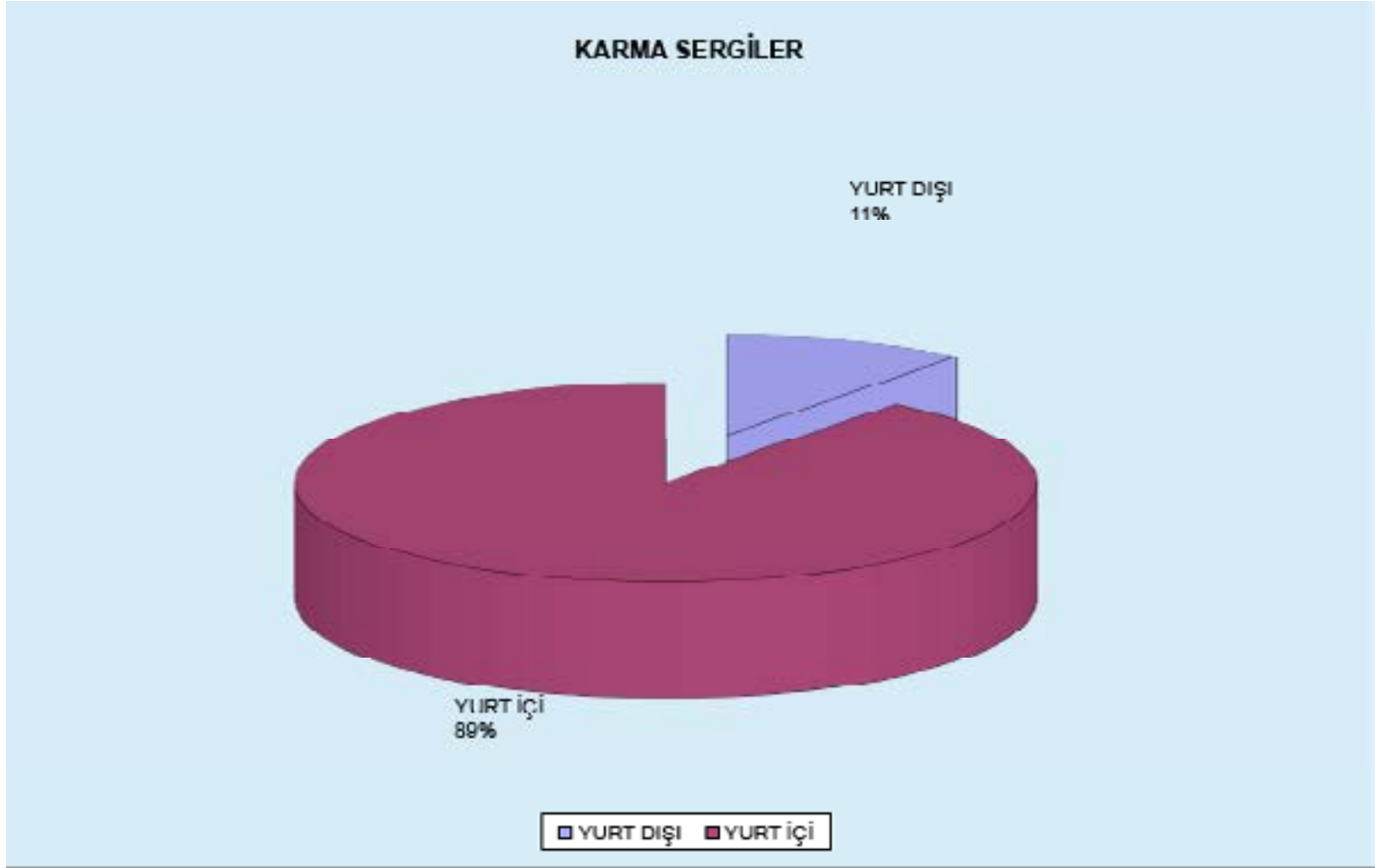
Grafik-4

Grafik-5

Grafik-6

2014 SALT/Garanti Kültür AŞ (İstanbul)

ISBN: 978-9944-731-39-3

Bu yayın Creative Commons lisansı kapsamındadır. Tüm kopyalarında yazar, editör ve yayıncılarının belirtilmesi, hiçbir kopyasının ticari ortamda kullanılmaması ve özgünlüğünün korunması şartıyla kullanılabilir.

Yayıma hazırlayan: Özümcan Çekiç

Tasarım: Project Projects

Uygulama: Gülsüm Kekeç

Tezin orjinalindeki yazım kurallarına sadık kalınmıştır.

Öneri/düzeltiler gönderimleri

ve iş birliği teklifleri için:

eyayin@saltonline.org

SALT

Bankalar Caddesi 11

Karaköy 34420 İstanbul

saltonline.org

